

VCT ÖLÇÜ MEYARI

Şərq Tərəfdaşlığı
ölkələrində vətəndaş
cəmiyyəti mühitinin
qiymətləndirilməsi

Oktyabr 2021-ci il versiyası

www.csometer.info

Əsas ekspert qrupu: Mariam Latsabidze (CSI), Vazha Salamadze (CSI), Tatevik Margaryan (TIAC), Mahammad Guluzade (MG Consulting LLC), Emin Rzayev (MG Consulting LLC), Florin Gisca (Promo-LEX), Alexandru Postica (Promo-LEX), Daria Sydorenko (UCIPR), Maxim Latsiba (UCIPR), Luben Panov (ECNL), Hanna Asipovich (ECNL), Eszter Hartay (ECNL).

VCT Ölçü Meyarının genişlənməsinə töhfə vermiş əsas ekspert qrupu: Ketevan Iremashvili (CSI), Vazha Salamadze (CSI), Anna Jikia (CSI), Eteri Gvritishvili (CSI), Tatevik Margaryan (TIAC), Anush Hakobyan (TIAC), Mahammad Guluzade (MG Consulting LLC), Emin Rzayev (MG Consulting LLC), Florin Gisca (Promo-LEX), Daria Sydorenko (UCIPR), Luben Panov (ECNL), Eszter Hartay (ECNL).

Digər ekspertlər: Andrea Tóth Judit (ECNL), Vanja Skoric (ECNL), Francesca Fanucci (ECNL), Petra Burai (ECNL), Katerina Hadzi-Miceva Evans (ECNL), Simona Ognenovska (ECNL), Marlena Wisniak (ECNL), Berna Keskindemir (ECNL), Katsiaryna Padvalkava

Redaktor: Jeff Vize

Tarix: oktyabr 2021

“VCT Ölçü Meyarı: Əlverişli Mühit və VCT-nin Gücləndirilməsi üçün Kompas” layihəsi Qeyri-Kommersiya Hüququ üzrə Avropa Mərkəzi (ECNL) və onun tərəfdaşları: Ermənistanda Şəffaflıq Beynəlxalq Antikorrupsiya Mərkəzi (TIAC), Azərbaycanda MG Consulting MMC, Gürcüstanda Vətəndaş Cəmiyyəti İnstitutu (CSI), Moldovada Promo-Lex Assosiasiyası, , və Ukraynada Ukrayna Müstəqil Siyasi Tədqiqatlar Mərkəzi tərəfindən icra olunur.

Funded by the
European Union

Bu vəsait Avropa İttifaqının maliyyə yardımı ilə ərsəyə gəlmişdir. Onun məzmununa görə məsuliyyəti müəlliflər daşıyırlar və burada qeyd edilənlər Avropa İttifaqının mütləq mövqeyini əks etdirmir.

Müəlliflik hüquqları © 2021 ECNL Stichting; TIAC; MG Consulting MMC; CSI; Promo-LEX və UCIPR. Bütün hüquqlar qorunur.

MÜNDƏRİCAT

ABBREVIATURALAR.....	4
MÜQƏDDİMƏ.....	5
GİRİŞ.....	7
STANDARTLAR VƏ İNDİKATORLAR	11
VCT ÖLÇÜ MEYARI. İZAHLAR.....	30
ƏLAVƏLƏR.....	210

ABBREVIATURALAR

AİVHX	Afrika İnsan və Vətəndaş Hüquqları Xartiyası
ÇPY	Çirkli Pulların Yuyulması
ÇPYTQM	Çirkli pulların yuyulması və terrorizmin maliyyələşdirilməsi
AŞ	Avropa Şurası
VCT	Vətəndaş Cəmiyyəti Təşkilatı
ƏŞHK	Əlilliyi olan Şəxslərin Hüquqları haqqında Konvensiya
ŞT	Şərq Tərəfdaşlığı
AK	Avropa Komissiyası
AİHK	Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyası
AİHM	Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi
QKHAM	Qeyri-Kommersiya Hüququ üzrə Avropa Mərkəzi
Aİ	Avropa İttifaqı
İA	İfadə Azadlığı
İHTQ	İnsanlar Hüquqları Təsir Qiymətləndirməsi
LGBTİİ	Lezbian, Gey, Biseksual, Transgender, İnterseks və Eynicinsli (Queer) İcması
MSBP	Mülki və Siyasi Hüquqlar haqqında Beynəlxalq Pakt
İKT	İnternet və Kommunikasiya Texnologiyaları
QHT	Qeyri-Hökumət Təşkilatı
ADT	Amerika Dövlətləri Təşkilatı
DTİHN	Demokratik Təsisatlar və İnsan Hüquqları Nümayəndəliyi
ATTT	Avropada Təhlükəsizlik və Tərəfdaşlıq Təşkilatı
İİQSMİ	İctimai iştirakçılığa qarşı strateji məhkəmə işi
SMŞ	Sosial media şirkəti
QMX	Qısa Mesaj Xidməti
BMT İHŞ	Birləşmiş Millətlər Təşkilatının İnsan Hüquqları Şurası

MÜQƏDDİMƏ

Hörmətli oxucular,

Vətəndaş Cəmiyyəti Təşkilatları (VCT) hobbi təşkilatı, xidmət yönümlü təşkilat, tədqiqat institutu, təbiəti mühafizə qrupları, əlliliyi olan şəxslərin təşkilatları, siyasət institutları və ya ümumi məqsədi olan digər qruplar olmasından asılı olmayaraq, cəmiyyətin hər bir segmentində mühüm rol oynayır. Onların təbiəti fərqlənsə də, əsas məqsədləri eynidir və insanın əsas ehtiyaclarından irəli gəlir: VCT-lər insanların icmaya məxsus olduqlarını, digərlərinə yardımçı olduqlarını, özlərini ifadə etdikləri və mənalı həyat yaşadıqlarını hiss etdiyi bir mühit yaradırlar.

VCT-lər öz mühüm işlərini həyata keçirmək və əlverişli mühitdə fəaliyyət göstərmək üçün lazımı dəstəyi almaq hüququna malikdirlər. Vətəndaş cəmiyyəti mühitinin qiymətləndirilməsi həm dövlət orqanlarına, həm də VCT-lərə həll olunması boşluqları və ya çağırışları müəyyən etməkdə yardımçı olacaq. O, eyni zamanda gələcək islahatlar üçün ideyalar verə biləcək uğur hekayələrini işıqlandıra biləcək. Bir ölkədən öyrənilmiş mühüm təcrübə digərləri ilə paylaşıla bilər və dəyişiklik, dəstək və innovasiyanı həvəsləndirir. Biz bu yanaşmanı rəhbər tutaraq VCT Ölçü Meyarını hazırladıq.

VCT Ölçü Meyarı bir çox tərəfdaşların birgə işinin məhsuludur. O, hər bir Şərq Tərəfdaşlığı ölkəsinin çox sayda vətəndaş cəmiyyəti nümayəndələrinin töhfəsi ilə işlənilmişdir və bu şəxslərin töhfəsi yerli ehtiyaclara cavab verən alətin yaradılmasını təmin etməkdə yardımçı olmuşdur. Bu proses vətəndaş cəmiyyətinin üzləşdiyi problemlər barədə yaxından tanış olan bizim tərəfdaşlar kimi təcrübəli ekspert qrupu tərəfindən həyata keçirilmişdir: Beynəlxalq Şəffaflıq Anti-korrupsiya Mərkəzi (Ermənistan), MG Consulting MMC (Azərbaycan), Vətəndaş Cəmiyyəti İnstitutu (Gürcüstan), Promo-Lex Assosiasiyası (Moldova) və Ukrayna Müstəqil Siyasi Tədqiqatlar Mərkəzi. Biz həmçinin Məşvərət Şurasının üzvləri Jeff Lovitt, Tinatin Tsertsvadze, Simona Ognenovska və Natalia Yerasheviçə bütün proses boyu verdiyi dəyərli ideyalar və məsləhətlərə görə təşəkkürümüzü bildirmək istədik. Bu layihə alətə maliyyə dəstəyi ayıran Avropa İttifaqı olmadan mümkün olmazdı.

VCT Ölçü Meyarı böyük işin nəticəsi olmaqla, biz onun məzmununa dəyişəbilməyən bir məhsul kimi baxmırıq. Bu canlı bir alətdir. VCT Ölçü Meyarı 2019-cu il ərzində hər ölkədə ayrılıqda tətbiq edilmiş və ölkələr üzrə və regional hesabatlar hazırlanmışdır. 2020-ci ildə biz onun praktiki icrasını dəyərləndirmiş və VCT Ölçü Meyarını öyrənilmiş dərslərə və digər mühim məsələlərə uyğunlaşdırmışıq. COVID-19 və müxtəlif hökumətlər tərəfindən görülən fəvqəladə tədbirlərin də vətəndaş cəmiyyəti mühiti üçün ciddi təsirləri var idi və VCT Ölçü Meyarını yenidən nəzərdən keçirərkən bunu nəzərə aldıq. 2021-ci ildə meydana çıxan problemləri əhatə etmək üçün VCT Ölçü Meyarını genişləndirdik, beynəlxalq standartlara uyğun olaraq yeni qorunmaları əks etdirmək məqsədilə, Rəqəmsal Hüquqlar haqqında yeni sahə əlavə etdik və Dinc Toplaşma Azadlığı sahəsinə əsas düzəlişlər etdik.

Biz ümid edirik ki, VCT Ölçü Meyarı həm hökumətlər, həm də VCT-lər, tədqiqatçılar, bu sahədə çalışanlar, donorlar, qərar qəbul edənlər və siyasəti icra edənlər tərəfindən istifadə ediləcəkdir.

Amma ən önəmlisi, biz ümid edirik ki, VCT Ölçü Meyarı Avropa Tərəfdaşlıq regionunda vətəndaş cəmiyyətinin mühitini və mövqeyini yaxşılaşdırmaqda yardımçı olacaqdır.

Hörmətlə,

Eszter Hartay və Luben Panov

GİRİŞ

VCT Ölçü Meyarı nədir?

VCT Ölçü Meyarı Şərq Tərəfdaşlığı ölkələrində vətəndaş cəmiyyəti mühitini qiymətləndirmək üçün hazırlanan alətdir. Bu alət 11 müxtəlif sahə üzrə həm qanunvericiliyi, həm də praktikanı qiymətləndirən standartlar və indikatorlardan ibarətdir. Onlar beynəlxalq standartların və regionda yaranan trendlərə və ehtiyaclara hədəflənən ən yaxşı tənzimləyici praktikaların məcmusuna əsaslanır.

VCT Ölçü Meyarının məqsədi vətəndaş cəmiyyəti təşkilatlarının fəaliyyət göstərdiyi mühitin daimi və ardıcıl monitorinqini dəstəkləyəcək çərçivəni təmin etməkdir. Bu prosesdən əldə edilən məlumatlar daha yaxşı mühitin yaradılması məqsədi ilə tövsiyələrin hazırlanması və sübuta əsaslanan vəkillik kampaniyalarını həvəsləndirmək üçün istifadə ediləcəkdir. Eyni zamanda tərəfdaşlar VCT-lər üçün mühitə təsir edən məsələlər barədə daha məlumatlı olacaq və bu mühiti yaxşılaşdırmaq üçün beynəlxalq standartlara əsaslanan müddəalara arxalanacaqlar.

Alətin məqsədləri üçün **“VCT” termini** könüllü, özünü idarə edən və ya təsisçilərinin və ya üzvlərinin gəlir əldə etmək məqsədi olmayan təşkilatları ehtiva edir. VCT-lər həm şəxsləri (fiziki və ya hüquqi), həm də belə şəxslərin qrupları tərəfindən yaradılan qurum və ya orqanları əhatə edir. Onlar üzvlüyə əsaslanan və ya üzvləri olmayan təşkilatlar ola bilər. VCT-lər istər qeydiyyatlı, istər qeydiyyatsız, istər qeydiyyatdan keçmiş ola bilər. Onlara misal olaraq ictimai birliklər, fondlar, qeyri-kommersiya şirkətləri və yuxarıdakı meyarlara cavab verən digər formalar aid edilə bilər. VCT Ölçü Meyarı siyasi partiyalar, dini təşkilatlar və ya həmkarlar ittifaqı mühitini əhatə etmir.

VCT Ölçü Meyarı necə hazırlanmışdır?

VCT Ölçü Meyarı Avropa İttifaqının dəstəyi ilə Qeyri-kommersiya Hüququ üzrə Avropa Mərkəzinin (ECNL) icra etdiyi “İrəliləyişin monitorinqi, fəaliyyətin gücləndirilməsi” adlı layihə çərçivəsində Şərq Tərəfdaşlığı regionundan olan **bir qrup ekspert tərəfindən birgə hazırlanmışdır**. Altı Şərq Tərəfdaşlığı ölkəsinin hər birində aşağıdakı yerli tərəfdaşlar prosesi dəstəkləmişlər:

- Ermənistan – Beynəlxalq Şəffaflıq Anti-korrupsiya Mərkəzi;
- Gürcüstan – Vətəndaş Cəmiyyəti İnstitutu (CSI);
- Moldova – Promo-Lex Assosiasiyası;
- Ukrayna – Ukrayna Müstəqil Siyasi Tədqiqatlar Mərkəzi (UCIPR);
- Azərbaycan - MG Consulting MMC.

VCT Ölçü Meyarının hazırlanması prosesi yüksək iştirakçılıqla səciyyələnmiş və layihə məsləhətçiləri və alətin hazırlanmasının hər bir mərhələsində geniş VCT tərəfdaşları tərəfindən

töhfələrə əsaslanan ekspertlər qrupu tərəfindən işlənmişdir. Ölkədaxili məsləhətləşmələr üç mərhələdə həyata keçirilmişdir.

2019-cu ildə altı ölkədəki yerli tərəfdaşlar, Vətəndaş Cəmiyyəti mühitini 10 fərqli sahədə bir sıra standart və göstəricilərə görə qiymətləndirmək üçün VCT Ölçü Meyarını və metodologiyasını sınaqdan keçirdi. Monitoring ölkə hesabatlarında əks olunan dinamik və davamlı bir proses idi. 2020-ci il ərzində COVID-in təsirini və VCT Ölçü Meyarının praktiki tətbiqini qiymətləndirdik və əldə edilmiş dərsləri və digər aktual məsələləri nəzərə almaqla tənzimlədik. Bu məlumatlara və tendensiyalara əsaslanaraq, 2021-ci ildə biz ECNL ekspertləri ilə VCT Ölçü Meyarı alətinin genişləndirilməsi üzərində işlədik və altı ŞT ölkəsi (və əsas tərəfdaşlarımız) üzrə 21 VCT-nin daxil olduğu regional VCT Ölçü Mərkəzinin üzvləri ilə məsləhətləşdik. Həmçinin, biz VCT Ölçü Meyarı alətindən istifadə etməklə vətəndaş cəmiyyəti mühitinin qiymətləndirilməsinin (kəmiyyət qiymətləndirməsinin) təqdim edilməsi üzərində işləmişik.

VCT-lər üçün əlverişli mühitin əsas elementləri hansılardır?

VCT Ölçü Meyarı vətəndaş cəmiyyəti üçün “əlverişli” mühitin nədə ibarət olmasına geniş yanaşır. Alətin məqsədləri üçün ekspertlər razılaşırlar ki, əlverişli mühitin əsas elementləri o halda mövcuddur ki, VCT aşağıdakıları edə bilsin:

- Özlərini yarada və hökumətin müdaxiləsi olmadan sərbəst fəaliyyət göstərə bilər;
- Hökumətin icazəsi və ya bildirişi olmadan hədəf qrupları ilə əlaqə yarada, ölkə daxilində və xaricdə şəbəkələr yarada bilər;
- Siyasət (polisi) və qanunverici proseslərdə iştirak edə, məqsədləri naminə vəkillik edə, hökumətin fəaliyyətini və siyasətini monitoring edə və ictimai nəzarət rolunu (*votçdoq*) həyata keçirə bilər;
- Öz fikrini ifadə edə və öncədən icazə almadan və lüzumsuz inzibati çətinlik və ya praktiki maneə olmadan toplaşa və etiraz edə bilər;
- Biznes qurumlarla müqayisədə bərabər rəftar oluna və şəxsi həyat hüququndan istifadə edə bilər;
- Fəaliyyətləri üçün (iqtisadi fəaliyyətdən, xarici və ya yerli donordardan, dövlət vəsaitlərindən və müxtəlif metodlardan, misal üçün ictimai fəndreyzindən) resurslar cəlb edə bilər və könüllüləri cəlb edə bilər;
- Resurslardan istifadəyə imkan verən və fərdləri və ya şirkətləri ianə verməyə həvəsləndirən vergi güzəştlərindən istifadə edə bilər;
- Vətəndaş cəmiyyətinin inkişafını dəstəkləyən dövlətlə effektiv əməkdaşlıq edir.

Alətin strukturu necədir və hansı sahələri əhatə edir?

Alət 10 müxtəlif, lakin çox sıx əlaqəli olan sahələri əhatə edir. Hər bir sahə standartları ölçməyə kömək edən əsas tələb və indikatorları müəyyənləşdirən standartlardan ibarətdir. Indikatorlar həm qanunvericiliyi, həm də praktikada tətbiqi əhatə edir.

VCT Ölçü Meyarı iki əsas hissəyə bölünüb:

- **Əsas hüquq və azadlıqlar** – Bu hissə vətəndaş cəmiyyəti üçün əlverişli mühitin mövcudluğu üçün vacib olan əsas standartları əhatə edir. Bura həm fərdlərin, həm də VCT-lərin istifadə edə bilməli olduğu əsas insan hüquqları aiddir. VCT Ölçü Meyarında əsas hüquq və azadlıqlara aid olan sahələr aşağıdakılardır:
 - Birləşmək azadlığı
 - Bərabər rəftar
 - Maliyyəyə çıxış
 - Dinc toplaşmaq azadlığı
 - Qərarların qəbulunda iştirak etmək hüququ
 - İfadə azadlığı
 - Şəxsi həyat hüququ
 - Dövlətin qorumaq öhdəliyi
- **Lazımi şərtlər** – bu hissə vətəndaş cəmiyyətinin inkişafı üçün eyni dərəcədə vacib olan əlavə dəstəyi təmin edən standartları əhatə edir, lakin əsas hüquq və azadlıqları təmin etmədən onların təkliddə mövcudluğu mühitin əlverişli olması üçün yetərli sayıla bilməz. VCT Ölçü Meyarında lazımi şərtlərə aid olan sahələr aşağıdakılardır:
 - Dövlət dəstəyi (vergitutma və könüllülük daxil)
 - Dövlət-VCT əməkdaşlığı

2021-ci ildən biz Rəqəmsal Hüquqlar sahəsini təqdim etdik. Bu sahə iki standartdan ibarətdir, birincisi rəqəmsal texnologiyaların insan hüquqlarının qorunması və insan hüquqları standartlarına uyğunluğu, ikincisi isə rəqəmsal hüquqlardan istifadə üçün şərait yaratmaqda dövlətlərin rolu. VCT Ölçü Meyarı canlı alət olduğundan və rəqəmsal hüquqlar üzrə beynəlxalq standartlar əsas hüquqların və vətəndaş azadlıqlarının qorunması ilə əhatələndiyindən, biz 2021-ci ildə keçiriləcək pilot monitorinqdən sonra bu sahəni daha da təkmilləşdirəcək və yenidən nəzərdən keçirəcəyik.

Siz ondan necə istifadə edə bilərsiniz?

VCT Ölçmə Mərkəzi üzvləri altı Şərq Tərəfdaşlığı ölkələrinin hər birində bizim layihə tərəfdaşımızın rəhbərliyi ilə VCT Ölçü Meyarı əsasında ölkə hesabatı hazırlayacaq. Ölkə hesabatlarının nəticələri ECNL-in inkişaf etdirəcəyi və regiondakı trendləri və ölkə xüsusiyyətlərini əks etdirən region üzrə hesabatda istifadə ediləcək. VCT Ölçü Meyarı ölkə və region hesabatları ilə birlikdə aşağıdakı məqsədlərlə istifadə ediləcək:

- **Hər sahə üzrə keyfiyyət tapıntılarını və kəmiyyət qiymətlərini müqayisə etmək** və irəliləyişi və ya geriləməni izləmək;
- Bir ölkədə olan **nailiyyətləri və ya maneələri** istənilən digər Şərq Tərəfdaşlığı ölkəsi ilə **müqayisə etmək**. Bu öz növbəsində mühiti daha da yaxşılaşdırmaq üçün əlavə təkan verə və ya gələcəkdə qəbul ediləcək siyasət və ya görülməli tədbir üçün ideyalar veribilər;
- **Vəkillik (advokasi) və siyasət quruculuğu üçün sübuta əsaslanan həllər təklif etmək**. VCT Ölçü Meyarının tövsiyələri görülməli olan islahatlar üçün bələdçi ola və həm hökumət,

həm tərəfdaşlar üçün siyasətin müəyyən edilməsində istifadə edilə bilər. VCT-lər öz vəkilliyi (advokasi) üçün prioritetləri müəyyən etmək üçün tövsiyələrdən istifadə edə bilirlər;

- Müəyyən edilmiş çağırışlar və təklif edilmiş tövsiyələr üzrə **debatlar təşkil etmək**;
- Ölkə hesabatlarının tapıntılarını təqdim edən **infoqrafika və digər təbliğat materiallarını hazırlamaq**;
- VCT mühiti sahələrində **təklif edilən qanunvericilik təşəbbüslərini qiymətləndirmək**;
- Ölkələrdə vətəndaş cəmiyyətinin vəziyyəti üzrə əlavə tədqiqat və təhlil üçün **yenilənmiş məlumatlar təqdim etmək**;
- VCT Ölçü Meyarının hər bir 11 sahəsindəki standartlara və indikatorlara dair toplanılmış məlumatlara əsaslanan **daha detallı tematik hesabatlar hazırlamaq** (misal üçün, VCT-lərin resurslara çıxışı və ya VCT-lərin şəxsi həyat hüququna dair ayrıca hesabatları hazırlamaqla).

STANDARTLAR VƏ İNDİKATORLAR

ƏSAS HÜQUQ VƏ AZADLIQLAR

1-ci sahə. Birləşmək azadlığı

STANDARTLAR	İNDİKATORLAR	
	Qanunvericilik	Təcrübə
I. Hər kəs sərbəst surətdə VCT təsis edə, onun tərkibinə daxil ola və ya onun işlərində iştirak edə bilər.	1.VCT yaratmaq hüququ istənilən şəxsə – istər hüquqi və ya fiziki şəxsə, istərsə də yerli və ya əcnəbi şəxsə və ya şəxslər qrupuna məxsusdur. 2.VCT-lərin fəaliyyət göstərmək üçün qeydiyyatda alınmaları və ya hüquqi şəxs statusu əldə etmələri tələb olunmur. 3.VCT-lərin fəaliyyətinə heç bir ərazi məhdudiyyəti qoyulmur, onlar həmçinin onlayn rejimində fəaliyyət göstərə bilərlər. 4.Fiziki və hüquqi şəxslər sərbəst surətdə VCT-nin tərkibinə daxil ola və onun fəaliyyətində üzv və ya könüllü qismində, yaxud VCT-nin təşəbbüslərini dəstəkləmək yolu ilə iştirak edə bilərlər.	1.Dövlət VCT təsis etmək və ya onun tərkibinə daxil olmaq, yaxud onun fəaliyyətində iştirak etmək imkanı qarşısında praktiki maneələr yaratmır. 2.Fərdlər VCT-nin tərkibinə daxil olmaq və ya onun fəaliyyətində iştirak etmək barədə qərar verməkdə sərbəstdirlər.

II. VCT-nin hüquqi şəxs qismində qeydiyyat alınması proseduru aydın və sadədir, operativdir və bahalı deyil.	1.Qeydiyyat prosesi sürətlidir, əlçatandır və bahalı deyil. 2.Hüquqi şəxs statusu əldə etmək üçün qeydiyyat prosedurunun tələbləri aydın şəkildə qeyd edilib, sadədir və qeydiyyat orqanının diskresion səlahiyyət tətbiq etməsinə imkan vermir. 3.Qeydiyyatdan imtinanın məhdud sayda aydın və əsaslı səbəbləri müəyyən edilib.	1.Hüquqi şəxs statusunun verilməsinə görə məsul olan orqan qərarlarını qəbul edərkən müstəqil və qərəzsiz hərəkət edir və qanunla nəzərdə tutulmayan hər hansı əlavə qeydiyyat tələbləri müəyyən etmir. 2.Qeydiyyat sənədlərində olan hər hansı çatışmazlıqlar barədə məlumat ərizəçiyə aydın şəkildə və vaxtında çatdırılır və kiçik çatışmazlıqlar olduqda ərizəçinin müraciəti rədd edilmir. 3. VCT-nin qeydiyyat üçün müraciəti rədd edildiyi halda qərara əqlabatan müddətdə müstəqil və qərəzsiz məhkəmə tərəfindən yenidən baxılması praktikası mövcuddur.
III. VCT-lər öz məqsəd və fəaliyyətini müəyyənləşdirməkdə sərbəstdirlər və təsis edildikləri ölkənin həm daxilində, həm də xaricində fəaliyyət göstərirlər.	1.Qanunvericilik VCT-lərə öz məqsədlərini müəyyənləşdirmək və istənilən qanuni fəaliyyəti həyata keçirmək imkanı verir. 2.VCT-lər məqsədlərinə nail olmaq üçün yerli, milli və ya beynəlxalq səviyyədə fəaliyyət göstərmək, o cümlədən milli və ya beynəlxalq assosiasiyalara və ya federasiyalara üzv olmaq imkanına malikdirlər. 3.Qanunvericilik VCT-ləri öz fəaliyyətini dövlət siyasəti və idarəçiliyi ilə əlaqələndirməyə məcbur etmir.	1.Qeydiyyat orqanları VCT-lərin məqsədlərini nəzərdən keçirərkən subyektiv qiymətləndirmə aparmır və diskresion səlahiyyət tətbiq etmirlər. 2.VCT-lərin qanunla icazə verilən bütün sahələrdə fəaliyyət göstərə bilməsinə dövlət orqanları tərəfindən heç bir praktiki maneə yaradılmır.

IV. Tətbiq edilən hər hansı sanksiyalar aydındır və mütənasiblik prinsipinə uyğundur və qarşıya qoyulan məqsədə nail olmaq üçün ən az dərəcədə müdaxilə təşkil edən vasitələrdir.	1.VCT-lər üçün sanksiyalar dəqiq şəkildə müəyyən edilib və birləşmək azadlığı hüququna ən az dərəcədə müdaxilə təşkil edir. 2.Fəaliyyətin məcburi qaydada xitamı və ya dayandırılması üçün əsaslar dəqiq şəkildə sadalanır və yalnız daha yumşaq tədbirlər yetərli olmadığı halda tətbiq edilir.	1.VCT-lərə iddia edilən pozuntu ilə əlaqədar adekvat xəbərdarlıq edilir və sonrakı sanksiyaların tətbiqindən əvvəl onu aradan qaldırmaları üçün imkan verilir. 2.Fəaliyyətə məcburi qaydada xitam verilməsi yalnız ciddi qanun pozuntusu olduğu hallarda tətbiq edilir.
V. Dövlət VCT-lərin daxili işlərinə və fəaliyyətinə müdaxilə etmir.	1.VCT-lər öz daxili idarəçiliklərini və fəaliyyətini müəyyənləşdirməkdə sərbəstdirlər. 2.Dövlət tərəfindən VCT-lərin monitorinqinin və yoxlanılmasının çərçivələri, meyarları və məhdudiyyətləri ilə bağlı aydın qaydalar mövcuddur. 3.Hesabat vermə qaydası və tələbləri aydın şəkildə göstərilir və VCT-nin ölçüsünə və (və ya) fəaliyyətinin miqyasına mütənasibdir.	1.VCT-lərin yoxlanılması əsaslı, mütənasib və obyektiv xarakter daşıyır. 2.VCT-lər hesabatlılıq tələblərini onlayn və (və ya) offlayn rejimində asanlıqla yerinə yetirə bilirlər.

2-ci SAHƏ: BƏRABƏR RƏFTAR

STANDARTLAR	İNDİKATORLAR	
	Qanunvericilik	Praktika

I. Dövlətin bütün VCT-lər barəsində rəftarı kommersiya müəssisələri ilə eynidir	1.VCT-lər üçün qeydiyyat və könüllü xitam prosedurları kommersiya müəssisələri ilə müqayisədə çox bahalı deyil, çox vaxt aparmır və bezdirici deyil. 2.VCT-lər üçün inzibati tələblər və fəaliyyətlə bağlı tələblər kommersiya müəssisələrinə nisbətən daha sərt deyil. 3.VCT-lər kommersiya müəssisələri ilə bərabər əsasda güzəştlər əldə edə və əlavə bezdirici tələblər olmadan dövlət satınalmalarında onlarla bərabər əsasda rəqabət apara bilərlər. 4.Maliyyə vəsaitlərinə, o cümlədən xarici maliyyəyə VCT-lərin çıxış imkanı ilə bağlı hüquqi qaydalar kommersiya müəssisələrinə nisbətən az əlverişli deyil.	1.Qeydiyyat orqanları kommersiya müəssisələri ilə müqayisədə VCT-lərin qeydiyyata alınması, fəaliyyət göstərməsi və ya ləğvi üçün əlavə tələblər qoymur və ya digər maneələr yaratmırlar. 2.Hüquqi şəxs statusu ilə əlaqədar olaraq dövlət VCT-lərin satınalma prosedurlarına və ya digər maliyyə mənbələrinə çıxışının qarşısını almır və ya çıxışına maneə yaratmır. 3.VCT-lərə münasibətdə yoxlamalar və sanksiyalar kommersiya müəssisələrinə nisbətən tez-tez baş vermir.
II. Təsis edilmələri, qeydiyyatdan keçmələri və fəaliyyətləri ilə bağlı məsələlərdə dövlət bütün VCT-lərlə bərabər qaydada rəftar edir.	1.VCT-lərlə bərabər qaydada rəftar edilir və hər hansı imtiyazlı rəftar aydın və obyektiv meyarlara əsaslanır. 2.Ölkədə xarici vətəndaşlar və ya hüquqi şəxslər tərəfindən yaradılan VCT-lərlə rəftar yerli fiziki və ya hüquqi şəxslər tərəfindən yaradılan hüquqi şəxslərə qarşı rəftarla eynidir.	1.Dövlət orqanları müəyyən təşkilatlara münasibətdə daha əlverişli rəftara yol vermirlər. 2.Dövlət məmurları barəsində tənqidi fikir və mövqelərini ifadə edən VCT-lərin fəaliyyəti məqsədyönlü şəkildə məhdudlaşdırılmır.

3-cü SAHƏ: MALİYYƏ VƏSAİTLƏRİNƏ ÇIXIŞ İMKANI

STANDARTLAR	İNDİKATORLAR	
	Qanunvericilik	Praktika
I. VCT-lər məqsədlərinə nail olmaq üçün maliyyə vəsaitləri və maddi resurslar axtarmaqda, qəbul etməkdə və onlardan istifadə etməkdə sərbəstdirlər.	1.VCT-lər müxtəlif mexanizmlər vasitəsilə ictimai və ya özəl donorlardan maliyyə və ya maddi formada yardım istəməkdə və almaqda sərbəstdirlər. 2.VCT-lərin hər hansı donordan aldıkları maliyyə və ya maddi yardımını qəbul etməsi, istifadə etməsi və bununla bağlı hesabat verməsi üçün tələblər ağır deyil.	1.İstənilən qanuni mənbədən maliyyə və ya maddi formada yardım almaq VCT-lər üçün asandır. 2.VCT-lər vəsait toplamaq üçün müxtəlif metodlardan istifadə edə bilirlər. 3.Nağd əməliyyatlara və ya bank əməliyyatlarına qoyulan məhdudiyyətlər VCT-lərin fəaliyyətlərinə maneə yaratmır.
II. Xarici və beynəlxalq mənbələrdən maliyyə və ya maddi resurslar əldə edilməsi ilə onların daxili mənbələrdən əldə edilməsi arasında fərq qoyulmur.	1.VCT-lərin xarici və beynəlxalq maliyyə və ya maddi yardımları alması və istifadə etməsi üçün, donorların isə VCT-lərə maliyyə vəsaitləri verməsi üçün xüsusi məhdudiyyətlər və ya prosedurlar yoxdur. 2.Xarici və beynəlxalq qrantlara, ianələrə və üzvlük haqlarına tətbiq edilən vergilər yerli təşkilatlara tətbiq edilənlərlə eynidir.	1.VCT-lər xarici maliyyə vəsaitlərini sərbəst surətdə almaq və praktikada xarici mənbələrdən istifadə etmək imkanına malikdirlər. 2.Xarici maliyyə vəsaitləri alan VCT-lər dövlət tərəfindən dəstəklənən media və ya hökumət tərəfindən damğalanmır və ya hücumlara məruz qalmırlar.

4-cü SAHƏ: DİNC TOPLAŞMAQ AZADLIĞI

STANDARTLAR	INDİKATORLAR	
	Qanunvericilik	Praktika
I. Hər kəs toplantılar təşkil etməklə və onlarda iştirak etməklə dinc toplaşmaq azadlığı hüququnu sərbəst surətdə həyata keçirə bilər.	1.Hər bir yerli və ya xarici şəxs və bu cür şəxs qrupları, o cümlədən VCT-lər bütün hallarda qanunla lazımı qaydada qorunan, açıq havada və ya qapalı məkanda, onlayn rejimində, ictimai və şəxsi məkanlarda və ya yuxarıda göstərilənlərin kombinə olunmuş formasında keçirilən dinc toplantı təşkil etmək və (və ya) belə toplantıda iştirak etmək hüququna malikdirlər. məsindən asılı olmayaraq,- 2.Spontan toplantılara, eyni vaxtda keçirilən toplantılara və əks-toplantılara qanunla icazə verilir.	1.Dinc toplantılar keçirilməsinə razılıq verməkdən əsassız imtina hallarına və ya belə toplantıların dağıdılması hallarına aid heç bir nümunə yoxdur. 2.Şəxslər, şəxs qrupları və ya VCT-lər dinc toplantılarda iştirak etməyə məcbur edilmir və ya dinc toplantılarda iştirak etmələri sistematik olaraq qadağan edilmir. 3.Fiziki şəxslər dinc toplantıları təşkil etməyi və yaxud onlarda iştirak etməyi və ya etməməyi planlaşdırdıqlarına görə həbsə alınmır və ya təhdid edilmirlər. 4.Fiziki və hüquqi şəxslər açıq havada və ya qapalı məkanda, onlayn rejimində, ictimai və şəxsi məkanlarda və ya yuxarıda göstərilənlərin kombinə olunmuş formasında dinc toplantıları təşkil etdiklərinə və ya onlarda iştirak etdiklərinə görə məhkəmə təqibinə və ya sanksiyalara məruz qalmırlar.
II. Dövlət dinc toplantıların keçirilməsinə şərait yaradır və onların müdafiəsini təmin edir.	1.Dinc toplaşmaq hüququnu həyata keçirmək üçün ilkin icazə alınması tələb olunmur, yalnız bildiriş proseduru vardır ki, o da aydın, sadə, ödənişsizdir və əqləbatan	1.Bildiriş vermə vəzifəsi faktiki olaraq icazə alma tələbi kimi istifadə edilmir. 2.Məhdudiyyətlər mütənasibdir və onların zəruriliyini təsdiqləyən obyektiv sübutlara əsaslanır. 3.Dinc toplantıları onlayn və ya offlayn qaydada məhdudlaşdırmaq məqsədi ilə internetə və (və ya) sosial mediaya çıxış imkanları məhdudlaşdırılmır.

	müddət ərzində qabaqcadan bildiriş verilməsini tələb edir. 2.Başqalarının hüquqlarına təsirinin ağlabatan olaraq minimal olacağı gözlənilən toplantılar üçün bildiriş tələb olunmur. 3.Dinc toplantı keçirmək imkanını məhdudlaşdıran qərarlardan verilən şikayətlər üzrə yekun qərarlar toplantının planlaşdırıldığı tarixdən əvvəl qəbul edilir. 4.Qanunvericilik dinc toplantıların təşkili üçün hər hansı elektron əlaqə vasitələrindən istifadə etmək hüququnu qoruyur.	
III. Dövlət dinc toplantıların təşkilatçılarının və ya iştirakçılarının üzərinə lüzumsuz öhdəliklər qoymur.	1.Toplantı təşkilatçıları toplantı zamanı ictimai asayişin qorunmasına və ya digər şəxslərin hərəkətlərinə görə məsuliyyət daşıyırlar. 2.Dövlət orqanları yalnız dinc toplantının keçirilməsinə şərait yaratmaq üçün və ya toplantı zorakı xarakter aldığı təqdirdə müdaxilə edirlər.	1.Dövlət orqanları yerinə yetirməyə borclu olduqları xidmətlərə görə əsassız ödənişlər tətbiq etmirlər. 2.Dinc toplantılar barəsində məlumatların yayılmasına maneçilik törədilmir. 3.Dövlət dinc toplantılar zamanı texniki vasitələrin istifadəsinə qeyri-mütənasib məhdudiyyətlər tətbiq etmir.
IV. Hüquq-mühafizə orqanları dinc toplantılara dəstək verir və öz nümayəndələrinin hərəkətlərinə görə məsuliyyət daşıyırlar.	1.Hüquq-mühafizə orqanlarının dinc toplantı iştirakçılarna qarşı güc tətbiq etməsi halları dəqiq normalarla tənzimlənir və belə hallarda insan hüquqlarına əsaslanan yanaşma rəhbər tutulur. 2.Dinc toplantılar zamanı həddindən artıq güc tətbiq etməyə və ya nümayişçiləri qorumaq vəzifəsini yerinə yetirməməyə görə məsuliyyət mexanizmləri mövcuddur.	1.Güc tətbiqindən əvvəl xəbərdarlıq edilir və güc tətbiqinin öncədən görülmə bilməsini və mütənasibliyini nəzərdə tutan yanaşma toplantı zamanı ictimai asayişin qorunmasının bütün aspektlərinə şamil olunur. 2.Hüquq-mühafizə orqanları toplantı iştirakçılarını toplantını pozmağa çalışan istənilən şəxsdən və ya qrupdan (o cümlədən təxribatçı agentlərdən) müdafiə edirlər. 3.Hüquq-mühafizə orqanlarının nümayəndələri toplaşmaq azadlığı hüququnu pozduqda məsuliyyət daşıyırlar.

	3. Toplantılar zamanı asayişin qorunması və ya toplantıların müşahidəsi üçün müşahidə qurğularının istifadəsinə dair dəqiq qanunlar və qaydalar mövcuddur.	4. Hüquq-mühafizə orqanlarının nümayəndələri və (və ya) kəşfiyyat orqanları tərəfindən toplantılar zamanı asayişin qorunması və ya toplantıların müşahidəsi üçün müşahidə qurğularının istifadəsi haqqında şəffaflıq mövcuddur.
--	---	--

5-ci SAHƏ: QƏRARLARIN QƏBULUNDA İŞTİRAK ETMƏK HÜQUQU

STANDARTLAR	İNDİKATORLAR	
	Qanunvericilik	Praktika
I. Hər kəs qərarların qəbulunda iştirak etmək hüququna malikdir.	1.Geniş ictimaiyyətə və ya cəmiyyətin müəyyən təbəqələrinə və müəyyən qruplara təsir göstərən qanun layihələrinin və siyasətin hazırlanması ilə bağlı ictimai məsləhətləşmələrin aparılması mütləqdir. 2.Qanunvericilik qərarların qəbulunda inklüziv və səmərəli vətəndaş iştirakçılığını təmin edir və hər hansı hədlər və məhdudiyyətlər dəqiq şəkildə göstərilir və dar çərçivədə şərh olunur. 3.Qanunvericilik bazasında vətəndaş iştirakçılığını tənzimləyən normalara və qərarların qəbulunun şəffaflığına riayət edilməməsinə qarşı hüquqi müdafiə mexanizmləri aydın şəkildə müəyyən edilir. 4.Qərarların qəbulu prosesində bütün VCT-lərin iştirak etməsi üçün aydın meyarlar və bərabər imkanlar mövcuddur.	1.Dövlət orqanları səmərəli ictimai iştirakçılığı təmin etmək üçün müxtəlif mexanizmlərdən istifadə edirlər. 2.Qərarların qəbulu proseslərində iştirak edən VCT-lərin əleyhinə tədbirlər görülmür. 3.İstənilən VCT istər özünün növünə, istərsə də hökumətə münasibətdə mövqeyinə görə ayrı-seçkiliyə məruz qalmadan məsləhətləşmələrdə iştirak edə bilər.
II. Dövlət siyasətinin hazırlanmasında, həyata keçirilməsində və monitorinqində VCT-lərin müntəzəm, açıq və səmərəli iştirakı mövcuddur.	1. İctimai məsləhətləşmələr üçün prosedurlar sadədir və qanunvericilikdə aydın şəkildə müəyyən edilib. 2. Qanunvericilikdə məşvəratçi qurumların yaradılması nəzərdə tutulub və onların üzvlərinin seçilməsi və onların	1.Qanun layihələri və onlarla bağlı müddətlər barəsində məlumatlar ödənişsizdir və onların istifadəsi asan olan vahid onlayn platformada yerləşdirilməsinə üstünlük verilir. 2.Məsləhətləşmənin formatı səmərəli iştirakçılığı təmin edir və VCT-lər erkən mərhələlərdən etibarən qərarların

	daxilində qərarların qəbul edilməsi üçün aydın standartlar və şəffaf mexanizmlər müəyyən edilib. 3.Qanunvericilik siyasətin həyata keçirilməsinə, monitorinqinə və qiymətləndirilməsinə VCT-lərin cəlb olunmasını itəmin edir.	qəbulu prosesinə öz töhfələrini verməyə dəvət edirlər və onlara kifayət qədər vaxt verilir. 3.Məşvərətçi qurumun mövcud olması VCT-lərin konkret məsələyə dair ictimai məsləhətləşmədə iştirak etmək imkanını məhdudlaşdırmır. 4.Dövlət orqanları VCT-lər tərəfindən təqdim edilən təklifləri ictimaiyyətin diqqətinə çatdırır və bu təkliflərə dair rəylərini bildirirlər. 5.Dövlət siyasətləri və proqramlarının icrası, monitorinqi və qiymətləndirilməsinə VCT-lərin cəlb edilməsi üzrə təcrübə artmaqdadır.
III. VCT-lər onların səmərəli iştirakçılığı üçün zəruri olan məlumatlara çıxış əldə etmək imkanına malikdirlər.	1.Qanunvericilikdə dövlət orqanlarının qərarların qəbulu prosesi ilə bağlı bütün məlumatları dərc etməsinin şərtləri və müddətləri müəyyən edilib. 2.Qanunvericilikdə məlumatların əldə edilməsi üçün sadə və aydın prosedurlar müəyyən edilib.	1.Qanun və siyasət layihələri dərc olunur və əlçatandır və VCT-lər normativ aktların layihələri ilə bağlı ictimai dinləmələr və ya müzakirələr barədə lazımi qaydada məlumatlandırılırlar. 2.Dövlət orqanları informasiya sorğularına vaxtında və ödənişsiz qaydada cavab verirlər.
IV. Qərarların qəbulunda iştirak siyasi fəaliyyətlərdən və lobbicilikdən fərqlənir.	1.Siyasi fəaliyyətdə VCT-lərin iştirakına qoyulan məhdudiyyətlər dəqiq şəkildə müəyyən edilib və məhdud çərçivəlidir və VCT-lərin dövlət siyasəti ilə bağlı fəaliyyətdə iştirak etmək imkanına təsir göstərmir. 2.Lobbiciliyin tənzimlənməsi VCT-lərin dövlət siyasəti və ictimai maraqların müdafiəsi ilə bağlı fəaliyyətini məhdudlaşdırmır.	1.VCT-lər siyasi partiyaların maraqlarını müdafiə edən və ya ideyalarına alternativ olan baxışlarına görə təqib edilmir və heç bir təzyiqlə üzləşmirlər. 2.VCT-lər lobbici və ya peşəkar vəkil kimi qeydiyyatdan keçməyə ehtiyac olmadan, yaxud üzərlərinə hər hansı əlavə inzibati və ya maliyyə öhdəlikləri qoyulmadan ictimai maraqların müdafiəsi fəaliyyəti ilə sərbəst surətdə məşğul olurlar.

6-cı sahə: İfadə azadlığı

STANDARTLAR	İNDİKATORLAR	
	Qanunvericilik	Praktika
I. Hər kəsin fikir və ifadə azadlığı hüququ vardır	1. Fikir və ifadə azadlığına ayrı-seçkilik qoyulmadan yerli və ya əcnəbi, fərd və ya qrup şəklində bütün şəxslər, o cümlədən VCT-lər üçün təminat verilir. 2. VCT-lər və onunla əlaqəli şəxslər sərhədlərdən asılı olmayaraq istənilən vasitə ilə bütün növdən olan informasiya və ideyaları axtarmaq, qəbul etmək və ötürməkdə sərbəstdirlər. 3. Ayrı-seçkilik, düşmənçilik və ya zorakılıq üçün təkan olan nifrətin təbliği qadağandır. 4. Məlumatların yayılmasına görə, "yalan xəbərlərin" və ya "dövlət tərəfindən təsdiqlənməmiş" məlumatların geniş və qeyri-müəyyən anlayışlarına əsaslanan heç bir sanksiya müəyyən edilmir.	1. Fikirlərin və baxışların ifadə edilməsi üçün heç bir arzuolunmaz nəticə və qeyri-mütənasib sanksiya mövcud deyildir. 2. Dövlət siyasəti ilə uyğun olmayan və ya onu tənqid edən ideyaların, baxışların və fikirlərin ifadəsinə dövlət tərəfindən maneə törədilmir. 3. Nifrət çağırışlarına görə tətbiq edilən sanksiyalar ciddi şəkildə zəruri və mütənasibdir və daha zəif müdaxilə tədbirləri ilə əvəz olunardılarsa, eyni nəticə əldə edilə bilməzdi. 4. Jurnalistlərin, aktivistlərin və ya VCT təmsilçilərinin "yalan xəbər" və ya "dezinformasiya" yaratdığına və ya yaydığına görə məsuliyyətə cəlb olunması və ya məhkum edilməsi halları yoxdur.

II. Dövlət fikir və ifadə azadlığına şərait yaradır və onu qoruyur	1.Fikirlərin ifadə edilməsi üçün internetdən və ya digər ünsiyyət vasitələrindən sərbəst istifadə edilməsinə heç bir məhdudiyyət yoxdur. 2.Senzuraya qarşı aydın müdafiə tədbirləri və təminatlar mövcuddur. 3.Qanun hüquq pozuntuları barədə xəbər verənlərin və jurnalistlərin məlumat mənbələrinin konfidensiallığını qoruyur. 4.Təhqir və (və ya) böhtana görə aydın və mütənasib sanksiyalar nəzərdə tutulub və bu əməllər cinayət sayılmır.	1.Ənənəvi və onlayn medianın bloklanması halları hər zaman aydın qanuni səbəblərə əsaslanır və qanuni məqsədlərə nail olunması üçün mütənasib xarakter daşıyır. 2.İnternetdə materialların yerləşdirilməsi üçün ənənəvi mediaya tətbiq edilən xüsusi icazənin alınması və ya xüsusi inzibati qaydalara riayət edilməsi tələb olunmur. 3.Məlumat mənbələrini açıqlamaları üçün jurnalistlərin məhkum edilməsi və ya kütləvi informasiya vasitələrinin yerləşdiyi məkana polis tərəfindən basqın edilməsi halları yoxdur. 4.Dövlət orqanları yoxlanıla bilən, dürüst və etibarlı məlumatların yayılmasına imkan yaradırlar.
--	---	---

7-ci sahə: ŞƏXSİ HƏYATIN TOXUNULMAZLIĞI HÜQUQU

STANDARTLAR	İNDİKATORLAR	
	Qanunvericilik	Praktika
I. Hər kəsin şəxsi həyatının toxunulmazlığı və məlumatlarının qorunması hüququ vardır	1.Şəxsi həyatın toxunulmazlığı hüququ hər kəsə ayrı-seçkiliyə yol verilmədən təmin edilməlidir. 2.Qanunvericilik dövlət orqanları, fiziki şəxslər və ya hüquqi şəxslər tərəfindən törədilməsindən, eləcə də onlayn və ya oflayn rejimdə həyata keçirilməsindən asılı olmayaraq, müdaxilə və ya şəxsi həyatın toxunulmazlığına qarşı hücumlardan qoruma təminatı verir. 3.Qanunvericilik dövlət orqanları tərəfindən fərdin şəxsi məlumatlarının toplanması, emalı və saxlanmasını tənzimləyir.	1.Dövlət orqanları tərəfindən şəxsi həyatın toxunulmazlığı hüququnun pozulması halları araşdırılır və mühakimə edilir. 2.Vətəndaş cəmiyyəti təşkilatları və əlaqəli şəxslər şəxsi məlumatların onlayn və oflayn rejimdə qeyri-qanuni və ya qeyri-mütənasib şəkildə toplanması, emalı və saxlanmasına qarşı qorunurlar.
II. Dövlət vətəndaş cəmiyyəti təşkilatlarının və onlarla əlaqəli şəxslərin şəxsi həyatının toxunulmazlığı hüququnu qoruyur	1.Vətəndaş cəmiyyəti təşkilatları üçün hesabat tələbləri üzvlərin, donorların, idarə heyəti üzvlərinin və işçilərin şəxsi həyatının toxunulmazlığı hüququnu və şəxsi aktivlərinin məxfiliyini qoruyur. 2. Vətəndaş cəmiyyəti təşkilatları ofislərinə çıxış yalnız obyektiv səbəblərə və müvafiq məhkəmə icazəsinə əsasən mümkündür. 3.Bir vətəndaş cəmiyyəti təşkilatı və ya əlaqəli şəxslərin müşahidə olunması mütənasib və qanuni olmalıdır və müstəqil məhkəmə orqanı tərəfindən ilkin icazə verilməsini tələb edir.	1.Vətəndaş cəmiyyəti təşkilatları və ya əlaqəli şəxslərin şəxsi həyatının toxunulmazlığı hüququna və ya kommunikasiyalarına icazəsiz müdaxilə edilməsi hallarının olmaması. 2.Müvafiq məhkəmə qərarı olmadan vətəndaş cəmiyyəti təşkilatlarının ofislərinə girilməsi və ya onların sənədlərinə çıxışın təmin edilməsi hallarının olmaması.

8-ci sahə: DÖVLƏTİN QORUMA ÖHDƏLİYİ

STANDARTLAR	İNDİKATORLAR	
	Qanunvericilik	Praktika
I. Dövlət vətəndaş cəmiyyəti təşkilatlarını və onlarla əlaqəli şəxsləri müdaxilə və hücumlardan qoruyur	1.Qanunvericilik dövlətdən vətəndaş cəmiyyəti təşkilatları və əlaqəli şəxslərin hüquqlarının qorunmasını tələb edir. 2.Vətəndaş cəmiyyəti təşkilatları və əlaqəli şəxslər öz hüquqlarının həyata keçirilməsinə və ya ictimai maraqlara təsir göstərən qərarları mübahisələndirmək və ya araşdırmaq üçün müstəqil və qərəzsiz orqanlar qarşısında səmərəli şikayət və müraciət mexanizmlərinə çıxışa malikdirlər. 3.Qanunvericilikdə vətəndaş cəmiyyəti təşkilatları üçün effektiv hüquqi müdafiə vasitələri əlabatan müddətdə təmin edilir. 4.Tətbiq olunan istənilən fəvqəladə tədbirlərin müddəti məhdud, qanuni, zəruri, mütənasibdir və onların icrasına nəzarət var.	1.Dövlət VCT-ləri və onlarla əlaqədar şəxsləri üçüncü şəxslər tərəfindən hüquqlarının pozulmasından səmərəli şəkildə müdafiə edir. 2.Müdafiənin olmaması ilə bağlı müraciətlər və (və ya) şikayətlər səlahiyyətli orqanlar və məhkəmələr tərəfindən qərəzsiz şəkildə və əlabatan müddətdə həll edilir. 3.Dövlət rəsmiləri VCT-lərə qarşı nifrət nitqindən istifadə etmir və ya onları damğalamırlar və dövlət tərəfindən dəstəklənən mediada VCT-lərə və ya onlarla əlaqədar şəxslərə qarşı ləkələmə kampaniyaları aparılmır. 4.Dövlətlər fəvqəladə tədbirlərdən məqsədyönlü şəkildə ictimai iştirakçılığı və insan hüquqlarını məhdudlaşdırmaq və ya dövləti tənqin edən təşkilatlara sanksiya tətbiq etmək üçün bəhanə kimi istifadə etmirlər.
II. Ekstremizm, terrorçuluq, pulların yuyulması və ya korrupsiyaya qarşı mübarizə məqsədilə istifadə edilən tədbirlər, hədəfə yönəlik və	1.Ekstremizm, terrorçuluq, çirkli pulların yuyulması və korrupsiyaya qarşı mübarizə üçün nəzərdə tutulan qanunlarda vətəndaş cəmiyyəti təşkilatlarını məhdudlaşdıran və ya onların qanuni şəkildə fəaliyyət göstərməsinə və əsas azadlıqlardan istifadə etməsinə mane olan müddəaların olmaması. 2.Çirkli pulların yuyulması və terrorçuluğun maliyyələşməsinə qarşı mübarizə üçün nəzərdə tutulmuş	1.VCT-lərin fəaliyyəti ekstremizm, terrorçuluq, çirkli pulların yuyulması və korrupsiya ilə bağlı əsassız iddialar üzündən məhdudlaşdırılmır. 2.Dövlət orqanları və ya bank təcrübələri VCT-lərin pul göndərmək və ya pul ala bilmə qabiliyyətinə mənfi təsir göstərmir. 3.Korrupsiyaya qarşı mübarizə tədbirlərinin həyata keçirilməsi vətəndaş cəmiyyəti təşkilatlarının, onların

mütənasibdir, risk əsaslı yanaşmaya və birləşmək, toplaşmaq və ifadə etmək üzrə insan hüquqları standartlarına hörmətə əsaslanır.	hüquqi tədbirlər yalnız risk altında olan VCT-lərə tətbiq edilir. 3.Korrupsiya əleyhinə qanunlar, tədbirlər və strategiyalar VCT-lərin, onların əməkdaşlarının və donorların hüquqlarını məhdudlaşdırmır və ya pozmur.	işçilərinin və donorlarının hüquq və fəaliyyətinə mənfi təsir göstərmir.
--	---	--

LAZİMİ ŞƏRTLƏR

9-cu sahə: DÖVLƏT DƏSTƏYİ

STANDARTLAR	İNDİKATORLAR	
	Qanunvericilik	Praktika
I. VCT maliyyə vəsaitinin ayrılması və maddi formada dəstəyinin bir sıra fərqli və effektiv mexanizmləri mövcuddur	1. Qanunvericilik həm dövlət, həm də yerli səviyyələrdə müxtəlif dövlət qurumları tərəfindən fərqli dövlət maliyyələşdirmə mexanizmlərinin yaradılmasını nəzərdə tutur. 2.Dövlətin VCT-lərə maddi formada dəstək vermək üçün hüquqi imkanları vardır.	1.Dövlət vaxtaşırı olaraq müxtəlif sahələrdə fəaliyyət göstərən çoxsaylı VCT-ləri maliyyə resursları ilə təmin edir. 2.VCT-lər tərəfindən göstərilən xidmətlər üçün maliyyə resursları mövcuddur və VCT-lərlə xidmət müqavilələrinin bağlanması təcrübəsi tədricən artır.
II. VCT-lərə dövlət dəstəyi aydın və obyektiv kriteriyalara əsaslanır və şəffaf və rəqabətli prosedurlar vasitəsilə ayrılır	1. Dövlət maliyyə və maddi (in-kind) dəstəyi şəffaflıq, hesabatlılıq, və resurslara bərabər əlçatanlığa əsaslanan aydın prinsiplər üzrə verilir. 2.Qanun VCT nümayəndələrinin maliyyələşdirmə prioritetləri və qrant resipientlərinin müəyyənləşdirilməsində iştirak etməsini tələb edir. 3.Dövlət tərəfindən verilən ictimai maliyyə resurslarının aydın və qərəzsiz monitoring və qiymətləndirmə mexnizmi mövcuddur.	1.Dövlət maliyyələşdirməsinin tətbiqi proseduru sadə və şəffafdır, onun haqqında məlumat geniş yayılmışdır və seçim kriteriyaları öncədən ictimaiyyətə açıqlanır. 2.Dövlət dəstəyinin göstərilməsi VCT-lərin müstəqilliyinə xələl gətirmək və ya onların fəaliyyətinə müdaxilə etmək vasitəsi kimi istifadə olunmur. 3.Hökumət seçim nəticələri və layihə nəticələri barədə vaxtılı-vaxtında məlumat dərc edir.

III.VCT-lər əlverişli vergi mühitindən bəhrələnilər	1.Qanun qrantlar, ianələr, iqtisadi fəaliyyətlər, əvəzsiz yardımlar və üzvlük haqqları kimi qeyri-kommersiya istiqamətli fəaliyyətləri dəstəkləyən sahələri əlverişli vergi imtiyazları ilə təmin edir. 2.VCT-lər aydın, sadə, və bahalı olmayan prosedurlar əsasında ictimai faydalı status əldə edə bilirlər. 3.İctimai faydalı status ya qeyri-müəyyən müddətə və yaxud kifayət qədər uzun müddətə verilir ki, bu müddət də asanlıqla yenilənə bilər.	1. VCT-lər üçün nəzərdə tutulmuş vergi imtiyazları təcrübədə istifadə oluna bilər. 2.İctimai faydalılıq tələblərinə əməl olunmanın monitoring və qiymətləndirilməsi VCT-lərin fəaliyyətinə müdaxilə etmir. 3.VCT-lər əsassız vergi cəzasına məruz qalmır və ya dövlət səlahiyyətliləri tərəfindən onların ictimai faydalı statusu geri alınmır.
IV.Bizneslər və fərdlər VCT-lərə verdikləri ianələrin qarşılığında əlverişli vergi imtiyazlarından bəhrələnilər	1. VCT-lərə olunan maliyyə və digər ianələr üçün stimullaşdırıcı şərtlər vardır və onlardan bəhrələnmək üçün mövcud olan prosedur aydın və sadədir. 2. Əvəzsiz yardımların vergidən azad olma həddi, ianələr də daxil olmaqla, vaxtaşırı və böyük hədiyyələrin verilməsini stimullaşdırır.	1.Fərdi donorlar mövcud vergi imtiyazlarından inzibati çətinliklərə qatlaşmadan istifadə edə bilirlər. 2. Korporativ donorlar vergi imtiyazlarından inzibati çətinliklərə qatlaşmadan istifadə edə bilirlər.
V. Qanunvericilik və siyasət könüllülüyn stimullaşdırır	1. Könüllülüyn və könüllülük işinin aydın təyinatı vardır və könüllülərə və onların əməyinə qeyri-leqal işçi qüvvəsi kimi baxmaq olmaz. 2. Qanunvericilik könüllüləri cəlb edə bilmək üçün əlavə çətinliklər və məhdudiyyətlər yaratmır. 3. Dövlət müvafiq siyasətlər, proqramlar və maliyyə dəstəyi vasitəsilə könüllülüyn inkişafını təşviq edir.	1. VCT-lər könüllüləri cəlb edən zaman heç bir maneə ilə qarşılaşmırlar və məhdudiyyətsiz olaraq həm xarici könüllüləri cəlb edə bilər, həm də könüllüləri xaricə göndərə bilirlər. 2.Təcrübədə könüllülük təşviq edilir və işəgötürənlər, universitetlər və s. kimi müxtəlif institutlar tərəfindən tanınır.

10-cu sahə: DÖVLƏT-VCT ƏMƏKDAŞLIĞI		
STANDARTLAR	İNDİKATORLAR	
	Qanunvericilik	Praktika
I. Dövlət siyasəti VCT-lərlə əməkdaşlığı asanlaşdırır və onların inkişafını təşviq edir	1. VCT-lərin inkişafı və onlarla dövlət arasındakı əməkdaşlıq üzrə siyasət sənədləri qəbul olunub qanunvericiliyə daxil edilmişdir. 2. Siyasət sənədlərinin tərkibinə məqsədlərin, fəaliyyətlərin, cavabdeh dövlət orqanlarının, icra şərtlərinin, qiymətləndirmə prosedurlarının və maliyyə mənbələrinin aydın şəkildə təyin edildiyi fəaliyyət planları və proqramlar daxildir.	1. Dövlət VCT-lərin aktiv iştirakı ilə VCT-lərlə əməkdaşlıq və onların inkişafına dair siyasət sənədləri hazırlayır. 2. Siyasət sənədləri təcrübədə istifadə olunur və dövlət siyasətinə təsir edir. 3. Dövlət siyasət sənədinin icrasına kifayət qədər resurslar ayırır. 4. Siyasət sənədlərinin icrası dövründə mütəmadi monitoring və qiymətləndirmə aparılır və nəticələr yenidən nəzərdən keçirmə zamanı nəzərə alınır.
II. VCT-lərlə əməkdaşlığı dəstəkləmək üçün dövlət xüsusi mexanizmlərə sahibdir	1. Dialoq və əməkdaşlıq üçün ictimai şuraların və digər məsləhətçi qurumlarının fəaliyyəti və şəffaflığının əsas prinsipləri qanunla tənzimlənir. 2. VCT-lərin məsləhətçi orqanlarda iştirakı üçün seçim meyarları aydın və obyektivdir və seçki prosesi şəffafdır.	1. Məşvərət qurumlarının yaradılması prosesi şəffafdır və həm dövlət qurumlarının, həm də VCT-lərin təşəbbüsü əsasında baş tutur. 2. Dövlət siyasətinin hazırlanması zamanı müxtəlif məşvərət qurumlarının qərarı nəzərə alınır 3. Bütün aidiyyəti VCT-lərin məşvərətçi orqanların işlərində iştirak etmək imkanı vardır.

11-ci sahə: RƏQƏMSAL HÜQUQLAR		
STANDARTLAR	İNDİKATORLAR	
	Qanunvericilik	Praktika
I. Rəqəmsal hüquqlar qorunur və rəqəmsal texnologiyalar insan	1. Qanunvericilik təhlükəsiz və əlverişli onlayn mühitin mövcudluğunu və rəqəmsal hüquqların qorunmasını və həyata keçirilməsini təmin edir.	1. Kibercinayətkarlıq, dezinformasiya, nifrət nitqi/zorakılığa təhrik və terrorla mübarizə tədbirləri

hüquqları standartlarına uyğundur.	2.Rəqəmsal hüquqlara tətbiq edilən hər hansı məhdudiyyətlər qanunilik, legitimlik, mütənasiblik və zərurilik prinsiplərinə əsaslanır. 3.Süni intellekt (Sİ) və avtomatlaşdırılmış sistemlər daxil olmaqla rəqəmsal texnologiyaların hazırlanması və istifadəsi insan hüquqları standartlarına uyğundur.	rəqəmsal hüquqları məhdudlaşdırmaq üçün istifadə edilmir. 2.Dövlət qurumları, mobil rabitə signalının kəsilməsi, internetin sürətinin yavaşdırılması və ya internetin kəsilməsi və yaxud rəqəmsal vasitələrə girişin məhdudlaşdırılması da daxil olmaqla, fərdin rəqəmsal hüquqlarını həyata keçirməsinin qarşısını almaq və ya həmin hüquqları pozmaq üçün heç bir tədbir görmürlər. 3.Internetdəki fəaliyyətlərinə görə fəallara, bloggerlərə, jurnalistlərə, VCT nümayəndələrinə qarşı həbs və ya təzyiq halları yoxdur. 4. Dövlət qurumları və özəl sektor rəqəmsal fəaliyyətlərində insan hüquqlarını lazımi qaydada nəzərə alır, o cümlədən həmin fəaliyyətlərin bu hüquqlara təsirlərini qiymətləndirir və rəqəmsal texnologiyaların planlaşdırılması, hazırlanması və tətbiqində şəffaflığı təmin edir, habelə VCT-lərlə və rəqəmsal fəaliyyətlərin təsirinə məruz qala bilən qruplarla (müdafiəsiz və həssas durumda olan qruplara xüsusi diqqət yetirməklə) rəqəmsal texnologiyaların tətbiqindən əvvəl və sonra davamlı olaraq konstruktiv məsləhətləşmələr aparırlar.
II. Dövlət rəqəmsal hüquqlardan istifadə üçün şərait yaradır.	1.Dövlətlər açıq, əlçatan və münasib qiymətli internet əlaqəsinə zəmanət verən qaydalar qəbul edirlər. 2.Dövlət müstəqil, səmərəli, resurslarla yetərinə təmin edilən və qərəzsiz nəzarət mexanizminin mövcudluğunu təmin edir və rəqəmsal hüquqların pozulması halları üçün səmərəli hüquqi müdafiə vasitələri mövcuddur.	1. Dövlət rəqəmsal texnologiyalar və süni intellekt sahəsində dövlət siyasətini hazırlayarkən və qəbul edərkən vətəndaş cəmiyyəti də daxil olmaqla bütün maraqlı tərəflərlə şəffaf və inklüziv dialoq qurur. 2.Dövlət qurumları təhsil, texnologiyalara çıxış, rəqəmsal savadlılığın təşviqi fəaliyyətləri və s. daxil olmaqla rəqəmsal sahədə qeyri-bərabərliyin aradan qaldırılmasına yönələn

	3.Dövlətlər əsas hesabatlılıq alətlərinə malik olmayan özəl subyektlərə tənzimləmə funksiyalarının həvalə edilməsinə yol vermir və texnologiya şirkətlərinin xidmət şərtlərinin və ya daxili qaydalarının insan hüquqları standartlarına uyğun olmasını tələb edən qanunlar hazırlayırlar.	fəaliyyətlərdə iştirak edir və ya belə fəaliyyətləri maliyyələşdirirlər. 3.Dövlət insan hüquqlarının həyata keçirilməsinə imkan yaratmaq üçün rəqəmsal texnologiyalardan istifadə edir. 4.Dövlət qurumları VCT-ləri, insan hüquqlarının müdafiəçilərini, fəalları və etirazçıları susdurmaq, izləmək və ya sıxışdırmaq üçün texnologiyalardan istifadə etmir və qanunsuz olaraq VCT-lərin saytlarını və bloqlarını bloklamır və məzmunlarını silmir.
--	---	---

VCT ÖLÇÜ MEYARI. İZAHLAR

MÜNDƏRİCAT

VCT ÖLÇÜ MEYARI. İZAHLAR **1-Cİ SAHƏ. BİRLƏŞMƏK AZADLIĞI** **33**

1-ci standart. Hər kəs sərbəst surətdə VCT təsis edə, onun tərkibinə daxil ola və ya onun işlərində iştirak edə bilər.....33

2-ci standart. VCT-nin hüquqi şəxs qismində qeydiyyatata alınması proseduru aydın və sadədir, operativdir və bahalı deyil.38

3-cü standart. VCT-lər öz məqsəd və fəaliyyətlərini müəyyənləşdirməkdə sərbəstdirlər və təsis edildikləri ölkənin həm daxilində, həm də xaricində fəaliyyət göstərirlər.....42

4-cü standart. Tətbiq edilən hər hansı sanksiyalar aydındır və mütənasiblik prinsipinə uyğundur və qarşıya qoyulan məqsədə nail olmaq üçün ən az dərəcədə müdaxilə təşkil edən vasitələrdir. 46

5-ci standart. Dövlət VCT-lərin daxili işlərinə və fəaliyyətinə müdaxilə etmir....50

2-ci sahə. Bərabər rəftar..... **55**

1-ci standart. Dövlətin bütün VCT-lər barəsində rəftarı kommersiya müəssisələri ilə eynidir.55

2-ci standart. Təsis edilmələri, qeydiyyatdan keçmələri və fəaliyyətləri ilə bağlı məsələlərdə dövlət bütün VCT-lərlə bərabər qaydada rəftar edir..... 60

3-cü sahə. Maliyyə vəsaitlərinə çıxış imkanı..... **64**

1-ci standart. VCT-lər məqsədlərinə nail olmaq üçün maliyyə vəsaitləri və maddi resurslar axtarmaqda, qəbul etməkdə və onlardan istifadə etməkdə sərbəstdirlər..... 64

2-ci standart. Xarici və beynəlxalq mənbələrdən maliyyə və ya maddi resurslar əldə edilməsi ilə onların daxili mənbələrdən əldə edilməsi arasında fərq qoyulmur.....69

4-cü sahə. Dinc toplaşmaq azadlığı **76**

1-ci standart. Hər kəs toplantılar təşkil etməklə və onlarda iştirak etməklə dinc toplaşmaq azadlığı hüququnu sərbəst surətdə həyata keçirə bilər.....76

2-ci standart. Dövlət dinc toplantıların keçirilməsinə şərait yaradır və onların müdafiəsini təmin edir.....	84
3-cü standart. Dövlət dinc toplantıların təşkilatçılarının və ya iştirakçılarının üzərinə lüzumsuz öhdəliklər qoymur.....	89
4-cü standart. Hüquq-mühafizə orqanları dinc toplantılara dəstək verir və öz nümayəndələrinin hərəkətlərinə görə məsuliyyət daşıyırlar.	94
5-ci sahə. Qərarların qəbulunda iştirak etmək hüququ.....	102
1-ci standart. Hər kəs qərarların qəbulunda iştirak etmək hüququna malikdir.	102
2-ci standart. Dövlət siyasətinin hazırlanmasında, həyata keçirilməsində və izlənilməsində VCT-lərin müntəzəm, açıq və effektiv iştirakı mövcuddur.	108
3-cü standart. VCT-lər onların səmərəli iştirakçılığı üçün zəruri olan məlumatlara çıxış əldə etmək imkanına malikdirlər.....	115
4-cü standart. Qərarların qəbulunda iştirak siyasi fəaliyyətdən və lobbiçilikdən fərqlənir.....	118
6-cı SAHƏ. İFADƏ AZADLIĞI.....	124
Standart 1. Hər kəsin fikir və ifadə azadlığı hüququ vardır.....	124
2-ci standart. Dövlət fikir və ifadə azadlığına şərait yaradır və onu qoruyur.....	132
7-ci SAHƏ. ŞƏXSİ HƏYATIN TOXUNULMAZLIĞI HÜQUQU	143
Standart 1. Hər kəsin şəxsi həyatının toxunulmazlığı və məlumatlarının qorunması hüququ vardır.....	143
Standart 2. Dövlət vətəndaş cəmiyyəti təşkilatlarının və onlarla əlaqəli şəxslərin şəxsi həyatının toxunulmazlığı hüququnu qoruyur.....	148
Müvafiq mənbələr	153
SAHƏ 8. DÖVLƏTİN QORUMA ÖHDƏLİYİ	155
Standart 1. Dövlət vətəndaş cəmiyyəti təşkilatlarını və onlarla əlaqəli şəxsləri müdaxilə və hücumlardan qoruyur.....	155
Standart 2. Ekstremizm, terrorçuluq, çirkli pulların yuyulması və ya korrupsiyaya qarşı mübarizə məqsədilə istifadə edilən tədbirlər hədəfə	

yönəlik və mütənasibdir, risk əsaslı yanaşmaya və birləşmək, toplaşmaq və ifadə etmək üzrə insan hüquqları standartlarına hörmətə əsaslanır.....	163
Müvafiq mənbələr	168
9-cu SAHƏ. DÖVLƏT DƏSTƏYİ.....	171
Standart 1. Vətəndaş Cəmiyyəti Təşkilatlarına (VCT) maliyyə vəsaitinin ayrılması və maddi formada dəstəyin bir sıra fərqli və effektiv mexanizmləri mövcuddur.....	171
Standart 2. VCT-lərə dövlət dəstəyi aydın və obyektiv kriteriyalara əsaslanır və şəffaf və rəqabətli prosedurlar vasitəsilə ayrılır	174
Standart 3. VCT-lər əlverişli vergi mühitindən bəhrələnilər.....	178
Standart 4. Bizneslər və fərdlər VCT-lərə verdikləri ianələrin qarşılığında əlverişli vergi imtiyazlarından bəhrələnilər	182
Standart 5. Qanunvericilik və siyasət könüllülüüyü stimullaşdırır	184
Müvafiq resurslar	187
SAHƏ 10. DÖVLƏT-VCT ƏMƏKDAŞLIĞI.....	189
Standart 1. Dövlət siyasəti VCT-lərlə əməkdaşlığı asanlaşdırır və onların inkişafını təşviq edir	189
Standart 2. VCT-lərlə əməkdaşlığı dəstəkləmək üçün dövlət xüsusi mexanizmlərə sahibdir	192
Müvafiq resurslar.....	195
SAHƏ 11. RƏQƏMSAL HÜQUQLAR.....	196
Standart 1. Rəqəmsal hüquqlar qorunur və rəqəmsal texnologiyalar insan hüquqları standartlarına uyğundur.....	196
Standart 2. Dövlət rəqəmsal hüquqlardan istifadə üçün şərait yaradır	203
ƏLAVƏLƏR	210

1-Cİ SAHƏ. BİRLƏŞMƏK AZADLIĞI

1-ci standart. Hər kəs sərbəst surətdə VCT təsis edə, onun tərkibinə daxil ola və ya onun işlərində iştirak edə bilər.

Birləşmək azadlığı Mülki və siyasi hüquqlar haqqında Beynəlxalq Pakt və İnsan hüquqları haqqında Avropa Konvensiyası əsasında təmin edilir. Bu azadlıq hər kəsin vətəndaşlığından asılı olmayaraq, başqaları ilə birləşmək və vətəndaş cəmiyyəti təşkilatı (VCT) təsis etmək hüququnu özündə ehtiva edir. Bu azadlıq fiziki şəxslərlə yanaşı, hüquqi şəxslərə də aiddir. VCT-lər hüquqi şəxs yarada və ya qeyri-formal təşkilat kimi fəaliyyət göstərə bilərlər. Bundan əlavə, birləşmək azadlığı hər kəsin üzv və ya dəstəkçi qismində VCT-nin fəaliyyətində iştirak etmək hüququnu özündə ehtiva edir. Birləşmək ərazi məhdudiyyətləri olmadan istər onlayn, istərsə də offlayn formada mümkündür.

Qanunvericilik

Qanunvericilik üçün indikatorlar

1. VCT yaratmaq hüququ istənilən şəxsə – istər hüquqi və ya fiziki şəxsə, istərsə də yerli və ya əcnəbi şəxsə və ya şəxslər qrupuna məxsusdur.
2. VCT-lərin fəaliyyət göstərmək üçün qeydiyyatla alınmaları və ya hüquqi şəxs statusu əldə etmələri tələb olunmur.
3. VCT-lərin fəaliyyətinə heç bir ərazi məhdudiyyəti qoyulmur, onlar həmçinin onlayn rejimində fəaliyyət göstərə bilərlər.
4. Fiziki və hüquqi şəxslər sərbəst surətdə VCT-nin tərkibinə daxil ola və onun fəaliyyətində üzv və ya könüllü qismində, yaxud VCT-nin təşəbbüslərini dəstəkləmək yolu ilə iştirak edə bilərlər.

1. VCT yaratmaq hüququ istənilən şəxsə – istər hüquqi və ya fiziki şəxsə, istərsə də yerli və ya əcnəbi şəxsə və ya şəxslər qrupuna məxsusdur.

Birləşmək azadlığı hər kəsə məxsus olan universal hüquqdur. O, vətəndaşlarla, seçicilərlə və yaxud müəyyən vətəndaşlığı və ya müəyyən yaşayış yeri olan şəxslərlə məhdudlaşmır. Qaçqınlar, miqrantlar, vətəndaşlığı olmayan şəxslər, qadınlar, azlıq nümayəndələri və bu kimi bir çox digər şəxslər də birləşmək azadlığından bərabər əsasda istifadə edə bilərlər. VCT yaratmaq hüququ uşaqlara da şamil olunur. Baxmayaraq ki, birliklər yaratmaq və onlara üzv olmaq məsələsində uşaqlara onların hüquq qabiliyyəti baxımından müəyyən məhdudiyyətlərin tətbiq edilməsinə haqq qazandırmaq olar, bu cür məhdudiyyətlər beynəlxalq hüquqa uyğun olmalı və uşağın inkişaf etməkdə olan potensialı nəzərə alınmalıdır. Adətən yaşı 14-dən yuxarı olan uşaqlar birliklərin üzvü ola bilərlər.

VCT yaratmaq hüququna həmçinin əlilliyi olan insanlar, o cümlədən məhdud fəaliyyət qabiliyyətli şəxslər digər şəxslərlə bərabər əsasda malik olmalıdırlar. Onların müxtəlif təşkilatlarda iştirakı (üzvlüyü) təşviq edilməli və hüquqlarından istifadə etmələrinə dəstək verən tədbirlər görülməlidir. Müəyyən maliyyə və idarəetmə qərarları ilə bağlı təminat qismində bəzi məhdudiyyətlərin tətbiq

edilməsi mümkündür. Bu təminatların məqsədi şəxsin qərarlar qəbul etməsinə, iradəsini ifadə etməsinə və qərarlarına görə məsuliyyəti üzərinə götürməsinə dəstəyi təmin etməkdir.

VCT təsis etmək hüququ təkcə fiziki şəxslərə deyil, həm də hüquqi şəxslərə məxsusdur. Bunlar qeyri-kommersiya hüquqi şəxsləri və ya korporasiyalar ola bilər. Misal olaraq, VCT-lərin çətir təşkilatının (məsələn, VCT-lər şəbəkəsinin və ya fondlar/assosiasiyalar birliyinin), korporativ assosiasiyasının (məsələn, mədən sənayesi təşkilatları birliyinin), yaxud həm korporativ, həm də qeyri-kommersiya təyinatlı üzvlərdən ibarət olan təşkilatın (məsələn, donorlar forumunun) təsis edilməsini göstərmək olar.

VCT təsis etmək hüququ üzvlüyə əsaslanan (məsələn, assosiasiya) və üzvlüyə əsaslanmayan təşkilatlar (məsələn, fond) yaratmaq imkanını özündə ehtiva edir.

Dövlətlər, qanunvericilikdə və ya praktikada fərdlərin, hətta fəvqəladə vəziyyətlərdə belə, ictimai birlik təsis etməsinə əsassız məhdudiyyətlər tətbiq etmirlər.

Bu indikatorun pozuntularına aşağıdakıları aid etmək olar:

- VCT-nin təsisçilərindən keçmişdə məhkumluqlarının olmaması tələb olunur;
- VCT-nin təsisçilərindən yaşayış icazəsi və ya vətəndaşlıq tələb olunur.

2. VCT-lərin fəaliyyət göstərmək üçün qeydiyyatda alınmaları və ya hüquqi şəxs statusu əldə etmələri tələb olunmur.

VCT-lər istər müəyyən təşkilati formaya və ya struktura malik qeyri-formal təşkilatlar, istərsə də hüquq subyektiyinə malik qurumlar ola bilərlər. VCT-lərin fəaliyyətə başlamaq üçün səlahiyyətli orqan tərəfindən qeydiyyatda alınması tələbi olmamalıdır. Hüquq subyektiyini və ya hüquqi şəxs statusunu əldə etmək barədə VCT özü müstəqil surətdə qərar qəbul verməlidir və bu qərar bunlarla əlaqədar olan faydalardan yararlanmaq, məsələn, üzvlərinin məhdud məsuliyyət daşması və ya VCT-nin öz adından bank hesabı açması imkanından istifadə etmək kimi məqsədlər daşıya bilər.

Bu indikatorun pozuntularına aşağıdakıları aid etmək olar:

- VCT-lərin hər hansı fəaliyyətləri həyata keçirməzdən əvvəl dövlət orqanlarına məlumat vermələri tələb olunur;
- bütün VCT-lərin hüquqi şəxs kimi qeydiyyatda alınması məcburidir;
- Qeydiyyatda alınmayan qrupların fəaliyyəti qadağandır və ya sanksiyalara məruz qalır.

3. VCT-lərin fəaliyyətinə heç bir ərazi məhdudiyyəti qoyulmur, onlar həmçinin onlayn rejimdə fəaliyyət göstərə bilərlər.

Birləşmək azadlığı həm şəxsən, həm də onlayn formada birləşmək (məsələn, oxşar hədəfləri/məqsədləri paylaşan üzvlərin sosial/onlayn şəbəkəsini yaratmaq) hüququnu özündə ehtiva edir. Onlayn birliklərə qoyulan hər hansı məhdudiyyət ənənəvi VCT-lərdə olduğu kimi qanuni məqsəd daşmalı və həmin məqsədə mütənasib olmalıdır. Milli səviyyədə fəaliyyət göstərmək üçün VCT-nin xüsusi qeydiyyatda alınması və ya icazə alması tələb olunmamalıdır. Eləcə

də onun hər hansı bölgədə fəaliyyət göstərməsi üçün həmin bölgədə filialının və ya nümayəndəliklərinin olması tələb olunmamalıdır.

Bu indikatorun pozuntularına aşağıdakıları aid etmək olar:

- Milli səviyyədə fəaliyyət göstərə bilmələri üçün VCT-lərin fiziki cəhətdən birdən artıq bölgədə strukturunun olması tələb olunur;
- Yerli, milli və ya beynəlxalq səviyyədə fəaliyyət göstərən təşkilatlar üçün fərqli qeydiyyat tələbləri mövcuddur.

4. Fiziki və hüquqi şəxslər sərbəst surətdə VCT-nin tərkibinə daxil ola və onun fəaliyyətində üzv və ya könüllü qismində, yaxud VCT-nin təşəbbüslərini dəstəkləmək yolu ilə iştirak edə bilirlər.

Qanun VCT-yə üzv olmaq və ya onun fəaliyyətində digər formada iştirak etmək imkanını məhdudlaşdırmamalıdır. Bu qayda vətəndaşlığından və ya hər hansı digər xüsusiyyətindən asılı olmayaraq həm hüquqi, həm də fiziki şəxslərə şamil olunmalıdır (həmçinin VCT-yə üzvlük məsələsinə aid olan 1-ci indikatora bax). Müstəqil qurum olaraq müvafiq VCT fiziki və ya hüquqi şəxsi üzv qismində tərkibinə qəbul etmək istəyində olub-olmadığı barədə qərar vermək azadlığına malikdir, lakin o, qərarının ümumi prinsip olan ayrı-seçkiliyin yolverilməzliyi prinsipinə uyğun olmasını təmin etməlidir.

Eləcə də şəxsin hər hansı peşə ilə və ya müəyyən fəaliyyətlə məşğul olmaq üçün məcburi qaydada VCT-yə üzvü olması tələbi qoyulmamalıdır. Baxmayaraq ki, müəyyən peşə sahiblərinin peşə birliyinə üzv olması tələbinə dair nümunələr mövcuddur (məsələn, vəkllər vəkllərin assosiasiyasına üzv olmalıdırlar), belə hallarda bu təşkilatlar VCT-yə bizim verdiyimiz anlayışın tətbiq dairəsinə düşmür. Həmçinin fəaliyyətinə könüllüləri cəlb edən, fiziki şəxslərdən ianələr alan və ya insanları analoji formalarda öz fəaliyyətlərinə cəlb edən VCT-lərə məhdudiyyətlər tətbiq edilə bilməz.

Qanun bəzi dövlət qulluqçularının, o cümlədən polislərin və silahlı qüvvələrin üzvlərinin VCT-yə üzv olmaq imkanını məhdudlaşdıra bilər. Belə məhdudiyyətlər məhdud hallarda istifadə edilməli

və demokratik cəmiyyətdə zəruri olmalıdır (məsələn, maraqlar toqquşmasının qarşısını almaq üçün).

Bu indikatorun pozuntularına aşağıdakıları aid etmək olar:

- Hüquqi şəxslər birliyin təsisçisi və ya üzvü ola bilməzlər;
- Əvvəllər məhkum edilmiş şəxslər VCT-yə üzv ola bilməzlər.

Praktika

Praktika üçün indikatorlar
1. Dövlət VCT təsis etmək və ya onun tərkibinə daxil olmaq, yaxud onun fəaliyyətində iştirak etmək imkanı qarşısında praktiki maneələr yaratmır.
2. Fərdlər VCT-nin tərkibinə daxil olmaq və ya onun fəaliyyətində iştirak etmək barədə qərar verməkdə sərbəstdirlər.

1. Dövlət VCT təsis etmək və ya onun tərkibinə daxil olmaq imkanı qarşısında praktiki maneələr yaratmır.

Birləşmək azadlığını həyata keçirmək qarşısında praktiki maneələr, məsələn, qeydiyyatata alınmayan qrupların təqibə/təzyiqə məruz qalması halı, yaxud rəylərini ifadə etmək, ifadə və ya birləşmək azadlığını və sairəni həyata keçirmək üçün rəsmi qeydiyyatata alınması tələbi mövcud deyil. Qanunun tələblərinə praktikada riayət edilir və fiziki və hüquqi şəxslər hüquqi şəxs statusu almağa ehtiyac olmadan sərbəst surətdə birləşə bilirlər. Onlar həmçinin qeydiyyatdan keçməyən qrupun tərkibinə daxil ola və ya onun fəaliyyətində iştirak edə bilirlər.

Qeydiyyat orqanı VCT-nin hədəflərinin məqsədəuyğunluğunu/əsaslılığını qiymətləndirmir, diqqətini təsis edilmə barədə qanunvericilik tələblərinə onun riayət edib-etmədiyinə və qanunla tələb olunan bütün sənədləri təqdim edib-etmədiyinə yönəldir. Eyni məqsədi olan digər təşkilatların mövcudluğu qeydiyyatdan imtina etmək üçün əsas deyil. VCT-nin qeydiyyatata alınması onun həll etməyi hədəflədiyi problemləri həll etmək üçün vəsaitə malik olub-olmadığı barədə dövlət orqanlarının qənaətindən asılı deyil.

Qeydiyyat orqanı qanunla nəzərdə tutululardan savayı, əlavə sənəd tələb etməməlidir.

VCT-nin müəyyən bir coğrafi yerdə fiziki varlığının olmaması həmin yerdə onun fəaliyyətini həyata keçirmək imkanını məhdudlaşdırmamalıdır. Milli səviyyədə siyasətin hazırlanmasında iştirak

etmək və ya digər fəaliyyətlə məşğul olmaq üçün ölkə ərazisinin müəyyən bir hissəsini əhatə etmək tələbi mövcud olmamalıdır.

Bu indikatorun pozuntularına aşağıdakıları aid etmək olar:

- İnsanlar könüllülük fəaliyyətini yalnız qeydiyyatdan keçmiş VCT-lər vasitəsilə həyata keçirə bilirlər;
- VCT-lər qeydiyyat barədə qərarın gecikdirilməsi səbəbindən faktiki fəaliyyətə başlaya bilmirlər.

2. Fərdlər VCT-nin tərkibinə daxil olmaq və ya onun fəaliyyətində iştirak etmək barədə qərar verməkdə sərbəstdirlər.

Birliyə üzv olmaq üçün dövlət orqanları tərəfindən müəyyən edilən xüsusi tələblər, məsələn, təhsil səviyyəsi, müəyyən azlıq qrupuna mənsub olma tələbi və s. tələblər yoxdur. Lakin VCT-nin özü tərəfindən belə tələblər qoyula bilər. VCT-lərə üzvlük könüllüdür; heç kəs VCT-nin tərkibinə üzv kimi daxil olmağa və ya onun fəaliyyətində hər hansı digər qismdə iştirak etməyə məcbur edilə bilməz.

Sadəcə olaraq təşkilata üzv olma (və yaxud onun fəaliyyətində könüllü, donor və ya dəstəkçi qismində iştirak etmə) faktı sanksiya və ya təzyiq üçün əsas kimi istifadə edilməməlidir. Bu, rəsmi dövlət siyasətinə müxalif rəy bildirən təşkilatlara xüsusilə aiddir.

Hüquqi şəxs statusuna malik olan VCT-nin və ya onun orqanlarının üzvləri təşkilatın fəaliyyətinə/pozuntularına görə məsuliyyətə cəlb edilməməlidirlər. Bu qaydadan istisna hallara onun rəsmi nümayəndələrinin səhlənkar hərəkətləri aid edilə bilər.

Bu indikatorun pozuntularına aşağıdakıları aid etmək olar:

- Aydın hüquqi əsaslar olmadan VCT üzvlərinin həbsi;
- VCT-lərin aktiv üzvlərinin üzvlüklərinə aidiyyəti olmayan səbəblərdən (məsələn, vergi yoxlamaları səbəbindən) məsuliyyətə cəlb edilməsi.

2-ci standart. VCT-nin hüquqi şəxs qismində qeydiyyatata alınması proseduru aydın və sadədir, operativdir və bahalı deyil.

VCT-lər səmərəli qeydiyyat proseduru əsasında hüquqi şəxs statusu əldə edə bilərlər. Qeydiyyat proseduru asan olmalı, hüquqi və ya praktik maneələr, məsələn, yüksək qeydiyyat rüsumları, təqdim edilməli sənədlərin mürəkkəb və uzun siyahısı və ya uzun vaxt aparan müraciət prosesi olmamalıdır. Bundan əlavə, qeydiyyat orqanı müstəqil və qərəzsiz fəaliyyət göstərməli və VCT-nin məqsədlərinin asan nail oluna bilən və ya ehtiyac duyulan məqsədlər olub-olmadığı barədə qərar vermək səlahiyyətinə malik olmadan müraciətin qanuniliyini nəzərdən keçirməlidir. Qeydiyyatdan imtina edilməsinə yalnız beynəlxalq standartlara uyğun olan olduqca məhdud saylı əsaslara görə icazə verilir. İstənilən imtina qərarından müstəqil orqana şikayət edilə bilər.

Qanunvericilik

Qanunvericilik üçün indikatorlar
1. Qeydiyyat prosesi sürətlidir, əlçatandır və bahalı deyil.
2. Hüquqi şəxs statusu əldə etmək üçün qeydiyyat prosedurunun tələbləri aydın şəkildə qeyd edilib, sadədir və qeydiyyat orqanının diskresion səlahiyyət tətbiq etməsinə imkan vermir.
3. Qeydiyyatdan imtinanın məhdud sayda aydın və əsaslı səbəbləri müəyyən edilib.

1. Qeydiyyat prosesi sürətlidir, əlçatandır və bahalı deyil.

Qeydiyyat proseduru qanunda aydın şəkildə təsvir olunmalıdır. Yeni vətəndaş cəmiyyəti təşkilatının qeydiyyatata alınması və yaxud artıq qeydiyyatata alınmış təşkilatın sənədlərində dəyişiklik edilməsi sahəsində müxtəlif praktikalar mövcuddur. Bu proses operativdir (məsələn, Gürcüstanda yalnız bir gün vaxt aparır) və 30 gündən artıq deyil, bundan artıq müddət uzun sayılır və beynəlxalq standartlara ziddir.

Qeydiyyatın əlçatanlığı bir neçə ayrı-ayrı məsələləri əhatə edir. Birincisi, insanlar qeydiyyat proseduru çərçivəsində atılmalı addımlar barədə məlumat və tələb olunan sənədlərlə bağlı dəqiq təlimatlara malik olmalıdırlar. İkincisi, qeydiyyat orqanı insanların qeydiyyat sənədlərini təqdim etmək üçün uzun məsafə qət etmələrinə ehtiyac olmamasını təmin etməli, məsələn, onların həmin sənədləri onlayn formada təqdim etmələrinə imkan yaratmalıdır. Onlayn formada təqdim etmədən istifadə edildikdə, dövlət ümummilli səviyyədə internetə çıxışın olmasını və onlayn formada təqdim etmə prosedurunun xüsusi biliklərə malik olmanı və ya hüquqşünas vasitəsilə təmsil olunmanı və sairəni tələb etməməsini təmin etməlidir.

VCT-nin qeydiyyatı inzibati xidmət deyil, əsas insan hüququdur. Belə olan halda VCT-nin qeydiyyat xərcləri minimal olmalıdır ki, hər kəs birləşmək azadlığı hüququndan istifadə edə bilsin və öz VCT-

sini hüquqi şəxs kimi qeydiyyatdan keçirmək imkanına malik olsun. İdeal halda, qeydiyyat ödənişsiz olmalıdır.

Bu indikatorun pozuntularına aşağıdakıları aid etmək olar:

- VCT-lər yalnız paytaxt şəhərində qeydiyyatla alına bilər;
- Təşkilatlar qeydiyyatla alınmaq üçün hüquqşünas tərəfindən təmsil olunmalıdırlar.

2. Hüquqi şəxs statusu əldə etmək üçün qeydiyyat prosedurunun tələbləri aydın şəkildə qeyd edilib, sadədir və qeydiyyat orqanının diskresion səlahiyyət tətbiq etməsinə imkan vermir.

Hüquqi şəxs statusu almaq istəyən VCT-nin təsisçiləri tərəfindən təqdim edilməsi tələb olunan sənədlərin dəqiq siyahısı qanunda müəyyən edilir. Tələb olunan sənədlərin sayı məhdud olmalı və bu sənədlərin təqdim edilməsi yalnız təsisçilərin təşkilatın yaradılması üçün qanunla müəyyən edilmiş qaydaya riayət etdiklərini sübut etmək məqsədini daşmalıdır. Bir qayda olaraq, qeydiyyat orqanı təsisçilərin təşkilatın yaradılması barədə qərarını əks etdirən sənədi, təşkilatın nizamnaməsini, təşkilatın və onun nümayəndəsinin (nümayəndələrinin) adını və əlaqə məlumatlarını, idarəetmə orqanındakı şəxslərin adlarını, qeydiyyat rüsumunun (əgər varsa) ödənilməsinin sübutunu və sairəni almalıdır.

Beynəlxalq standartlara əsasən, VCT yaradılması üçün ikidən artıq fiziki və ya hüquqi şəxsin olması tələb edilməməlidir. Fondlar yalnız bir təsisçi tərəfindən təsis edilə bilər, hərçənd ki, bəzi ölkələr daha artıq təsisçinin olmasını tələb edə bilərlər. Lakin 10-dan artıq təsisçinin olması tələbi həddən artıq ağır tələb hesab edilə bilər.

Bu indikatorun pozuntularına aşağıdakıları aid etmək olar:

- Qanun qeydiyyat orqanına qanunda nəzərdə tutulmayan əlavə sənədlər tələb etməyə icazə verir;
- Qanun əlaqədar nazirliklərin VCT-nin qeydiyyatı ilə bağlı rəy verməsini tələb edir.

3. Qeydiyyatdan imtinanın məhdud sayda aydın və əsaslı səbəbləri müəyyən edilib.

Qeydiyyatdan yalnız xüsusi və çox məhdud hallarda imtina edilir və imtinanın səbəbləri yazılı formada ətraflı şəkildə təqdim edilməlidir. Həmin hallar İnsan hüquqları haqqında Avropa Konvensiyasına (İHAK) uyğun olaraq birləşmək azadlığının məhdudlaşdırılması üçün aşağıdakı əsaslardan biri ilə əlaqədar ola bilər:

- milli təhlükəsizlik və ya ictimai asayiş maraqları;
- iğtişanın və ya cinayətin qarşısının alınması;
- sağlamlığın, yaxud mənəviyyatın mühafizəsi; yaxud
- digər şəxslərin hüquq və azadlıqlarının müdafiəsi.

Həmçinin formal səbəblərə görə, məsələn, təsisçilərin qanunla tələb olunan sayda olmamasına, tələb olunan sənədlərin təqdim edilməməsinə və ya tələb olunan minimum kapitalın olmamasına

(fondlar üçün) görə qeydiyyatdan imtina edilə bilər. Qeydiyyatdan imtina barədə istənilən qərar qanuna əsaslanmalı və beynəlxalq standartlara uyğun olmalıdır.

Bu indikatorun pozuntularına aşağıdakıları aid etmək olar:

- Qanun konkret sahəyə görə məsul olan nazirlik tərəfindən ilkin razılığın verilmədiyi təqdirdə qeydiyyatdan imtina edilməsinə icazə verir;
- Mediada təsisçilərdən biri haqqında mənfi məqalələr verildikdən sonra qeydiyyatdan imtina edilir.

Praktika

Praktika üçün indikatorlar
1. Hüquqi şəxs statusunun verilməsinə görə məsul olan orqan qərarlarını qəbul edərkən müstəqil və qərəzsiz hərəkət edir və qanunla nəzərdə tutulmayan hər hansı əlavə qeydiyyat tələbləri müəyyən etmir.
2. Qeydiyyat sənədlərində olan hər hansı çatışmazlıqlar barədə məlumat ərizəçiyə aydın şəkildə və vaxtında çatdırılır və kiçik çatışmazlıqlar olduqda ərizəçinin müraciəti rədd edilmir.
3. VCT-nin qeydiyyat üçün müraciəti rədd edildiyi halda qərara əqlabatan müddətdə müstəqil və qərəzsiz məhkəmə tərəfindən yenidən baxılması praktikası mövcuddur.

1. Hüquqi şəxs statusunun verilməsinə görə məsul olan orqan qərarlarını qəbul edərkən müstəqil və qərəzsiz hərəkət edir və qanunla nəzərdə tutulmayan hər hansı əlavə qeydiyyat tələbləri müəyyən etmir.

Qeydiyyat orqanları qanuna tabedirlər. Onlar təsisçilərdən əlavə sənədlər, məsələn, yaşayış icazəsi və ya məhkumluğun olmadığını sübut edən sənəd tələb etməməlidirlər. Hüquqi şəxs statusunu əldə etməklə bağlı tələblər yalnız qanuna əsaslanır və qeydiyyat orqanı müstəqil surətdə hərəkət edir (yəni onun qərarlarına digər bir dövlət orqanı tərəfindən istiqamət verilmir) və siyasi mülahizələrdən, məsələn, aşağıdakılardan asılı deyil:

- təsisçilərin hökumətə münasibətdə tənqidi mövqedə olmasından;
- VCT-nin gündəliyindəki məsələlərin hökumətə qarşı olmasından;
- VCT-nin fəaliyyətinin qeyri-populyar (məsələn, azlıqları müdafiə etmək) olmasından.

Bu indikatorun pozuntularına aşağıdakıları aid etmək olar:

- VCT-nin ofislərinin inzibati binada olması tələbi mövcuddur;
- VCT-lərdən qanunda göstərilməyən sənədləri təqdim etmələri tələb olunur.

2. Qeydiyyat sənədlərində olan hər hansı çatışmazlıqlar barədə məlumat ərizəçiyə aydın şəkildə və vaxtında çatdırılır və kiçik çatışmazlıqlara görə ərizəçinin müraciəti rədd edilmir.

Bir qayda olaraq, VCT qanunla tələb olunan bütün zəruri sənədləri təqdim etmədikdə, onları təqdim etməsi üçün ona əqlabatan müddət verilməlidir. Ərizəçi əlavə sənədlərin təqdim edilməsinin

zəruriliyi barədə təxirə salınmadan məlumatlandırılmalıdır; qeydiyyatdan yalnız onun sənədləri göstərilən müddətdə təqdim etmədiyi təqdirdə imtina edilməlidir. Ərizəçi bütün zəruri sənədləri təqdim edibsə, qeydiyyat orqanı VCT-ni qeydiyyatdan keçirməyə borcludur. Formal xarakterli kiçik yanlışlıqlar olduqda, məsələn, yazıda səhvlər olduqda, sözlər buraxıldıqda, səhifələrin nömrələri buraxıldıqda və sair hallarda VCT-nin onları dərhal düzəltməsinə imkan verilir və ərizə baxılmaq üçün qəbul edilir.

Əlavə sənədlərin tələb edilməsi prosesi qeydiyyat prosesini həddən artıq uzatmaq üçün istifadə edilməməlidir.

Bildirişlə bağlı müsbət təcrübələr VCT-nin əlaqələndirici şəxsinə SMS və ya elektron məktub göndərilməsini özündə ehtiva edir.

Bu indikatorun pozuntularına aşağıdakıları aid etmək olar:

- Qeydiyyat orqanı əlavə sənədlərin təqdim edilməsinin zəruriliyi barədə ərizəçiyə məlumat vermir və ərizəni rədd edir;
- Qeydiyyat orqanı xırda məsələlərə görə (məsələn, VCT-nin rəhbər vəzifəli şəxsinin "icraçı direktor" əvəzinə "direktor" adlandırılmasına görə) müraciət sənədlərində dəyişikliklər edilməsini tələb edir.

3. VCT-nin qeydiyyat üçün müraciəti rədd edildiyi halda qərara ağlabatan müddətdə müstəqil və qərəzsiz məhkəmə tərəfindən yenidən baxılması imkanı təmin edilir.

Praktiki olaraq, VCT-lərin qeydiyyatından çox az hallarda imtina edilməlidir. VCT-nin qeydiyyatından imtina barədə istənilən qərardan bu imtina qərarını qəbul etmiş orqandan savayı digər orqana şikayət etmək mümkün olmalıdır. Bir çox ölkələrdə bu orqan məhkəmədir. Əgər qeydiyyat orqanı məhkəmədirsə, imtina qərarından yuxarı instansiya məhkəməsinə şikayət etmək mümkün olmalıdır.

Həmçinin şikayət prosedurları əlçatan olmalı və məsrəfləri münasib olmalıdır, qərarlardan şikayət etmək üçün rüsumlar aşağı olmalı və müvafiq ölkədəki yaşayış səviyyəsinə uyğun olmalıdır. Şikayət üzrə qərar cəld və lüzumsuz ləngimə olmadan qəbul edilməlidir. İdeal halda, şikayət üzrə qərarın qəbulunun müddəti qeydiyyatla bağlı qərarın qəbulu üçün zəruri olan müddətdən uzun olmamalıdır.

Bu indikatorun pozuntularına aşağıdakıları aid etmək olar:

- Şikayət vermək mümkün deyil və ya şikayətə baxan orqan qeydiyyata görə məsul olan eyni orqandır.
- Qeydiyyat orqanı qeydiyyatdan imtina barədə yazılı qərar təqdim etmir və şikayət yalnız yazılı qərarın verilməsindən sonra mümkündür.

3-cü standart. VCT-lər öz məqsəd və fəaliyyətlərini müəyyənləşdirməkdə sərbəstdirlər və təsis edildikləri ölkənin həm daxilində, həm də xaricində fəaliyyət göstərirlər.

Demokratik və plüralist cəmiyyətdə VCT-lər ictimai problemlərə dair müxtəlif baxışları və həll yollarını təklif etməkdə sərbəstliyə malik olmalıdırlar. Bu yalnız o halda mümkündür ki, onlar hökumətin hər hansı tövsiyələrinə, prioritetlərinə və ya siyasətlərinə riayət etmək zərurəti olmadan öz məqsədlərini seçməkdə sərbəst olsunlar. Bundan əlavə, VCT-lər məqsədlərinə nail olmalarına imkan yaradan fəaliyyəti sərbəst seçmək imkanına malik olmalıdırlar. Hökumət onların fəaliyyət sahəsinə (məsələn, onlayn, lokal və beynəlxalq fəaliyyətlərinə) hər hansı məhdudiyyət qoymamalıdır.

Qanunvericilik

Qanunvericilik üçün indikatorlar
1. Qanunvericilik VCT-lərə öz məqsədlərini müəyyənləşdirmək və istənilən qanuni fəaliyyəti həyata keçirmək imkanını verir.
2. VCT-lər məqsədlərinə nail olmaq üçün yerli, milli və ya beynəlxalq səviyyədə fəaliyyət göstərmək, o cümlədən milli və ya beynəlxalq assosiasiyalara və ya federasiyalara üzv olmaq imkanına malikdirlər.
3. Qanunvericilik VCT-ləri öz fəaliyyətlərini dövlət siyasəti və idarəçiliyi ilə əlaqələndirməyə məcbur etmir.

1. Qanunvericilik VCT-lərə öz məqsədlərini müəyyənləşdirmək və istənilən qanuni fəaliyyəti həyata keçirmək imkanını verir.

VCT-lər öz məqsədlərini, hətta onlar çoxluğun rəy və əqidələrinə uyğun olmasa belə, sərbəst surətdə seçə bilirlər. Yeganə məhdudiyyətlər İHAK-ın 11-ci maddəsində müəyyən edilmiş məhdudiyyətlərlə əlaqədardır. Təşkilatın məqsədlərinə nail olmaq üçün zorakı və ya qeyri-demokratik vasitələrdən istifadə edilməsinə yol verilmir. Məsələn, Bolqarıstan Konstitusiyasının 44-cü maddəsində deyilir

ki, "gizli və ya hərbişdirilmiş strukturlar yaradan və ya məqsədlərini zorakılıq yolu ilə həyata keçirməyə çalışan istənilən təşkilat qadağan olunur".

Bundan başqa, qanun qeyri-demokratik məqsədləri olan VCT-ləri qorumur.¹ Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi (AİHM) elan edib ki, VCT-lərin hətta ölkənin konstitusiyaya quruluşunda dəyişiklik etmək uğrunda səy göstərmələrinə icazə verilir, bu şərtlə ki:

- a) bu səylər demokratik vasitələrlə, qanuni yolla həyata keçirilməli və
- b) arzu edilən dəyişikliyin özü əsas demokratik prinsiplərə uyğun olmalıdır.

VCT-lərin konkret fəaliyyət sahəsində fəaliyyətə başlamaq üçün hökumətdən müsbət rəy almaları, əgər bu tələb həmin sahədə fəaliyyət göstərən bütün qurumlara şamil olunmursa (məsələn, bank fəaliyyəti ilə məşğul olmaq üçün lisenziya almaq), tələb edilməməlidir.

Bu indikatorun pozuntularına aşağıdakıları aid etmək olar:

- Qeydiyyat orqanı parlament respublikasında konstitusiyalı monarxiyanı bərpa etmək istəyən VCT-ni qeydiyyata almaqdan imtina edir;
- Qanun VCT-nin məqsədlərinin hökumətin prioritetlərinə uyğun olmasını tələb edir.

2. VCT-lər məqsədlərinə nail olmaq üçün yerli, milli və ya beynəlxalq səviyyədə fəaliyyət göstərmək, o cümlədən milli və ya beynəlxalq assosiasiyalara və ya federasiyalara üzv olmaq imkanına malikdirlər.

Xarici VCT-lərin fəaliyyətinin əhatə dairəsinə heç bir məhdudiyyət qoyulmamalıdır. Harada yerləşməsindən asılı olmayaraq istənilən təşkilat ölkənin istənilən bölgəsində/icmasında və ya bütün ərazisində fəaliyyət göstərmək imkanına malik olmalıdır. VCT-nin xaricdə fəaliyyət göstərməsinə və yaxud beynəlxalq və ya yerli şəbəkələrə qoşulmasına heç bir məhdudiyyət qoyulmamalı və ya xüsusi icazə tələb olunmamalıdır.

Eynilə, xarici VCT-lər yeni hüquqi şəxs yaratmadan ölkədə fəaliyyət göstərmək imkanına malik olmalıdırlar. Bununla belə, onların özləri istədikləri təqdirdə yerli filiallarını və ya törəmə təşkilatlarını yaratmalarına imkan verilməlidir. Xarici VCT-lər yerli VCT-lərin fəaliyyət göstərə biləcəyi istənilən sahədə fəaliyyət göstərmək imkanına malik olmalıdırlar, amma müvafiq sahəni

¹ Rifah Partiyası və başqaları Türkiyəyə qarşı, AİHM.

tənzimləyən konkret normativ aktın həmin fəaliyyətin yerli hüquqi şəxslər tərəfindən həyata keçirilməsini tələb etdiyi hallar istisna təşkil edir.

Bu indikatorun pozuntularına aşağıdakıları aid etmək olar:

- Qanun xarici təşkilatın yerli təşkilat kimi icazə almadığı/qeydiyyatdan keçmədiyi təqdirdə ölkədə fəaliyyət göstərməsini qadağan edir.

3. Qanunvericilik VCT-ləri öz fəaliyyətlərini dövlət siyasəti və idarəçiliyi ilə əlaqələndirməyə məcbur etmir.

VCT-lər fəaliyyət göstərəcəkləri sahəni sərbəst surətdə seçmək azadlığına malikdirlər. Hökumətin öz prioritetləri VCT-lərin digər sahələrdə çalışmaq imkanlarını məhdudlaşdırmır. Əlbəttə ki, hökumət prioritet sahələrdə fəaliyyət göstərilməsi üçün maliyyə dəstəyi göstərməklə VCT-ləri prioritet sahələrə diqqət yetirməyə təşviq edə bilər, amma mühüm hesab etmədiyi konkret sahələrin digər (qeyri-dövlət) mənbələrdən maliyyələşdirilməsini məhdudlaşdırmamalıdır.

Dövlət lisenziyalasdırma tələbi qoymaqla VCT-lərdən tələb edə bilər ki, bəzi sahələrdə (məsələn, səhiyyə və ya müəyyən sosial xidmətlər sahəsində) çalışmaq üçün müəyyən bacarıqlara malik olduğunu sübut etsin. Amma belə tələb qoyulduqda, o, yalnız bir bütün VCT-yə deyil, belə xidmətləri göstərənlərin hamısına şamil olunmalıdır.

Bu indikatorun pozuntularına aşağıdakıları aid etmək olar:

- Qanuna əsasən ölkə daxilində maliyyələşdirməni həyata keçirmək üçün donor hökumətlə razılıq əldə etməyə borcludur;
- Əlaqədar nazirliyin səlahiyyətindəki müvafiq sahədə fəaliyyət göstərmək üçün həmin nazirlikdən icazənin alınması tələb olunur.

Praktika

Praktika üçün indikatorlar
1. Qeydiyyat orqanları VCT-lərin məqsədlərini nəzərdən keçirərkən subyektiv qiymətləndirmə aparmır və diskresion səlahiyyət tətbiq etmirlər.
2. VCT-lərin qanunla icazə verilən bütün sahələrdə fəaliyyət göstərə bilməsinə dövlət orqanları tərəfindən heç bir praktiki maneə yaradılmır.

1. Qeydiyyat orqanları VCT-lərin məqsədlərini nəzərdən keçirərkən subyektiv qiymətləndirmə aparmır və diskresion səlahiyyət tətbiq etmirlər.

Qeydiyyat orqanı VCT-nin hədəflərinin məqsədəuyğunluğunu/əsaslılığını qiymətləndirmir, diqqətini təsis edilmə barədə qanunvericilik tələblərinə onun riayət edib-etmədiyinə və qanunla tələb olunan bütün sənədləri təqdim edib-etmədiyinə yönəldir. Eyni məqsədi olan, VCT kimi qeydiyyata alınmaq istəyən çoxlu təşkilatların mövcudluğu qeydiyyatdan imtina etmək üçün əsas deyil. Təşkilat qanunla müəyyən edilmiş zəruri minimum standartlara cavab verdiyi təqdirdə

(məsələn, bəzi ölkələrdə fondların müəyyən minimum kapitalla malik olması tələb olunur) həmin VCT-nin hədəflədiyi problemləri həll etmək üçün vəsaitə malik olub-olmadığı barədə qənaət onun qeydiyyatından imtina etmək üçün əsas təşkil etmir.

Bu indikatorun pozuntularına aşağıdakıları aid etmək olar:

- Qeydiyyat orqanı VCT-dən tələb edir ki, dəstəkləmək üçün niyə müəyyən bir qrupu seçdiyini izah etsin;
- Qeydiyyat orqanı VCT-dən tələb edir ki, məqsədlərinə nail olmaq üçün kifayət qədər resurslara malik olduğunu sübut etsin.

2. VCT-lərin qanunla icazə verilən bütün sahələrdə fəaliyyət göstərə bilməsinə dövlət orqanları tərəfindən heç bir praktiki maneə yaradılmır.

Xüsusi icazə və ya şərtlərin tətbiq edildiyi bəzi sahələr (məsələn, bank xidmətləri, kreditlər və s.) istisna olmaqla, VCT-lər istənilən fəaliyyət sahəsində heç bir icazə almadan fəaliyyət göstərməkdə sərbəstdirlər.

Xaricdə qeydiyyata alınmış VCT-lərin ölkədə fəaliyyət göstərmək üçün xüsusi icazə alması və ya hüquqi şəxsi qeydiyyatdan keçirməsi tələb olunmamalıdır. Onlarla rəftar yerli VCT-lərlə eyni olmalı və onlar yerli VCT-lərin çalışdığı bütün sahələrdə fəaliyyət göstərmək imkanına malik olmalıdırlar.

Bunun əksinə dəlalət edən obyektiv sübutlar olmadığı təqdirdə VCT-lərin fəaliyyəti qanuni sayılmalıdır. Sənədlərin təqdim edilməsinə dair istənilən tələblər monitoring və yoxlamanın (təftişin) ehtiyacları ilə məhdudlaşmalıdır. VCT-lərin yoxlamadan əvvəl və ya yoxlama zamanı sənədləri təqdim etməsi tələb olunduqda, tələb olunan sənədlər dəqiq müəyyən edilməli, tələb əsaslı olmalı və ciddi qanun pozuntusu ilə bağlı şübhəni təsdiqləmək və ya aradan qaldırmaq məqsədinə xidmət etməlidir.

Bu indikatorun pozuntularına aşağıdakıları aid etmək olar:

- VCT-lərin fəaliyyət göstərmək üçün dövlət orqanından əlavə razılıq alması tələb olunur;
- VCT-lərin elə sənədləri təqdim etməsi tələb olunur ki, onlar həmin sənədləri verə bilməzlər (məsələn, "mülkiyyətçi" tərəfindən imzalanan sənədlər – belə sənədlər VCT-də olmaya bilər);
- Xarici təşkilatlar yerli vətəndaşı yerli nümayəndə/direktor təyin etmək məcburiyyətində olurlar;
- Dövlət orqanları tərəfindən VCT-lərin təhdid edilməsi və ya fəaliyyətlərinə müdaxilə edilməsi cəhdləri olur.

4-cü standart. Tətbiq edilən hər hansı sanksiyalar aydındır və mütənasiblik prinsipinə uyğundur və qarşıya qoyulan məqsədə nail olmaq üçün ən az dərəcədə müdaxilə təşkil edən vasitələrdir.

İstənilən sanksiyanın məqsədi VCT-nin fəaliyyətinə mane olmaq deyil, qanun pozuntularını aradan qaldırmaqdan ibarət olmalıdır. Hər hansı sanksiyaların tətbiqindən əvvəl VCT-lərə imkan verilməlidir ki, yol verdikləri hər hansı yanlışlığı düzəltsinlər. Sanksiyalar tətbiq edildikdə dövlət orqanları mütənasiblik prinsipinə riayət etməlidirlər. Qanunda dəqiq şəkildə müəyyən edilmiş sanksiyaların siyahısı nəzərdə tutulmalı və onların arasında VCT-nin fəaliyyətinə xitam verilməsi nadir hallarda tətbiq edilən ən son vasitə kimi müəyyən edilməlidir. Bundan əlavə, sanksiyaların tətbiq edilə biləcəyini öncədən görə bilmək mümkün olmalıdır və VCT-lər bilməlidirlər ki, hansı pozuntular sanksiyalara səbəb ola bilər.

Qanunvericilik

Qanunvericilik üçün indikatorlar
1. VCT-lər üçün sanksiyalar dəqiq şəkildə müəyyən edilib və birləşmək azadlığı hüququna ən az dərəcədə müdaxilə təşkil edir.
2. Fəaliyyətin məcburi qaydada xitamı və ya dayandırılması üçün əsaslar dəqiq şəkildə sadalanır və yalnız daha yumşaq tədbirlər yetərli olmadığı halda tətbiq edilir.

1. VCT-lər üçün sanksiyalar dəqiq şəkildə müəyyən edilib və birləşmək azadlığı hüququna ən az dərəcədə müdaxilə təşkil edir.

VCT-lərə sanksiyalar yalnız ciddi qanun pozuntularına görə tətbiq edilməlidir. Qanunda VCT-lərə hansı növ sanksiyaların və hansı pozuntulara görə tətbiq edilə biləcəyi aydın şəkildə müəyyən

edilməlidir. Sanksiyalar pozuntulara mütənasib olmalıdır. Sanksiyalar dərəcələrinə görə bölünməli və kiçik pozuntulara görə yüngül sanksiyalar tətbiq edilməlidir.

Sanksiyaları öncədən görmək mümkün olmalıdır – qanunda dəqiq şəkildə göstərməlidir ki, konkret qanun pozuntularına görə hansı sanksiyalar tətbiq edilir. Çox yüksək maliyyə cəriməsinin tətbiq edilməsi qeyri-mütənasib tədbir hesab edilir.

Bu indikatorun pozuntularına aşağıdakıları aid etmək olar:

- Hesabatın vaxtında təqdim edilməməsinə görə cərimələr həddindən artıq yüksəkdir (məsələn, bir neçə yüz avro).
- Qanunda nəzərdə tutulur ki, qanun pozuntusuna görə QHT-lərin fəaliyyətinə xitam verilir, amma pozuntunun dəqiq növü aydın şəkildə göstərilir.

2. Fəaliyyətin məcburi qaydada xitamı və ya dayandırılması üçün əsaslar dəqiq şəkildə sadalanır və yalnız daha yumşaq tədbirlər yetərli olmadığı halda tətbiq edilir.

Fəaliyyətə məcburi qaydada xitam verilməsi ən son tədbirdir və yalnız müstəqil və qərəzsiz məhkəmə qərarından sonra tətbiq edilə bilər. Bu tədbir yalnız ən ciddi qanun pozuntularına görə və yalnız digər sanksiyalar qanun pozuntusunu (pozuntularını) aradan qaldıra bilmədiyi təqdirdə istifadə edilir. Məcburi xitam tədbirinin tətbiqindən əvvəl VCT-lərə vəziyyəti düzəltmək imkanı verilməlidir. Xitam yalnız İHAK-ın II-ci maddəsində göstərilən aşağıdakı qanuni əsaslardan birinə əsaslandığı təqdirdə baş verə bilər:

- milli təhlükəsizlik və ya ictimai asayiş maraqlarına;
- iqtisadın və ya cinayətin qarşısının alınmasına;
- sağlamlığın, yaxud mənəviyyatın mühafizəsinə; yaxud
- digər şəxslərin hüquq və azadlıqlarının müdafiəsinə.

Fəaliyyətin dayandırılması yalnız real təhlükənin qarşısını almaq üçün və yalnız demokratiyaya qarşı ən ciddi təhlükələrə görə istifadə edilməlidir. VCT-nin fəaliyyətinin dayandırılması barədə qərar müstəqil məhkəmə tərəfindən qəbul edilməlidir. Fəaliyyətin dayandırılması müvəqqəti

tədbirdir və qanunda fəaliyyətin dayandırılmasının müəyyən müddətlə məhdudlaşması nəzərdə tutulmalıdır.

Dayandırma və xitam tədbirlərindən şikayət etmək mümkün olmalıdır.

Bu indikatorun pozuntularına aşağıdakıları aid etmək olar:

- Fəaliyyətin dayandırılmasına və ya məcburi xitamına hansı qanun pozuntularının səbəb ola biləcəyi qanunda dəqiq sadalanmır;
- Qanunda təşkilatın fəaliyyətinin dayandırılması hər hansı müddətlə məhdudlaşdırılmır.
- Bir il ərzində iki qanun pozuntusu olduqda pozuntunun ağırlıq dərəcəsindən asılı olmayaraq xitam tədbiri tətbiq edilir.

Praktika

Praktika üçün indikatorlar
1. VCT-lərə iddia edilən pozuntu ilə əlaqədar adekvat xəbərdarlıq edilir və sonrakı sanksiyaların tətbiqindən əvvəl onu aradan qaldırmaları üçün imkan verilir.
2. Fəaliyyətə məcburi qaydada xitam verilməsi yalnız ciddi qanun pozuntusu olduğu hallarda tətbiq edilir.

1. VCT-lərə iddia edilən pozuntu ilə əlaqədar adekvat xəbərdarlıq edilir və sonrakı sanksiyaların tətbiqindən əvvəl onu aradan qaldırmaları üçün imkan verilir.

VCT-yə qarşı hər hansı sanksiyanın məqsədi onun davranışını düzəltməsindən və iddia edilən qanun pozuntusunu aradan qaldırmasından ibarət olmalıdır. Məhz buna görə hər hansı sanksiyanın tətbiqindən əvvəl birinci addım qanunsuz davranışı düzəltmək üçün kifayət qədər vaxt verilməsinə imkan yaradan xəbərdarlıq olmalıdır. Məsələn, illik hesabat təqdim etməyən VCT-lərə xəbərdarlıq edilməli və hər hansı sanksiyaların tətbiqindən əvvəl hesabatı təqdim etmələri üçün onlara əğlabatan müddət verilməlidir. Bu xəbərdarlıq yazılı olmalı və xəbərdarlığın VCT tərəfindən alındığını göstərən sübut olmalıdır.

Bu indikatorun pozuntularına aşağıdakıları aid etmək olar:

- Pozuntunun aradan qaldırılması üçün nəzərdə tutulan müddət o qədər qısadır ki, ona riayət etmək praktik cəhətdən mümkün deyil.

2. Fəaliyyətə məcburi qaydada xitam verilməsi yalnız ciddi qanun pozuntusu olduğu hallarda tətbiq edilir.

Sanksiya qismində məcburi xitam yalnız o halda istifadə edilməlidir ki, müvafiq məqsədə nail olmaq üçün başqa vasitə olmasın (başqa sözlə, bu sanksiya qanun pozuntusuna mütənasib olmalıdır).

Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinin bildirdiyinə görə, bu o deməkdir ki, sanksiyanın "demokratik cəmiyyətdə zəruri" olduğu müəyyən edilməlidir.

Müsbət təcrübə pozuntunun aradan qaldırılması üçün kifayət qədər vaxt verilməsindən ibarətdir. Bolqarıstan qanunvericiliyində nəzərdə tutulur ki, məcburi xitam tədbirindən əvvəl pozuntunu aradan qaldırması üçün VCT-yə 6 ay vaxt verilir.

Bundan əlavə, xitam tədbiri ən son vasitədir və yalnız ən ciddi pozuntulara görə tətbiq edilməlidir. Məsələn, birliyin ümumi yığıncağının dəqiq şəkildə qanunla nəzərdə tutulan qaydada çağırılmaması xitama səbəb olmayan kiçik pozuntudur.

Bu indikatorun pozuntularına aşağıdakıları misal göstərmək olar:

- Fəaliyyətin xitamı və ya dayandırılması hökuməti tənqid edən təşkilatları susdurmaq üçün vasitə kimi istifadə edilir.
- Fəaliyyətlərinə xitamı verilməzdən əvvəl təşkilatlara xəbərdarlıq edilmir.

5-ci standart. Dövlət VCT-lərin daxili işlərinə və fəaliyyətinə müdaxilə etmir.

VCT-lər dövlətdən asılı olmayan özünüidarə təşkilatlarıdır. Onlar daxili strukturlarını (əsas hüquqi tələblərə riayət etmək şərti ilə), orqanlarına üzvlük qaydasını və mandatlarını müəyyənləşdirməkdə sərbəstdirlər. VCT-lərin fəaliyyətləri barədə hesabat təqdim etməsi tələb oluna bilər, bu tələb dəqiq müəyyən edilməli və mütənasib olmalıdır. Bundan başqa, qanunvericilikdə dövlət orqanları tərəfindən aparılan monitoring və yoxlamaların çərçivələrinə, meyarlarına və məhdudiyyətlərinə dair aydın qaydalar nəzərdə tutulmalıdır. İstənilən monitoring və ya yoxlama əsaslandırılmış, mütənasib və obyektiv şəkildə aparılmalıdır.

Qanunvericilik

Qanunvericilik üçün indikatorlar
1. VCT-lər öz daxili idarəçiliklərini və fəaliyyətlərini müəyyənləşdirməkdə sərbəstdirlər.
2. Dövlət tərəfindən VCT-lərin monitoringinin və yoxlanılmasının çərçivələri, meyarları və məhdudiyyətləri ilə bağlı aydın qaydalar mövcuddur.
3. Hesabat vermə qaydası və tələbləri aydın şəkildə göstərilir və VCT-nin ölçüsünə və (və ya) fəaliyyətinin miqyasına mütənasibdir.

1. VCT-lər öz daxili idarəçiliklərini və fəaliyyətlərini müəyyənləşdirməkdə sərbəstdirlər.

Dövlət VCT-nin daxili işlərinə müdaxilə etməməkdən ibarət neqativ öhdəlik daşıyır (birləşmək azadlığının tərkib hissəsi qismində). Qanunun minimum tələblərinə riayət etmək şərti ilə VCT-lər üstünlük verdikləri idarəetmə strukturunu yaratmaqda sərbəst olmalıdırlar (məsələn, ali orqanı üzvlərinin yığınağı olan birlik yaratdıqda). Üzvlərə münasibətdə bərabər rəftar prinsipini nəzərə almaq şərti ilə VCT-lər üzvlük şərtləri və təşkilatlarına və təşkilatın idarəetmə orqanlarına üzvlərin seçilməsi prosesi barədə özləri qərar verə bilərlər.

Dövlət QHT-lərdən idarəetmə sənədlərində, təşkilatın idarəetmə orqanının strukturunda və ya üzvlüyündə dəyişiklik olması barədə qeydiyyat orqanına məlumat vermələrini tələb edə bilər. Lakin bu tələb hüquqi prosedura uyğun şəkildə qəbul edilmiş qərarlara nəzarət üçün və ya onların təsdiqlənməsi üçün vasitə kimi istifadə edilməməlidir. Təşkilat, bildirilmiş dəyişikliklərin rəsmi olaraq qeydiyyata alındığı barədə qeydiyyat orqanından təsdiq alınmasına ehtiyac olmadan fəaliyyətini davam etdirmək hüququna malik olmalıdır.

Dövlət VCT-nin qərarlarına nəzarəti yalnız onların qanuniliyi (qanuna uyğunluğu) və yaxud təşkilatın nizamnaməsinə və daxili qaydalarına uyğunluğu baxımından (təşkilatın üzvünün məhkəməyə şikayəti əsasında) həyata keçirə bilər.

Dövlətin digər mümkün rolu çıxılmaz vəziyyət yarandığı halda (təşkilatın daxili qaydaları əsasında həll edilə bilməyən vəziyyət yarandıqda) qərar qəbul etməkdən ibarət ola bilər. Bu o halda baş verə

bilər ki, təşkilatın təsisçisi müəyyən qərarları qəbul etmək hüququnu özündə saxlayır, onun ölümündən sonra isə bu hüquq təşkilata ötürülmür və ya üçüncü tərəf belə qərarları bloklayır.

Bəzi ölkələrdə dövlət VCT-nin təsisçisi və ya üzvü ola bilər. Belə hallarda o, VCT-nin daxili işlərində bütün digər üzvlərlə eyni qaydada iştirak etmək hüququna malikdir. Lakin VCT-nin daxili yığıncaqlarında dövlət nümayəndəsinin məcburi iştirakı tələbi bu indikatorun pozuntusu sayılır.

Hər hansı birliyə daxil olmamaq və ya təşkilatın fəaliyyətinə xitam vermək barədə qərar qəbul etməkdə sərbəstlik birləşmək azadlığının ayrılmaz tərkib hissəsidir. Təşkilatın fəaliyyətinə xitam vermək üçün VCT-lərin hər hansı dövlət orqanından icazə istəməsinə ehtiyac yoxdur, hərçənd, onların xüsusi prosedura riayət etməsi tələb oluna bilər ki, həmin prosedurun yekununda dövlət orqanı təşkilatın fəaliyyətinə xitam verildiyini elan edir. Belə prosedur adətən potensial kreditörün və ya üzvlərin hüquqlarının qorunmasını təmin etmək məqsədi daşıyır. Xitam proseduru aydın olmalı və VCT-lər üçün çətin olmamalıdır. Belə qərarın qəbul edilməsi üçün müddət ağlabatan olmalı, məsələn, 6 ay təşkil etməlidir.

Bu indikatorun pozuntularına aşağıdakıları aid etmək olar:

- VCT ümumi yığıncağına hökumət nümayəndəsini dəvət etməyə borcludur;
- VCT-nin bütün orqanlarının tərkibindəki istənilən dəyişiklik barədə dövlətə məlumat verilməlidir;
- Təsis sənədlərində və ya digər daxili qərarlarda dəyişikliklərin qeydiyyatı həddindən artıq uzun sürür və ya təşkilatın özünün fəaliyyətini davam etdirməsi üçün şərtdir;
- VCT yalnız qanunda sadalanan orqanlara malik ola bilər.

2. Dövlət tərəfindən VCT-lərin monitorinqinin və yoxlanılmasının çərçivələri, meyarları və məhdudiyyətləri ilə bağlı aydın qaydalar mövcuddur.

Qanunda dövlətin VCT-lərə nəzarətinin çərçivələri aydın göstərməlidir. Hər hansı yoxlama qanun əsasında aparılmalı və qanunun pozulduğuna dair əsaslı şübhəyə əsaslanmalıdır.

Qanuna əsasən VCT tərəfindən təqdim edilməli olan sənədlərin növləri VCT-nin yoxlanılması üçün zəruri olan sənədlərlə məhdudlaşmalıdır. Üzvlərin tam siyahısının və əlaqə məlumatlarının tələb olunması, bir qayda olaraq, zəruri sayılmır, çünki bu məlumatlar həssas xarakterli ola bilər və təşkilatın qanuna uyğun fəaliyyət göstərdiyini sübut etmək üçün adətən onlara ehtiyac yoxdur. Məsələn, dövlət orqanları təşkilatın üzvlərinin lazımı sayda olub-olmadığını və ya müəyyən

qərarların qəbulu üçün yetərsayın olub-olmadığını yoxlamalıdırlarsa, üzvlərin sayı barədə yenilənmiş məlumat üçün sorğu vermək kifayətdir.

VCT-nin ofislərinə icazəsiz giriş və ya onun sənədlərinin müsadirəsi yalnız belə hərəkətlər üçün obyektiv əsaslar olduqda (məsələn, cinayətin qarşısını almaq üçün) və yalnız məhkəmənin icazəsindən sonra mümkün olmalıdır.

Bu indikatorun pozuntularına aşağıdakıları aid etmək olar:

- VCT-lər dövlət orqanlarının tələb etdiyi istənilən sənədi təqdim etməyə borcludurlar;
- Yoxlama orqanları hər hansı obyektiv əsaslar gətirmədən və ya məhkəmə icazəsi təqdim etmədən VCT-nin ofislərinə sərbəst giriş imkanına malikdirlər.

3. Hesabat vermə qaydası və tələbləri aydın şəkildə göstərilib və VCT-nin ölçüsünə və (və ya) fəaliyyətinin miqyasına mütənasibdir.

Qanunvericilikdə aydın şəkildə qeyd edilməlidir ki, VCT-lər hesabatlılıq tələblərinə riayət etməlidirlər. Bir qayda olaraq, dövlətdən yardım alan təşkilatlar üçün daha ətraflı hesabatlılıq tələbləri irəli sürülə bilər. İstənilən halda, hesabatlılıq şərtləri həddən artıq olmamalıdır və ideal halda təşkilatın ölçüsünə mütənasib olmalıdır, məsələn, maliyyə dövriyyəsi kiçik olan təşkilatın sadələşdirilmiş hesabat təqdim etməsinə icazə verilməlidir. Bundan əlavə, hesabatlılıq tələbləri və hesabatın formaları müəyyən edilərkən VCT-lərin xüsusiyyətləri nəzərə alınmalıdır. Müsbət təcrübə hesabat formalarının VCT-lərin spesifik xüsusiyyətlərinə uyğunlaşdırılmasından ibarətdir.

Hesabat tələbləri müəyyən edilərkən donorların, benefisiarların, üzvlərin və işçi heyətinin hüquqlarına hörmət edilməlidir; həmçinin qanuni biznes məlumatlarının konfidensiallığı da qorunmalıdır. İdarə heyətinin üzvü və ya VCT-nin işçisi olan şəxslə dövlət funksiyalarını yerinə yetirən dövlət qulluqçusu kimi davranılmamalı və yaxud əmlakını və ya gəlirlərini ictimaiyyətə açıqlaması tələb olunmamalıdır.

Kommersiya müəssisələrinə nisbətən VCT-lərə daha ağır hesabatlılıq tələblərinin tətbiq edilməsi (məsələn, kommersiya müəssisələri ildə yalnız bir dəfə hesabat təqdim etdikləri halda VCT-lərin iki

dəfə və ya daha çox hesabat təqdim etmələrinin tələb olunması) birləşmək azadlığını pozmuş olacaqdır.

Bu indikatorun pozuntularına aşağıdakıları aid etmək olar:

- VCT-lərin bütün fərdi və korporativ donorlarının siyahısını məsul dövlət orqanına təqdim etmələri tələb olunur;
- Bütün VCT-lər il ərzində hər hansı fəaliyyətlərinin olub-olmamasından asılı olmayaraq ətraflı hesabat təqdim etməyə borcludurlar.

Praktika

Praktika üçün indikatorlar
1. VCT-lərin yoxlanılması əsaslı, mütənasib və obyektiv xarakter daşıyır. 2. VCT-lər hesabatlılıq tələblərini onlayn və (və ya) offlayn rejimdə asanlıqla yerinə yetirə bilirlər.

1. VCT-lərin yoxlanılması əsaslı, mütənasib və obyektiv xarakter daşıyır.

VCT-nin yoxlanılmasını apararkən qarşıya məqsəd qoyulmalıdır ki, VCT-nin qanuni fəaliyyətinə mümkün qədər az maneçilik törədilsin. Yoxlama əsaslandırılmalıdır:

- o, qanuni əsaslara söykənməli (qanunun yoxlamaya icazə verdiyi hallardan hər hansı biri mövcud olmalı); və
- qanunla icazə verilən hüdudlar çərçivəsində aparılmalıdır (dövlət orqanları tərəfindən görülən tədbirə qanunla icazə verilməlidir).

İstənilən yoxlama mütənasib xarakter daşılmalıdır – o, yalnız qanun pozuntusunun baş verdiyinə dair əsaslı şübhələr olduqda və yoxlama aparmaq bu şübhələri sübuta yetirməyin ən yaxşı yolu olduqda aparılmalıdır. Yoxlama həmçinin obyektiv olmalı və xüsusən hökuməti tənqid edən təşkilatlara münasibətdə siyasi təzyiq aləti və ya susdurma vasitəsi kimi istifadə edilməməlidir.

Bu indikatorun pozuntularına aşağıdakıları aid etmək olar:

- Əsasən hökuməti tənqid edən VCT-lər yoxlamalara məruz qalır.

2. VCT-lər hesabatlılıq tələblərini onlayn və (və ya) offlayn rejimdə asanlıqla yerinə yetirə bilirlər.

Dövlət orqanları nəzərə almalıdırlar ki, VCT-lər könüllü təşkilatlardır və onların hesabatlarla bağlı peşəkar yardım göstərən mütəxəssisləri yoxdur. Buna görə də, VCT-lərin öhdəlikləri onlara aydın

şəkildə, asan anlaşılan tərzdə izah edilməlidir. Həmçinin VCT-lərin hesabatlılığına dair tələbləri başa düşən məsul şəxslər də olmalıdır ki, yardıma ehtiyacı olan hər kəsə izahatlar verə bilsinlər.

Onlayn hesabatlara üstünlük verilsə də, VCT-lərin offlayn qaydada kağız üzərində hesabatlar təqdim etməsinə də icazə verilməlidir.

Bu indikatorun pozuntularına aşağıdakıları aid etmək olar:

- Hesabat formaları həddindən artıq mürəkkəbdir və VCT-lərin spesifik xüsusiyyətlərinə uyğunlaşdırılmayıb.

Müvafiq resurslar

- ATƏT/DTİHB və Venesiya Komissiyasının müştərək sənədi: "Birləşmək azadlığına dair rəhbər prinsiplər", 7, 74, 139-146, 150, 231-ci bəndlər.
- Avropada QHT-lərin hüquqi statusuna dair Avropa Şurasının CM/Rec(2007)14 sayılı tövsiyəsi, 2, 3, 16-cı bəndlər (10 oktyabr 2007-ci ildə qəbul edilib).
- Əlillərin hüquqları haqqında Konvensiya (CRPD), A/RES/61/106, 12-ci maddə.
- BMT-nin İnsan Hüquqları Şurası, "İnternetdə insan hüquqlarının təşviqi, qorunması və həyata keçirilməsi", A/HRC/20/L.13, (29 iyun 2012-ci il), 1, 5-ci maddələr.
- BMT-nin İnsan Hüquqları Şurasının qətnaməsi: Vətəndaş cəmiyyətinin fəaliyyəti üçün məkan: beynəlxalq və regional təşkilatların fəaliyyətlərində iştirak, A/HRC/38/L.17 (4 iyul 2018-ci il).
- Dinc toplaşmaq və birləşmək azadlığı hüquqları üzrə BMT-nin xüsusi məruzəçisinin tematik məruzəsi, A/HRC/20/27 (21 may 2012-ci il), 56-cı bənd.
- Dinc toplaşmaq və birləşmək azadlığı hüquqları üzrə BMT-nin xüsusi məruzəçisinin tematik məruzəsi, A/HRC/38/34 (13 iyun 2018-ci il).
- Yoxlama siyahısı – Əhalinin sağlamlığı ilə əlaqədar fəvqəladə hallarda birləşmək və toplaşmaq azadlığı (Dinc toplaşmaq və birləşmək azadlığı hüquqları üzrə Xüsusi Məruzəçi tərəfindən hazırlanmışdır).

2-ci sahə. Bərabər rəftar

1-ci standart. Dövlətin bütün VCT-lər barəsində rəftarı kommersiya müəssisələri ilə eynidir.

Dövlət həm biznes, həm də vətəndaş cəmiyyəti sektorunun işini tənzimləyir və onlara münasibətdə onun rəftarı eyni olmalıdır, çünki hər iki sektorun məqsədi sosial-iqtisadi inkişafdır. BMT-nin dinc toplaşmaq və birləşmək azadlığı hüquqları üzrə xüsusi məruzəçisi qeyd edib ki, dövlət hər iki sektoru ölkədaxili və beynəlxalq hüquq əsasında ədalətli, şəffaf və qərəzsiz şəkildə tənzimləməlidir. Kommersiya müəssisələri ilə VCT-lərə münasibətdə bərabər rəftar tələb olunmasa da, onların tənzimlənməsində hər hansı fərqlər qanunda aydın şəkildə göstərməli və bərabərlik prinsipinə uyğun olmalı, dövlət məmurlarına verilən diskresion səlahiyyətlər isə minimal səviyyədə olmalıdır. Qeydiyyat prosedurlarına, inzibati tələblərə və fəaliyyətlərə aid tələblərə, habelə maliyyə vəsaitlərinə çıxış imkanlarına dair qaydalar kommersiya müəssisələrinə və VCT-lərə münasibətdə bərabər rəftara əsaslanmalıdır.

Qanunvericilik

Qanunvericilik üçün indikatorlar
1. VCT-lər üçün qeydiyyat və könüllü xitam prosedurları kommersiya müəssisələri ilə müqayisədə çox bahalı deyil, çox vaxt aparmır və bezdirici deyil.
2. VCT-lər üçün inzibati tələblər və fəaliyyətlə bağlı tələblər kommersiya müəssisələrinə nisbətən daha sərt deyil.
3. VCT-lər kommersiya müəssisələri ilə bərabər əsasda güzəştlər əldə edə və əlavə bezdirici tələblər olmadan dövlət satınalmalarında onlarla bərabər əsasda rəqabət apara bilərlər.
4. Maliyyə vəsaitlərinə, o cümlədən xarici maliyyəyə VCT-lərin çıxış imkanı ilə bağlı hüquqi qaydalar kommersiya müəssisələrinə nisbətən az əlverişli deyil.

1. VCT-lər üçün qeydiyyat və könüllü xitam prosedurları kommersiya müəssisələri ilə müqayisədə çox bahalı deyil, çox vaxt aparmır və bezdirici deyil.

VCT-lər üçün qeydiyyat rüsumları kommersiya müəssisələri tərəfindən ödənilənlərdən yüksək olmamalıdır. Həmçinin VCT-lərin qeydiyyatı alınması üçün müəyyən edilən maksimal müddət kommersiya müəssisələri üçün müəyyən ediləndən çox olmamalıdır. Məsələn, kommersiya müəssisəsinin qeydiyyatı iki gün vaxt aparırsa, birliklərin qeydiyyatı da eyni müddət ərzində yekunlaşmalıdır.

VCT-lərin qeydiyyatı bezdirici olmamalıdır, bu o deməkdir ki, tələb olunan sənədlərin dairəsi və qeydiyyatın təsdiqlənməsi prosedurları kommersiya müəssisələri ilə eyni olmalıdır. Məsələn, bir çox ölkələrdə kommersiya müəssisələri sənədlərinin qanunun tələblərinə uyğunluğu müəyyənləşdirilən kimi qeydiyyatı alınırırlar və bunun müəyyən bir dövlət orqanı tərəfindən təsdiqlənməsinə ehtiyac yoxdur. Belarusda onların qeydiyyatı ərizəni təqdim etdikləri anda yekunlaşdırılır. Eynilə, bütün zəruri sənədlər lazımi qaydada təqdim edildiyi təqdirdə birliyin də

qeydiyyatı üçün digər dövlət orqanının qərarı və ya hüquqi aktı tələb olunmamalıdır. VCT-nin qeydiyyatı üçün tələb olunan məlumatlar kommersiya müəssisələri ilə eyni və ya oxşar sənədləri özündə ehtiva etməlidir. Kommersiya müəssisələrini və birlikləri qeydiyyata alan orqanların ölkə daxilində ərazilər üzrə əhatə dairəsi eyni olmalıdır, yəni kommersiya müəssisələrinin qeydiyyatını aparan yerli idarələr varsa, VCT-lər də uzaq məsafə qət etməyə ehtiyac olmadan yerli idarədə qeydiyyatdan keçmək imkanına malik olmalıdırlar. Dövlət kommersiya müəssisələrinin qeydiyyata alınmasını asanlaşdırmaq üçün xüsusi mexanizmlər yaradıbsa, analoji mexanizmlər, məsələn, onlayn qeydiyyat imkanı və yaxud qeydiyyatdan keçmək üçün məsləhətlər verən və yardım göstərən vahid mərkəzə müraciət ("bir pəncərə") imkanı VCT-lərə də şamil olunmalıdır.

Eynilə, VCT-lərin özünü ləğv etməsi prosesində də əlavə məhdudiyyətlər olmamalıdır, yəni bu halda eyni sənədlər toplusu və bərabər və ya aşağı rüsumlar tələb edilməlidir. VCT-lərin məcburi qaydada ləğv edilməsi kommersiya müəssisələrinə tətbiq edilməyən əlavə əsaslara görə baş verməməli və mütənasiblik və zərurilik prinsiplərinə əsaslanmalıdır.

Bu indikatorun pozuntularına aşağıdakıları aid etmək olar:

- VCT-lərin qeydiyyatı kommersiya hüquqi şəxslərinin qeydiyyatından daha çox vaxt aparır və daha mürəkkəb prosedurlar tələb edir.
- Hüquqi şəxslərin qeydiyyatı üçün alınan rüsumlar və ya digər yığımlar və vergilər kommersiya təşkilatlarına nisbətən VCT-lər üçün daha yüksəkdir.
- Kommersiya müəssisələri onlayn formada müraciət edə və qeydiyyata alına bildikləri halda, VCT-lərin onlayn qeydiyyatı mümkün deyil.
- VCT-lərin məcburi qaydada ləğv edilməsi üçün əsaslar kommersiya müəssisələrinə nisbətən daha çoxdur, məsələn, illik hesabatı təqdim etmədiyinə və ya nizamnaməsində müəyyən edilmiş məqsədlərə riayət etmədiyinə görə VCT ləğv edilə bilər.

2. VCT-lər üçün inzibati tələblər və fəaliyyətlə bağlı tələblər kommersiya müəssisələrinə nisbətən daha sərt deyil.

VCT-lər üçün idarəçilik və fəaliyyət ilə əlaqədar tələblər kommersiya müəssisələrinə nisbətən daha ağır olmamalıdır. Təşkilati sənədlərdəki və ya idarəetmə orqanlarının tərkibindəki dəyişikliklərin qeydiyyatı üçün tələblərin şərtləri VCT və kommersiya şirkətləri üçün bərabər olmalıdır. Bank hesabları açarkən onlardan tələb edilən sənədlər toplusu və alınan bank komisiyon haqları kommersiya müəssisələrindən tələb edilənlərdən çox olmamalıdır. Qanunda VCT-lərin maliyyə sənədlərinin dövlət tərəfindən yoxlanılması üçün kommersiya müəssisələri ilə müqayisədə eyni və ya daha az əsaslar müəyyən edilməlidir. BMT-nin xüsusi məruzəçisinin məruzəsində deyildiyi kimi, "birlik qeyri-kommersiya qurumu qismində qeydiyyatdan keçmək müqabilində vergi güzəştləri əldə edədirsə, dövlət həmin birliyin mənfəət üçün çalışmamasında və ya gəlirlərini

bölüşdürməməsində maraqlı olur"² və VCT-lərdə və kommersiya müəssisələrində aparılan yoxlamalar arasında bundan savayı başqa fərqlər olmamalıdır.

VCT-lər üçün qanunla müəyyən edilən hesabatlılıq tələbləri kommersiya müəssisələri ilə müqayisədə daha mürəkkəb və ya bahalı olmamalıdır və hesabatların təqdim edilməsinin tələb olunan dövriliyi kommersiya müəssisələri ilə eyni və ya daha az olmalıdır, çünki kommersiya müəssisələrinin mənfəət əldə etmə funksiyası və vergi öhdəlikləri onların VCT-lərə nisbətən daha tez-tez hesabat təqdim etməsini tələb edə bilər. VCT-lərdən tələb olunan məlumatlar toplusu şirkətlərə nisbətən daha çox müdaxilə xarakteri daşımamalıdır, məsələn, şirkətlərdən tələb olunmayan idarə heyəti iclaslarının protokolları və ya maliyyə mənbələrinə dair təfəsilatlar onlardan da tələb edilməməlidir. Xüsusi hesabatların tələb olunmasına yalnız o halda yol verilə bilər ki, onlar müəyyən güzəştlər müqabilində tələb edilmiş olsun və bu halda belə hesabatlılıq tələblərinə riayət etmək və ya bu tələblərdən və onlarla əlaqədar hər hansı xüsusi güzəştlərdən imtina etmək məsələsi birliyin ixtiyarına buraxılmış olsun.

Bu indikatorun pozuntularına aşağıdakıları aid etmək olar:

- Qanun VCT-lərin bank hesabları açması üçün əlavə sənədlər tələb edir;
- Təşkilati sənədlərdəki və ya idarəetmə tərkibindəki dəyişikliklərin qeydiyyatı, kommersiya şirkətləri ilə müqayisədə VCT-lər üçün daha uzun çəkən və ya daha çətin prosesdir;
- Qanun VCT-lərdən tələb edir ki, idarə heyətinin iclaslarının protokolları, maliyyələşdirmə mənbələrinin təfəsilatları və ya digər daxili sənədlər və daxili prosedurlar barədə məlumatları təqdim etsinlər, halbuki belə məlumatlar şirkətlərdən tələb olunmur;
- VCT-lərin yoxlanılması və hesabat təqdim etməsi kommersiya müəssisələrinə nisbətən daha tez-tez baş verir, amma bunun müqabilində əlavə güzəştlər yoxdur.

3. VCT-lər kommersiya müəssisələri ilə bərabər əsasda güzəştlər əldə edə və əlavə bezdirici tələblər olmadan dövlət satınalmalarında onlarla bərabər əsasda rəqabət apara bilərlər.

VCT-lər özlərinin qeyri-kommersiya fəaliyyətlərinə yardım üçün istənilən qanuni iqtisadi, biznes və kommersiya fəaliyyətləri ilə məşğul olmaqda, o cümlədən dövlət satınalmalarında iştirak etməkdə sərbəst olmalıdırlar. Müvafiq fəaliyyətləri həyata keçirən digər təsərrüfat subyektlərinə tətbiq edilən hər hansı lisenziyalaşdırma və ya tənzimləmə tələbləri onlara da şamil oluna bilər. Bərabər əsasda rəqabət o deməkdir ki, VCT-lərdən və kommersiya müəssisələrindən eyni sənədlər toplusu tələb olunur və seçim prosesində eyni meyarlar tətbiq edilir. Dövlət satınalmaları müsabiqələrində iştirak etmək üçün öz təsisçiləri və ya maliyyə mənbələri barədə əlavə məlumat vermələri, əgər belə məlumatlar kommersiya müəssisələrindən tələb olunmursa, VCT-lərdən tələb edilməməlidir.

Dövlətlər ölkə üçün prioritet elan edilən konkret sahələrdə (məsələn, yeni texnologiyaların inkişafı, sosial sahibkarlıq sahəsində) çalışan kommersiya müəssisələrinə sərmayə qoyuluşunu

² Dinc toplaşmaq və birləşmək azadlığı hüquqları üzrə BMT-nin xüsusi məruzəçisinin tematik məruzəsi (Dünyada dövlətlərin kommersiya müəssisələri ilə və VCT-lərlə rəftarının müqayisəsi), A/70/266, 52-ci bənd.

asanlaşdırmaq və ya təşviq etmək üçün tədbirlər görə bilərlər. Dövlətlər sağlamlıqla əlaqədar və ya digər fəvqaladə hallar zamanı iqtisadiyyatı dəstəkləmək üçün tədbirlər həyata keçirə bilərlər. Lakin bu tədbirlər eyni sahələrdə çalışan VCT-lərə də eyni şəkildə tətbiq edilməlidir, məsələn, əlilliyi olan şəxsləri əmək fəaliyyətinə cəlb etməyə və ya əlverişli sayılmayan zonalarda işləməyə görə onlar üçün güzəştlər müəyyən edilməlidir. Eyni dərəcədə vacibdir ki, tətbiq olunan hər hansı fəvqaladə tədbir VCT-lərə qeyri-mütənəsbib şəkildə təsir etməsin.

Bu indikatorun pozuntularına aşağıdakıları aid etmək olar:

- VCT-lərin hamısının və ya müəyyən kateqoriyalarının dövlət satınalmalarında iştirak etməsi məhdudlaşdırılıb və ya qadağan edilib.
- VCT-lərdən tələb olunur ki, satınalma prosesində əlavə informasiyalar, məsələn, təsisçiləri barədə məlumatlar, maliyyə hesabatları, həyata keçirdikləri layihələr barədə məlumatlar təqdim etsinlər, kommersiya müəssisələrindən isə bu cür məlumatların təqdim edilməsi tələb olunmur.
- Kiçik müəssisələr illik gəlirləri müəyyən səviyyəni keçmədikdə vergi güzəştləri əldə edirlər, iqtisadi fəaliyyətlə məşğul olan VCT-lərə isə belə güzəştlər şamil olunmur.
- Əhalinin həssas qruplarından olan insanları əmək fəaliyyətinə cəlb edən kommersiya müəssisələrinə vergi güzəştləri tətbiq edilir, amma VCT-lərə tətbiq edilmir.
- VCT-lərə, kommersiya qurumlarına tətbiq edildiyi kimi, işlərinə görə iqtisadi dəstək tədbirləri tətbiq edilmir.

4. Maliyyə vəsaitlərinə, o cümlədən xarici maliyyəyə VCT-lərin çıxış imkanı ilə bağlı hüquqi qaydalar kommersiya müəssisələrinə nisbətən az əlverişli deyil.

Sərmayələr alan kommersiya müəssisələri kimi, VCT-lər də hər hansı donordan maliyyə vəsaiti almaqda sərbəst olmalıdırlar. BMT-nin xüsusi məruzəçisinin məruzəsində qeyd edildiyi kimi, xarici maliyyə və ya sərmayə dövlət məhdudlaşdırmasının hədəfinə ən çox çevrilən resurs növüdür. Lakin bu sahədə kommersiya müəssisələrinə və VCT-lərə münasibətdə tənzimləmə tendensiyaları fərqlənir: ötən onillikdə vətəndaş cəmiyyətinin xarici maliyyə vəsaitlərinə çıxış imkanlarına qoyulan əsassız məhdudiyyətlər artdığı halda, kommersiya müəssisələrinə xarici sərmayə qoyuluşlarına məhdudiyyətlər aradan qalxır. Məsələn, Rusiya və Macarıstanda xaricdən maliyyə vəsaiti alan VCT-lər xarici agentlər kimi qeydiyyatdan keçməlidirlər, kommersiya müəssisələrinə xarici sərmayələrin qoyuluşu isə dövlət tərəfindən əhəmiyyətli dərəcədə təşviq edilir. İstənilən növ

maliyyə vəsaitlərinə – istər daxili, istərsə də xarici maliyyəyə çıxış imkanı hər iki sektor üçün eyni dərəcədə açıq olmalı və hər hansı bezdirici prosedurlar tələb olunmamalıdır.

Bu indikatorun pozuntularına aşağıdakıları aid etmək olar:

- VCT-lər sahibkarlıq fəaliyyətinə görə sabit vergi ödəyirlər, kommersiya müəssisələri isə fəaliyyətlərinin miqyasından asılı olaraq müxtəlif vergi növlərini seçə bilərlər.
- VCT-lərin xarici mənbədən maliyyələşdirilməsi dövlət tərəfindən təsdiq edilməli və (və ya) qeydiyyatla alınmalıdır, amma kommersiya müəssisələrinə xarici vəsait qoyuluşu üçün bunlar tələb olunmur.

Praktika

Praktika üçün indikatorlar
1. Qeydiyyat orqanları kommersiya müəssisələri ilə müqayisədə VCT-lərin qeydiyyatla alınması, fəaliyyəti və ya ləğvi üçün əlavə tələblər qoymur və ya digər maneələr yaratmırlar.
2. Hüquqi şəxs statusu ilə əlaqədar olaraq dövlət VCT-lərin satınalma prosedurlarına və ya digər maliyyə mənbələrinə çıxışının qarşısını almır və ya çıxışına maneə yaratmır.
3. VCT-lərə münasibətdə yoxlamalar və sanksiyalar kommersiya müəssisələrinə nisbətən tez-tez baş vermir.

1. Qeydiyyat orqanları kommersiya müəssisələri ilə müqayisədə VCT-lərin qeydiyyatla alınması, fəaliyyəti və ya ləğvi üçün əlavə tələblər qoymur və ya digər maneələr yaratmırlar.

Qeydiyyat orqanları kommersiya müəssisələri ilə müqayisədə VCT-lərin qeydiyyatına əlavə maneələr yaratmamalıdırlar. Məsələn, onlar VCT-lərin nizamnaməsini daha dərinədən araşdırmamalı, nizamnamənin mətni üçün qanunvericilik normalarından kənara çıxan daha sərt tələblər irəli sürməməli və ya əlavə sənədlər tələb etməməlidirlər. Eynilə, VCT-lərin ləğvi prosesi kommersiya qurumunun ləğvindən daha ağır olmamalıdır. Qanunda göstərilənlərdən əlavə tələb qoyulmamalıdır.

Bu indikatorun pozuntularına aşağıdakıları aid etmək olar:

- VCT-lərin qeydiyyatı, yaxud VCT-lərin təşkilati sənədlərində və ya rəhbərliyinin tərkibində dəyişikliklərin qeydiyyatı adətən kommersiya qurumları ilə müqayisədə praktikada daha çətin və daha ləngdir.
- Şirkətlərin qeydiyyatla alınması prosesində "bir pəncərə" prinsipi (çoxlu sayda orqanlara müraciət etməyə ehtiyac olmadan qeydiyyatdan keçməyə imkan verən prinsip) tətbiq edilir, lakin o, VCT-lərin qeydiyyatına şamil olunmur.

2. Hüquqi şəxs statusu ilə əlaqədar olaraq dövlət VCT-lərin satınalma prosedurlarına və ya digər maliyyə mənbələrinə çıxışının qarşısını almır və ya çıxışına maneə yaratmır.

Qeyri-kommersiya statusu satınalma prosesində iştirak barədə VCT-nin müraciətini rədd etmək və ya satınalma müsabiqəsini qazanması şansını azaltmaq üçün əsas ola bilməz. VCT-lərin

satınalmada iştirak üçün əlavə prosedurlardan keçməsi tələb olunmamalıdır. Həmçinin VCT-lər qanunvericilik tələblərindən kənara çıxan süni maneələrlə üzləşmədən digər maliyyə mənbələrindən, məsələn, yerli və xarici mənbələrdən əldə edilən qrantlardan və ya ianələrdən sərbəst istifadə edə bilirlər.

Bu indikatorun pozuntularına aşağıdakıları aid etmək olar:

- Satınalmalarda iştirak edən VCT-lərdən praktikada tələb olunur ki, təsisçiləri barədə informasiyalar və ya özlərinin qeyri-kommersiya statusu ilə bağlı digər əlavə məlumatlar təqdim etsinlər;
- Dövlət satınalmalarında iştirak edən VCT-lər öncə müvafiq dövlət orqanından razılıq almalıdırlar;
- Yerli və ya xarici mənbələrdən maliyyə vəsaiti alarkən VCT-lər bu vəsaitləri almalarını əsaslandırmalı və ya bu barədə məlumat verməli və yaxud özlərinin qeyri-kommersiya statusu ilə əlaqədar olaraq qanuni tələblərdən kənara çıxan əlavə hökumət yoxlamaları ilə üzləşməli olurlar.

3. VCT-lərə münasibətdə yoxlamalar və sanksiyalar kommersiya müəssisələrinə nisbətən tez-tez baş vermir.

Qanunvericilikdə dövlət tərəfindən bütün subyektlərdə audit və yoxlamaların eyni dövriliklə aparılması nəzərdə tutulduqda belə, praktikada dövlət orqanlarının VCT-ləri daha tez-tez yoxlamaması təmin edilməlidir. VCT-lər barəsində əlavə yoxlama yalnız onlar özlərinin qeyri-kommersiya statusu ilə əlaqədar güzəştlərə malik olduğu təqdirdə və yalnız müvafiq qanunvericilik tələbləri əsasında aparılmalıdır.

Bu indikatorun pozuntularına aşağıdakıları aid etmək olar:

- VCT-lər müvafiq qanuni əsas olmadan vergi orqanları və ya digər dövlət qurumları tərəfindən kommersiya müəssisələrinə nisbətən daha tez-tez yoxlanılır.

2-ci standart. Təsis edilmələri, qeydiyyatdan keçmələri və fəaliyyətləri ilə bağlı məsələlərdə dövlət bütün VCT-lərlə bərabər qaydada rəftar edir.

Bərabər rəftar prinsipi o deməkdir ki, qanunvericilik və dövlət orqanları VCT-lərin təsis edilməsi, qeydiyyatdan keçməsi və fəaliyyətləri ilə bağlı məsələlərdə VCT-lərə bərabər qaydada yanaşmalıdır. Hər hansı fərqli rəftar, əgər onun qanunla müəyyən edilmiş obyektiv və əqlabatan əsası yoxdursa, ayrı-seçkilik xarakteri daşıyır. Belə əsaslar

fərqli rəftarın qanuni məqsəd daşımısını və mütənasiblik prinsipinə uyğun olmasını nəzərdə tutur, misal kimi xüsusilə əlverişsiz ərazilərdə çalışan və ya müəyyən qruplarla işləyən VCT-lərə dəstək verilməsini göstərmək olar.

Qanunvericilik

Qanunvericilik üçün indikatorlar
1. VCT-lərlə bərabər qaydada rəftar edilir və hər hansı imtiyazlı rəftar aydın və obyektiv meyarlara əsaslanır.
2. Ölkədə xarici vətəndaşlar və ya hüquqi şəxslər tərəfindən yaradılan VCT-lərlə rəftar yerli fiziki və ya hüquqi şəxslər tərəfindən yaradılan hüquqi şəxslərə qarşı rəftarla eynidir.

1. VCT-lərlə bərabər qaydada rəftar edilir və hər hansı imtiyazlı rəftar aydın və obyektiv meyarlara əsaslanır.

VCT-lərin təsis edilməsini, qeydiyyatdan keçməsinə (əgər belə tələb varsa) və fəaliyyətlərini tənzimləyən qanunvericilik normaları bütün VCT-lərə bərabər qaydada şamil olunmalıdır. Təşkilata xüsusi status verilsə və ya xüsusi yanaşma şamil olunursa, belə rəftar qanunda nəzərdə tutulan aydın və obyektiv meyarlara əsaslanmalıdır. Həmçinin güzəştlərin əldə edilməsi prosesi əlçatan olmalıdır – istənilən təşkilat müvafiq şərtləri yerinə yetirməyə və eyni güzəştlər əldə etməyə cəhd edə bilər. Məsələn, bəzi ölkələrdə əlilliyi olan şəxsləri və ya digər sektorları təmsil edən təşkilatlar xüsusi hüquqlara malikdirlər və məşvəratçı qurumlara daha asan çıxış əldə bilirlər. İstənilən təşkilatın bu cür təmsilçilik tələblərinə cavab verdiyi təqdirdə analoji güzəştlər əldə etməsi mümkün olmalıdır.

Bu indikatorun pozuntularına aşağıdakıları aid etmək olar:

- Dövlət dəqiq müəyyən edilmiş hər hansı meyarlar olmadan müəyyən təşkilatlara güzəştlər təqdim edir;
- Müəyyən güzəştlərin əldə edilməsi proseduru qeyri-müəyyəndir, anlaşıqlı deyil və ya faktiki olaraq mövcud deyil.

2. Ölkədə xarici vətəndaşlar və ya hüquqi şəxslər tərəfindən yaradılan VCT-lərlə rəftar yerli fiziki və ya hüquqi şəxslər tərəfindən yaradılan hüquqi şəxslərə qarşı rəftarla eynidir.

Beynəlxalq hüquqa əsasən, xarici fiziki şəxslərin yerli vətəndaşlar və yerli hüquqi şəxslər üçün müəyyən edilmiş eyni şərtlərlə VCT yaratmalarına icazə verilir. Vətəndaşlar tərəfindən yaradılan VCT-lərə tətbiq edilməsinə qanunla icazə verilən ağlabatan məhdudiyyətlər istisna olmaqla, xarici fiziki və ya hüquqi şəxslər tərəfindən yaradılan VCT-lərin fəaliyyətinə məhdudiyyət qoyulmamalıdır. Birləşmək azadlığına dair standartlar xarici və yerli VCT-lərin, o cümlədən

beynəlxalq səviyyədə fəaliyyət göstərən VCT-lərin yaradılmasına və fəaliyyətinə eyni qaydada tətbiq edilməlidir.

Bu indikatorun pozuntularına aşağıdakıları aid etmək olar:

- Xarici fiziki və ya hüquqi şəxslər tərəfindən yaradılan VCT-lər üçün xüsusi məhdudiyyətlər, xüsusi nəzarət və hesabat tələbləri mövcuddur.

Praktika

Praktika üçün indikatorlar
1. Dövlət orqanları müəyyən təşkilatlara münasibətdə daha əlverişli rəftara yol vermirlər.
2. Dövlət məmurları barəsində tənqidi fikir və mövqelərini ifadə edən VCT-lərin fəaliyyətləri məqsədyönlü şəkildə məhdudlaşdırılır.

1. Dövlət orqanları müəyyən təşkilatlara münasibətdə daha əlverişli rəftara yol vermirlər.

Əgər bu cür rəftar qanunla nəzərdə tutulmuş meyarlara əsaslanmırsa, dövlət orqanları müəyyən təşkilatlara münasibətdə daha əlverişli rəftar nümayiş etdirməməlidirlər. Bu qayda qərarların qəbulu proseslərinə VCT-lərin cəlb olunmasına, onlara yardım göstərilməsinə və hər hansı xüsusi status və ya güzəştlərin verilməsinə şamil olunur. Konkret olaraq, dövlətin yardımı və güzəştləri təşkilatın hökumətə dəstək verməsinə və ya onu tənqid etməsinə əsaslanmamalı, obyektiv meyarları özündə ehtiva edən şəffaf prosedurlara əsaslanmalıdır.

Bu indikatorun pozuntularına aşağıdakıları aid etmək olar:

- Xüsusi mükafatlar və güzəştli status verilərkən yalnız dövlət orqanları ilə əməkdaşlıq təcrübəsi olan VCT-lər nəzərə alınır.
- Vəzifəli şəxslər namizəd VCT-ləri məşvərətçi qurumun təkibinə seçərkən tanışları tərəfindən yaradılan VCT-lərə üstünlük verirlər.
- Dövlət üstünlük və imtiyazları o VCT-lərə verir ki, onlar dövlət ideologiyasını təbliğ edirlər və yaxud qərarların qəbulu və ya idarəçilik məsələlərində dövlətdən asılıdırlar.
- Dövlət yardımının ayrılması və həcmi barədə məlumatlar ictimaiyyətə açıqlanmır.

2. Dövlət məmurları barəsində tənqidi fikir və mövqelərini ifadə edən VCT-lərin fəaliyyətləri məqsədyönlü şəkildə məhdudlaşdırılır.

Birləşmək azadlığının həyata keçirilməsi üçün ifadə azadlığı mühüm əhəmiyyət daşıyır. VCT-lərin dövlət orqanlarının hərəkətlərini, mövqelərini və ya qərarlarını tənqid etməsi faktı onların fəaliyyətini məhdudlaşdırmaq üçün əsas ola bilməz. Milli təhlükəsizlik tədbirləri müvəqqəti xarakter daşmalı və məhdud çərçivəli olmalı, qanunla müəyyən edilən, dəqiq şəkildə göstərilən

qanuni məqsədlərə nail olmaq üçün nəzərdə tutulmalıdır. Bu cür tədbirlər hökuməti tənqid edənləri və ya müxalif fikirdə olanları təqib etmək üçün istifadə edilməməlidir.

Bu indikatorun pozuntularına aşağıdakıları aid etmək olar:

- Dövlət orqanları onlarınından fərqlənən mövqelərini və fikirlərini ifadə edən VCT-lərin ofislərində axtarışlar və əlavə yoxlamalar təşkil edirlər;
- VCT-lərin təsisçiləri, rəhbərləri və üzvləri təşkilatlarının qanuni fəaliyyətinə görə təqsirləndirilir və (və ya) məsuliyyətə cəlb edirlər;
- VCT-lər təşkilatın adından rəhbərlərinin və üzvlərinin bəyan etdikləri proqramlara və ya fikirlərə görə ləğv edirlər.

Müvafiq resurslar

- ATƏT/DTİHB və Venesiya Komissiyasının müştərək sənədi: "Birləşmək azadlığına dair rəhbər prinsiplər", 64, 94, 96, 126, 166, 205, 208, 225-226, 233-cü bəndlər.
- Avropada QHT-lərin hüquqi statusuna dair Avropa Şurasının CM/Rec(2007)14 sayılı tövsiyəsi, 14-cü bənd (10 oktyabr 2007-ci ildə qəbul edilib).
- Dinc toplaşmaq və birləşmək azadlığı hüquqları üzrə BMT-nin xüsusi məruzəçisinin tematik məruzəsi, A/70/266 (16 sentyabr 2015-ci il), 22-75, 83-85, 109-cu bəndlər.
- Dinc toplaşmaq və birləşmək azadlığı hüquqları üzrə BMT-nin xüsusi məruzəçisinin tematik məruzəsi, A/HRC/20/27 (21 may 2012-ci il), 5, 68-ci bəndlər.

3-CÜ SAHƏ. MALİYYƏ VƏSAİTLƏRİNƏ ÇIXIŞ İMKANI

1-ci standart. VCT-lər məqsədlərinə nail olmaq üçün maliyyə vəsaitləri və maddi resurslar axtarmaqda, qəbul etməkdə və onlardan istifadə etməkdə sərbəstdirlər.

Maliyyə vəsaitlərinə çıxış imkanı VCT-lərə missiyalarını həyata keçirməkdə kömək edir. Resursların müxtəlifliyi onların müstəqilliyinə və dayanıqlığına şərait yaradır. VCT-lər hər hansı qanuni dövlət mənbəyindən və ya özəl mənbədən (fiziki və (və ya) hüquqi şəxslərdən) maliyyə və ya maddi formada yardımları istəməkdə, qəbul etməkdə və onlardan istifadə etməkdə sərbəstdirlər. Onlar mövcud vəsait toplama mexanizmlərindən istifadə etmək imkanına malik olmalı və bunun üçün prosedurlar sadə və aydın olmalıdır. Bundan əlavə, VCT-lərin işinə dəstək vermələrindən ötrü fiziki və hüquqi şəxslər üçün müxtəlif stimullar nəzərdə tutulmalıdır. İstər maliyyə vəsaitlərini alanlar, istərsə də qəbul edənlər üçün hesabatlılıq tələbləri ağır olmamalıdır. VCT-lər əməliyyatlarını nağd vəsaitlə və (və ya) banklar vasitəsilə aparmaq imkanına malik olmalıdırlar.

Qanunvericilik

Qanunvericilik üçün indikatorlar
1. VCT-lər müxtəlif mexanizmlər vasitəsilə ictimai və ya özəl donorlardan maliyyə və ya maddi formada yardım istəməkdə və almaqda sərbəstdirlər.
2. VCT-lərin hər hansı donordan aldığı maliyyə və ya maddi yardımını qəbul etməsi, istifadə etməsi və bununla bağlı hesabat verməsi üçün tələblər ağır deyil.

1. VCT-lər müxtəlif mexanizmlər vasitəsilə ictimai və ya özəl donorlardan maliyyə və ya maddi formada yardım istəməkdə və almaqda sərbəstdirlər.

Maliyyə resurslarına çıxış imkanı VCT-lərin fəaliyyəti üçün vacibdir və birləşmək azadlığının həyata keçirilməsi ilə əlaqəlidir. VCT-lər üçün müxtəlif qanuni maliyyə mənbələrinin mövcudluğu vətəndaş cəmiyyəti sektorunun dayanıqlığını və ümumi inkişafını təmin edir.

Bütün növ VCT-lər müxtəlif resurslar üçün, o cümlədən maliyyə, naturada, maddi resurslar və insan resursları üçün müxtəlif mənbələrə, o cümlədən dövlət və özəl mənbələrə, milli, xarici və beynəlxalq mənbələrə qanunla müraciət etmək imkanına malik olmalıdırlar. Resursları axtarmaq, əldə etmək və onlardan istifadə etmək imkanı istənilən VCT-nin mövcudluğu və fəaliyyəti üçün vacibdir.

VCT-lər öz təbiətinə görə qeyri-kommersiya hüquqi şəxsləridir. Lakin onların məqsədinin qeyri-kommersiya xarakterli olması onların iqtisadi fəaliyyəti həyata keçirməsinə qadağa qoyulmasını nəzərdə tutmur, bu şərtlə ki, bu zaman onlar qeyri-kommersiya fəaliyyətinin ümumi prinsiplərinə riayət etməlidirlər. İqtisadi fəaliyyət əsas gəlir mənbəyi ola bilər. VCT-lər öz qeyri-kommersiya fəaliyyətinə dəstək üçün istənilən qanuni iqtisadi, biznes və kommersiya fəaliyyəti ilə sərbəst

surətdə məşğul olmaq hüququna malik olmalıdırlar. Sosial sahibkarlıqla bağlı hər hansı normativ hüquqi aktda VCT-lər sosial müəssisə kimi tanınmalı və fəaliyyətlərini məhdudlaşdırmayan, əksinə, asanlaşdırıcı şərtlər nəzərdə tutulmalıdır.

Eyni zamanda, onlar həyata keçirdikləri fəaliyyət növünə şamil olunan bütün normativ hüquqi tələblərə və lisenziya şərtlərinə əməl etməlidirlər. Bundan əlavə, qeyri-kommersiya statusunu saxlamaq üçün VCT mənfəətini üzvləri və təsisçiləri arasında bölüşdürməməlidir; əksinə, bu pul VCT-nin məqsədlərinin həyata keçirilməsi üçün istifadə olunmalıdır.

Resurslara çıxış imkanlarının məhdudlaşdırılması (və nəticədə VCT-nin məqsədlərini həyata keçirmək və öz fəaliyyəti ilə məşğul olmaq imkanlarının azaldılması) birləşmək azadlığı hüququna münasibətdə əsassız məhdudiyyət və müdaxilə hesab edilə bilər. Vətəndaş cəmiyyəti tərəfindən maliyyələşmə mənbəyinə görə fəaliyyətlərin cinayət hesab edilməsi və ya qanunsuz sayılması qadağandır.

Həm fiziki, həm də hüquqi şəxslərin VCT-lərə maliyyə yardımı göstərməsinə imkan verilməlidir. VCT-nin istənilən qanuni fəaliyyətinin maliyyələşdirilməsinə icazə verilməlidir; qanunvericilik özəl donorların yardım göstərməsinə icazə verən fəaliyyətlərin siyahısını məhdudlaşdırmamalıdır.

Donorların hökumətdən ilkin icazə alma prosedurundan keçməsi tələb olunmamalıdır. VCT-lərə imkan verilməlidir ki, resursların toplanması üçün müxtəlif metodlardan, məsələn, onlayn vəsait toplama kampaniyaları keçirmək, kraudfandinq (vətəndaşlardan vəsait toplamaq), yardım qutuları yerləşdirmək, xeyriyyəçilik üçün vəsait yığmaq və s. kimi üsullardan istifadə etsinlər. İctimaiyyətdən vəsaitlərin toplanması metodu tənzimlənirsə, tənzimləyici aktlar vəsaitlərin toplanmasının bu metodundan bütün VCT-lərin istifadə etməsinə icazə verməlidir. İctimaiyyətdən vəsaitlərin toplanmasını tənzimləyən istənilən prosedur VCT-lər üçün bezzirici olmamalıdır.

Bu indikatorun pozuntularına aşağıdakıları aid etmək olar:

- VCT-lərin yalnız müəyyən növlərinin özəl donorlardan ianələr almasına icazə verilir;
- VCT-lərin hamısı və ya müəyyən növləri sahibkarlıq fəaliyyətini (mənfəət əldə etmək məqsədi daşıyan iqtisadi fəaliyyəti) həyata keçirmək hüququna malik deyillər;
- Qanunvericilik Vətəndaş Cəmiyyətlərini sosial müəssisələrin potensial formaları kimi tanımır və ya ağır meyarlar müəyyənləşdirir;
- Qanunvericilik VCT-lərin xeyriyyə lotereyaları və xeyriyyə hərracları təşkil etməsinə qadağan edir (onların onlayn formada təşkili də daxil olmaqla);
- Qanunvericilik özəl maliyyə vəsaitlərini VCT-lərin hansı fəaliyyət növləri və fəaliyyət məqsədləri üçün ala biləcəklərini müəyyənləşdirir.

2. VCT-lərin hər hansı donordan aldıqları maliyyə və ya maddi yardım qəbul etməsi, istifadə etməsi və bununla bağlı hesabat verməsi üçün tələblər ağır deyil.

Normal halda VCT-lərin mənbədən asılı olmayaraq maliyyə və ya maddi yardım alması üçün heç bir ilkin şərt olmamalıdır. Baxmayaraq ki, dövlət orqanları vəsait toplanmasının müəyyən metodlarını

(məsələn, küçədə vətəndaşlardan xeyriyyəçilik üçün yardım toplamaq, ictimaiyyətdən vəsaitlər yığmaq) tənzimləyə bilər, belə tənzimləmə VCT-lərin bu metodlardan istifadə etməsini bütövlükdə qadağan etməməlidir.

VCT-lər qanuni mənbələrdən alınan vəsaitlərdən istənilən qanuni fəaliyyət üçün istifadə etmək imkanına malik olmalıdırlar.

VCT-lərə aldıkları resurslarla əlaqədar hesabatlılıq və şəffaflıq tələbləri irəli sürülə bilər. Bununla belə, bu cür tələblər lüzumsuz dərəcədə ağır olmamalı və VCT-nin ölçüsünə və fəaliyyətinin miqyasına mütənasib olmalı, onun əmlak və gəlirlərinin dəyəri nəzərə alınmalıdır. Daha sərt tələblər yalnız iri məbləğli ianələrlə və ya dövlət vəsaitlərindən verilən ianələrlə əlaqədar irəli sürülə bilər (məsələn, ianə barədə məlumatın ictimaiyyətə açıqlanması və ya hesabat dərc edilməsi tələb oluna bilər).

Hesabatlılıq tələblərinin və inzibati tələblərin yerinə yetirilməsi ağır yükə çevrilməməlidir, belə ki, bu, VCT-ləri müəyyən mənbədən maliyyələşdirilən fəaliyyətdən çəkinməyə məcbur edir.

VCT-lər və onların işçiləri (və ya üzvləri) dövlətdən xüsusi icazə almadan və ya dövləti məlumatlandırmaq öhdəliyi daşımadan xaricdə bank hesabları açmaq və onlardan istifadə etmək imkanına malik olmalıdırlar.

Bu indikatorun pozuntularına aşağıdakıları aid etmək olar:

- Müəyyən növ VCT-lərin ictimaiyyətdən vəsait toplamasına məhdudiyyət var;
- VCT-lərdən tələb edilir ki, hər hansı xarici ianə aldıqdan sonra bu barədə dövlət orqanlarına müəyyən edilmiş müddətdə məlumat versinlər;
- VCT-lərin xaricdə hesablarının olması qadağandır;
- VCT-lər xaricdə hesab açmaq üçün tənzimləyici dövlət orqanından ilkin razılıq almalıdırlar;
- VCT-lərin rəhbərlərinin/təmsilçilərinin və işçilərinin xaricdə hesaba malik olması qadağandır.

Praktika

Praktika üçün indikatorlar
1. İstənilən qanuni mənbədən maliyyə və ya maddi formada yardım almaq VCT-lər üçün asandır.
2. VCT-lər vəsait toplamaq üçün müxtəlif metodlardan istifadə edə bilərlər.
3. Nağd əməliyyatlara və ya bank əməliyyatlarına qoyulan məhdudiyyətlər VCT-lərin fəaliyyətlərinə maneə yaratmır.

1. İstənilən qanuni mənbədən maliyyə və ya maddi formada yardım almaq VCT-lər üçün asandır.

Bütün VCT-lər praktikada bütün qanuni maliyyə mənbələrinə bərabər qaydada çıxış imkanına malik olmalıdırlar. VCT-lərin siyasi sadiqliyi dövlət resurslarına və digər mənbələrin resurslarına

çıxış əldə etmək üçün meyar olmamalıdır. VCT-lərin aşağıdakı mənbələrdən maliyyə vəsaiti alması mümkün olmalıdır: birbaşa dövlət maliyyəsi mənbələrindən (qrantlar, dövlət sifarişləri və subsidiyalar), dövlət dəstəyinin dolayı mexanizmlərindən (gəlir vergisinin müəyyən faizinin ictimai məqsədlər üçün ayrılması mexanizmi) və özəl daxili mənbələrdən (fiziki şəxslər, korporasiyalar və qeyri-hökumət qurumları tərəfindən verilən ianələr və digər formada maliyyə vəsaitləri).

Maliyyələşdirilmə və ya natural formada dəstək alma prosesi heç bir xüsusi icazə və ya başqa bir prosedur tələb etmir. Müəyyən tələb tətbiq edildiyi halda (məsələn məlumat və ya hesabat vermə) həmin tələb ağır olmamalı və ideal halda onun elektron qaydada yerinə yetirilməsi mümkün olmalıdır.

Hesabatlılıq, məlumatların açıqlanması və digər tələblər VCT-lərin resurslara çıxış imkanlarını məhdudlaşdırmaq üçün istifadə edilmir. İanələrin qeydiyyatına və hesabatlılığa dair qaydaların praktikada tətbiqi özəl və ya dövlət mənbələrindən maliyyələşmənin həcminə mənfi təsir göstərmir. VCT-lər çətin hesabatlılıq tələbləri səbəbindən layihələrindən imtina etməli olurlar. İanələrin qeydiyyatına və hesabatlılığa dair tələblər öncədən məlumdur.

Bu indikatorun pozuntularına aşağıdakıları aid etmək olar:

- Hökuməti tənqid edən VCT-lər heç vaxt dövlət maliyyələşdirmə mexanizmlərindən maliyyələşdirilmirlər;
- Dövlət ianələrinə və ya korporativ mənbələrdən əldə edilən ianələrə dair hesabat üçün texniki şərtlər və tələblər o qədər bürokratik və bezdiricidir ki, onları yalnız az sayda iri VCT-lər yerinə yetirə bilirlər;
- Kiçik ianələrin qeydiyyatına və onlarla bağlı hesabatlılığa dair tələblər praktikada ona gətirib çıxarır ki, VCT-lərin inzibati xərcləri aldıkları vəsaitlərin məbləğindən artıq olur.

2. VCT-lər vəsait toplamaq üçün müxtəlif metodlardan istifadə edə bilirlər.

VCT-lərin ənənəvi maliyyələşmə formalarına qrantlar, iqtisadi fəaliyyət, üzvlük haqları və ianələr daxildir. Korporasiyalardan və ya fərdlərdən ianələr toplamaq üçün VCT-lər pul yığmanın müxtəlif üsullarından istifadə edə bilirlər, məsələn, küçələrdə ictimaiyyətdən vəsaitlərin toplanması, xeyriyyə lotereyalarının, xeyriyyə konsertlərinin keçirilməsi və s. VCT-lər vəsaitlərin toplanmasının bu üsulları ilə məşğul olarkən heç bir praktiki məhdudiyyətlərə məruz qalmamalıdırlar. VCT-lər həmçinin maliyyə vəsaitlərinin əldə edilməsinin yeni mexanizmlərindən, məsələn, elektron ödəniş sistemlərindən, internet platformaları üzərindən ictimaiyyətdən vəsait toplanmasından, SMS vasitəsilə ianə toplanmasından və digər elektron formada ianələr toplanmasından istifadə etməkdə sərbəst olmalıdırlar.

Bu indikatorun pozuntularına aşağıdakıları aid etmək olar:

- İnternet saytının yerləşdiyi platforma (vəb-hostinq) və domen ölkə daxilində deyilsə, internet saytları vasitəsilə vəsait toplanılması məhdudlaşdırılır və ya qadağan edilir.
- Vətəndaş cəmiyyəti təşkilatları bütün ianələri qeydiyyatdan keçirmək tələbini yerinə yetirməli olduqlarına görə onlayn/rəqəmsal vəsait toplama (fandreyzing) fəaliyyəti ilə

məşğul ola bilmirlər. Halbuki rəqəmsal vəsait toplama fəaliyyəti həyata keçirilərkən elektron sistem donorun kimliyinin öyrənilməsinə imkan vermir. Banklar və tənzimləyici dövlət orqanları vəsaitlərin toplanması platformalarına müdaxilə edir, onları senzurdan keçirir, layihələrin xarakterinə təsir göstərir və ya toplanmış pulları bloklayır.

- İctimai yerlərdə vəsait toplama qutularının yerləşdirilməsinə praktiki məhdudiyyətlər qoyulması səbəbindən və yaxud nağd pul dövriyyəsini məhdudlaşdıran və tənzimləyən bank və mühasibat qaydalarının tətbiqi ucbatından nağd formada anonim ianələr toplamaq faktiki olaraq qeyri-mümkündür.

3. Nağd əməliyyatlara və ya bank əməliyyatlarına qoyulan məhdudiyyətlər VCT-lərin fəaliyyətlərinə maneə yaratmır.

Hüquqi şəxs statusuna malik olan VCT-lər gəlirlərini və əmlaklarını idarə etmək və bank hesablarından istifadə etmək imkanına malik olmalıdırlar. Bank xidmətlərinə çıxış VCT-lərin ianələr alması və mülkiyyətini idarə və mühafizə etməsi üçün vacibdir. Bu o demək deyil ki, banklar bu məqsəd üçün müraciət edən istənilən VCT-yə bu cür xidmətlər göstərməyə borcludurlar. Lakin bankların öz müştərilərini sərbəst seçmək hüququ ayrı-seçkiliyin yolverilməzliyi prinsipinə uyğun surətdə həyata keçirilməlidir.

Hüquqi şəxs statusu olmadan qeydiyyatı alınan VCT-lərin və qeyri-formal təşəbbüsçülərin nağd formada ianələr toplamasına icazə verilməlidir. Nağd formada ianələr toplanmasına qoyulan

məhdudiyyətlər məntiqi səbəblərlə əsaslandırılmalı və istənilən halda ianələrin praktiki olaraq toplanmasına maneə yaratmamalıdır.

VCT-lərin hesabdən nağd vəsait çıxarması məhdudlaşdırılmamalı, o cümlədən bank komisyon haqları yüksək olmamalı və yaxud təşkilatın nağdsız maliyyə alətlərini nağd vəsaitə çevirməsinin qarşısını alan digər maneələr yaradılmamalıdır.

Bu indikatorun pozuntularına aşağıdakıları aid etmək olar:

- Banklar çox zaman VCT-lər üçün hesablar açmaqdan və ya VCT-lərin hesabına ianələr köçürülməsini asanlaşdırmaqdan imtina edirlər;
- Hüquqi şəxslərin nağd formada ianələr verməsi qadağan olunur;
- Qanun banklara VCT-lərin maliyyə əməliyyatlarının VCT-lərin məqsədlərinə və (və ya) qanunvericiliyə uyğun olub-olmadığını yoxlamaq hüququ verir.

2-ci standart. Xarici və beynəlxalq mənbələrdən maliyyə və ya maddi resurslar əldə edilməsi ilə onların daxili mənbələrdən əldə edilməsi arasında fərq qoyulmur.

Dövlətlər xarici və beynəlxalq mənbələrdən maliyyə vəsaitlərinin alınmasına maneə olmamalıdır, çünki bu cür maliyyələşmə VCT-nin potensialının inkişaf etdirilməsinə kömək edir və ölkələrin sosial, iqtisadi inkişafına və insan resurslarının inkişafına şərait yaradır. Dövlətlər xarici və beynəlxalq maliyyə vəsaitlərinin verilməsində, qəbul edilməsində və ya istifadəsində donorlara və ya VCT-lərə hər hansı xüsusi məhdudiyyətlər və ya xüsusi vergitutma tədbirləri tətbiq etməməlidirlər. Eynilə, VCT-lər və onlarla əlaqəli şəxslər xüsusi icazə almadan istər yerli, istərsə də xarici bankların xidmətlərindən istifadə etmək imkanına malik olmalıdırlar. Bundan əlavə, xarici resurslardan

istifadə edən VCT-lər xüsusən dövlət məmurları tərəfindən kütləvi informasiya vasitələrində damğalanmaya, təzyiqlərə və ya ictimai hücumlara məruz qalmamalıdır.

Qanunvericilik

Qanunvericilik üçün indikatorlar
1. VCT-lərin xarici və beynəlxalq maliyyə və ya maddi yardımları alması və istifadə etməsi üçün, donorların isə VCT-lərə maliyyə vəsaitləri verməsi üçün xüsusi məhdudiyyətlər və ya prosedurlar yoxdur.
2. Xarici və beynəlxalq qrantlara, ianələrə və üzvlük haqlarına tətbiq edilən vergilər yerli təşkilatlara tətbiq edilənlərlə eynidir.

1. VCT-lərin xarici və beynəlxalq maliyyə və ya maddi yardımları alması və istifadə etməsi üçün, donorların isə VCT-lərə maliyyə vəsaitləri verməsi üçün xüsusi məhdudiyyətlər və ya prosedurlar yoxdur.

VCT-lər resursları yerli mənbələrdən asanlıqla aldıkları kimi, xaricdən də asanlıqla almaq imkanına malik olmalıdırlar. Dövlət VCT-lərin müəyyən fəaliyyətlərinin xarici mənbələrdən maliyyələşdirilməsini qadağan etməməlidir.

VCT-lərin xaricdən ianələr almasını məhdudlaşdıran müddəalara çox zaman gömrük rüsumları, xarici valyuta dövriyyəsi, çirkli pulların yuyulması, terrorizmin maliyyələşdirilməsi, seçkilərin və siyasi partiyaların maliyyələşdirilməsi haqqında qanunvericilikdə rast gəlmək olar. Qanunvericilik xarici maliyyə vəsaitinin alınması üçün xüsusi qeydiyyatdan keçməni və ya dövlətin ilkin razılığının alınmasını tələb etməməlidir.

ATƏT/DTİHB və Venesiya Komissiyasının müştərək sənədi olan "Birləşmək azadlığına dair rəhbər prinsiplər"ə (səh. 220) əsasən, "xaricdən (yaxud xarici və ya beynəlxalq mənbələrdən) daxil olan resurslara çıxış imkanına hər hansı məhdudiyyətlər qanunla nəzərdə tutulmalı, məhdudiyyətlərə icazə verən müvafiq beynəlxalq standartların müəyyən etdiyi konkret əsaslara uyğun olan qanuni məqsəd daşmalı, eləcə də demokratik cəmiyyətdə zəruri olmalı və qarşıya qoyulan qanuni məqsədə mütənasib olmalıdır. Korrupsiya, terrorizmin maliyyələşdirilməsi, çirkli pulların yuyulması və ya digər qaçaqmalçılıq növlərinə qarşı mübarizə, bir qayda olaraq, qanuni məqsədlər sayılır və milli təhlükəsizliyin, ictimai asayişin və ya ictimai qaydanın maraqlarına uyğun hesab edilə bilər. Lakin yuxarıda qeyd edilən resurslara çıxış imkanına qoyulan hər hansı məhdudiyyətlər dövlətin bu maraqları qorumaq məqsədinə mütənasib olmalı və arzu edilən məqsədə nail olmaq üçün həmin məhdudiyyətlər ən az dərəcədə müdaxilə təşkil edən vasitə olmalıdır".

VCT-lərin xaricdən aldıkları vəsaitlə bağlı hesabat vermələri tələb olunursa, bu tələblər vəsaitlərin alınması barədə məlumat (bildiriş) vermə ilə və onların istifadəsinə dair hesabatların təqdim olunması ilə məhdudlaşmalıdır. VCT-lərin xaricdən resurslar almaq imkanının dövlət tərəfindən

tənzimlənməsi əqlabatan dərəcədə olmalı və VCT-lərin qanuni fəaliyyətlərini həyata keçirmələrinə həddən artıq müdaxilə təşkil etməməli və ya mane olmamalıdır.

Xaricdən vəsait alan VCT-lərin ayrıca qeydiyyat prosedurundan keçmələri və yaxud xaricdən maliyyələşdirildiklərini bildirən hər hansı addan istifadə etmələri, məsələn, "xarici agent" və ya "xaricdən dəstəklənən təşkilat" adlandırılmaları tələb edilməməlidir.

Bu indikatorun pozuntularına aşağıdakıları aid etmək olar:

- Qanunvericilikdə VCT-lərin xarici mənbələrdən maliyyələşdirilə bilən fəaliyyətlərinin tam siyahısı sadalanır və yaxud VCT-lərin xarici mənbələrdən maliyyələşdirilə bilməyən fəaliyyətinin növlərinin və məqsədlərinin siyahısı verilir (insan hüquqları, nəşr fəaliyyəti və s.);
- Xarici mənbələrdən maliyyələşdirilmə dövlət orqanında qeydiyyatda alınmalıdır. Dövlət orqanı qeydiyyatdan imtina edə bilər və qeydiyyatdan keçmədən xarici maliyyədən istifadəyə görə sanksiyalar mövcuddur;
- Xarici vətəndaşlardan (yaşayış yerindən asılı olmayaraq), vətəndaşlığı olmayan şəxslərdən və xaricdə yaşayan ölkə vətəndaşlarından alınan ianələr xarici yardım hesab edilir və onlara məhdudiyyətlər tətbiq edilir;
- Xarici sərmayəli müəssisələrdən alınan ianələr xarici yardım hesab edilir və onlara məhdudiyyətlər tətbiq edilir;
- VCT-lər xarici donorların maliyyə yardımını ilə buraxdıqları nəşrlərdə xarici maliyyə vəsaiti aldıklarını açıqlamağa və yaxud xarici yardım alan təşkilat olduqlarını hər hansı digər formada göstərməyə borcludurlar.

2. Xarici və beynəlxalq qrantlara, ianələrə və üzvlük haqlarına tətbiq edilən vergilər yerli təşkilatlara tətbiq edilənlərlə eynidir.

Vergi qanunvericiliyi xarici mənbələrdən alınan ianələrə yerli ianələrlə eyni qaydada yanaşmalı və onlardan gəlir vergisi və digər vergilər tutulmamalıdır. Dövlətlər vergi güzəştləri və digər stimullaşdırıcı tədbirlər tətbiq etməklə VCT-lərə xarici dəstəyi təşviq edə bilərlər. Digər stimullar

sırasına banklar vasitəsilə pulköçürmələrin məsrəflərinin azaldılması və xarici təşkilatlardan alınan ianələrin vergidən azad edilməsi aid edilə bilər.

Bu indikatorun pozuntularına aşağıdakıları aid etmək olar:

- Xarici ianələrə mənfəət kimi baxılır və onlardan mənfəət vergisi tutulur;
- Birliklərin xaricdə yaşayan üzvlərinin birliyə daxil olma və üzvlük haqlarına xarici maliyyə vəsaiti kimi baxılır və onlara vergitutma da daxil olmaqla məhdudiyyətlər tətbiq edilir;
- Xarici ianələrə dair hesabatlılıq tələbləri çox sərtədir və ölkədaxili ianələrə dair hesabatlılıq tələblərinə nisbətən əhəmiyyətli dərəcədə ciddidir;
- VCT təsis edilərkən ilkin kapitala və ya nizamnamə fonduna yardım edilməsi üçün qaydalar və şərtlər xarici və yerli təsisçilər üçün eyni deyil.

Praktika

Praktika üçün indikatorlar
1. VCT-lər xarici maliyyə vəsaitlərini sərbəst surətdə almaq və praktikada xarici mənbələrdən istifadə etmək imkanına malikdirlər.
2. Xarici maliyyə vəsaitləri alan VCT-lər dövlət tərəfindən dəstəklənən media və ya hökumət tərəfindən damğalanmır və ya hücumlara məruz qalmırlar.

1. VCT-lər xarici maliyyə vəsaitlərini sərbəst surətdə almaq və praktikada xarici mənbələrdən istifadə etmək imkanına malikdirlər.

Xarici ianələrin alınması üçün müəyyən edilən rejim VCT-lər üçün xarici maliyyələşməni təşviq etməlidir. VCT-lər tərəfindən xarici maliyyənin alınması heç kim üçün mənfi nəticələrə səbəb olmamalıdır. Xarici maliyyə vəsaitlərinə çıxış əldə etmək istəyən bütün VCT-lər bu cür maliyyə vəsaitləri üçün müraciət etmək hüququna malik olmalı və onların fəaliyyətini dəstəkləmək istəyən xarici donorlar mövcud olduqda praktikada bu cür xarici maliyyə vəsaitlərini almaq və onlardan istifadə etmək hüququna malik olmalıdır. Xarici ianələr üçün hüquqi rejim qeyri-müəyyən və ziddiyyətli şəkildə tətbiq edilməməlidir; bir təşkilat üçün qanuni ola biləcək bir şey başqa bir təşkilat üçün sanksiyaya səbəb olmamalıdır.

Donorlar hökumətin ilkin icazəsini almağa ehtiyac olmadan öz ölkələrində fəaliyyət göstərməkdə və xaricdən VCT-lərə yardım göstərməkdə sərbəstliyə malik olmalıdırlar. Hətta xarici qrantlarla bağlı məlumatlandırma/hesabat vermə tələbi mövcud olduqda belə, bu tələb VCT-lərin və ya

donorların fəaliyyətinə maneə yaratmamalı və hər hansı inzibati orqana VCT-lərin bu cür vəsaitləri ala bilib-bilməməsi ilə bağlı yekun qərar qəbul etmək səlahiyyəti verməməlidir.

Bu indikatorun pozuntularına aşağıdakıları aid etmək olar:

- Yalnız bir neçə VCT qanuni şəkildə xarici maliyyə vəsaiti ala bilər və bu proses bir neçə ay çəkir;
- Xarici mənbədən maliyyələşdirilən VCT-lərin insan hüquqlarının və ictimai maraqların müdafiəsi ilə bağlı fəaliyyətlə və ya digər fəaliyyətlə məşğul olmaq imkanı faktiki olaraq məhdudlaşdırılır;
- Dövlətin siyasi qərarı və razılığı olmadan VCT-lərin xarici yardım alması qeyri-mümkündür;
- Donor təşkilatın VCT-lərə ianə verməsinə yalnız donor kimi və ya xarici təşkilatın nümayəndəliyi kimi qeydiyyatdan alınmasından sonra icazə verilir;
- Xarici donörlər hökumətlə xüsusi saziş imzalamalıdırlar.

2. Xarici maliyyə vəsaitləri alan VCT-lər dövlət tərəfindən dəstəklənən media və ya hökumət tərəfindən damğalanmır və ya hücumlara məruz qalmırlar.

Xarici maliyyə vəsaitləri alan VCT-lər dövlət orqanları tərəfindən və ya dövlətin dəstəklədiyi media tərəfindən ayrı-seçkilik xarakterli tədbirlərə və ya ləkəleyici informasiya kampaniyalarına məruz qalmamalıdırlar. Damğalama mediada mənfi yönümlü materialların dərc olunmasında, mətbuatda təhqiramiz məqalələrin çap edilməsində və yaxud VCT-lərin mənfi imicini yaradan digər formalarda özünü biruzə verə bilər. Xarici maliyyə vəsaitləri alan VCT-lərin xarici yardım almayan VCT-lər üçün ümumi hal olan fəaliyyətlə məşğul olması (məsələn, parlamentə, məhkəmələrə çıxış

əldə etməsi və yaxud dövlət həbsxanalarında və ya universitetlərdə fəaliyyət göstərməsi) məhdudlaşdırılmamalıdır.

Bu indikatorun pozuntularına aşağıdakıları aid etmək olar:

- Xarici maliyyə vəsaiti alan VCT-nin rəhbəri cinayət təqibinə məruz qalır;
- Dövlət xarici yardım almayan VCT-lərə nisbətən xaricdən maliyyələşdirilən VCT-lərdə daha tez-tez yoxlama və auditlər aparır;
- Xaricdən maliyyələşdirilən birliklərdən tələb olunur ki, alçaldıcı adları qəbul etsinlər, beləliklə də onların apardığı iş damğalanır və ya qeyri-legitim iş kimi təqdim edilir.

Müvafiq mənbələr

- ATƏT/DTİHB və Venesiya Komissiyasının müştərək sənədi: "Birləşmək azadlığına dair rəhbər prinsiplər", 22, 102-104, 166, 195, 200-222-ci bəndlər.
- Dinc toplaşmaq və birləşmək azadlığı hüquqları üzrə BMT-nin xüsusi məruzəçisinin tematik məruzəsi, A/HRC/23/39 (24 aprel 2013-cü il), 8, 20-ci bəndlər.
- Dinc toplaşmaq və birləşmək azadlığı hüquqları üzrə BMT-nin xüsusi məruzəçisinin tematik məruzəsi, A/HRC/20/27 (21 may 2012-ci il), 94-cü bənd.
- İnsan hüquqları müdafiəçilərinin vəziyyəti üzrə BMT-nin xüsusi məruzəçisinin tematik məruzəsi, A/64/226 (4 avqust 2009-cu il), 94-cü bənd.
- Yoxlama siyahısı – Əhəlinin sağlamlığı ilə əlaqədar fəvqəladə hallarda birləşmək və toplaşmaq azadlığı (Dinc toplaşmaq və birləşmək azadlığı hüquqları üzrə Xüsusi Məruzəçi tərəfindən hazırlanmışdır).
- İnsan Hüquqları Komitəsi: *Belyatski və başqaları Belarusa qarşı* (24 iyul 2007-ci il); *Korneyenko və başqaları Belarusa qarşı* (31 oktyabr 2006-cı il).
- Avropada QHT-lərin hüquqi statusuna dair Avropa Şurasının CM/Rec(2007)14 sayılı tövsiyəsi (10 oktyabr 2007-ci ildə qəbul edilib), 6, 8, 50, 51, 57-61-ci bəndlər.
- Avropa Şurası, VCT-lər haqqında qanunvericilik üzrə Ekspertlər Şurası, Qeyri-hökumət təşkilatlarının daxili idarəçiliyinə dair ikinci illik hesabat, səh. 388-389, 397-398 (yanvar 2010-cu il).
- Avropada qeyri-hökumət təşkilatlarının statusuna dair əsas prinsiplər, 6, 57, 58 və 59-cu prinsiplər; İzahedici memorandumun 62-65-ci bəndləri.
- Dinə və ya əqidəyə əsaslanan dözümsüzlüyün və ayrı-seçkiliyin bütün formalarının aradan qaldırılması haqqında bəyannamə, maddə 6 (f).
- İrqi ayrı-seçkiliyin ləğv edilməsi üzrə Komitənin yekun qeydləri – İrlandiya, CERD/C/IRL/CO/2 (14 aprel 2005-ci il), 12-ci bənd.
- Uşaq Hüquqları Komitəsinin yekun qeydləri – Konqo Demokratik Respublikası, CRC/C/COD/CO/2 (10 fevral 2009-cu il), 25-ci bənd; Malavi, CRC/C/MWI/CO/2 (27 mart 2009-cu il), 25-ci bənd.
- İşgəncələrə Qarşı Komitənin yekun qeydləri – Belarus, CAT/C/BLR/CO/4 (7 dekabr 2011-ci il), 25-ci bənd.

- Birləşmək azadlığı – BƏT-in İnzibati Şurasının Birləşmək Azadlığı Komitəsinin qərarları və prinsipləri toplusu. Beşinci (yenidən işlənmiş) nəşr, 2006-cı il, 485, 494-cü bəndlər.
- Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi: *Siqurdur A Siquryonsson İslandiyaya qarşı* (1993).

4-CÜ SAHƏ. DİNC TOPLAŞMAQ AZADLIĞI

1-ci standart. Hər kəs toplantılar təşkil etməklə və onlarda iştirak etməklə dinc toplaşmaq azadlığı hüququnu sərbəst surətdə həyata keçirə bilər.

Dinamik demokratik cəmiyyət o deməkdir ki, burada hər kəsə toplaşmaq və müəyyən məqsədlərini reallaşdırmaq, məsələn, fikrini ifadə etmək, etirazını bildirmək, nəyisə anmaq, həmrəyliyi ifadə etmək, yaxud sadəcə olaraq ünsiyyət üçün və ya bayramı qeyd etmək üçün yığılmaq imkanı verilir. . Buna görə də dinc toplaşmaq hüququ həm də assosiativ dəyərə malikdir. Dinc toplaşmaq azadlığı Mülki və siyasi hüquqlar haqqında Beynəlxalq Pakt və İnsan hüquqları haqqında Avropa Konvensiyası əsasında təmin edilir. Bu azadlığa yerli və ya əcnəbi olmasından asılı olmayaraq istənilən şəxsin və bu cür şəxslər qrupunun, o cümlədən VCT-lərin ayrı-seçkilik olmadan dinc toplantılar təşkil etmək və (və ya) onlarda iştirak etmək hüququ daxildir. Toplantılara qatılmaq barədə qərar vermək hüququ hər kəsə məxsusdur və heç kəs toplantılarda iştirakə məcbur edilə və ya toplantılarda iştirakına sistemə qadağa qoyula bilməz. Dinc toplantıların keçirilməsi üçün müraciətin əsassız olaraq rədd edilməsi və ya dinc toplantıların əsassız olaraq dağıdılması halları və yaxud dinc toplantıların təşkilatçılarının və iştirakçılarının həbs və ya təhdid edilməsi halları olmamalıdır.

Qanunvericilik

Qanunvericilik üçün indikatorlar

1. Hər bir yerli və ya xarici şəxs və bu cür şəxs qrupları, o cümlədən VCT-lər dinc toplantı təşkil etmək və (və ya) belə toplantıda iştirak etmək hüququna malikdirlər və bu hüquq belə toplantının keçirildiyi yerdən: açıq havada və ya qapalı məkanda, onlayn rejimində, ictimai və şəxsi məkanlarda və ya yuxarıda göstərilənlərin kombinə olunmuş formasında keçirilməsindən asılı olmayaraq, bütün hallarda qanunla lazımı qaydada qorunur.
2. Spontan toplantılara, eyni vaxtda keçirilən toplantılara və əks-toplantılara qanunla icazə verilir.

3. Hər bir yerli və ya xarici şəxs və bu cür şəxs qrupları, o cümlədən VCT-lər dinc toplantı təşkil etmək və (və ya) belə toplantıda iştirak etmək hüququna malikdirlər və bu hüquq belə toplantının keçirildiyi yerdən: açıq havada və ya qapalı məkanda, onlayn rejimində, ictimai

və şəxsi məkanlarda və ya yuxarıda göstərilənlərin kombinə olunmuş formasında keçirilməsindən asılı olmayaraq, bütün hallarda qanunla lazımı qaydada qorunur.

Toplantı müəyyən bir məqsəd üçün birdən çox adamın toplaşmasıdır. Sərbəst toplaşmaq azadlığı hüququ altında yalnız dinc toplantılar, yəni qeyri-zorakılıq xarakterli toplantılar qorunur..

Dinc toplaşmaq hüququ fərdi hüquqdur, amma müəyyən məqsədlər üçün, əsasən öz fikirlərini ifadə etmək (məsələn, etirazlarını bildirmək, nəyisə anmaq, həmrəylik nümayiş etdirmək, hansısa bayramı qeyd etmək və s.) üçün kollektiv şəkildə qeyri-zorakı formada yığışan birdən artıq şəxs tərəfindən həyata keçirilir. Bununla belə, toplantı sadəcə olaraq qrup həmrəyliyi və ya identikliyi təsdiq etmək niyyətinə malik ola bilər. Toplantıların əyləncə, mədəni, dini və ya kommersiya kimi başqa məqsədləri də ola bilər.

Əvvəllər “dinc toplaşma” termininin ənənəvi anlayışı yalnız fiziki toplantıları əhatə edirdi. Lakin müasir dövrdə getdikcə rəqəmsallaşan dünyamızda bu cür toplantıların təşkilinin yeni üsulları və hətta onların keçirilməsi və ya elan edilməsi üçün yeni virtual məkanlar meydana çıxmışdır: məsələn, fiziki məkanlarda keçirilən, amma rəqəmsal texnologiyalar vasitəsilə (xüsusən internet vasitəsilə) dəstəklənən toplantılar, çünki, o toplantılar bu texnologiyalar sayəsində qabaqcadan müzakirə edilir, təşkil olunur və (və ya) təşviq edilir); tamamilə virtual məkanda (adətən internet vasitəsilə) keçirilən toplantılar; yaxud bunların hər ikisinin elementlərini özündə birləşdirən “hibrid” toplantılar (məsələn, onlar sosial media vasitəsilə təşkil edilir və həm fiziki məkanlarda, həm də onlayn rejimində cərəyan edir, yaxud fiziki məkanlarda başlayır, amma onlayn rejimində davam edir və ya əksinə; və s.). Beynəlxalq insan hüquqları standartları istənilən yerdə – istər fiziki məkanda, istərsə də onlayn rejimində və ya hətta bunların hər ikisinin kombinə edildiyi formada keçirilən dinc toplantıları qoruyur. Bu müdafiə həm də toplantılarda distant qaydada iştiraka və toplantıların distant qaydada təşkilinə şamil olunur.

Şəxsi mülkiyyətdə olan məkanda toplantılar da qorunur. Bu məkanlar müxtəlif ola bilər: (1) ictimaiyyət üçün əlçatan və ya “yarı ictimai”: həm fiziki məkanda (məsələn, ticarət mərkəzləri, meydanlar, muzeylər, terraslar, kitabxanalar, həyətlər, dayanacaqlar və s.) və həm də rəqəmsal məkanda (məsələn, Twitter, Facebook və Instagram kimi sosial media); və ya (2) qapalı: (məsələn, şəxsi yaşayış yerləri, mənzillər, fabriklər, bəzi ofislər və s.).

Dinc toplantılar təşkil etmək və (və ya) onlarda iştirak etmək azadlığı hər kəsə eyni dərəcədə məxsus olan təməl insan hüququdur. O, fərdlər, qruplar, qeydiyyatdan keçməmiş birliklər, hüquqi şəxslər və korporativ qurumlar üçün; etnik, milli, cinsi və dini azlıq qruplarının üzvləri üçün; vətəndaşlar və qeyri-vətəndaşlar üçün; uşaqlar, qadınlar və kişilər üçün; hüquq-mühafizə orqanlarının əməkdaşları üçün; ruhi xəstəlikləri olan şəxslər də daxil olmaqla, tam fəaliyyət qabiliyyəti olmayan şəxslər üçün təmin edilməlidir. Milli qanunvericiliyə əsasən dinc toplaşmaq azadlığı təkcə

vətəndaşlara deyil, həm də vətəndaşlığı olmayan şəxslərə, qaçqınlara, əcnəbi vətəndaşlara, sığınacaq axtaran şəxslərə, miqrantlara və turistlərə şamil olunmalıdır.

Uşaqlar toplantı təşkil etmək və (və ya) toplantıda iştirak etmək hüququna malik olmalıdırlar. Dinc toplaşmaq azadlığı uşaqlara öz fikirlərini ifadə etmək və cəmiyyətin işlərində iştirak etmək imkanı verir. Toplantıların təşkili məsələsində uşaqlara onların hüquq qabiliyyəti baxımından müəyyən məhdudiyyətlərin tətbiq edilməsinə haqq qazandırmaq olar. Bu cür məhdudiyyətlər beynəlxalq hüquqa uyğun olmalı və uşağın inkişaf etməkdə olan potensialı nəzərə alınmalıdır. Yaşı 14-dən yuxarı olan uşaqlar toplantılar təşkil etmək imkanına malik olmalıdırlar. Bəzi ölkələrdə hətta yaşı daha az olan uşaqlara da toplantılar təşkil etmək imkanı verilir.

Toplantının təşkilatçısı toplantının keçiriləcəyi vaxtı, yeri və keçirilməsi qaydasını seçmək hüququna malikdir.

Prinsipcə, toplantı təşkilatçısı toplantının keçirilmə vaxtını, yerini və qaydasını seçmək hüququna malikdir. Lakin, toplantı təşkil etmək və ya toplantıda iştirak etmək hüququna məhdudiyyətlər tətbiq edilə bilər. Toplaşmaq azadlığı hüququna tətbiq edilən istənilən məhdudiyyət üç hissədən ibarət meyarın şərtlərinə cavab verməlidir, yəni həmin məhdudiyyət: 1) qanunla nəzərdə tutulmuş olmalı; 2) demokratik cəmiyyətdə zəruri olmalı; və 2) milli təhlükəsizlik və ictimai asayiş maraqları naminə, iğtişaşın və cinayətin qarşısını almaq üçün, sağlamlığın və mədəniyyətin mühafizəsi üçün və ya digər şəxslərin hüquq və azadlıqlarının müdafiəsi üçün tətbiq edilməlidir.

Sərbəst dinc toplaşmaq hüququnun həyata keçirilməsinə müəyyən qanuni əsaslara görə məhdudiyyətlər tətbiq edilə bilər. Yəni silahlı qüvvələrin, polis və ya dövlət idarəetmə orqanlarının üzvlərinə belə məhdudiyyətlər yalnız onların xidməti vəzifələrindən irəli gələn neytrallıqlarını qorumalarının mütləq zəruriliyi ilə əlaqədar tətbiq edilə bilər. Məhdudiyyətlər həmçinin əhalinin sağlamlığının qorunması üçün (məsələn, xəstəliyin və ya epidemiyanın yayılmasının qarşısını almaq üçün) tətbiq edilə bilər. Amma bu məhdudiyyət digər toplantılara, məsələn, idman tədbirlərinə, konsertlərə, məktəbdə dərslərin keçirilməsinə və sairəyə eyni dərəcədə tətbiq edilməlidir.

Qanuni məhdudiyyətlərin heç nəyə fərq qoyulmadan tətbiq edilməsi qadağandır. Məhdudiyyətlər heç nəyə fərq qoyulmadan tətbiq edilərkən hər bir toplantının spesifik xüsusiyyətləri nəzərə alınmır və bununla da mütənasiblik prinsipi pozulmuş olur. Hər bir toplantının xüsusiyyətləri ayrıca qiymətləndirilməli və fərdi qaydada nəzərə alınmalıdır.

Dinc toplaşmaq hüququna təsir edən fəvqəladə tədbirlər məhdud müddətdə tətbiq edilməli və yalnız müvafiq təhdidlərin aradan qaldırılması üçün ciddi ehtiyac olduqda yenilənməlidir. Hərəkət və toplaşmaq azadlığına məhdudiyyətlər vətəndaş cəmiyyəti subyektlərinin, xüsusən jurnalistlərin, həmkarlar ittifaqlarının, hüquqşünasların, insan haqları müdafiəçilərinin və humanitar yardım və sosial xidmətlər göstərən təşkilatların sağlamlıq protokollarına və qaydalarına uyğun olaraq fəvqəladə hallar dövründə fəaliyyətlərini davam etdirmələrini təmin edən istisnaları nəzərdə tutmalıdır. Bu istisnalar onlara riayət və hörmət edilməsini təmin etmək üçün polis və təhlükəsizlik

xidmətlərinə aydın şəkildə bildirilməlidir.³ Qanunda nəzərdə tutulmalıdır ki, ictimai toplantılarda iştirak tam könüllü olmalı və məcburiyyət tətbiq edilməməlidir.

Bu indikatorun pozuntularına aşağıdakıları aid etmək olar:

- Toplantıların təşkilatçılarının yaşayış icazəsinə və ya vətəndaşlığa malik olması tələb olunur;
- İctimaiyyət üçün açıq olmayan şəxsi məkanlarda keçirilən siyasi xarakterli toplantıların təşkilatçılarının toplantı barədə dövlət orqanlarına bildiriş vermələri hələ də tələb olunur;
- Yetkinlik yaşına çatmayan şəxslərin toplantılar təşkil etməsinə və ya toplantılarda iştirakına icazə verilmir;
- Şəhər mərkəzində toplantı keçirilməsinə icazə verilmir, bunun əvəzinə dövlət orqanları toplantı iştirakçılarını şəhər mərkəzinin kənarındakı parka yönəldirlər;
- Əhəlinin sağlamlığı ilə əlaqədar fəvqəladə vəziyyətdən irəli gələn məhdudiyyətlər digər kütləvi tədbirlərə deyil (həm qapalı, həm də açıq havada), toplantılara şamil edilir;
- Qanunlar və ya normativ aktlar dövlət orqanlarının onlayn toplantılara müdaxilə etməsinə və ya insanların həmin toplantıları təşkil etməsini, onlarda iştirakını və ya onları təbliğ etməsini dayandırmaq üçün internet əlaqəsini kəsməsinə icazə verir.

2. Spontan toplantılara, eyni vaxtda keçirilən toplantılara və əks-toplantılara qanunla icazə verilir.

Spontan toplantılar elə toplantılardır ki, onların keçirilməsi təşəbbüsü və keçirilməsi müəyyən hadisələrə birbaşa və operativ reaksiya olaraq baş verir və iştirakçılar hesab edirlər ki, bu reaksiya təxirə salına bilməz.

Qabaqcadan bildiriş vermək praktiki cəhətdən mümkünsüzdürsə, o halda qabaqcadan bildiriş vermək tələbi spontan toplantılara şamil olunmamalıdır. Spontan toplantı dinc xarakter daşıyarsa, dövlət orqanları onu mühafizə etməli və keçirilməsinə şərait yaratmalıdırlar. Spontan toplantının müəyyən bir təşkilatçısının olması vacib deyil. Oyundan dərhal sonra komandalarının qələbəsini qeyd etmək üçün idman komandasının azarkeşlərinin keçirdiyi küçə toplantısı konkret təşkilatçısı olmayan spontan toplantıya misal ola bilər; belə toplantının keçirilməsi üçün rəsmi bildiriş prosedurlarına riayət edilməsi tələb olunmamalı və dinc formada keçirildiyi təqdirdə onun keçirilməsinə şərait yaradılmalıdır.

Dövlət orqanlarına eyni yerdə və eyni vaxtda iki və ya daha artıq ayrı-ayrı toplantı keçiriləcəyi (eyni vaxtda keçirilən toplantılar) barədə bildiriş verildikdə, imkan daxilində onların hər birinin keçirilməsinə şərait yaradılmalıdır. Məkan hər iki (və ya daha çox) toplantının təşkilinə imkan yaradırsa, eyni vaxtda və eyni yerdə başqa toplantının keçirilməsi faktı əsasında toplantıların hər

³ Yoxlama siyahısı – Əhəlinin sağlamlığı ilə əlaqədar fəvqəladə hallarda birləşmək və toplaşmaq azadlığı (Dinc toplaşmaq və birləşmək azadlığı hüquqları üzrə Xüsusi Məruzəçi tərəfindən hazırlanmışdır).

hansı biri qadağan edilməməlidir. Ayrı-seçkiliyin yolverilməzliyi prinsipinin tələbinə əsasən, müqayisə oluna bilən hallarda toplantılara fərqli səviyyəli məhdudiyyətlər tətbiq edilməməlidir.

Əks-nümayişlər digər bir toplantıya və ya nümayişə cavab olaraq onunla eyni vaxtda keçirilən toplantı formasıdır. Əks-nümayişin spesifik xarakteri ondan ibarətdir ki, onun məqsədi ilkin toplantıda ifadə edilən rəylərə zidd olan fikirləri ifadə etməkdir. Hər iki toplantı dinc toplaşmaq hüququna dair beynəlxalq standartlarla qorunur. Dövlət həm ilkin, həm də əks-nümayişin aralarında vizual və səs təmaslarının olmasına imkan verən ağlabatan ara məsafəsi saxlanılmaqla keçirilməsinə şərait yaratmaq öhdəliyini daşıyır. Dövlət orqanları hər iki toplantını mühafizə etməli və onlar dinc formada keçirildiyi təqdirdə onların keçirilməsinə şərait yaratmaq üçün bu toplantıları adekvat polis qüvvələri ilə təmin etməlidir.

Bu indikatorun pozuntularına aşağıdakıları aid etmək olar:

- Spontan toplantıların keçirilməsinə rəsmi bildiriş proseduru tətbiq edilir;
- Hətta müvafiq məkan eyni vaxtda keçirilməsi nəzərdə tutulan bütün toplantıların iştirakçılarını yerləşdirə biləcək qədər böyük olduqda belə, eyni vaxtda keçirilən toplantılara icazə verilmir;
- Əks-nümayişlərə icazə verilmir, çünki onlar ilkin toplantıların vizual olaraq görülməsinə və oradakı səslərin eşidilməsinə narahatlıq yaradır və ya mane olur.

Praktika

Praktika üçün indikatorlar
1. Dinc toplantılar keçirilməsinə razılıq verməkdən əsassız imtina hallarına və ya belə toplantıların dağıdılması hallarına aid heç bir nümunə yoxdur.
2. Şəxslər, şəxs qrupları və ya VCT-lər dinc toplantılarda iştirak etməyə məcbur edilmir və ya dinc toplantılarda iştirak etmələri sistemativ olaraq qadağan edilmir.
3. Fiziki şəxslər dinc toplantıları təşkil etməyi və yaxud onlarda iştirak etməyi və ya etməməyi planlaşdırdıqlarına görə həbsə alınmır və ya təhdid edilmirlər.
4. Fiziki və hüquqi şəxslər açıq havada və ya qapalı məkanda, onlayn rejimində, ictimai və şəxsi məkanlarda və ya yuxarıda göstərilənlərin kombinə olunmuş formasında dinc toplantıları təşkil etdiklərinə və ya onlarda iştirak etdiklərinə görə məhkəmə təqibinə və ya sanksiyalara məruz qalmırlar.

1. Dinc toplantılar keçirilməsinə razılıq verməkdən əsassız imtina hallarına və ya belə toplantıların dağıdılması hallarına aid heç bir nümunə yoxdur.

Müəyyən hallarda dövlət orqanları dinc məqsədlər üçün nəzərdə tutulan toplantıların keçirilməsinə qanuni məhdudiyyətlər tətbiq edə bilirlər. Dövlət orqanının dinc toplantıya razılıq verməkdən imtina etməsi (və ya belə toplantıyı dağıtması) halları qanunda (toplaşmaq azadlığına dair xüsusi qanunda, konstitusiyada və ya insan hüquqlarına dair beynəlxalq konvensiyalarda) nəzərdə tutulmalı və bu imtina qarşıya qoyulan qanuni məqsədə nail olmaq baxımından mütənasib, öncədən

görülə bilən, minimal və zəruri tədbir olmalıdır. Bu tələblərə cavab verməyən istənilən imtina və ya dağıtma halı özbaşınalıq hesab edilir.

Təşkilatçıların və ya iştirakçıların zorakılıqdan istifadə edəcəklərini və yaxud insanları qanunsuz hərəkətlərə və ya iğtişasa təhrik edəcəklərini göstərən inandırıcı sübut olduqda və belə hərəkətlərin baş verməsi ehtimalı mövcud olduqda toplantının keçirilməsinə məhdudiyyət tətbiq edilə və ya razılıq verilməyə bilər. Potensial zorakılığın sübutu mövcud olduqda, təşkilatçıya (təşkilatçılara) toplantının dinc keçiriləcəyini sübut etmək imkanı verilməlidir. Dinc toplantıya qarşı düşmənçilik münasibətinin olacağı ehtimalı dinc toplantının keçirilməsinə razılıq verməkdən imtina üçün əsas ola bilməz.

Toplantını təşkil edib-etməmək barədə qərarın qəbulu təşkilatçının müstəsna səlahiyyətinə aiddir.

Toplantıların dağıdılması ən son vasitə kimi istifadə edilən tədbirdir və hüquq-mühafizə orqanlarının əməkdaşları toplantılara şərait yaratmaq və onları zərərdən (məsələn, yoldan keçən insanların zorakılıq hərəkətlərindən) müdafiə etmək üçün bütün ağlabatan tədbirləri görmədikləri halda və real zorakılıq təhlükəsi olmadığı təqdirdə toplantının dağıdılması baş verməməlidir. Toplantı dinc formada keçirilsə, hətta dövlət orqanlarına qabaqcadan bildiriş verilməsə belə, hüquq-mühafizə orqanlarının əməkdaşları toplantını dağıtmamalıdırlar.

Dağıtma zamanı beynəlxalq standartlara əsaslanan hüquq-mühafizə tədbirlərinin tətbiqi qaydalarında nəzərdə tutulan konkret prosedurlara riayət edilməlidir. Terrorizmə və ya ekstremizmə qarşı mübarizə söyləri əsas insan hüquqlarından və azadlıqlarından istifadəni məhdudlaşdıran özbaşına hərəkətlərə haqq qazandıra bilməz.

Eyni vaxtda keçirilən dinc toplantılar və əks-nümayişlər təşkilatçıların istəyi əsasında keçirilir. Hüquq-mühafizə orqanları eyni vaxtda və eyni yerdə keçirilən dinc toplantıların keçirilməsinə şərait yaradılmasını təmin etmək üçün bütün lazımi tədbirləri görməlidirlər. Dövlətlər eyni vaxtda keçirilən toplantılara və əks-toplantılara şərait yaratmaq üçün polis qüvvələrini və digər resursları təmin etməli və çalışmalıdırlar ki, toplantı imkan daxilində onun iştirakçılarının digər toplantının iştirakçılarını "görə və eşidə" biləcəyi məsafədə keçirilsin. Bundan əlavə, ayrı-seçkiliyin

yolverilməzliyi prinsipinə uyğun olaraq, müqayisə oluna bilən hallarda toplantılara fərqli səviyyəli məhdudiyyətlər tətbiq edilməməlidir.

Bu indikatorun pozuntularına aşağıdakıları aid etmək olar:

- Dinc toplantının düşmənçilik reaksiyalarına səbəb olacağı və ya nəqliyyatın hərəkətini pozacağı ehtimalına əsaslanaraq onun keçirilməsinə razılıq verməkdən imtina edilməsi;
- Düşmənçilik/zorakılıq hərəkətlərinə yol verən üçüncü tərəflər toplantının gedişinə müdaxilə etdiyinə görə dinc toplantının dağıdılması;
- Qanunla nəzərdə tutulan dağıtma proseduruna riayət etmədən dinc toplantının dağıdılması;
- Dövlət orqanları eyni vaxtda keçirilən toplantılara və ya əks-toplantılara icazə vermir, təklif olunan yerdə iki və ya daha artıq toplantının iştirakçılarının yerləşdirilməsinin mümkünsüzlüyünü əsas gətirirlər;
- Bütün dinc əks-toplantılar qadağan edilir, çünki dövlət orqanları belə toplantıların zorakılıq riskinin daşıyıcısı olduğunu hesab edirlər.

2. Şəxslər, şəxs qrupları və ya VCT-lər dinc toplantılarda iştirak etməyə məcbur edilmir və ya dinc toplantılarda iştirak etmələri sistematik olaraq qadağan edilmir.

Dinc toplantılarda iştirak hər kəsin müstəqil və fərdi qərarı olmalı, tamamilə könüllü olmalı və məcburiyyətə əsaslanmamalıdır. Bu həmçinin azlıq qruplarına (məsələn, LGBTİQ qrupuna) və ya baxışları əhalinin əksəriyyəti tərəfindən dəstəklənməyən qruplara da daxildir.

Hər hansı şəxsin dinc toplantıda iştirak etmək qərarına təsir göstərən neqativ təhriklər dinc toplaşmaq azadlığı hüququnun pozuntusunu təşkil edir. Neqativ təhriklərə işdən azad etmə və ya töhmət vermə misal ola bilər. Dinc toplantılarda iştirakı məhdudlaşdıran və ya qadağan edən belə hərəkətlər qanunsuz sayılmalı və sanksiyalara məruz qalmalıdır.

Bu indikatorun pozuntularına aşağıdakıları aid etmək olar:

- Mülki qulluqçular və ya digər işçilər toplantıda iştirak barədə göstərişə tabe olmadıqları təqdirdə real olaraq işdən azad ediləcəkləri və ya iş yerləri ilə bağlı digər inzibati tədbirlərə məruz qalacaqları təhlükəsi altında toplantıda iştirak etmək məcburiyyətindədirlər;
- Tanınmış vətəndaş cəmiyyəti fəallarının toplantıların keçiriləcəyi yerə gəlməsinə daim maneələr yaradılır;
- LGBTİQ qruplarının dinc toplantılarda, yürüşlərdə və ya mitinqlərdə iştirak etmək cəhdlərinə maneçilik törədilir.

3. Fiziki şəxslər dinc toplantıları təşkil etməyi və yaxud onlarda iştirak etməyi və ya etməməyi planlaşdırdıqlarına görə həbsə alınmır və ya təhdid edilmirlər.

İnsanların dinc toplantıların keçiriləcəyi yerdə fiziki iştirakının qarşısını almağa yönələn istənilən tədbir onların toplaşmaq hüquqlarının pozuntusudur. Hüquq-mühafizə orqanlarının əməkdaşları müdaxilə edib toplantıya gedən etirazçıları dayandırmamalı, üzərlərində axtarış aparmamalı və ya

tutmamalıdır. Açıq-aydın və real zorakılıq təhlükəsi mövcud deyilsə, müdaxilə xarakteri daşıyan qabaqlayıcı tədbirlərdən istifadə edilməməlidir.

Kiçik insidentlərin baş verməsi ehtimalı əsasında ilkin məhdudiyyətlərin tətbiqi, yəqin ki, qeyri-mütənasib tədbir sayılacaqdır. Ayrı-ayrı zorakılıq hallarına öncədən həbsə alma və ya təhdid etmə formasında deyil, sonradan həbsə alma və ya məhkəmə təqibi formasında reaksiya göstərilməlidir.

Hüquq-mühafizə orqanlarının əməkdaşları iştirakçıları yalnız o halda həbsə almalıdırlar ki, belə tədbir ciddi cinayət əməllərinin qarşısını almaq üçün zəruri olsun. Toplantıdan bir və ya bir neçə gün öncə təşkilatçıların və ya iştirakçıların həbsə alınması, yəqin ki, qorxutma aləti və yaxud hətta onların toplantıda fiziki iştirakının qarşısını alma vasitəsi rolunu oynayır.

Toplantı zamanı iştirakçılar və ya təşkilatçılar tərəfindən inzibati hüquqpozma, cinayət və ya digər hüquq pozuntusu törədildiyi əsas gətirilərək onların həbsə alınması yüksək dərəcədə ciddi meyarlara uyğun olmalı, bu zaman şəxsin azadlıq və toxunulmazlıq hüququ nəzərə alınmalıdır.

Bu indikatorun pozuntularına aşağıdakıları aid etmək olar:

- Toplantı keçirilməzdən əvvəl dinc toplantının təşkilatçısı həbs edilir;
- Dinc toplantını təşkil etməyi planlaşdıran VCT dövlət nəzarət orqanları tərəfindən qeyri-adi nəzarət tədbirlərinə məruz qalır.

4. Fiziki və hüquqi şəxslər açıq havada və ya qapalı məkanda, onlayn rejimində, ictimai və şəxsi məkanlarda və ya yuxarıda göstərilənlərin kombinə olunmuş formasında dinc toplantıları təşkil etdiklərinə və ya onlarda iştirak etdiklərinə görə təqibə və ya sanksiyalara məruz qalırlar.

Qanunla birbaşa qadağan edilməyən hər bir şey icazə verilən hesab edilməlidir və toplaşmaq istəyənlərin bunu etmək üçün icazə alması tələb olunmamalıdır.

Toplantıların təşkilatçıları iştirakçıların və ya üçüncü şəxslərin hərəkətlərinə görə, özlərindən asılı olmayan səbəblərdən vəzifələrini yerinə yetirmədiklərinə görə, yaxud planlaşdırmadıqları və ya birbaşa iştirak etmədikləri qanunsuz hərəkətlərə görə məsuliyyətə cəlb edilməməlidirlər.

Dinc toplantıda iştirak etmək toplaşmaq hüququnun qanuni şəkildə həyata keçirilməsidir ki, buna görə insanları hər hansı formada məsuliyyətə cəlb etmək və ya sanksiyaya məruz qoymaq olmaz. Belə olan halda toplantıların təşkilatçılarının və iştirakçıların öz müdafiələri üçün gətirdikləri "üzrlü səbəb" arqumenti qəbul edilməlidir. Məsələn, iştirakçılar toplantının qanunsuz xarakter daşmasından xəbərsiz olduqları halda qanunsuz toplantıda iştirak ediblərsə, məsuliyyətə cəlb

edilməməlidirlər. Eynilə, iştirakçılar hüquq-mühafizə orqanının və ya digər dövlət orqanının əməkdaşının göstərişi əsasında edilmiş hər hansı hərəkətə görə məsuliyyətə cəlb edilməməlidirlər.

Dinc toplantının təşkilatçıları əsaslı səbəblərə görə bildiriş tələblərinə riayət etməyiblərsə, məsuliyyətə cəlb edilməməli və ya sanksiyaların tətbiqinə məruz qalmamalıdırlar.

Toplantı ilə əlaqədar hüquq pozuntusunda ittiham olunan hər kəs səmərəli hüquqi müdafiə vasitəsindən istifadə etmək hüququna və müstəqil məhkəmələr tərəfindən işinin ədalətli araşdırılması hüququna malik olmalıdır. Cinayət məsuliyyəti və ya inzibati məsuliyyət yaradan bütün müddəalar qanunilik və mütənasiblik prinsipinə uyğun olmalıdır.

Bu indikatorun pozuntularına aşağıdakıları aid etmək olar:

- Toplantının təşkilatçısı toplantının gözlənilən iştirakçılarının sayını qiymətləndirərkən bu sayı az və ya çox göstərdiyi təqdirdə məsuliyyətə cəlb edilir;
- Məsələn, ictimaiyyət üçün açıq olmayan şəxsi məkanda və ya onlayn rejimində keçirilən siyasi xarakterli toplantının təşkilatçıları həmin toplantı barədə dövlət orqanlarına bildiriş vermədiklərinə görə cərimələnirlər;
- Fərdlər hətta toplantının qanunsuz xarakter daşmasından xəbərsiz olduqda və hər hansı qanunsuz hərəkət etmədikdə belə, qanunsuz toplantıda iştiraka görə məsuliyyətə cəlb olunurlar.

2-ci standart. Dövlət dinc toplantıların keçirilməsinə şərait yaradır və onların müdafiəsini təmin edir.

Dövlət ictimai toplantıların təşkilini və bu toplantılarda iştirakı asanlaşdıran mühit yaradır. Lazımi şəkildə müəyyən edilən prosessual normalar dinc toplaşmaq hüququnun həyata keçirilməsinə imkan yaradır. Prosedurlar ödənişsiz, sadə və aydın olmalı və toplantı üçün qabaqcadan icazə alınmamalı, ən çoxu bildiriş verilməlidir. Prosedurlar müəyyən edilərkən həmçinin toplantıların spontan və eyni vaxtda keçirilən toplantılar kimi müxtəlif formaları nəzərə alınmalıdır. Dövlət orqanları toplantıya məhdudiyyətlər tətbiq etdiyi hallarda onlar zəruri və mütənasib olmalıdır. Belə məhdudiyyətlərdən şikayət verilməsi və toplantının planlaşdırılan tarixindən əvvəl həmin şikayət üzrə yekun qərarın çıxarılması imkanı mövcud olmalıdır. Dinc toplantılar haqqında və ya dinc toplantıların

təşkil ediləcəyi barədə məlumat vermək üçün elektron vasitələrdən istifadə edilməsi dövlət orqanları tərəfindən angəllənməməli və ya məhdudlaşdırılmamalıdır.

Qanunvericilik

Qanunvericilik üçün indikatorlar
1. Dinc toplaşmaq hüququnu həyata keçirmək üçün ilkin icazə alınması tələb olunmur, yalnız bildiriş proseduru vardır ki, o da aydın, sadə, ödənişsizdir və əqlabatan müddət ərzində qabaqcadan bildiriş verilməsini tələb edir.
2. Başqalarının hüquqlarına təsirinin əqlabatan olaraq minimal olacağı gözlənilən toplantılar üçün bildiriş tələb olunmur.
3. Dinc toplantı keçirmək imkanını məhdudlaşdıran qərarlardan verilən şikayətlər üzrə yekun qərarlar toplantının planlaşdırıldığı tarixdən əvvəl qəbul edilir.
4. Qanunvericilik dinc toplantıların təşkili üçün hər hansı elektron əlaqə vasitələrindən istifadə etmək hüququnu qoruyur.

1. Dinc toplaşmaq hüququnu həyata keçirmək üçün ilkin icazə alınması tələb olunmur, yalnız bildiriş proseduru vardır ki, o da aydın, sadə, ödənişsizdir və əqlabatan müddət ərzində qabaqcadan bildiriş verilməsini tələb edir.

İnsan hüquqlarına dair beynəlxalq hüquq normalarına uyğun olaraq, milli qanunvericiliyin toplantı barədə qabaqcadan bildiriş verilməsini tələb etməsinə ehtiyac yoxdur. Qabaqcadan bildiriş verilməsinin məqsədi dövlət orqanları tərəfindən toplaşmaq azadlığını təmin etmək, ictimai qaydanı, ictimai təhlükəsizliyi qorumaq və digər şəxslərin hüquq və azadlıqlarını müdafiə etmək üçün zəruri tədbirlər görülməsinə imkan yaratmaqdır.

Milli qanunvericilik ən çoxu onu tələb etməlidir ki, toplantının təşkilatçısı toplantı keçirmək niyyəti barədə bildiriş versin; toplantını keçirmək üçün icazə alınması tələb edilməməlidir. Qanunda açıq şəkildə göstərməlidir ki, bildirişlərin alınmasına və cavablandırılmasına görə hansı dövlət orqanı cavabdehlik daşıyır.

Tədbirin təşkilatçıları və tənzimləyici orqanlar arasında qarşılıqlı əlaqənin qurulması üçün bildiriş proseduru aydın olmalıdır; həmçinin aydın şəkildə nəzərdə tutulmalıdır ki, prosedur çərçivəsində hansı məlumatlar, kim tərəfindən, hansı dövlət orqanına, necə və nə vaxt təqdim edilməlidir.

Bildiriş proseduru sadə olmalıdır; prosedur çərçivəsində həddindən artıq sənədlər (məsələn, qeydiyyat sənədləri), xüsusi biliklər, yaxud yüksək və xüsusi texniki bacarıqlar tələb olunmamalıdır.

Qabaqcadan bildiriş vermə üçün tələb olunan müddət həddindən artıq çox olmamalıdır. Həmin müddət tənzimləmə prosesinin hər bir mərhələsinin həyata keçirilməsi üçün (toplantı mübahisəyə səbəb olduğu təqdirdə) və dövlət orqanlarının toplantıda ictimai asayışı və iştirakçıların

təhlükəsizliyini təmin etmək məqsədi ilə bütün zəruri tədbirləri planlaşdırması və həyata keçirməsi üçün yetərli olmalıdır (ən çoxu tədbirdən bir neçə gün əvvəl).

Bu indikatorun pozuntularına aşağıdakıları aid etmək olar:

- İctimai toplantının təşkili üçün ilkin icazə tələb olunur;
- Bildiriş prosedurları çoxlu sayda sənədlərin təqdim edilməsini və yaxud bir neçə həftə və ya bir neçə ay qabaqcadan bildiriş verilməsini tələb edir.

2. Başqalarının hüquqlarına təsirinin ağlabatan olaraq minimal olacağı gözlənilən toplantılar üçün bildiriş tələb olunmur.

Dinc toplaşmaq hüququna dair beynəlxalq standartlarda aydınlaşdırıldığı kimi, toplantı haqqında məlumat vermək öhdəliyi yalnız o halda əsaslandırıla bilər ki, tədbirin rahat keçirilməsinə yardım etmək və həm toplantı iştirakçılarının, həm də başqalarının hüquqlarını qorumaq üçün səlahiyyətli orqanlara ciddi şəkildə kömək etmək lazımdır. Buna görə də, bildiriş tələbi təbiətinə, ölçüsünə və ya yerləşdiyi yerə görə başqalarının hüquqlarına təsiri minimal olan toplantıları istisna etməlidir: məsələn, onlayn keçirilən toplantılar və ya hətta şəxsi evlərdə keçirilən şəxsi toplantılar polisin yolu bağlamasını, etiraz, nümayiş, anım mərasimlərinin keçirildiyi yerdən yollar və ya nəqliyyatın istiqamətinin dəyişdirilməsi və s. tələb etmir.

Bu göstəricinin pozulmasına aşağıdakılar aid edilə bilər:

- Onlayn yığıncaqlar bildiriş tələb edir.

3. Dinc toplantı keçirmək imkanını məhdudlaşdıran qərarlardan verilən şikayətlər üzrə yekun qərarlar toplantının planlaşdırıldığı tarixdən əvvəl qəbul edilir.

Toplantının keçirilməsini məhdudlaşdıran qərarlar barədə təşkilatçılara gecikdirilmədən yazılı məlumat verilməli və hər bir məhdudiyyətin səbəbi izah edilməlidir. Belə qərarlar mümkün qədər tez qəbul edilməlidir ki, toplantının bildirişdə qeyd edilmiş planlaşdırılan tarixinə qədər şikayət proseduru yekunlaşdırıla bilsin.

Təşkilatçılar tənzimləyici orqan tərəfindən tətbiq edilən istənilən məhdudiyyətin və ya qadağanın mahiyyətindən şikayət etmək hüququna malik olmalıdırlar. Şikayətlərə müstəqil məhkəmə tərəfindən baxılmalı və proses operativ şəkildə aparılmalıdır ki, ərizəçinin hüquqlarına zərər

yetirmədən dövlət orqanlarının qərarında edilmiş hər hansı düzəlişləri həyata keçirmək mümkün olsun.

Bu indikatorun pozuntularına aşağıdakıları aid etmək olar:

- Dinc toplantıları məhdudlaşdıran qəarlardan verilmiş şikayətlər üzrə yekun qərarın çıxarılması üçün qanunda əqlabatan müddət nəzərdə tutulmayıb.

4. Qanunvericilik dinc toplantıların təşkili üçün hər hansı elektron əlaqə vasitələrindən istifadə etmək hüququnu qoruyur.

Təşkilat prosesi üçün və toplantı iştirakçılarının səfərbər edilməsi üçün onlarla ilkin əlaqənin olması vacibdir. Qanun dinc iclasların təşkili üçün hər hansı əlaqə vasitəsinin istifadəsini qadağan etməməlidir. Ənənəvi offlayn əlaqə ilə yanaşı, iştirakçılarının səfərbər edilməsinə həmçinin müxtəlif əlaqə formaları vasitəsilə, o cümlədən telefon əlaqəsi, yazılı mesaj, internet və sair kimi elektron vasitələrlə nail olmaq olar.

Təşkilatçılar və ya iştirakçılar təşkilat prosesində istənilən offlayn və elektron əlaqə vasitələrindən istifadə etmək imkanına malik olmalıdırlar. Təşkilatçıların toplantı barədə məlumatlandırma və təşviqat işi aparmasına hətta toplantının təşkili prosesi hələ başlamamış imkan verilməlidir. Toplantı keçiriləcəyinin ictimai əlaqə vasitələri ilə elan edilməsi qanuni bildiriş prosedurunun əvəz etmir.

Bu indikatorun pozuntularına aşağıdakıları aid etmək olar:

- Toplantının təşkili barədə məlumatlandırma məqsədi ilə sosial media şəbəkələrinin istifadə edilməsi qadağan olunur;
- İnternet xidməti provayderlərinin və vasitəçilərinin fəaliyyətini tənzimləyən qanunvericilik toplantıların və ya toplantı iştirakçılarının şəxsi toxunulmazlığını həddindən artıq məhdudlaşdırır.

Praktika

Praktika üçün indikatorlar
1. Bildiriş vermə vəzifəsi faktiki olaraq icazə alma tələbi kimi istifadə edilmir.
2. Məhdudiyyətlər mütənasibdir və onların zəruriliyini təsdiqləyən obyektiv sübutlara əsaslanır.
3. Dinc toplantıları onlayn və ya offlayn qaydada məhdudlaşdırmaq məqsədi ilə internetə və (və ya) sosial mediaya çıxış imkanları məhdudlaşdırılır.

1. Bildiriş vermə vəzifəsi faktiki olaraq icazə alma tələbi kimi istifadə edilmir.

İctimai toplantının təşkili üçün bildiriş proseduru tətbiq edilsə, bu prosedur müvafiq qaydada aparılmalı və dövlət orqanları tərəfindən icazə verilməsi proseduru kimi istifadə edilməməlidir

(məsələn, dövlət orqanlarının bildirişdə göstərilən toplantıya razılıq verməsi tələb olunmamalı və toplantıların xeyrinə prezumpsiya mövcud olmalıdır). Bildirişi alan orqan bütün hallarda bildirişin təqdim edilməsindən dərhal sonra onu aldığı təsdiqləyən sənəd verməlidir.

Bildiriş prosesi ağır olmamalıdır. Bildirişin təqdim edilməsi üçün forma qanunla müəyyən edilmiş tələblərə əsaslanmalı, qısa və əlçatan olmalıdır. Dövlət orqanları bildirişlə bağlı heç bir etiraz bildirmədiyi müddətdə ictimai toplantının təşkilatçıları bildirişlərində göstərdikləri şərtlərə uyğun olaraq hər hansı məhdudiyyət qoyulmadan hazırlıq fəaliyyətlərini davam etdirmək imkanına malik olmalıdırlar.

Hakimiyyət orqanları başqalarının hüquqlarına minimal təsir göstərən toplantılar üçün bildiriş tələb etməməlidir (məsələn, onlayn toplantılar və ya şəxsi məkanlarda toplantılar).

Bu indikatorun pozuntularına aşağıdakıları aid etmək olar:

- İlk bildiriş prosesinə faktiki olaraq qeydiyyat orqanından toplantıya icazə alınmasını tələb edən qeydiyyat proseduru da daxildir.
- Bildiriş rejimi bütün dinc toplantılarda ayrı-seçkilik olmadan tətbiq edilir, özlüyündə məqsədə çevrilir və ayrı-ayrılıqda fərqləndirilmir.

2. Məhdudiyyətlər mütənasibdir və onların zəruriliyini təsdiqləyən obyektiv sübutlara əsaslanır.

İctimai toplantının əsas məqsədi onun konkret hədəf auditoriyasını təşkil edən şəxsə, qrupa və ya təşkilata toplantının ismarıcını çatdırmaqdır. Buna görə də, dinc toplantıların hədəf auditoriyasının olduğu yerin yaxınlığında keçirilməsinə şərait yaradılmalıdır. Toplantı ictimai məkandan qanuni istifadə etmə üsuludur, necə ki, həmin məkan kommersiya məqsədləri üçün və ya nəqliyyatın hərəkəti üçün istifadə edilir.

Dövlət orqanları ictimai qaydanın, ictimai təhlükəsizliyin, əhəlinin sağlamlığının mühafizəsi, mədəniyyətin qorunması, digər şəxslərin hüquq və azadlıqlarının müdafiəsi və milli təhlükəsizliyin qorunması kimi qanuni məqsədlər əsasında tətbiq edilən istənilən məhdudiyyəti əsaslandırmalıdırlar.

Dövlət orqanları toplantının vaxtına, yerinə və ya keçirilməsi qaydasına hər hansı məhdudiyyət tətbiq etdikdə əlabatan alternativlər təklif etməlidirlər. Məhdudiyyətlər mütənasib olmalıdır, yəni dövlət orqanları hər hansı məhdudiyyəti tətbiq edərkən demokratik cəmiyyətdə həmin

məhdudiyyətin zəruriliyi ilə toplaşmaq hüququnun həyata keçirilməsi arasında balansı gözləməlidirlər.

Məhdudiyyətin zəruriliyi yoxlanıla və qiymətləndirilə bilən və həmçinin təhlil, qiymətləndirmə və müşahidə vasitəsilə sübuta yetirilə bilən faktlara əsaslanan inandırıcı sübutlarla təsdiqlənməlidir.

Bu indikatorun pozuntularına aşağıdakıları aid etmək olar:

- Toplantının yeri dəyişdirilərək şəhərin mərkəzindən kənara, hədəf auditoriyasından xeyli uzağa təyin edilir.
- Yoluxucu xəstəliyin yayılmasının qarşısının alınması bəhanə gətirilərək toplantıda 50-dən çox iştirakçının olmasına icazə verilmir, amma digər toplantılara, məsələn, bazarlarda alıcıların toplaşmasına icazə verilir.

3. Dinc toplantıları onlayn və ya offlayn qaydada məhdudlaşdırmaq məqsədi ilə internetə və (və ya) sosial mediaya çıxış imkanları məhdudlaşdırılmır.

İnternetə çatımlılıqda və/və ya sosial mediadan istifadə edilməsində heç bir maneə olmamalıdır. Məlumatların müəllifinin özü başqa cür qərar verməyibsə, dinc toplantılar barədə onlayn məlumatların istənilən vaxtda istənilən coğrafi məkandan istənilən internet provayderi vasitəsilə əlçatan olması təmin edilməlidir. Onlayn məlumatların yerləşdirilməsinə heç bir praktiki maneə yaradılmamalı, məsələn, müəlliflər və ya provayderlər təqib və ya təhdid edilməməlidirlər. İnsanların toplantı təşkil etməsinin qarşısını almaq üçün toplantının keçiriləcəyi məkanın ətrafında sosial media/internet bloklanmamalıdır və ya ona hər hansı formada müdaxilə edilməməlidir.

Bu indikatorun pozuntularına aşağıdakıları aid etmək olar:

- Keçiriləcək etiraz aksiyasına dair məlumatların yer aldığı sosial media saytlarına giriş bloklanır;
- Bəzi provayderlər dinc toplantılarla bağlı onlayn informasiyalara çıxış imkanını təmin etmirlər.

3-cü standart. Dövlət dinc toplantıların təşkilatçılarının və ya iştirakçılarının üzərinə lüzumsuz öhdəliklər qoymur.

Dinc toplantıların təşkilatçı tərəfindən nəzərdə tutulan şərtlər əsasında keçirilməsinə maksimum dərəcədə imkan yaradılmalıdır. Dövlət orqanları dinc toplantıların keçirilməsinə şərait yaratmalı və yalnız toplantı zorakı xarakter aldığı təqdirdə müdaxilə etməlidirlər. İctimai asayişin mühafizəsi və digər xüsusi vəzifələrin icrası dövlətin pozitiv öhdəliyinə aiddir və ödənişsiz əsasda təmin edilməlidir. İctimai məkandan istifadə vergilərdən azad olmalı və

təşkilatçıların zəruri saydıqları istənilən texniki vasitələrdən qeyri-mütənasib məhdudiyyət qoyulmadan istifadə etmələrinə icazə verilməlidir.

Qanunvericilik

Qanunvericilik üçün indikatorlar
1. Toplantı təşkilatçıları toplantı zamanı ictimai asayişin qorunmasına və ya digər şəxslərin hərəkətlərinə görə məsuliyyət daşıyırlar.
2. Dövlət orqanları yalnız dinc toplantının keçirilməsinə şərait yaratmaq üçün və ya toplantı zorakı xarakter aldığı təqdirdə müdaxilə edirlər.

1. Toplantı təşkilatçıları toplantı zamanı ictimai asayişin qorunmasına və ya digər şəxslərin hərəkətlərinə görə məsuliyyət daşıyırlar.

Dövlət orqanları ictimai toplantılar zamanı təhlükəsizliyin, əmin-amanlığın və ictimai qaydanın qorunması ilə və təşkilati prosedurlarla bağlı bütün xərclərin çəkilməsinə dəstək göstərməlidirlər. Dövlət asayişin adekvat mühafizəsinin təmin edilməsi üçün hər hansı əlavə maliyyə xərcləri tətbiq etməməlidir.

Toplantıların təşkilatçılarının toplantının keçirilməsinə şərait yaradılmasına köməklik üçün iştirakçılardan aydın şəkildə fərqləndirilə bilən idarəediciləri cəlb etmələrinə icazə verilir, amma idarəedicilər hüquq-mühafizə orqanlarının əməkdaşlarının səlahiyyətlərinə malik deyillər. İdarəedicilər güc tətbiq etməməli və dialoq və inandırma yolu ilə toplantı iştirakçıları ilə əməkdaşlığa nail olmalıdırlar.

Təşkilatçılar toplantı zamanı digər şəxslərin etdikləri hərəkətlərə görə məsuliyyətə cəlb edilməməlidirlər. Şəxsən hüquq pozuntusu törədən və ya hüquq-mühafizə orqanı əməkdaşlarının qanuni göstərişlərini yerinə yetirməyən hər bir şəxs fərdi məsuliyyət daşımalıdır.

Bu indikatorun pozuntularına aşağıdakıları aid etmək olar:

- Dövlət orqanları toplantıların təşkilatçılarından tələb edirlər ki, toplantılarda ictimai asayişin qorunmasına müqavilə ilə özəl mühafizə xidmətlərini cəlb etsinlər;
- Toplantıların təşkilatçıları ayrı-ayrı iştirakçıların qanunsuz hərəkətlərinə görə məsuliyyət daşıyırlar.

2. Dövlət orqanları yalnız dinc toplantının keçirilməsinə şərait yaratmaq üçün və ya toplantı zorakı xarakter aldığı təqdirdə müdaxilə edirlər.

Dövlət orqanları toplaşmaq azadlığı hüququna şərait yaratmaqdan və onu qorumaqdan ibarət pozitiv öhdəlik daşıyırlar.

Qanunda ictimai toplantılar zamanı dövlət orqanlarının hüquq və vəzifələrini tənzimləyən hərtərəfli prosedurlar nəzərdə tutulmalıdır. Toplantıya müdaxilə yalnız qanuni məqsədə nail olmaq

üçün baş verməlidir. Qanun dövlət orqanlarının bir çox müxtəlif vasitə və metodlar arasında seçim etmələrinə imkan verməlidir. Onların seçimi yalnız müdaxilə etməmək və toplantını dağıtmaq kimi iki metodla məhdudlaşmamalıdır. Qanunda müdaxilənin ən münasib və sərtlik dərəcəsi ən az olan üsulları nəzərdə tutulmalıdır. Müdaxilənin erkən mərhələlərində dialoq, danışıqlar və vasitəçilik kimi qeyri-zorakı metodlara və digər ünsiyyət formalarına üstünlük verilməlidir.

Hüquq-mühafizə orqanlarının gücdən və xüsusi vasitələrdən istifadə etməsi ictimaiyyət üçün əlçatan olan xüsusi qanunlar və ya normativ aktlarla tənzimlənməlidir. Polis tərəfindən istənilən güc tətbiqinə həmişə müstəsna hal kimi yanaşılmalıdır. İstənilən müdaxilənin öncədən görülməsi mümkün olmalı və asayişin bərpası üçün tələb olunan minimum zəruri vasitələrin istifadəsi prinsipinə riayət edilməlidir.

Toplantı zamanı ayrı-ayrı zorakılıq insidentləri və ya bəzi şəxslərin zorakı hərəkətləri dinc iştirakçılara məhdudiyyətlərin tətbiqi üçün yetərli əsas deyil. Toplantıda müxtəlif qruplar arasında fərq qoyulması üçün hüquq-mühafizə orqanlarının xüsusi əməliyyat prosedurları müdaxilələrin fərdiləşdirilməsi imkanını nəzərdə tutmalıdır. Hüquq-mühafizə orqanları iştirakçıları həbs edərkən və yaxud toplantını zor vasitəsilə dağıdarkən insan kütləsinə yekcins tərkibli toplum kimi yanaşmamalıdırlar.

Bu indikatorun pozuntularına aşağıdakıları aid etmək olar:

- Hüquq-mühafizə orqanlarının əməkdaşları dinc toplantının marşrutunun dəyişdirilərək elan edilməyən səmtə yönəldiyini iddia edərək bu səbəbdən toplantıya müdaxilə edirlər;
- Bir neçə iştirakçı zorakılığa əl atdıqdan sonra hüquq-mühafizə orqanlarının əməkdaşları toplantını dağıtmaq üçün müdaxilə edirlər;
- Toplantının bitməsi öncədən elan edilmiş bitmə müddətini aşdığına görə dövlət orqanları toplantıya son qoyurlar.

Praktika

Praktika üçün indikatorlar
1. Dövlət orqanları yerinə yetirməyə borclu olduqları xidmətlərə görə əsassız ödənişlər tətbiq etmirlər.
2. Dinc toplantılar barəsində məlumatların yayılmasına maneçilik törədilmir.
3. Dövlət dinc toplantılar zamanı texniki vasitələrin istifadəsinə qeyri-mütənasib məhdudiyyətlər tətbiq etmir.

1. Dövlət orqanları yerinə yetirməyə borclu olduqları xidmətlərə görə əsassız ödənişlər tətbiq etmirlər.

Dinc toplantının təşkili ictimai məkandan qanuni istifadədir və belə istifadə dövlət xidmətlərinə görə hər hansı ödəniş tətbiq edilməsinə səbəb olmamalıdır. Dinc toplantıları ictimai məkandan kommersiya məqsədləri üçün istifadə edilməsindən fərqləndirmək lazımdır. Yer in icarəsinə görə haqların, tədbirdə polisin iştirakına və tədbirdən sonra təmizlik işlərinə görə ödənişlərin alınması

müsbət təcrübə deyil. Dövlət orqanları təşkilatçı tərəfindən tələb edilən və adətən tabeliklərindəki orqanlar tərəfindən yerinə yetirilən xidmətlərin göstərilməsini təmin etməlidirlər. Dövlət orqanları belə xidmətlərə görə əsassız haqlar tətbiq etməməlidirlər.

Təşkilatçılardan bu cür haqların ödənişinin tələb edilməsi çəkindirici xarakter daşıya və toplaşmaq azadlığı hüququnun həyata keçirilməsinə ciddi maneə təşkil edə bilər. Həddən artıq yüksək maliyyə tələblərinin olması ilkin məhdudiyyət təşkil edən hal sayıla bilər.

Bu indikatorun pozuntularına aşağıdakıları aid etmək olar:

- Dövlət orqanları toplantının təşkilatçılarının təmizlik xidmətləri üçün müqavilə bağlamasını tələb edirlər;
- Təşkilatçılar ictimai məkandan istifadəyə görə haqq ödəməyə borcludurlar.

2. Dinc toplantılar barəsində məlumatların yayılmasına maneçilik törədilmir.

Təşkilatçılar və digər şəxslər dinc toplantılar barədə məlumatları toplantıdan əvvəl, toplantı zamanı və toplantıdan sonra sərbəst surətdə yaymaq imkanına malik olmalıdırlar. Toplantı haqqında məlumatları yaymazdan əvvəl inzibati prosedurdan keçmək təşkilatçıdan tələb edilməməlidir. Təşkilatçılar və iştirakçılar məlumatları eyni dərəcədə həm onlayn, həm də offlayn vasitələrlə yaymaq imkanına malik olmalıdırlar.

Marağı olan hər bir kəsin ictimai toplantının keçirilməsinə kömək etməsinə və yaxud tədbirin audio və ya videoyazısını aparmasına icazə verilməlidir. Təşkilatçılar, hüquq-mühafizə orqanları və digər orqanlar hər hansı xüsusi akkreditə tələbi olmadan kütləvi informasiya vasitələrinin tədbirə tam çıxışını təmin etməlidirlər. Toplantı zorakı xarakter aldığı təqdirdə hüquq-mühafizə orqanları media nümayəndələrinin müdafiəsini təmin edilməlidir. Sonuncular həmçinin qanunsuz və ya zorakı xarakter alan toplantılar da daxil olmaqla, bütün ictimai toplantıları işıqlandırmaq imkanına malik olmalıdırlar.

Toplantı zamanı məhdudlaşdırıcı təhlükəsizlik tədbirləri görüldüyü təqdirdə media nümayəndələrindən tələb edilə bilər ki, toplantı yerinə öz giriş imkanlarını asanlaşdırmaq üçün

tanıdıcı fərqləndirmə vasitələrindən istifadə etsinlər, məsələn, döş nişanı taxsınlar, jilet geysinlər və ya qollarına sarğı bağlasınlar.

Texniki avadanlıqların, eləcə də toplantılarda baş verənləri qeydə almış video və audiodayazıların müsadirə olunması yalnız qanuna uyğun olaraq həyata keçirilə bilər.

Bu indikatorun pozuntularına aşağıdakıları aid etmək olar:

- Rəsmi bildiriş proseduru başa çatmadığına görə təşkilatçıların planlaşdırılan toplantı haqqında məlumat yaymaları qadağan edilir;
- Muxalifət partiyasının təşkil etdiyi toplantının media tərəfindən işıqlandırılması qadağan edilir.

3. Dövlət dinc toplantılar zamanı texniki vasitələrin istifadəsinə qeyri-mütənasib məhdudiyyətlər tətbiq etmir.

İctimai toplantı zamanı ünsiyyət üçün çoxlu sayda müxtəlif vizual və ya audiovasitələrdən istifadə edilə bilər. Bu vasitələrə bannerlər, fərqləndirici nişanlar, mikrofonlar, displeylər və yaxud səsgücləndirici qurğuların və ya işıqlandırma effektlərinin və vizual effektlərin istifadəsi daxildir. Həmçinin müvəqqəti qurğular (konstruksiyalar) qurula bilər.

Bəzi hallarda toplantının təklif edilən yeri və ya saati ilə əlaqədar olaraq vizual və audiovasitələrdən istifadənin tənzimlənməsi məqsədəuyğun bilər. Bununla belə, vizual və ya audiovasitələrə qoyulan məhdudiyyətlər mütənasib olmalı, toplantıda baş verənlərin toplantının obyektinin və ya hədəf auditoriyasının "görmə və eşitmə" məsafəsində olmasını asanlaşdırmağa və toplaşmaq azadlığı hüququ ilə digər şəxslərin (qeyri-iştirakçıların) hüquqları arasında balansı riayət edilməsinə yönəlməlidir. Kütləvi informasiya vasitələrinin toplantı zamanı foto və video çəkilişlərini və audiodayazıları həyata keçirmək üçün zəruri hesab etdikləri bütün avadanlıqlardan istifadə etmələrinə imkan verilməlidir.

Medianın istifadə etdiyi vasitələrin, məsələn, səsyzma və çəkiliş avadanlıqlarının və yaxud video və audiodayazıların müsadirəsi qanuna və beynəlxalq standartlara uyğun olaraq həyata keçirilməlidir. Əks təqdirdə bu cür müsadirə hərəkətləri cinayət hesab edilməlidir. Səsyzma və çəkiliş

avadanlıqlarını qəsdən zədələmə və ya sındırma cinayət əməli hesab edilməli və təqsirkarlar məsuliyyətə cəlb olunmalıdırlar.

Bu indikatorun pozuntularına aşağıdakıları aid etmək olar:

- Şəhər mərkəzində gündüz saatlarında toplantı zamanı təşkilatçıların mikrofondan istifadə etməsinə icazə verilmir;
- Toplantıda bannerlərdən (transparantlardan) istifadə qadağan olunur, çünki onların yazıları və ya rəngləri nəqliyyatı çaşdırı bilər.

4-cü standart. Hüquq-mühafizə orqanları dinc toplantılara dəstək verir və öz nümayəndələrinin hərəkətlərinə görə məsuliyyət daşıyırlar.

Dinc toplantılara şərait yaratmaq və onları qorumaq öhdəliyi hüquq-mühafizə orqanları əməkdaşlarının üzərinə düşür. Dinc toplantılar zamanı hüquq-mühafizə fəaliyyətinin təşkili dinc toplantıları mühafizə etməyə və ictimai asayişə və təhlükəsizliyə qorumağa yönəlməlidir. Güc tətbiqi və digər xüsusi hüquq-mühafizə vasitələrinin istifadəsi mütənasib olmalı və insan hüquqları prinsipləri əsasında aydın şəkildə tənzimlənməlidir. Dinc toplaşmaq hüququnu pozan, güc tətbiqindən qanunsuz istifadə edən və ya dinc toplantıları qorumayan hüquq-mühafizə orqanlarının nümayəndələri məsuliyyətə cəlb edilməlidirlər.

Qanunvericilik

Qanunvericilik üçün indikatorlar
1. Hüquq-mühafizə orqanlarının dinc toplantı iştirakçılarına qarşı güc tətbiq etməsi halları dəqiq normalarla tənzimlənilir və belə hallarda insan hüquqlarına əsaslanan yanaşma rəhbər tutulur.
2. Dinc toplantılar zamanı həddindən artıq güc tətbiq etməyə və ya nümayişçiləri qorumaq vəzifəsini yerinə yetirməməyə görə məsuliyyət mexanizmləri mövcuddur.
3. Toplantılar zamanı asayişin qorunması və ya toplantıların müşahidəsi üçün müşahidə qurğularının istifadəsinə dair dəqiq qanunlar və qaydalar mövcuddur.

1. Hüquq-mühafizə orqanlarının dinc toplantı iştirakçılarına qarşı güc tətbiq etməsi halları dəqiq normalarla tənzimlənilir və belə hallarda insan hüquqlarına əsaslanan yanaşma rəhbər tutulur.

Toplantıların gedişində asayişin qorunması zamanı insan hüquqlarına əsaslanan yanaşma onu nəzərdə tutur ki, toplantıların gedişində asayişin qorunmasında qanunilik, zərurilik, mütənasiblik

və ayrı-seçkiliyin yolverilməzliyi kimi insan hüquqları prinsipləri rəhbər tutulmalı və insan hüquqları standartlarına riayət edilməlidir.

Dövlət toplantı iştirakçılarının fiziki zorakılığa məruz qalmadan toplantının keçirilməsini təmin etmək üçün ağlabatan və lazımi tədbirləri görməkdən ibarət pozitiv öhdəlik daşıyır. Hüquq-mühafizə orqanları toplantını hər hansı şəkildə pozmağa və ya ona maneçilik törətməyə cəhd göstərən hər hansı şəxsdən və ya qrupdan, o cümlədən təhrikçilərdən və əks-nümayişçilərdən dinc toplantı iştirakçılarını qorumalıdırlar.

Milli qanunvericilik güc tətbiqini tənzimləməli və onun istifadəsini və şiddətlilik dərəcəsini əsaslandıran halları müəyyən etməlidir. Qanun fərqləndirici və mütənasib gücün və xüsusi taktikaların istifadəsinə imkan verən müxtəlif cavab reaksiyalarını nəzərdə tutmalıdır. Bu reaksiyalar digər daha dinc müdaxilə tədbirləri uğursuz olduğu təqdirdə lazım bilinən hallarda hədəfi zərərsizləşdirən, amma öldürücü olmayan silahların tətbiqini özündə ehtiva etməlidir.

Hüquq-mühafizə orqanlarının cavab reaksiyalarının öncədən görülməsi mümkün olmalı və həmin reaksiyalar müvafiq ilkin xəbərdarlıqlarla müşayiət olunmalıdır. Buna görə də, asayişin qorunması qaydalarının ictimaiyyət üçün əlçatan olması tövsiyə olunur.

Gözyaşardıcı qaz da daxil olmaqla, tənəffüs sisteminə xüsusilə təsir edən daha az ölümcül silahın istifadəsindən, sağlamlıqla əlaqədar fəvqəladə hallar şəraitində risklərin artması səbəbindən, mümkün qədər imtina edilməlidir. İctimai toplantılara rəhbərlik edən hər hansı polis əməkdaşları özlərinin və toplantı iştirakçılarının qorunması üçün kifayət qədər fərdi qoruyucu vasitələrə sahib olmalıdırlar.⁴

⁴ Yoxlama siyahısı – Əhalinin sağlamlığı ilə əlaqədar fəvqəladə hallarda birləşmək və toplaşmaq azadlığı (Dinc toplaşmaq və birləşmək azadlığı hüquqları üzrə Xüsusi Məruzəçi tərəfindən hazırlanmışdır).

Bu indikatorun pozuntularına aşağıdakıları aid etmək olar:

- Dinc toplantılar zamanı güc tətbiqinə dair qaydalara ilkin xəbərdarlıq öhdəliyi daxil edilməyib;
- Toplantılar zamanı güc tətbiq edilərkən qanunilik, zərurilik, mütənasiblik və ya ayrı-seçkiliyin yolverilməzliyi prinsiplərinə riayət edilmir;
- Dinc toplantılar zamanı güc tətbiqi taktikalarını və gücdən istifadəni tənzimləyən dəqiq qanunvericilik normaları yoxdur.

2. Dinc toplantılar zamanı həddindən artıq güc tətbiq etməyə və ya nümayişçiləri qorumaq vəzifəsini yerinə yetirməməyə görə məsuliyyət mexanizmləri mövcuddur.

Hüquq-mühafizə orqanları tərəfindən lüzumsuz, həddindən artıq və ya qeyri-qanuni güc tətbiq edilməsi əsas azadlıqları və hüquqları poza, dövlət orqanları ilə cəmiyyət arasında münasibətlərə zərər yetirə və geniş miqyaslı gərginliyə səbəb ola bilər.

Qanunda nəzərdə tutulmalıdır ki, istənilən qanunsuz, icazəsiz və ya həddindən artıq güc tətbiqi və yaxud dövlət orqanları nümayəndələrinin toplantı iştirakçılarını qorumaması mülki, cinayət və ya intizam sanksiyasına səbəb olur. Həmçinin müdaxilə gərginliyin və ya güc tətbiqinin qarşısını ala biləcəyi halda müdaxiləni həyata keçirməyən dövlət orqanı məsuliyyət daşıyır.

Hüquq-mühafizə orqanlarının müdaxiləsi nəticəsində baş vermiş ölüm və ya xəsarətlə bağlı dərhal müstəqil araşdırma orqanı tərəfindən araşdırma aparılmalıdır. Hadisədən asılı olaraq, belə orqan xüsusi parlament komissiyası, ombudsman, mülki polisə nəzarət orqanı, prokurorluq, məhkəmə və ya digər analogi qurum ola bilər.

Güc tətbiqi barədə məlumatlar məxfiləşdirilməməli və ictimaiyyət üçün açıq olmalıdır.

Bu indikatorun pozuntularına aşağıdakıları aid etmək olar:

- Dinc toplantı iştirakçılarının qarşı həddən artıq güc tətbiq etmiş hüquq-mühafizə orqanlarının nümayəndələrini məsuliyyətə cəlb etmək üçün hüquqi mexanizmlər yoxdur.
-

3. Toplantılar zamanı asayişin qorunması və ya toplantıların müşahidəsi üçün müşahidə qurğularının istifadəsinə dair dəqiq qanunlar və qaydalar mövcuddur.

Dinc toplaşmaq azadlığına dair beynəlxalq standartlarda birmənalı olaraq etiraf edilir ki, baxmayaraq ki, müşahidə texnologiyaları zorakılıq təhlükələrini aşkar etmək və toplantı iştirakçılarının özləri də daxil olmaqla cəmiyyəti qorumaq üçün istifadə oluna bilər, onlar həm də iştirakçıların və ətrafdakıların şəxsi həyatının toxunulmazlığını və digər hüquqlarını poza və beləliklə cəmiyyətə “çəkindirici təsir” göstərə bilər. İctimaiyyət üçün açıq olan istər ictimai, istərsə

də özəl məkanlara nəzarətin çox vaxt özəl qurumlara/podratçılara həvalə edildiyini və geniş rəqəmsal kommunikasiya platformalarının monitorinq, məzmunun idarə olunması və moderasiya funksiyalarına görə cavabdehlik daşıyan özəl subyektlərə məxsus olduğunu nəzərə alsaq, bu, daha təhlükəli xarakter ala bilər.

Bundan əlavə, qanunvericilik bu cür qurğuların toplantı təşkilatçılarının, iştirakçılarının və digər şəxslərin hüquqlarına göstərə biləcəyi təsiri mütəmadi olaraq əhatəli şəkildə qiymətləndirmək öhdəliyini özündə ehtiva etməlidir. (İnsan hüquqlarına təsirlərin qiymətləndirilməsi ilə bağlı daha ətraflı məlumat üçün “Rəqəmsal hüquqlar” sahəsinə bax).

Bu indikatorun pozuntularına aşağıdakıları aid etmək olar:

- Dövlət orqanlarının asayışı qorumaq və ya toplantıları müşahidə etmək üçün müşahidə vasitələrindən nə vaxt və necə istifadə edəcəyi ilə bağlı heç bir normativ akt yoxdur;
- Normativ aktlar mövcud olduğu hallarda həddindən artıq ümumi xarakter daşıyır, yaxud üç hissəli testin (qanunilik, legitimlik və zərurilik/mütənasiblik) tələb etdiyi kimi dəqiq və dar çərçivəli olmur;
- Dövlət orqanlarının üzərinə bu cür qurğulardan neçə dəfə istifadə etdikləri, hansı məlumatları emal etdikləri və saxladıkları, harada və nə qədər saxladıkları barədə hesabat vermək öhdəliyi qoyan heç bir hüquqi mexanizm yoxdur.

Praktika

Praktika üçün indikatorlar
1. Güc tətbiqindən əvvəl xəbərdarlıq edilir və güc tətbiqinin öncədən görülmə bilməsini və mütənasibliyini nəzərdə tutan yanaşma toplantı zamanı ictimai asayişin qorunmasının bütün aspektlərinə şamil olunur.
2. Hüquq-mühafizə orqanları toplantı iştirakçılarını toplantını pozmağa çalışan istənilən şəxsdən və ya qrupdan (o cümlədən təxribatçı agentlərdən) müdafiə edirlər.
3. Hüquq-mühafizə orqanlarının nümayəndələri toplaşmaq azadlığı hüququnu pozduqda məsuliyyət daşıyırlar.
4. Hüquq-mühafizə orqanlarının nümayəndələri və (və ya) kəşfiyyat orqanları tərəfindən toplantılar zamanı asayişin qorunması və ya toplantıların müşahidəsi üçün müşahidə qurğularının istifadəsi haqqında şəffaflıq mövcuddur.

1. Güc tətbiqindən əvvəl xəbərdarlıq edilir və güc tətbiqinin öncədən görülmə bilməsini və mütənasibliyini nəzərdə tutan yanaşma toplantı zamanı ictimai asayişin qorunmasının bütün aspektlərinə şamil olunur.

Dinc xarakterini itirən və zorakı xarakter alan toplantılara mütənasib qaydada son qoyula bilər. Toplantı zamanı az sayda iştirakçılar tərəfindən gücdən istifadə edilməsi dinc toplantını avtomatik

olaraq qeyri-dinc toplantıya çevirmir. Bu halda hər hansı müdaxilə bütövlükdə toplantını dağıtmağa deyil, zorakılıq edən konkret şəxsləri zərərsizləşdirməyə yönəlməlidir.

İctimai toplantılar zamanı polisin mümkün hərəkətlərini bütün maraqlı tərəflər öncədən görə bilməlidirlər. Təşkilatçılar, iştirakçılar və üçüncü şəxslər öz hərəkətlərinin doğura biləcəyi nəticələri bilməli və hüquq-mühafizə orqanlarının cavab tədbirlərinə lazımi reaksiya göstərmək üçün kifayət qədər vaxta malik olmalıdırlar.

Şəxsin həyatına və ya fiziki toxunulmazlığına qarşı təhlükəyə dərhal reaksiya göstərildiyi hallar istisna olmaqla, hər hansı güc tətbiqini öncədən görmək mümkün olmalı və güc tətbiq ediləcəyi mövcud hüquqi prosedurlara uyğun olaraq qabaqcadan elan edilməlidir.

Asayişin qorunması qaydalarının ictimaiyyət üçün açıq olması sayəsində hüquq-mühafizə orqanlarının mümkün hərəkətlərini asanlıqla öncədən görmək mümkün olmalıdır. Toplantının gedişində hüquq-mühafizə orqanlarının müdaxilələri barədə qabaqcadan xəbərdarlıq edilməlidir. İlk xəbərdarlıqlar dəqiq şəkildə, uca səslə, aydın formada bildirilməli və əğlabatan fasilələrlə təkrarlanmalıdır.

İctimai toplantılara qarşı polisin istənilən hərəkəti mütənasiblik prinsipinə cavab verməli və demokratik cəmiyyətdə belə məhdudiyyətin zəruriliyi ilə toplaşmaq hüququnun həyata keçirilməsi arasında balans gözlənilməlidir. Dövlət orqanları öz qanuni məqsədlərinə nail olmaq üçün həmişə ən az müdaxilə vasitələrinə üstünlük verməlidirlər. Beləliklə, məhdudiyyətlərin heç nəyə fərq qoyulmadan tətbiq edilməsi çərçivələri aşır və mütənasiblik şərtini pozur, çünki bu zaman konkret hallar nəzərə alınmır.

Bu indikatorun pozuntularına aşağıdakıları aid etmək olar:

- Polis bir neçə iştirakçının zorakılığa yol verdiyi insidentdən sonra su şırnağından istifadə edərək 500 nəfərlik toplantını dağıdır;
- Polis hökumət əleyhinə şüarların səsləndirildiyi etiraz aksiyasına qarşı gözyaşardıcı qazdan və dəyənəklərdən istifadə edir;
- Hüquq-mühafizə orqanları qabaqcadan xəbərdarlıq etmədən toplantı iştirakçılarna qarşı güc tətbiq edirlər;
- Yalnız az sayda şəxslərin zorakılığa yol verdiyinə baxmayaraq, hüquq-mühafizə orqanları toplantının bütün iştirakçılarna qarşı güc tətbiq edirlər;
- Toplantı zamanı polislər toplantı yerinə 10 məhəllə məsafə qalmış şəhər nəqliyyatının hərəkətini dayandırmaqla qeyri-mütənasib məhdudlaşdırıcı tədbirlər görürlər.

2. Hüquq-mühafizə orqanları toplantı iştirakçılarını toplantını pozmağa çalışan istənilən şəxsdən və ya qrupdan (o cümlədən təxribatçı agentlərdən) müdafiə edirlər.

Dövlət dinc toplantıları aktiv surətdə qorumaqdan və onların keçirilməsinə şərait yaratmaqdan ibarət pozitiv öhdəlik daşıyır. Bu pozitiv öhdəlik dövlətdən tələb edir ki, dinc toplantının iştirakçılarını toplantını pozmağa və ya onlara hər hansı formada maneçilik törətməyə çalışan

istənilən şəxslərdən və ya qruplardan (o cümlədən təxribatçı agentlərdən və əks-nümayişçilərdən) müdafiə etsin.

Toplantını kənardan müşahidə edən, təsadüfən oradan keçən və ya toplantının yaxınlığında olan, amma toplantının keçirilməsinə təşkilatçı və ya iştirakçı qismində cəlb olunmayan hər hansı şəxslər qeyri-iştirakçı hesab edilməlidirlər. Bilərəkdən və ya bilməyərəkdan toplantını pozmağa yönələn cəhdlər edən qeyri-iştirakçılar təxribatçı agentlər sayıla bilərlər.

Bu indikatorun pozuntularına aşağıdakıları aid etmək olar:

- Hüquq-mühafizə orqanları qeyri-iştirakçıların dinc toplantı iştirakçılarının transparentlarını cırmasının qarşısını almaq və ya buna mane olmaq üçün müdaxilə etməirlər.

3. Hüquq-mühafizə orqanlarının nümayəndələri toplaşmaq azadlığı hüququnu pozduqda məsuliyyət daşıyırlar.

Hüquq-mühafizə orqanının nümayəndəsi dinc toplaşmaq azadlığı hüququnu qorumaqdan və onun həyata keçirilməsinə şərait yaratmaqdan ibarət pozitiv öhdəliklərini yerinə yetirmədiyinə görə məsuliyyət daşmalıdır. Hüquq-mühafizə orqanının əməkdaşı həmçinin dinc toplantıya müdaxilə etməməkdən ibarət neqativ öhdəliklərini yerinə yetirmədiyinə görə məsuliyyət daşmalıdır. Məsuliyyət həmçinin dövlətin adından hərəkət edən özəl qurumlara və ya şəxslərə də şamil olunmalıdır.

Dövlət orqanlarının hərəkətlərindən şikayətlərə müstəqil orqan (komissiya, ombudsman, məhkəmə və s.) tərəfindən baxılmalıdır. Hüquq-mühafizə orqanı əməkdaşlarının hərəkətlərindən şikayət edildikdə səmərəli və operativ rəsmi araşdırma aparılmalıdır. Araşdırma qanunvericiliyin səmərəli tətbiqini təmin etmək və toplaşmaq azadlığı hüququnun pozulmasına görə və ölüm və ya fiziki

xəsarət hallarının baş verməsinə görə təqsirkarların məsuliyyətə cəlb olunmasını təmin etmək məqsədi daşmalıdır.

Hüquq-mühafizə orqanının nümayəndələrinin məsuliyyətə cəlb edilməsinin mümkün olması üçün onların fərdi identifikasiya nömrələri uniformalarında asanlıqla görülmə bilən yerdə (məsələn, kürəklərində və ya dəbilqələrində) yapışdırılmalıdır (və ya başqa üsullardan istifadə edilməlidir).

Bu indikatorun pozuntularına aşağıdakıları aid etmək olar:

- Dinc toplantıda səsgücləndiricidən istifadəni qadağan edən polis əməkdaşı məsuliyyətə cəlb edilmir;
- Rəsmi qeydiyyat prosedurlarına riayət edilmədiyinə görə dinc toplantını dağıdan polis əməkdaşı məsuliyyətə cəlb edilmir;
- İctimai toplantılarda asayişin qorunmasına cəlb edilən hüquq-mühafizə orqanlarının ayrı-ayrı əməkdaşlarının kimliyini (identikliyi) dəqiq müəyyənləşdirmək mümkün deyil.

4. Hüquq-mühafizə orqanlarının nümayəndələri və (və ya) kəşfiyyat orqanları tərəfindən toplantılar zamanı asayişin qorunması və ya toplantıların müşahidəsi üçün müşahidə qurğularının istifadəsi haqqında şəffaflıq mövcuddur.

Hüquq-mühafizə və (və ya) kəşfiyyat orqanları müşahidə qurğularından özlərinin istifadə praktikası ilə bağlı istənilən şəxsdən daxil olan sorğulara gecikmədən cavab verməlidirlər. Onlar həm də proaktiv şəffaflıq nümayiş etdirməli və hansı vasitələrdən (məsələn, üz tanıma texnologiyasına malik müşahidə kameraları, emosiyaların tanınması texnologiyası, mobil telefonların izlənməsi qurğuları və s.) istifadə etdikləri, toplantıdan əvvəl və ya toplantının gedişində birbaşa və ya üçüncü tərəflər/özlər qurumlar vasitəsilə hansı məlumatları topladıqları,

onları harada və nə qədər müddətə saxladıqları və belə məlumatları qanunsuz istifadə və ya müdaxilələrdən necə qoruduqları barədə mütəmadi hesabatlar dərc etməlidirlər.

Bu indikatorun pozuntularına aşağıdakıları aid etmək olar:

- Adətən toplantıların keçirildiyi ictimai yerlərdə və ya ictimaiyyət üçün açıq olan məkanlarda müşahidə kameralarının olduğunu göstərən heç bir aydın nişan yoxdur;
- Toplantı barədə dövlət orqanlarına bildiriş verən toplantı təşkilatçılarının həmin orqanlar tədbiri müşahidə etmək üçün müşahidə qurğularından istifadə etmək niyyətləri və hansı qurğulardan istifadə ediləcəyi barədə məlumat vermirlər;
- Hüquq-mühafizə orqanları müşahidə qurğularından istifadə etmələri və özlərinin məlumat toplama praktikası ilə bağlı hesabatlar dərc etməzlər, dərc etdikdə isə, hesabatlar qeyri-müəyyən xarakter daşıyır və inandırıcı olmur;
- Hüquq-mühafizə orqanları bir və ya bir neçə hadisə və ya tədbirlə əlaqədar həyata keçirdikləri müşahidə fəaliyyəti barədə ayrı-ayrı konkret sorğulara cavab vermirlər.

Müvafiq mənbələr

- BMT-nin İnsan Hüquqları Komitəsi, Dinc toplaşmaq hüququna (21-ci maddə) dair 37 (2020) sayılı Ümumi şərh.
- Dinc etirazlar şəraitində insan hüquqlarının təsviqi və müdafiəsinə dair BMT-nin İnsan Hüquqları Şurasının 44/20 sayılı Qətnaməsi (2020).
- BMT-nin Dinc toplaşmaq və birləşmək azadlığı üzrə xüsusi məruzəçisi Klement Vul, Rəqəmsal əsrdə dinc toplaşmaq və birləşmək azadlığı hüquqları (2019).
- ATƏT/DTİHB və Venesiya Komissiyasının müştərək sənədi: "Birləşmək azadlığına dair rəhbər prinsiplər" (2015).
- Etiraz etmək hüququ: Etiraz aksiyalarında insan hüquqlarının müdafiəsinin prinsipləri, "19-cu maddə" (Article 19) təşkilatı (2016).
- Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi, 11-ci maddə: İctimai toplantıların keçirilməsi Məhkəmənin presedent hüququnda (2013).
- ATƏT/DTİHB: Toplantılar zamanı asayişin qorunmasına dair təlimat (2016).
- BMT-nin Dinc toplaşmaq və birləşmək azadlığı üzrə xüsusi məruzəçisi Mayna Kiay, Toplantıların lazımi qaydada idarə olunmasının 10 prinsipi: Vətəndaş cəmiyyəti üçün təlimatlar, yanvar 2017-ci il.
- Yoxlama siyahısı – Əhəlinin sağlamlığı ilə əlaqədar fəvqəladə hallarda birləşmək və toplaşmaq azadlığı (Dinc toplaşmaq və birləşmək azadlığı hüquqları üzrə Xüsusi Məruzəçi tərəfindən hazırlanmışdır).
- ATƏT-in Media azadlığı üzrə nümayəndəsi – Xüsusi hesabat: Siyasi nümayişlər zamanı mediaya münasibət (21 iyun 2007-ci il).
- BMT-nin dinc toplaşmaq azadlığı və birləşmək azadlığı hüquqları üzrə xüsusi məruzəçisinin və BMT-nin məhkəməsiz, sadələşdirilmiş qaydada və ya özbaşına edamlar üzrə xüsusi məruzəçisinin "Toplantıların lazımi qaydada idarə olunmasına dair" birgə məruzəsi, A/HRC/31/66 (4 fevral 2016-cı il).

5-ci sahə. Qərarların qəbulunda iştirak etmək hüququ

1-ci standart. Hər kəs qərarların qəbulunda iştirak etmək hüququna malikdir.

Qərarların qəbulunda iştirak etmək hüququ Mülki və siyasi hüquqlar haqqında Beynəlxalq Paktla təmin edilir. Qanunvericilik vətəndaşların bu prosesdə inklüziv, geniş və səmərəli iştirakını təmin edir. Qanunla nəzərdə tutulmuş obyektiv və əsaslı səbəblərin olduğu hallar istisna olmaqla, bu hüququn həyata keçirilməsi dayandırılmalı və ya məhdudlaşdırıla bilməz. VCT-lər bu prosesdə mühüm rol oynayır, çünki onlar ictimai iştirakçılığa yardımçı olur və müxtəlif qrupların maraqlarını təmsil edir, xüsusən yoxsul və marginallaşmış insanların səslərinin çatdırılmasını təmin edirlər. Onlar bərabər iştirakçılıq imkanlarına malik olmalı və bütün səviyyələrdə – yerli, milli, regional və ya beynəlxalq səviyyədə qanunların və siyasətin hazırlanmasında iştiraklarına görə mənfi nəticələrlə qarşılaşmamalıdırlar.

Qanunvericilik

Qanunvericilik üçün indikatorlar

1. Geniş ictimaiyyətə və ya cəmiyyətin müəyyən təbəqələrinə və müəyyən qruplara təsir göstərən qanun layihələrinin və siyasətin hazırlanması ilə bağlı ictimai məsləhətləşmələrin aparılması mütləqdir.
2. Qanunvericilik qərarların qəbulunda inklüziv və səmərəli vətəndaş iştirakçılığını təmin edir və hər hansı hədlər və məhdudiyyətlər dəqiq şəkildə göstərilir və dar çərçivədə şərh olunur.
3. Qanunvericilik bazasında vətəndaş iştirakçılığını tənzimləyən normalara və qərarların qəbulunun şəffaflığına riayət edilməməsinə qarşı hüquqi müdafiə mexanizmləri aydın şəkildə müəyyən edilir.
4. Qərarların qəbulu prosesində bütün VCT-lərin iştirak etməsi üçün aydın meyarlar və bərabər imkanlar mövcuddur.

1. Geniş ictimaiyyətə və ya cəmiyyətin müəyyən təbəqələrinə və müəyyən qruplara təsir göstərən qanun layihələrinin və siyasətin hazırlanması ilə bağlı ictimai məsləhətləşmələrin aparılması mütləqdir.

Geniş ictimaiyyətə və ya hər hansı konkret qrupa təsir göstərə bilən hər hansı qanunun, eləcə də normativ-hüquqi aktın, o cümlədən qanun qüvvəli aktların, siyasətlərin, milli və ya yerli hökumətlərin qərarlarının, milli strategiyaların və sairənin layihəsi ilə bağlı ictimai məsləhətləşmələrin təşkilini tələb edən müddəalar qanunvericilikdə yer almalıdır. İctimai məsləhətləşmələr şəxsən maraqlı tərəflərlə açıq görüşlərin təşkili vasitəsilə, məsləhətləşmələr barədə elanların verilməsi yolu ilə (məsələn, müvafiq orqanın internet saytı və ya media vasitəsilə) və yaxud yazılı şəkildə (o cümlədən onlayn formada) aparıla bilər ki, bununla da vətəndaşların və VCT-lərin şərhlərini və rəylərini bildirmələri üçün əlaqə kanalı təmin edilmiş olar. Müvafiq qanun layihəsinin nəzərdən keçirilməsi və rəylərin bildirilməsi üçün həmin layihə məsləhətləşmədən

kifayət qədər öncə dərc olunmalıdır (adətən, hər layihə üçün ən azı 30 gün vaxt verilməlidir). Məsləhətləşmənin nəticələri yazılı şəkildə dərc edilməli, qəbul edilməyən təkliflərin rədd edilməsini əsaslandırان aydın arqumentlər göstərilməlidir.

Bu indikatorun pozuntularına aşağıdakıları aid etmək olar:

- Qanunvericilik heç bir normativ hüquqi aktın layihəsinin parlamentə göndərilməzdən əvvəl hökumət tərəfindən dərc edilməsini və məsləhətləşmələr aparılmasını tələb etmir.

2. Qanunvericilik qərarların qəbulunda inklüziv və səmərəli vətəndaş iştirakçılığını təmin edir və hər hansı hədlər və məhdudiyyətlər dəqiq şəkildə göstərilir və dar çərçivədə şərh olunur.

Inklüziv iştirakçılıq o deməkdir ki, cəmiyyətdəki bütün qruplar qərarların qəbulunda iştirak etmək üçün bərabər imkanlara malikdirlər. İrə, dərindən rəngi, cins, din, doğum, siyasi və ya digər əqidə, milli mənsubiyyət, əmlak vəziyyəti və ya digər əlamətlər əsasında heç bir ayrı-seçkilik qoyula bilməz. VCT-lərə gəlinə, fəaliyyətlərinin səviyyəsi (yerli, milli və ya beynəlxalq səviyyə), maliyyə mənbələri, fəaliyyət sahələri, təmsil etdikləri qruplar və s. ilə əlaqədar olaraq onlara heç bir ayrı-seçkilik qoyulmamalıdır. Dövlət ictimai qərarların qəbulu proseslərində iştirak etmək istəyən azlıqların, əlverişsiz, müdafiəsiz və yaxud marginallaşmış durumda olan şəxslərin və ya qrupların qarşılaşdığı konkret problemləri həll etməli və aradan qaldırmalıdır. Bundan əlavə, dövlət ictimai qərarların qəbulu proseslərinin inklüzivliyini təmin etmək üçün hüquqi təminatlar və təşkilati mexanizmlər yaratmalı, bunun üçün ictimai iştirakçılıq strukturlarını, metodlarını, mexanizmlərini, vasitələrini və növlərini diversifikasiya etməlidir. Bu, istifadəçi üçün rahat olan vasitələrin təmin edilməsini, yeni texnologiyaların istifadəsini (onlayn vasitələr də daxil olmaqla, amma təkcə onlarla məhdudlaşmamaqla), prosesin əlillər üçün əlçatanlığının təmin edilməsini və digər yanaşmaların tətbiqini tələb edə bilər.

Fəalları, jurnalistləri və VCT-ləri susdurmaq üsulu ictimai iştirakçılığa qarşı strateji məhkəmə çəkişmələridir (İİQSMÇ). Bunlar tənqidçiləri susdurmaq üçün VCT-lərin resurslarını tükəndirmək məqsədi ilə qaldırılan iddialardır və ya başqa sözlə, *“tənqidi və ya siyasi fikirlərin, jurnalistika və ictimai iştirakçılıq fəaliyyətlərinin, məsələn, ətraf mühitin çirkləndirilməsinə və korrupsiyaya qarşı ictimai vəkillik və ya etiraz aksiyalarının qarşısını almaq üçün məhkəmə prosesindən sui-istifadə aləti qismində istifadə edilən məhkəmə çəkişmələridir”*⁵. Qanunvericilikdə, digər tədbirlərlə yanaşı, artıq başlanmış İİQSMÇ-yə erkən mərhələdə xitam verilməsinin mümkünlüyünü və məhkəmə prosesindən sui-istifadə hallarını cəzalandıran və İİQSMÇ qurbanlarına dəstəyi təmin edən tədbirlər nəzərdə tutmalıdır.⁶ Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi artıq vurğulamışdır ki, ictimai xadimlər barəsində tənqidlərin yuxarı həddi adi vətəndaşlarınkindən daha yüksək olmalı; ziyan görə kompensasiya məbləğləri daha

⁵ İİQSMÇ-lərin istifadəsinin qarşısını almaq və onlara qarşı müdafiə vasitələrini təmin etmək üçün Avropa Şurasının Təvsiyəsinə ehtiyac vardır,

<https://static1.squarespace.com/static/5f2901e7c623033e2122f326/t/605e125624daa0419362a36c/1616777814677/The+Need+for+a+Council+of+Europe+Recommendation+-+Final.pdf>.

⁶ Avropa Şurasının İnsan Hüquqları üzrə Komissarı İİQSMÇ kontekstində insan hüquqları ilə bağlı şərhini dərc etmişdir, <https://www.coe.int/en/web/media-freedom/-/coe-commissioner-for-human-rights-issues-a-human-rights-comment-on-slapps>.

yüksək olmalı; və ictimai maraqların müdafiəçiləri üçün müdafiənin səviyyəsi daha yüksək olmalıdır.⁷

Geniş ictimai iştirakçılığın təmin edilməsi üçün istər onlayn, istərsə də offlayn məsləhətləşmələrin mexanizmləri qanunla müəyyən edilməlidir. Məsləhətləşmələr barədə məlumatlar media, internet saytları, sosial şəbəkələr və s. daxil olmaqla müxtəlif kanallar vasitəsilə geniş şəkildə yayılmalıdır. Yerli səviyyəli məsləhətləşmələr barədə məlumatların yerləşdirilməsi üçün icmalarda məlumat lövhələrindən istifadə edilməlidir. Qanunda aydın şəkildə göstərilməlidir ki, təklif olunan layihənin müzakirəsində iştirakı önəmli olan VCT-lər də daxil olmaqla məsləhətləşmələrə müxtəlif VCT-lər cəlb olunmalıdırlar.

Səmərəli iştirakçılıq o deməkdir ki, iştirakçılıq mexanizmləri prosesin özündən daha çox onun nəticə verməsinə yönəlir, təqdim edilən şərhlər və təkliflər lazımı qaydada müzakirə olunur və qərar qəbul edən müvafiq orqan tərəfindən nəzərə alınır. İştirakçılığa qoyulan məhdudiyyətlər qanunda dəqiq şəkildə göstərilməli və obyektiv və rəşional mülahizələrə əsaslanmalıdır.

Əhalinin sağlamlığı ilə əlaqədar və ya digər fəvqəladə hallar zamanı belə, qanunvericilik ictimai məsləhətləşmələrin keçiriləcəyinə zəmanət verməlidir. BMT-nin İnsan Hüquqları Komitəsinin bildirdiyinə görə, "ictimai müzakirələrin aparıla biləcəyi vətəndaş məkanının olması COVID-19 pandemiyası ilə əlaqədar fəvqəladə səlahiyyətlərə müraciət edən iştirakçı dövlətlərin Pakt² üzrə öhdəliklərinə riayət etmələrini təmin etmək üçün vacib təminatdır."⁸

Bu indikatorun pozuntularına aşağıdakıları aid etmək olar:

- Qanun VCT-lərin ictimai müzakirələrdə iştirakı üçün xüsusi meyarlar müəyyən edir, məsələn, VCT-lər müvafiq sahədə müəyyən qədər təcrübəyə malik olmalı və ya ictimai şuranın üzvü qismində çıxış etməlidirlər;
- Qanun layihələri barədə məlumatların hansı əlaqə kanalları vasitəsilə ictimaiyyətə açıqlanmalı olması qanunda göstərilmir ki, bu da, məsələn, məsləhətləşmə barədə elanın

⁷ 29-cu bənd. IIQSMÇ-lərin istifadəsinin qarşısını almaq və onlara qarşı müdafiə vasitələrini təmin etmək üçün Avropa Şurasının Təvsiyəsinə ehtiyac vardır.

⁸ CCPR / C / 128/2, İnsan Hüquqları Komitəsi, COVID-19 pandemiyası ilə əlaqədar olaraq Pakt üzrə öhdəliklərdən geri çəkilmələrə dair bəyanat.

məhdud sayda VCT-lərə göndərilməsinə imkan yaradır və beləliklə məsləhətləşmədə geniş ictimaiyyətin iştirakı təmin edilmir.

- Qanunvericilik aktının qəbulu üçün "təcili" və ya "tezləşdirilmiş" prosedurlar qanunda nəzərdə tutulur, amma göstərilir ki, bu prosedurlar hansı hallarda tətbiq edilə bilər.

3. Qanunvericilik bazasında vətəndaş iştirakçılığını tənzimləyən normalara və qərarların qəbulunun şəffaflığına riayət edilməməsinə qarşı hüquqi müdafiə mexanizmləri aydın şəkildə müəyyən edilir.

Qanunvericilik aktları ictimai iştirakçılığa dair məcburi standartlara riayət edilmədən qəbul edildiyi hallarda qanunvericilikdə işin məhkəmə orqanlarına və ya bu məqsədlər üçün təyin edilmiş digər müstəqil orqanlara baxılmağa verilməsi üçün prosedurlar nəzərdə tutulmalıdır. Yaxud alternativ olaraq, təklif olunan sənədin layihəsinin geriye, onu hazırlamış orqana göndərilməsi mexanizmi nəzərdə tutulmalıdır. Məsələn, Bosniya və Herseqovinada "Ədliyyə Nazirliyində qanunvericilik aktları hazırlanarkən məsləhətləşmələrə dair müddəaların tətbiqi üçün qaydalar toplusu"na əsasən,⁹ Nazirlər Şurası məsləhətləşmə qaydalarına riayət edilməsi üçün qanun layihəsini bu Nazirliyə qaytara bilər. Müstəsna hallarda nazir məsləhətləşmə öhdəliyindən azad edilə bilər, amma minimum məsləhətləşmə öhdəliyindən istisnalara yol verilmir. Digər bir misal olaraq, "Moldova Respublikasında qərarların qəbul edilməsi prosesinin şəffaflığı haqqında" 2008-ci il tarixli qanunda (2016-cı ildə hökumətin qərarı ilə bu qanuna dəyişiklik və əlavələr edilib¹⁰) nəzərdə tutulur ki, şəffaflıq haqqında normaların tətbiq edilməməsi intizam məsuliyyətinə və inzibati məsuliyyətə səbəb olur. Bundan başqa, qanunvericilik aktlarının, qərarların və ya digər dövlət aktlarının qəbul edilməsi üçün "təcili" və ya "tezləşdirilmiş" prosedurların tətbiq edilə biləcəyi hallar qanunla müəyyən edilir və məhdudlaşdırılır.

Bu indikatorun pozuntularına aşağıdakıları aid etmək olar:

- Qanun ictimai məsləhətləşmənin mütləq qaydada keçirilməsinə dair müddəanın pozulmasına görə inzibati sanksiyaların tətbiqini nəzərdə tutmur.

4. Qərarların qəbulu prosesində bütün VCT-lərin iştirak etməsi üçün aydın meyarlar və bərabər imkanlar mövcuddur.

Qanunvericilik qərarların qəbulu prosesində VCT-lərin bərabər əsasda iştirakını təmin etməlidir. Dövlət orqanları VCT-lərin maliyyə mənbələri, hökumətə qarşı münasibəti və yaxud qanunlara və digər dövlət qərarlarına münasibətdə mövqeyi əsasında onları iştirakçılıq prosesindən kənarlaşdırmaq hüququna malik deyillər. VCT-lərin coğrafi əhatə dairəsi (beynəlxalq, milli və ya yerli səviyyələr), fəaliyyətinin məqsədləri və sahələri, hüquqi statusu (qeydiyyatdan keçmiş və ya

⁹ Bosniya və Herseqovinada qanunvericilik aktlarının hazırlanması zamanı məsləhətləşmələr haqqında normaların tətbiqinə dair qaydalar toplusu, sayt: http://www.mpr.gov.ba/web_dokumenti/EJ%20Pravilnik%20za%20konsultacije.pdf.

¹⁰ "Qərarların qəbulu prosesində vətəndaş cəmiyyəti ilə məsləhətləşmə mexanizmi haqqında" 9 avqust 2016-cı il tarixli 967 sayılı hökumət qərarı. Bu sayta bax: <http://lex.justice.md/md/366274/>.

keçməmiş təşkilatlar) və təmsil etdiyi sosial qrupla əlaqədar olaraq seçilməsi meyarları məşvərətçi qurum tərəfindən yetərinə əsaslandırılmalıdır.

Bu indikatorun pozuntularına aşağıdakıları aid etmək olar:

- Qərarların qəbulu prosesində VCT-lərin bərabər əsasda iştirakını təmin edən, ayrı-seçkiliyə qarşı yönələn normalar yoxdur;
- Qərarların qəbulu prosesində və ya məşvərətçi qurumlarda VCT-lərin iştirakı üçün aydın və ictimaiyyətə açıq olan meyarlar yoxdur.

Praktika

Praktika üçün indikatorlar
1. Dövlət orqanları səmərəli ictimai iştirakçılığı təmin etmək üçün müxtəlif mexanizmlərdən istifadə edirlər.
2. Qərarların qəbulu proseslərində iştirak edən VCT-lərin əleyhinə tədbirlər görülmür.
3. İstənilən VCT istər özünün növünə, istərsə də hökumətə münasibətdə mövqeyinə görə ayrı-seçkiliyə məruz qalmadan məsləhətləşmələrdə iştirak edə bilər.

1. Dövlət orqanları səmərəli ictimai iştirakçılığı təmin etmək üçün müxtəlif mexanizmlərdən istifadə edirlər.

Dövlət orqanları mümkün qədər çox vətəndaşları və VCT-ləri əhatə edə bilməkdən ötrü müvafiq mövzu və sahə üçün ən çox məqsədəuyğun olan müxtəlif onlayn və offlayn alətlərdən istifadə etməlidirlər. Onlar həmçinin qanunvericilik aktları, strategiyalar, planlar barədə məlumatların, ictimai dinləmələrə və digər ictimai məsləhətləşmə tədbirlərinə dair elanların geniş yayılması üçün VCT-lərin məlumat bazalarından və siyahılarından istifadə etməlidirlər. Faydalı alətlər və mexanizmlər sırasına aşağıdakılar aid edilə bilər: ictimaiyyətlə birlikdə siyasətin formalaşdırılması, həyata keçirilməsi və qiymətləndirilməsi məsələlərini müzakirə etmək üçün onlayn məsləhətləşmələr (məsələn, veb-platformalar) və (və ya) şəxsi görüşlər (məsələn, hədəf qrupları ilə görüşlər, seminarlar, ictimai müzakirələr, forumlar, ekspert panelləri); işlərin gedişatını izləmək üçün mexanizmlər, məsələn, maraqlı tərəflərdən rəylər və təkliflər toplamaq üçün rəy sorğuları, onlayn sorğular və ya yazılı sorğu anketləri; və qərarların qəbulu zamanı müzakirələrin təmin edilməsi üçün açıq plenar və ya komitə iclasları.

Dövlət orqanları iştirakçılığa hüquqi aktların və siyasətin hazırlanması prosesinin bir elementi kimi baxmalıdırlar. Hüquqi aktın layihəsi ilə bağlı ictimai məsləhətləşmələr aparılmayıbsa, qərarları qəbul edən orqanlar həmin aktın qəbuluna qədər ictimai məsləhətləşmənin təşkil edilməsi və ya təşkilinə cəhd göstərilməsi üçün onu müvafiq dövlət orqanına qaytarmalıdırlar. Məsələn, dövlətlər məcburi qüvvəyə malik ictimai iştirakçılıq standartlarına riayət edilməsinin monitorinqi üçün və bu sahədə hesabatlılıq üçün sistem qura bilərlər.

Dövlət orqanları, hətta fəvqəladə vəziyyət dövründə belə, ən çox təsirə məruz qalanları, xüsusilə qadınları və digər həssas durumda olan şəxsləri nəzərə alan əlçatan və əhatəli məsləhət

mexanizmlərindən istifadə etməyə davam etməlidirlər. Dövlət orqanları fəvqəladə hallarda ictimai iştirakçılığı təmin etmək üçün yenilikçi yanaşmalardan və müasir texnologiyalardan istifadə etməlidirlər. Mövcud məsləhət mexanizmləri açıq qalmalı və mümkün qədər istifadə edilməlidir. Hökumətlər qanunvericilik aktlarını məsləhətləşmələr aparmadan və ya fəvqəladə rejimdə qəbul etmək üçün fəvqəladə tədbirlərdən istifadə etməməli və "fəvqəladə vəziyyət dövründə fundamental hüquqi islahatlar, bir qayda olaraq, təxirə salınmalıdır".¹¹

Bu indikatorun pozuntularına aşağıdakıları aid etmək olar:

- Dövlət orqanı məsləhətləşmə barədə elan vermək üçün yalnız bir informasiya kanalından, məsələn, ictimaiyyətin geniş qrupları üçün əlçatan olmayan internet saytından və ya elektron poçtu ünvanlarının siyahısından istifadə edir;
- Dövlət orqanı inkişaf strategiyasını müzakirə etmək üçün toplantı təşkil edir və toplantı yalnız dəvət əsasında bir neçə VCT-nin iştirakı ilə keçirilir və internetdə onun barəsində heç bir informasiya yerləşdirilmir;
- Dövlət orqanları VCT-lərlə ilkin məsləhətləşmə təşkil edir, qərarların qəbulu prosesində isə onların rəy və təkliflərini nəzərə almırlar;
- Qanun layihələrinin lazımı qaydada ictimai məsləhətləşmə aparılmadan qəbul edilməsinin qeydə alındığı hallar mövcuddur.

2. Qərarların qəbulu proseslərində iştirak edən VCT-lərin əleyhinə tədbirlər görülmür.

Bir çox hallarda qanunlar iştirakçılıq imkanını yaradılmadan özbaşına qəbul və tətbiq edilir və müxalif fikir səsləndirən şəxslər hədələnilir, təqib edilir və təzyiqə məruz qalırlar. Birləşmiş Millətlər Təşkilatının İnsan Hüquqları üzrə Ali Komissarlığının hesabatına əsasən (23 iyul 2015-ci il), "bir çox ölkədə insan hüquqlarının təşviqi və müdafiəsi ilə məşğul olan şəxslər və təşkilatlar fəaliyyətləri zamanı, o cümlədən ictimai və siyasi məsələlərin müzakirəsində iştirak etmək hüququnu müdafiə etdikləri zaman təhdid və təqiblərlə üzləşir, təhlükəsizlikləri təmin edilmir" (16-cı bənd). VCT-lər bu cür təhdidlərə məruz qalmamalı və yerli, milli və beynəlxalq səviyyədə qərarların qəbulu proseslərində açıq şəkildə iştirak etmək və təmsil etdikləri toplumun maraqlarına uyğun qərarları müdafiə etmək imkanına malik olmalıdırlar. Onlar bu proseslərdə iştiraklarına görə məsuliyyətə cəlb edilməməli və ya dövlət tərəfindən təzyiqlərə məruz qalmamalıdırlar. Eynilə, nüfuzlu sənaye və özəl sektor təmsilçilərinin hücumları, o cümlədən İİQSMÇ-dən istifadə etmələri VCT-lərin bu proseslərdə iştirakına mane olmamalıdır. Qərarların qəbulu proseslərində iştirakına görə heç bir VCT-nin hüquqları məhdudlaşa bilməz.

Lakin maraqlar toqquşmasının olduğu hallarda obyektiv əsaslara söykənən məhdudiyyətlər tətbiq edilə bilər. Məsələn, VCT dövlət qrantlarının verilməsi üçün seçim aparan komitənin tərkibinə

¹¹ 2.3-cü bənd, SG/Inf(2020)1, Avropa Şurası; COVID-19 sanitar böhranı zamanı demokratiya, qanunun aliliyi və insan hüquqlarına riayət edilməsi. Üzv dövlətlər üçün təlimat; 7 aprel 2020.

daxildirsə, bu cür qrantlar üçün müraciət edə bilməz. Amma bu cür məhdudiyyətlər yazılı şəkildə bildirilməli və açıq şəkildə izah edilməlidir.

Bu indikatorun pozuntularına aşağıdakıları aid etmək olar:

- VCT müəyyən qanunla bağlı tənqidi rəyini ifadə etdiyinə görə ona dövlət maliyyə vəsaitinin verilməsindən imtina edilib;
- VCT-nin işçiləri müəyyən qanun layihəsi ilə bağlı rəylərini ifadə etdiklərinə görə təqibə məruz qalıblar;
- VCT-lər ətraf mühit və ya digər məsələlərlə bağlı fəal mövqelərinə görə İİQSMÇ-lərlə üzləşirlər;
- VCT-lər qərarların qəbulu proseslərində iştirak edərkən tənqidi rəy bildirdikdən sonra nəzarət tədbirləri ilə və (və ya) fərdi məlumatlarının toplanması ilə üzləşiblər.

3. İstənilən VCT istər özünün növünə, istərsə də hökumətə münasibətdə mövqeyinə görə ayrı-seçkiliyə məruz qalmadan məsləhətləşmələrdə iştirak edə bilər.

VCT-lər dövlət siyasəti və qərarların qəbulu üzrə bütün dövlət və kvazi-dövlət mexanizmlərində səmərəli iştirak etmək və bu məsələlərlə bağlı məlumatlandırılmaq imkanına malik olmalıdırlar. VCT-lər, digər səbəblərlə yanaşı, maliyyələşdirilmə mənbələri, fəaliyyətlərinin məqsədləri və ya sahələri səbəbindən (ictimai maraqların və (və ya) insan hüquqlarının və (və ya) azlıqların, əlverişsiz, müdafiəsiz və yaxud marginallaşmış durumda olan şəxslərin və ya qrupların hüquqlarının müdafiəsi və təşviqi ilə məşğul olmalarından asılı olmayaraq), hüquqi statusları (qeydiyyatsız və ya qeydiyyatdan keçmiş); yaxud VCT-nin və ya təsisçilərinin hökuməti və (və ya) siyasət və qanunvericilik layihələrini və ya digər dövlət qərarlarını tənqid etmələri səbəbindən ayrı-seçkiliyə məruz qalmamalıdırlar.

Bu indikatorun pozuntularına aşağıdakıları aid etmək olar:

- Dövlət orqanları dövlət siyasəti və qərarların qəbul edilməsi ilə bağlı müzakirələrə yalnız dövlət tərəfindən maliyyələşdirilən az sayda VCT-ləri cəlb edirlər;
- Sosial xidmətlər göstərən VCT-lər müvafiq qanunlar və siyasətlərlə bağlı məsləhətləşmələrdə iştirak etdikləri halda, insan hüquqlarının müdafiəsi təşkilatları belə məsləhətləşmələrə dəvət edilmirlər;
- Yalnız hökumətyönlü VCT-lər ictimai məsləhətləşmələrə dəvət edirlər.

2-ci standart. Dövlət siyasətinin hazırlanmasında, həyata keçirilməsində və izlənilməsində VCT-lərin müntəzəm, açıq və effektiv iştirakı mövcuddur.

VCT-lərin ictimai müzakirələrdə iştirakı, o cümlədən tənqidi fikirlərini və müxalif rəylərini bildirmələri plüralist demokratik cəmiyyət üçün vacibdir. VCT-lər qərarların qəbulu prosesinin bütün mərhələlərində, o cümlədən

planlaşdırma, icra, monitoring və qiymətləndirmə mərhələlərində səmərəli iştirak etmək imkanına malik olmalıdırlar. Bu cür iştirak prosesi sadə və aydın iştirak prosedurlarından; bütün sənədlərin layihələrinin ödənişsiz əsasda təqdim edilməsindən və əlçatan olmasından; hazırlaşmaqdan ötrü kifayət qədər vaxta malik olmaq üçün prosesə erkən mərhələdə cəlb olunmaqdan; və alınmış bütün təkliflərə dair rəylərin şəffaf qaydada bildirilməsindən ibarətdir. Bundan əlavə, VCT-lər dövlət və vətəndaş cəmiyyəti sektoru arasında qarşılıqlı inam və əməkdaşlığın qurulmasına kömək edən məşvərətçi qurumlar vasitəsilə qərarların qəbulu proseslərinə cəlb olunmalıdır. Belə orqanlar aydın və müəyyən edilmiş standartlar əsasında fəaliyyət göstərməli və onların üzvlərinin seçilməsi üçün şəffaf mexanizmlər təmin edilməlidir.

Qanunvericilik

Qanunvericilik üçün indikatorlar
1. İctimai məsləhətləşmələr üçün prosedurlar sadədir və qanunvericilikdə aydın şəkildə müəyyən edilib.
2. Qanunvericilikdə məşvərətçi qurumların yaradılması nəzərdə tutulub və onların üzvlərinin seçilməsi və onların daxilində qərarların qəbul edilməsi üçün aydın standartlar və şəffaf mexanizmlər müəyyən edilib.
3. Qanunvericilik siyasətin həyata keçirilməsinə, monitoringinə və qiymətləndirilməsinə VCT-lərin cəlb olunmasını təmin edir.

1. İctimai məsləhətləşmələr üçün prosedurlar sadədir və qanunvericilikdə aydın şəkildə müəyyən edilib.

Qanunvericilikdə ictimai məsləhətləşmələrin necə təşkil edilməli olduğu barədə, o cümlədən onlayn və offlayn məsləhətləşmələr və vətəndaşların təkliflərini təqdim etmələri üçün xüsusi əlaqə mexanizmləri haqqında müddəalar var. Qanunvericilikdə həmçinin keçiriləcək məsləhətləşmələr haqqında məlumatların elan edilməsinin müddətləri müəyyən edilir ki, bu da VCT-lərin prosesə mümkün qədər erkən mərhələdə qatılmasına imkan verir və siyasət və qanunvericilik aktlarının layihələrinə dair tövsiyələrini hazırlamaq, müzakirəyə çıxarmaq və təqdim etmək üçün kifayət qədər vaxta malik olmalarını təmin edir. İctimai məsləhətləşmələrdə iştirak üçün şərtlər lüzumsuz sənədlərin, məsələn, lisenziyaların və ya təşkilat barədə məlumatların təqdim edilməsini və ya mürəkkəb müraciət/ərizə vermə prosedurlarından keçməni tələb etməməlidir. Hökumət

məsləhətləşmələrdə iştirak şərait yaratmaq üçün lazımi tədbirlər görməli və iştirak prosesində VCT-lərə həddən artıq ağır şərtlər tətbiq etməkdən çəkinməlidir.

Bu indikatorun pozuntularına aşağıdakıları aid etmək olar:

- Qanunvericilik ictimai məsləhətləşmələr üçün hər hansı dəqiq tənzimləyici normalar müəyyən etmir və ictimai məsləhətləşmələrin təşkilini və keçirilməsi qaydasını dövlət orqanlarının ixtiyarına buraxır;
- Rəylərini göndərmələri və ya ictimai tədbirdə iştirak etmələri üçün VCT-lərə bildiriş həmin tədbirin vaxtına çox qısa müddət qalmış verilir;
- Məsləhətləşmələrdə iştirak prosedurları VCT-lərin lüzumsuz sənədlər, məsələn, şəhadətnamə və ya təsisçilər haqqında məlumatlar təqdim etməsini tələb edir.

2. Qanunvericilikdə məşvərətçi qurumların yaradılması nəzərdə tutulub və onların üzvlərinin seçilməsi və onların daxilində qərarların qəbul edilməsi üçün aydın standartlar və şəffaf mexanizmlər müəyyən edilib.

Məşvərətçi qurumlar VCT-lərin dövlət siyasətinin hazırlanmasında, həyata keçirilməsində və izlənilməsində iştirakı üçün vacib vasitədir. Bu səbəbdən, tərkibinə VCT-lərin daxil olduğu məşvərətçi qurumların, məsələn, ictimai şuraların, işçi qruplarının və ya digər qurumların yaradılmasının qanunvericiliklə dövlət orqanlarından tələb edilməsinə vacibdir. Belə məşvərətçi qurumlar nazirliklərin və hökumətin, habelə digər dövlət qurumlarının və yerli səviyyəli idarəetmə orqanlarının (bələdiyyələrin) nəzdində yaradıla və fəaliyyətləri qanunla və ya qanun qüvvəli aktlarla tənzimləyə bilər. Bu məşvərətçi qurumlarda iştirak mexanizmləri şəffaf olmalı, yəni müvafiq orqan tərəfindən dərc olunmalı və VCT-lərin iştirakı üçün obyektiv və əqləbatan meyarlara əsaslanan dəqiq standartları təmin etməlidir. Namizədin rədd edilməsi üçün əsaslı səbəblər, maraqlar toqquşması halında lazımi təminatlar və həssas durunda olan qrupların iştirakını təmin edən müddəalar mövcud olmalıdır. Bu qurumlarda qərarların qəbul edilməsi də şəffaf olmalıdır, məsələn, iclasların protokolları və ya qərarlar icaslara qatılan VCT-lərin siyahısı ilə birlikdə internetdə yerləşdirilməlidir.

Məşvərətçi qurumu yaradan dövlət qurumu onun fəaliyyətini təmin etməli, xüsusən də onu binavə texniki avadanlıqlarla təchiz etməlidir.

Bu indikatorun pozuntularına aşağıdakıları aid etmək olar:

- Yalnız bəzi dövlət orqanlarına daimi məsləhətləşmə qurumları yaratmağa icazə verilir;
- Dövlət orqanları məşvərətçi qurumlar yaradıblar, amma onların tərkibini və fəaliyyətini tənzimləyən normalar yoxdur;
- Qanunda məşvərətçi qurumların dəqiq səlahiyyətləri əks olunmayıb;

- Məşvərətçi qurumun tərkibinə onu yaratmış orqan tərəfindən öncədən seçilmiş təşkilatlar daxildir;
- Məşvərətçi qurumların fəaliyyətlərinin şəffaflığı barədə tələb yoxdur.

3. Qanunvericilik siyasətin həyata keçirilməsinə, monitorinqinə və qiymətləndirilməsinə VCT-lərin cəlb olunmasını təmin edir.

Qanunvericilik müxtəlif dövlət orqanları tərəfindən qəbul edilən siyasətin həyata keçirilməsində, monitorinqində və qiymətləndirilməsində VCT-lərin iştirak etməsinə imkan verməlidir. VCT-lər siyasətin həyata keçirilməsi mərhələsində, məsələn, xidmətlərin göstərilməsi və layihələrin icrası prosesində iştirak etmək imkanına malik olmalıdırlar. Siyasət tədbirlərinin şamil olunduğu qrupların təmsilçiləri olaraq VCT-lər həm də bu siyasətin monitorinqində və qiymətləndirilməsində mühüm rol oynamalıdırlar. VCT-lərin bu mərhələlərə cəlb olunmasına yönələn səmərəli və şəffaf sistem qərəzsiz yanaşmanı və nəticələrə etimadı təmin etmiş olur. İtaliyada Moniton ([Monithon](#)) platforması seçilmiş siyasətin monitorinqində fəal iştirakı təşviq edir və geniş imkanlar təqdim edir, məsələn, seçilmiş layihənin tarixçəsini öyrənmək və gedişatını tədqiq etmək, mövcud məlumatlar

əsasında hesabatlar yazmaq və konkret ərazidə Aİ-nin maliyyə vəsaitlərinin xərclənməsini monitorinq edən qruplar təşkili etmək imkanı yaradır.

Bu indikatorun pozuntularına aşağıdakıları aid etmək olar:

- Qanunvericilikdə VCT-lərin siyasətin həyata keçirilməsində və monitorinqində iştirakı barədə heç bir müddəə yoxdur;
- Siyasətin monitorinqində iştirak üçün VCT-lərin seçilməsi qaydası müəyyən edilməyib.

Praktika

Praktika üçün indikatorlar
1. Qanun layihələri və onlarla bağlı müddətlər barəsində məlumatlar ödənişsizdir və onların istifadəsi asan olan vahid onlayn platformada yerləşdirilməsinə üstünlük verilir.
2. Məsləhətləşmənin formatı səmərəli iştirakçılığı təmin edir və VCT-lər erkən mərhələlərdən etibarən qərarların qəbulu prosesinə öz töhfələrini verməyə dəvət edirlər və onlara kifayət qədər vaxt verilir.
3. Məşvərətçi qurumun mövcud olması VCT-lərin konkret məsələyə dair ictimai məsləhətləşmədə iştirak etmək imkanını məhdudlaşdırmır.
4. Dövlət orqanları VCT-lər tərəfindən təqdim edilən təklifləri ictimaiyyətin diqqətinə çatdırır və bu təkliflərə dair rəylərini bildirirlər.
5. Dövlət siyasətləri və proqramlarının icrası, monitorinqi və qiymətləndirilməsinə VCT-lərin cəlb edilməsi praktikasası artmaqdadır.

1. Qanun layihələri və onlarla bağlı müddətlər barəsində məlumatlar ödənişsizdir və onların istifadəsi asan olan vahid onlayn platformada yerləşdirilməsinə üstünlük verilir.

Qanun layihələri haqqında məlumatlar dərc edilməli və qanunla tələb olunan müddətlərdə əlçatan formatda ictimaiyyətə təqdim edilməlidir. Xüsusilə fəvqəladə hallarda məlumatların vaxtında və əlçatan nəşrinə ehtiyac var. Bu məlumatlar dərc edilərkən onlara müvafiq sənədlər əlavə olunmalı və məsləhətləşmələrin aparılması üçün müəyyən edilmiş müddət göstərməlidir. Bütün qanun layihələri haqqında məlumatlar İKT alətləri vasitəsilə bir yerdə cəmləşdirilə, məsələn, vahid platformada yerləşdirilə bilər ki, onların istifadəsi asan olsun. Bu platformadan istifadə üçün abunə və ya haqq tələb edilməməlidir. Məsələn, Ermənistanda xüsusi platforma (www.e-draft.am) vardır ki, orada qanun layihələri onlara əlavə olunmuş müvafiq sənədlərlə birlikdə yerləşdirilir. Platforma istifadəçilərin qanun layihələrini axtarmalarına və yazılı rəy bildirmələrinə imkan verir; orada həmçinin şərhlərin və onlara verilən cavabların xülasəsi verilir. Kiçik yaşayış məntəqələrində yerli hakimiyyət orqanları siyasət layihələrinin hər kəs üçün əlçatan olmasını müvafiq vasitələrlə, o cümlədən offlayn formatlar vasitəsilə, məsələn, məlumat lövhələrinin yerləşdirilməsi və ya bələdiyyə şurasında toplantıların keçirilməsi vasitəsilə təmin etməlidirlər.

Bu indikatorun pozuntularına aşağıdakıları aid etmək olar:

- Qanun layihələri barədə məlumatlar xüsusi platformada yerləşdirilir, həmin platformanın istifadəsi üçün isə abunə olmaq və istifadə haqqı ödəmək tələb edilir.
- Baxmayaraq ki, böhran dövründə qanunvericilikdəki dəyişikliklər və ya qəbul edilmiş tədbirlər ictimai davranışları tənzimləyir və ya yüksək sanksiyaları nəzərdə tutanlar, onlar barəsində məlumatlar hər kəs üçün əlçatan deyil.

Qanunun tələb etdiyi kimi, VCT-lərin məsləhətləşmələrə hazırlaşmasına və öz töhfəsini verməsinə imkan yaratmaq üçün ictimai məsləhətləşmələr barədə qabaqcadan məlumat verilməlidir. Bir çox VCT-lərin prosesdə səmərəli iştirakını təmin etmək üçün məsləhətləşmələrin müxtəlif mexanizmləri tətbiq edilməlidir. Qanun layihələri və siyasət sənədləri erkən mərhələdə müzakirə olunmalı və layihənin hazırlanmasının növbəti mərhələsinə qədər onların yenidən nəzərdən keçirilməsi imkanı mövcud olmalıdır. Həmçinin layihələrin bütün sonrakı variantları ilə bağlı VCT-lərlə məsləhətləşmələr aparılmalıdır. Qanun layihələrinin və siyasət sənədlərinin yenidən baxılmış versiyaları hazırlanan kimi mümkün qədər tezliklə dərc edilməlidir.

Dövlət orqanları qanunvericilik aktlarının, qərarların və ya digər hüquqi aktların qəbul edilməsi üçün "təcili" və ya "tezləşdirilmiş" prosedurları ictimai məsləhətləşmə tələbindən yayınmaq üçün tətbiq etməməlidirlər. Belə prosedurlar nadir hallarda tətbiq edilməlidirlər. Hər bir halda bu cür prosedurların zəruri və məqsəduyğun olub-olmadığını yoxlamaq üçün mexanizm yaradılmalıdır.

Bu indikatorun pozuntularına aşağıdakıları aid etmək olar:

- Qanunvericilik layihələri şərhlərin təqdim edilməsi müddətinin sonuna bir həftədən az vaxt qalmış internetdə yerləşdirilir;
- VCT-lər ictimai məsləhətləşmələrə az vaxt qalmış bu tədbirə dəvət edilir, yaxud müzakirə olunacaq siyasət və ya qanun layihəsi iclasdan öncə onlara təqdim edilmir;
- Qanun və siyasət layihələri məsləhətləşmənin erkən mərhələlərində müzakirə olunur və onlarda mühüm dəyişikliklər edilir; amma həmin dəyişikliklər nəzərdən keçirilməzdən öncə dərc edilmir və (və ya) onlarla bağlı məsləhətləşmələr aparılmır;
- VCT-lər rəylərini təqdim etməyə artıq bütün əsas məsələlərə dair qərar verildikdən sonra dəvət edilir ki, bu da dəyişiklikləri çətinləşdirir və bəlkə də mümkünsüz edir;
- Bir çox hallarda qanun layihələrini ictimai məsləhətləşmə aparmadan qəbul etmək üçün "təcili" prosedurlardan istifadə edilir.

3. Məşvərətçi qurumun mövcud olması VCT-lərin konkret məsələyə dair ictimai məsləhətləşmədə iştirak etmək imkanını məhdudlaşdırmır.

İctimai məsləhətləşmələrin təşkilatçıları qərəzsiz olmalı və ictimai qərarların qəbulu proseslərini bütün maraqlı VCT-lər üçün, o cümlədən kiçik qruplar və ya aşağı təbəqələri birləşdirən vətəndaş cəmiyyəti qrupları üçün açıq olmalıdır. Kiçik qruplar, hətta mütəmadi müzakirələrə qatılmasalar belə, yaxud məşvərətçi qurumlar və ya təyin olunmuş dövlət orqanları/işçi qrupları kimi institusional iştirakçılıq sistemlərinə (məsələn, ictimai şuralara) cəlb edilməsələr belə,

məsləhətləşmələrdə iştirak etmək imkanına malik olmalıdırlar. Məşvərətçi qurumların üzvü olmayan şəxslərə bu qurumların iclaslarında iştirak etmək və həmçinin rəylərini bildirmək imkanı verilməlidir.

Bu indikatorun pozuntularına aşağıdakıları aid etmək olar:

- Konkret dövlət orqanının qanun və siyasət layihələri yalnız həmin orqanın məşvərətçi qurumlarının iclasları çərçivəsində müzakirə olunur.

4. Dövlət orqanları VCT-lər tərəfindən təqdim edilən təklifləri ictimaiyyətin diqqətinə çatdırır və bu təkliflərə dair rəylərini bildirirlər.

Alınan qeyd və təkliflərə dair rəy bildirilməsi etimadın artırılmasının və əməkdaşlığın gücləndirilməsinin mühüm elementidir. Vətəndaş cəmiyyətindən alınan bütün şərhlərə, müzakirə olunan təkliflərin lehinə və ya əleyhinə olmalarından asılı olmayaraq, eyni dərəcədə diqqət yetirilməli və onlar ictimaiyyətə təqdim edilməlidir. Hər bir təklifə dair rəy lazımi qeydlərlə birlikdə dərc olunmalı, həmin qeydlərdə yekun sənədə hansı təkliflərin daxil edildiyi və hansıların daxil edilmədiyini göstərilməli və səbəbi izah edilməlidir. Təkliflərə dair rəy həmçinin qeyd və təkliflərə verilmiş bütün cavabların və görülmüş tədbirlərin xülasəsini özündə əks etdirən qısa hesabat kimi də təqdim edilə bilər.

Bu indikatorun pozuntularına aşağıdakıları aid etmək olar:

- Alınan şərhlərin qısa xülasəsi təqdim edilir, amma nə onların yekun layihəyə daxil edildikləri, nə də daxil edilmədikləri barədə məlumat verilmir və imtina cavabının səbəblərinə dair heç bir izahat verilmir.

5. Dövlət siyasətləri və proqramlarının icrası, monitorinqi və qiymətləndirilməsinə VCT-lərin cəlb edilməsi praktikası artmaqdadır.

VCT-lər təkcə dövlət siyasətləri və proqramları ilə bağlı müzakirələrə deyil, həm də onların icrasına və monitorinqinə cəlb olunmalıdırlar və bu fəaliyyət yalnız dövlət qurumlarının və ya şirkətlərin səlahiyyətinə aid edilməməlidir. Bu, şəffaf şəkildə və VCT-lərin təcrübəsinə əsaslanmaqla baş verməlidir. VCT-lər səhiyyə, təhsil xidmətləri və ya sosial xidmətlər göstərmək, mədəniyyət və s. sahələrdə məşğul olmaq potensialına malikdirlər. Bundan əlavə, VCT-lər müxtəlif dövlət siyasətlərinin təsirini qiymətləndirə bilər, məsələn, tənzimləmə təsirlərinin qiymətləndirilməsində iştirak edə və ya tikinti, infrastruktur və s. daxil olmaqla müxtəlif layihələrin ətraf mühitə təsirini qiymətləndirə bilərlər. Bu indikator monitorinq, qiymətləndirmə və icra proseslərinə VCT-lərin cəlb olunmasının konkret nümunələri barədə məlumatları təmin etməli və bu məsələdə müsbət tendensiyanın olub-olmadığını qiymətləndirməlidir.

Bu pozuntularına aşağıdakıları aid etmək olar:

- VCT-lərin monitorinq və ya icra proseslərində, xüsusən potensiala və təcrübəyə malik olduqları sahələrdə iştirakına praktik maneələr var.

3-cü standart. VCT-lər onların səmərəli iştirakçılığı üçün zəruri olan məlumatlara çıxış əldə etmək imkanına malikdirlər.

Qərarların qəbul prosesində səmərəli iştirak yalnız o halda mümkün ola bilər ki, VCT bütün zəruri məlumatlara çıxış imkanına malik olsun. Qərarların qəbulu prosesləri üçün zəruri olan bütün məlumatların dərc edilməsinin şərtləri və müddətləri qanunvericilikdə müəyyənləşdirilməlidir. Dövlət orqanları sadə və aydın prosedur vasitəsilə məlumatlara çıxış imkanını təmin etməlidirlər. Dövlətlər dövlət qurumlarının üzərinə öhdəlik qoymalıdırlar ki, təklif etdikləri qanun layihələrini vaxtında dərc etsinlər.

Qanunvericilik

Qanunvericilik üçün indikatorlar
1. Qanunvericilikdə dövlət orqanlarının qərarların qəbulu prosesi ilə bağlı bütün məlumatları dərc etməsinin şərtləri və müddətləri müəyyən edilib.
2. Qanunvericilikdə məlumatların əldə edilməsi üçün sadə və aydın prosedurlar müəyyən edilib.

1. Qanunvericilikdə dövlət orqanlarının qərarların qəbulu prosesi ilə bağlı bütün məlumatları dərc etməsinin şərtləri və müddətləri müəyyən edilib.

Qərarların qəbulunda iştirak hüququ şəffaflıq prinsipi ilə və müvafiq məlumatlara tam çıxış əldə etmək imkanı ilə sıx bağlıdır. Buna görə də, qanunda dəqiq şəkildə müəyyən edilmiş hallar istisna olmaqla, qərarlarla bağlı məlumatlar əlçatan olmalıdır. Bundan əlavə, belə məhdudiyyətlər Avropa Şurasının konvensiyalarına və digər beynəlxalq öhdəliklərə uyğun olmalıdır.

Məlumatlar ödənişsiz və ya münasib qiymətə (məsələn, çap olunan materialların xərclərinə uyğun qiymətə) və qanunla müəyyən edilmiş müddətlərdə internet və ya çap mediası vasitəsilə təqdim edilməlidir. Məlumatlar aydın və anlaşılan formada təqdim edilməli, təqdim edilmiş sorğuların mahiyyətinə aid olmalı və sorğu vermiş tərəf üçün əlçatan olmalıdır. Bundan əlavə, məlumatları alanın onlardan öz mülahizəsi əsasında istifadə etməsinə, məsələn, onları çap etməsinə və ya internet saytında yerləşdirməsinə icazə verilməlidir.

Məlumatlara çıxışı asanlaşdırmaq üçün qanunla dövlət orqanlarının üzərinə öhdəlik qoyulmalıdır ki, dəyişikliklər edilməsini və ya qəbul olunmasını təklif etməyi planlaşdırdıqları bütün qanun və siyasət layihələrini özündə əks etdirən qanunvericilik gündəliyini dərc etsinlər, çünki VCT-lər təkliflərini və (və ya) şərhlərini hazırlamaq üçün həmin qanun və ya siyasət layihələri ilə tanış olmalıdırlar.

Dövlət orqanları qərarların qəbulu prosesi və iştirak prosedurları barədə yenilənən və dolğun məlumatlar təqdim etməlidirlər. Məsələn, "Açıq məlumatları əldə etmək haqqında" Ukrayna qanununun 15-ci maddəsinə əsasən, məlumatın sahibi müzakirəyə çıxarılaçaq qərar layihələrini və

öz açıq iclaslarının gündəliyini həmin sənədin təsdiqlənəcəyi tarixə ən azı beş işi günü qalanadək dərc etməlidir. Yerli hakimiyyət orqanlarının normativ aktlarının və qərarlarının layihələri isə qəbul edilmək məqsədi ilə nəzərdən keçiriləcəyi tarixə ən azı 20 iş günü qalanadək ictimaiyyətə təqdim edilməlidir.

Bu indikatorun pozuntularına aşağıdakıları aid etmək olar:

- Qanunda hökumətin qərarları ilə bağlı məlumatların dərc edilməsini nəzərdə tutan heç bir tələb yoxdur;
- Qanunda qərarlarla bağlı məlumatların dərc edilməsi üçün son müddətləri müəyyən edən heç bir müddəə yoxdur;
- Qanunlar hökumətin qanunvericilik gündəliyini dərc etməsini nəzərdə tutmur.

2. Qanunvericilikdə məlumatların əldə edilməsi üçün sadə və aydın prosedurlar müəyyən edilib.

Açıq məlumatların əldə edilməsi imkanı qanunvericilik səviyyəsində tənzimlənəlməlidir. Belə qanunvericilikdə məlumat barədə sorğu vermək üçün tələb olunan sənədlər, məlumatların təqdim edilməsinin müddətləri və imtina üçün əsaslı səbəblər müəyyən edilməli, həmin səbəblər aydın və anlaşılan olmalı və onların tam siyahısı öz əksini tapmalıdır. VCT-lər açıq məlumat üçün sorğu vermələrinin səbəbini göstərməyə borclu deyillər. Sorğu ilə bağlı rəsmiyyətlər belə sorğunun baxılması üçün zəruri olan səviyyəni aşmamalıdır.

Bu indikatorun pozuntularına aşağıdakıları aid etmək olar:

- Məlumatların əldə edilməsi qanunla tənzimlənmir;
- Məlumat əldə etmək üçün çoxlu sayda sənəd təqdim etmək lazımdır.

Praktika

Praktika üçün indikatorlar
1. Qanun və siyasət layihələri dərc olunur və əlçatandır və VCT-lər normativ aktların layihələri ilə bağlı ictimai dinləmələr və ya müzakirələr barədə lazımi qaydada məlumatlandırılırlar.
2. Dövlət orqanları informasiya sorğularına vaxtında və ödənişsiz qaydada cavab verirlər.

1. Qanun və siyasət layihələri dərc olunur və əlçatandır və VCT-lər normativ aktların layihələri ilə bağlı ictimai dinləmələr və ya müzakirələr barədə lazımi qaydada məlumatlandırılırlar.

Dövlət orqanları müəyyən edilmiş prosedurlara uyğun olaraq qanun və siyasət layihələrini ictimai müzakirəyə təqdim etməlidirlər. Bununla bağlı məlumatlar lüzumsuz inzibati maneələr yaradılmadan, açıq məlumat prinsiplərinə uyğun surətdə, ödənişsiz qaydada və vaxtında təqdim edilməlidir. Məlumatların əlçatanlığı həm də o deməkdir ki, VCT-lər qanun layihələri barədə məlumatları heç bir əlavə razılıq almağa ehtiyac olmadan onlayn və ya offlayn rejimdə əldə etmək imkanına malik olmalıdırlar. Məlumatların vaxtında dərc edilməsi o deməkdir ki, VCT-lər ictimai

dinləmələrə və ya müzakirələrə hazırlaşmaq, məsələn, layihələrlə tanış olmaq və təkliflərini yazmaq üçün kifayət qədər vaxta malik olmalıdırlar. Məlumatlar onlayn və ya offlayn rejimdə təqdim edilə bilər.

Qanun layihələrini əldə etmək imkanı məhdudlaşdırıldığı hallarda qanunvericiliyin tələblərinə əməl edilməlidir. Bundan başqa, belə hallar yalnız məhdud məqsədlər üçün, yəni milli təhlükəsizlik, müdafiə və beynəlxalq əlaqələr; ictimai asayiş; cinayətlərin qarşısının alınması, araşdırılması və ya təqsirkarların məsuliyyətə cəlb edilməsi kimi məqsədlər üçün istifadə edilməlidir.

Bu indikatorun pozuntularına aşağıdakıları aid etmək olar:

- Qanun və ya siyasət layihəsinin ictimai müzakirəyə təqdim edilmədiyi hallar olur;
- İctimai müzakirəyə çıxarılaçaq qanun və ya siyasət layihəsinin dərc edilməsində ləngimələr olur;
- Dövlət orqanları ictimai dinləmələrin və ya müzakirələrin keçiriləcəyini elan etmirlər;
- Dövlət səbəblərini bildirmədən VCT-yə qanunvericilik layihəsi barədə məlumat verməkdən imtina edir;
- Dövlət orqanları ictimai dinləmələrin və ya müzakirələrin keçiriləcəyini hazırlıq üçün kifayət qədər vaxt vermədən elan edirlər.

2. Dövlət orqanları informasiya sorğularına vaxtında və ödənişsiz qaydada cavab verirlər.

Dövlət orqanları açıq məlumatın təqdim edilməsi üçün lazımi qaydada tərtib edilmiş sorğulara müəyyən edilmiş müddətlər ərzində cavab verməlidirlər. Bundan başqa, materialların çapı və (və ya) surətinin çıxarılması ilə əlaqədar olan və öncədən müəyyən edilən əqləbatan xərclərin ödənişi istisna olmaqla, dövlət qurumları cavablarını ödənişsiz qaydada təqdim etməlidirlər. Sorğu verəndən yalnız kimliyinin dövlət tərəfindən müəyyənləşdirilməsi və sorğunun cavablandırılması üçün zəruri olan minimum məlumatlar tələb olunmalıdır.

Dövlət orqanları informasiya sorğularına vaxtında və dolğun cavab verməli, məlumatları verməkdən imtina etdikdə imtinanı məlumatın konfidensiallığı, milli təhlükəsizlik mülahizələri və s. kimi müvafiq qanuni səbəblərlə aydın şəkildə əsaslandırılmalıdırlar. Məlumatların verilməsindən imtina edildikdə imtinanı dəqiq şəkildə əsaslandırmaq üçün müvafiq qanunlara istinad edilməlidir.

Bundan başqa, VCT-lər məlumatların əldə edilməsinin məhdudlaşdırılmasından və ya çətinləşdirilməsindən şikayət etmək imkanına malik olmalı və dövlət bu cür şikayətlərə cavab verməli və vəziyyətin düzəldilməsinə yönələn tədbirlər görməlidir.

Bu indikatorun pozuntularına aşağıdakıları aid etmək olar:

- Dövlət orqanları sorğulara cavab vermir;
- Dövlət orqanları sorğuların cavablandırılmasının müddətlərinə əməl etmirlər;
- Dövlət orqanları sorğuya elə cavab verirlər ki, əslində suallar cavablandırılmamış qalır.
- Fövqəladə hallar zamanı informasiyaya çıxış məhdudlaşdırılır.

4-cü standart. Qərarların qəbulunda iştirak siyasi fəaliyyətdən və lobbicilikdən fərqlənir.

Son illərdə siyasi fəaliyyət və lobbiciliklə bağlı şəffaflıq tələblərini gücləndirmək istəyi VCT-lərin ictimai müzakirələrə qatılmaq və qərarların qəbulu prosesində iştirak etmək imkanlarına təsir göstərmişdir. VCT-lərin fəaliyyətləri getdikcə daha çox siyasi fəaliyyət kimi xarakterizə olunur ki, bu da bəzi təşkilatların həddən artıq inzibati öhdəliklərlə və təzyiqlərlə üzləşməsinə səbəb olur. Birləşmək, ifadə və iştirak azadlığı hüquqlarının məhdudlaşdırıldığı bütün digər hallarda olduğu kimi, bu halda da məhdudiyyətlər dövlətin qanuni məqsədinə və mütənasiblik prinsipinə əsaslanmalıdır. Buna görə də, siyasi fəaliyyətin dəqiq və məhdud çərçivəli anlayışı verilməlidir ki, onlar VCT-lərin ictimai və təşviqat fəaliyyətində iştirakını məhdudlaşdırmayın. Analoji olaraq, lobbicilik fəaliyyətinin tənzimlənməsi VCT-lərin ictimai maraqların müdafiəsi ilə bağlı fəaliyyətini məhdudlaşdırmamalıdır.

Qanunvericilik

Qanunvericilik üçün indikatorlar
1. Siyasi fəaliyyətdə VCT-lərin iştirakına qoyulan məhdudiyyətlər dəqiq şəkildə müəyyən edilib və məhdud çərçivəlidir və VCT-lərin dövlət siyasəti ilə bağlı fəaliyyətdə iştirak etmək imkanına təsir göstərmir.
2. Lobbiciliyin tənzimlənməsi VCT-lərin dövlət siyasəti və ictimai maraqların müdafiəsi ilə bağlı fəaliyyətini məhdudlaşdırmır.

1. Siyasi fəaliyyətdə VCT-lərin iştirakına qoyulan məhdudiyyətlər dəqiq şəkildə müəyyən edilib və məhdud çərçivəlidir və VCT-lərin dövlət siyasəti ilə bağlı fəaliyyətdə iştirak etmək imkanına təsir göstərmir.

Dövlət işlərinin aparılmasında və dövlət siyasətinin hazırlanmasında fərdlərin və qrupların iştirakı demokratiyanın mühüm elementidir.

VCT-lər üzvlərinin və digər maraqlı tərəflərin rəylərini toplamaq və çatdırmaq üçün vasitə olduqlarına görə siyasətin hazırlanması prosesində çox mühüm rol oynayır. Onların prosesdə iştirakı siyasi qərarların qəbulu prosesinə töhfə verir və nəticə etibarlı ilə hazırlanan siyasətin keyfiyyətinin və aktuallığının artırılması üçün böyük potensiala malikdir.

Geniş mənada götürsək, siyasi fəaliyyət təkcə dövlət vəzifəsinə namizədlərin dəstəklənməsi və ya siyasi partiyalar üçün vəsaitin toplanması kimi məsələləri deyil, həm də bir sıra VCT-lər tərəfindən həyata keçirilən fəaliyyəti, məsələn, müəyyən qanunların lehinə və ya əleyhinə təşviqat aparma, ictimai maraqların müdafiəsi ilə məşğul olma, ictimai maraqlar naminə məhkəmə çəkişməsi aparma və ya siyasətlə bağlı müzakirələrdə iştirak etmə kimi fəaliyyəti əhatə edə bilər. VCT-lərin bu qanuni fəaliyyətinin məhdudlaşdırılmasının qarşısını almaq üçün ölkələr özlərinin müvafiq qanunvericiliklərində aydın şəkildə göstərməlidirlər ki, hansı fəaliyyət "siyasi fəaliyyətdə iştirak"

hesab olunur. Önemli olan budur ki, siyasi fəaliyyəti tənzimləyən hüquqi aktlar VCT-lərin iştirakçılıq hüququnu və təşkilatın özünün və ya maraqlı tərəflərin rəylərini təqdim etmək hüququnu pozmasın.

Bu indikatorun pozuntularına aşağıdakıları aid etmək olar:

- Siyasi fəaliyyətin anlayışı olduqca genişdir, eyni zamanda VCT-lərin siyasi fəaliyyətlə məşğul olmaq imkanlarını məhdudlaşdırır;
- Xaricdən maliyyə vəsaiti alan VCT-lərin dövlət siyasəti ilə bağlı fəaliyyətdə iştirak etməsi qadağandır;
- Siyasi fəaliyyətə dair normativ aktlar mürəkkəb və ya məhdudlaşdırıcıdır, nəticədə VCT-lər könüllü susqunluq variantını seçməli olurlar.

2. Lobbiciliyin tənzimlənməsi VCT-lərin dövlət siyasəti və ictimai maraqların müdafiəsi ilə bağlı fəaliyyətini məhdudlaşdırmır.

Lobbicilik qanunvericiliyə, siyasətə dair qərarların və ya inzibati qərarların qəbuluna təsir göstərmək üçün vəzifəli şəxslə həm şifahi, həm də yazılı formada ünsiyyətdə olmaqdır. Lobbicilik ilə ictimai maraqların müdafiəsi (sonuncu prinsipə qeyri-kommersiya fəaliyyətidir) arasında dəqiq fərq qoymaq üçün milli qanunvericilikdə lobbicilik qeydiyyatına alınmış lobbicilər və ya onların lobbicilik haqqında müqaviləni imzalamış işçiləri tərəfindən pul ödənişi müqabilində həyata keçirilən fəaliyyət kimi müəyyən edilə bilər, buna misal olaraq "Lobbicilik haqqında" 2008-ci il tarixli Makedoniya qanununu (2-ci maddə) göstərmək olar.

Önemli olan budur ki, "lobbicilik" anlayışı və lobbiciliyi tənzimləyən normativ aktlar VCT-lərin hüquqlarına və fəaliyyətinə, xüsusən ictimai çıxışların edilməsi, təhlillərin aparılması, sorğuların

və ya araşdırmaların nəticələrinin ictimaiyyətə açıqlanması və qərarları qəbul edənlərlə məlumatların paylaşılması kimi tipik ictimai maraqların müdafiəsi fəaliyyətinə mane olmasın.

Bu indikatorun pozuntularına aşağıdakıları aid etmək olar:

- Lobbicilik fəaliyyətinin anlayışı VCT-lərin ictimai maraqların müdafiəsi ilə məşğul olmaq imkanlarını məhdudlaşdırır;
- VCT-lər dövlət siyasəti ilə bağlı fəaliyyəti həyata keçirərkən lobbicilər kimi qeydiyyatdan keçməlidirlər;
- VCT-lər lobbicilər kimi qeydiyyatdan keçmədən dövlət orqanlarının binalarına daxil ola bilməzlər.

Praktika

Praktika üçün indikatorlar
1. VCT-lər siyasi partiyaların maraqlarını müdafiə edən və ya ideyalarına alternativ olan baxışlarına görə təqib edilmir və heç bir təzyiqlə üzləşmirlər.
2. VCT-lər lobbici və ya peşəkar vəkil kimi qeydiyyatdan keçməyə ehtiyac olmadan, yaxud üzərlərinə hər hansı əlavə inzibati və ya maliyyə öhdəlikləri qoyulmadan ictimai maraqların müdafiəsi fəaliyyəti ilə sərbəst surətdə məşğul olurlar.

1. VCT-lər siyasi partiyaların maraqlarını müdafiə edən və ya ideyalarına alternativ olan baxışlarına görə təqib edilmir və heç bir təzyiqlə üzləşmirlər.

VCT-lər fəaliyyətlərindən əl çəkmələri üçün susdurularsa və ya hədələnərsə, iştirakçılıq hüququ həyata keçirilə bilməz. Hədələmə müxtəlif yollarla baş verə bilər: işçilərin fiziki olaraq hədələnməsi, VCT-lərə qarşı maliyyə sanksiyalarının tətbiqi, onların əlaqələrinə və əməkdaşlıq imkanlarına maneələr yaradılması və s. VCT-lər bu cür təhdidlərdən azad olmalı və qərarların qəbulu prosesində açıq şəkildə iştirak etmək və təmsil etdikləri maraqlı tərəflərin marağında olan istənilən qərarı müdafiə etmək imkanına malik olmalıdırlar. Heç bir VCT-nin hüquqları qərarların qəbulu prosesində iştirakı səbəbindən məhdudlaşdırıla bilməz.

Siyasi partiyalar, xüsusilə də hakimiyyətdə olanlar, hakim partiyanın öz baxışlarından asılı olmayaraq, VCT-lərin rəylərini və əqidələrini sərbəst ifadə etmək hüquqlarına hörmət etməyə borcludurlar. Siyasi partiyalar, dövlət qulluqçuları və digər şəxslər VCT-ləri hökumətin ümumi siyasi xəttini dəstəkləməyə inandırmaq üçün onlara təzyiq göstərməməlidirlər. Belə təzyiq müxtəlif formalarda baş verə bilər, məsələn, VCT-lərin daxili idarəçiliyinə müdaxilə edilə və yaxud dövlət

tərəfindən maliyyələşdirmə imkanları VCT-nin hakim siyasi partiyaya dəstək ifadə etməsi ilə şərtləndirilə bilər.

Bu indikatorun pozuntularına aşağıdakıları aid etmək olar:

- VCT-lər hökumətin siyasətini tənqidi şəkildə qiymətləndirmələri səbəbindən qeyri-kommersiya statusunu itirirlər;
- VCT-lərin işçiləri müəyyən layihə barədə fikirlərinə görə təqibə/fiziki xəsarətə məruz qalırlar;
- VCT-lərin işçilərini hakim siyasi partiyanın mənafeələrini dəstəkləməyə məcbur etmək məqsədi ilə telefonla hədələyirlər.

2. VCT-lər lobbiçi və ya peşəkar vəkil kimi qeydiyyatdan keçməyə ehtiyac olmadan, yaxud üzərlərinə hər hansı əlavə inzibati və ya maliyyə öhdəlikləri qoyulmadan ictimai maraqların müdafiəsi fəaliyyəti ilə sərbəst surətdə məşğul olurlar.

Səmərəli təşviqat fəaliyyəti VCT-lərə imkan verir ki, mühüm sosial məsələlərə dair ictimai müzakirələri formalaşdırsınlar və icmaların həyatlarına təsir edən siyasət sahələrində onların maraqlarını təbliğ etsinlər. VCT-lərin ictimai dinləmə və məsləhətləşmələrdə iştirak etmək, siyasət və qanunvericiliklə bağlı şərhlər vermək və s. bu kimi ictimai maraqların müdafiəsi fəaliyyətini həyata keçirmək üçün qanunvericiliklə müəyyən edilmiş xüsusi status almalarına ehtiyac yoxdur.

Eynilə, VCT-lər hər hansı siyasətin təşviqi ilə məşğul olduqları təqdirdə xüsusi ödənişlər etməli və ya əlavə hesabatlar təqdim etməli deyillər.

Bu indikatorun pozuntularına aşağıdakıları aid etmək olar:

- Dövlət orqanları VCT-lərə lobbici kimi qeydiyyatdan keçmədən ictimai maraqların müdafiəsi fəaliyyəti ilə məşğul olmalarına görə cərimə tətbiq edirlər;
- VCT-lər ictimai maraqların müdafiəsi fəaliyyəti ilə məşğul olduqda təsisçiləri və üzvləri haqqında əlavə məlumat təqdim etməlidirlər;
- İctimai maraqların müdafiəsi ilə məşğul olan VCT-lərin yoxlanılması halları yoxlamaların qrafikində nəzərdə tutulduğundan daha çox baş verir.

Müvafiq mənbələr

- ATƏT/DTİHB və Venesiya Komissiyasının müştərək sənədi: "Birləşmək azadlığına dair rəhbər prinsiplər", 31, 183-195-ci bəndlər.
- Mülki və siyasi hüquqlar haqqında Beynəlxalq Pakt, 25-ci maddə.
- BMT-nin İnsan Hüquqları Komitəsinin 25 sayılı ümumi şərh: Dövlət işlərinin aparılmasında iştirak hüququ, səsvermə hüquqları və dövlət qulluğuna bərabər şərtlərlə buraxılmaq hüququ (25-ci maddə): 12/07/96. CCPR/C/21/Rev.1/Add.7, 1-4-cü bəndlər.
- Dövlət işlərinə dair qərarların qəbulu proseslərində ictimai birliklərin iştirakçının genişləndirilməsinə dair ATƏT-in tövsiyələri, Vyana (15-16 aprel 2015-ci il), 3, 6-7, 10-11, 16, 20-21, 25-26, 27.
- ATƏT, Dövlət ilə vətəndaş cəmiyyəti təşkilatları arasında etimadın yaradılması tədbirlərinə dair beynəlxalq praktika, IV fəsil (dekabr 2010-cu il).
- BMT-nin İnsan Hüquqları Şurası, İnsan hüquqlarına dair mövcud normalar kontekstində dövlət işlərinin aparılmasında iştirak etmək hüququnun təşviqi, müdafiəsi və həyata keçirilməsi: müsbət praktikalar, təcrübələr, problemlər və onları aradan qaldırmağın yolları: Birləşmiş Millətlər Təşkilatının İnsan Hüquqları üzrə Ali Komissarlığının məruzəsi, A/HRC/30/26 (23 iyul 2015-ci il).
- DTİHB, Dövlət işlərinin aparılmasında iştirak etmək hüququnun səmərəli şəkildə həyata keçirilməsinə dair rəhbər prinsiplərin layihəsi, A/HRC/39/28 (sentyabr 2018-ci il), 19, 21, 56-58, 64-77, 79, 82-94-cü bəndlər.
- CCPR / C / 128/2, İnsan Hüquqları Komitəsi, COVID-19 pandemiyası ilə əlaqədar olaraq Pakt üzrə öhdəliklərdən geri çəkilmələrə dair bəyanat.
- Yoxlama siyahısı – Əhəlinin sağlamlığı ilə əlaqədar fəvqəladə hallarda birləşmək və toplaşmaq azadlığı (Dinc toplaşmaq və birləşmək azadlığı hüquqları üzrə Xüsusi Məruzəçi tərəfindən hazırlanmışdır).

- İqtisadi Əməkdaşlıq və İnkişaf Təşkilatı, Lobbicilik fəaliyyətində şəffaflıq və dürüstlük prinsipləri barədə Şuranın tövsiyəsi, Əlavə (2018-ci il).
- Siyasi qərarların qəbulunda ictimai iştirakçılığa dair Avropa Şurasının rəhbəri prinsipləri, CM(2017)-83 final, (27 sentyabr 2017-ci il), 4, 6, 8-12, 20-21, 23, 26-29-cu bəndlər.
- Avropa Şurasının QHT-lər haqqında qanunvericilik üzrə Ekspertlər Şurası, Qeyri-hökumət təşkilatlarının siyasi fəaliyyətlərinin tənzimlənməsi, OING Conf/Exp (3 dekabr 2015-ci il).
- Rəsmi sənədlərlə tanışlığa buraxılma haqqında Avropa Şurasının (2002)2 sayılı tövsiyəsi (21 fevral 2002-ci ildə qəbul edilib).
- Dövlət qərarlarının qəbulu kontekstində lobbicilik fəaliyyətinin hüquqi tənzimlənməsi haqqında Avropa Şurasının CM/Rec(2017)2 sayılı tövsiyəsi (22 mart 2017-ci ildə qəbul edilib).
- Avropada qeyri-hökumət təşkilatlarının hüquqi statusuna dair Avropa Şurasının CM/Rec(2017)14 sayılı tövsiyəsi, 76-77-ci maddələr (10 oktyabr 2007-ci ildə qəbul edilib).
- Yerli ictimai həyatda vətəndaşların iştirakına dair Avropa Şurasının Rec(2001)19 sayılı tövsiyəsi (6 dekabr 2001-ci ildə qəbul edilib).
- Avropa Şurası, Qərarların qəbulu prosesində vətəndaş iştirakçılığına dair müsbət təcrübələr toplusu, CONF/PLE(2009)CODE1 (1 oktyabr 2009-cu ildə Beynəlxalq QHT-lər Konfransı tərəfindən qəbul edilib), məlumat sənədi, fəsil III.ii və fəsil IV.iii, 4-5.
- Avropa Şurası, Rəsmi sənədlərlə tanışlığa buraxılma haqqında Konvensiya (CETS № 205).
- Avropa Şurası və Qeyri-Kommersiya Hüququ üzrə Avropa Mərkəzi, Qərarların qəbulu proseslərində vətəndaş iştirakçılığı: Avropa Şurasındakı standartların və praktikaların icmalı, V fəsil, 1 və 2.2-ci bölmələr; VI fəsil, 3-cü bölmə və ölkələr üzrə nümunə № 13; VII fəsil (may 2016-cı il).
- Avropa Şurası; SG/Inf(2020)11, COVID-19 sanitar böhranı zamanı demokratiya, qanunun aliliyi və insan hüquqlarına riayət edilməsi. Üzv dövlətlər üçün təlimat; 7 aprel 2020, 2.3-cü.
- Vətəndaş Cəmiyyətinin müdafiəsi, Qeyri-Kommersiya Hüququ üzrə Beynəlxalq Mərkəz, Demokratiya uğrunda Ümumdünya Hərəkəti (sentyabr 2012-ci il).

6-cı SAHƏ. İFADƏ AZADLIĞI

Standart 1. Hər kəsin fikir və ifadə azadlığı hüququ vardır

Fikir və ifadə azadlığı demokratik cəmiyyətin təməlidir, çünki azad insanlar öz ehtiyac və prioritetlərini ifadə edə və qərar qəbul edənlərin məsuliyyətə cəlb edilməsini tələb edə bilərlər. Mülki və siyasi hüquqlar haqqında Beynəlxalq Pakt və Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyası ifadə azadlığına təminat verir. Fikir və ifadə azadlığına ayrı-seçkilik qoyulmadan hər bir şəxs üçün təminat verilir. O, istənilən mümkün formada informasiya və ideyaları axtarmaq, qəbul etmək və ötürmək hüququnu təmin edir. Dövlət ifadə azadlığını məhdudlaşdırmaqla, lakin hər hansı bir məhdudiyyət aydın şəkildə qanuna əsaslanmalı və qanuni məqsədlərə nail olmaq üçün mütləq zəruri olmalıdır. Nifrət xarakterli nitqlər, yəni ayrı-seçkilik, düşmənçilik və ya zorakılıq üçün təkan olan nifrətin təbliği ifadə azadlığı ilə qorunmur və qadağandır.

Qanunvericilik

Qanunvericilik üçün indikatorlar
1. Fikir və ifadə azadlığına ayrı-seçkilik qoyulmadan yerli və ya əcnəbi, fərd və ya qrup şəklində bütün şəxslər, o cümlədən VCT-lər üçün təminat verilir. 2. VCT-lər və onunla əlaqəli şəxslər sərhədlərdən asılı olmayaraq istənilən vasitə ilə bütün növdən olan informasiya və ideyaları axtarmaq, qəbul etmək və ötürməkdə sərbəstdirlər. 3. Ayrı-seçkilik, düşmənçilik və ya zorakılıq üçün təkan olan nifrətin təbliği qadağandır. 4. Məlumatların yayılmasına görə, yalan xəbərlərin və ya "dövlət tərəfindən təsdiqlənməmiş" məlumatların geniş və qeyri-müəyyən anlayışlarına əsaslanan heç bir sanksiya müəyyən edilmir.

1. Fikir və ifadə azadlığına ayrı-seçkilik qoyulmadan yerli və ya əcnəbi, fərd və ya qrup şəklində bütün şəxslər, o cümlədən VCT-lər üçün təminat verilir

Fikir və ifadə azadlığı hüququna hörmət və onun qorunması dövlətin milli qanunvericilikdə öz əksini tapmalı olan öhdəliyidir. Milli hüquq sistemi dövlətin bütün ərazisində fərdi və ya qrup şəklində, o cümlədən VCT-lər də daxil olmaqla hər bir şəxsin fikir və ifadə azadlığının səmərəli təminatını təmin etməlidir.

Fikir azadlığı hər hansı bir məhdudiyyətə məruz qala bilməz. Hər hansı fikirə malik olmaq azadlığı həmçinin heç bir fikirə malik olmamaq və hər hansı bir mövzuda öz fikirlərini açıqlamağa məcbur olmamaq kimi neqativ azadlığı da ehtiva edir. Sosial, siyasi, elmi, tarixi, əxlaqi və ya dini xarakterli də daxil olmaqla, fikirlərin bütün formaları qorunmalıdır. Fikirə malik olmaq cəzalandırıla bilməz. Dövlət fikir azadlığına istisna və ya məhdudiyyətlər qoya bilməz. Heç bir şəxs faktiki, qəbul edilmiş və ya ehtimal edilən fikirləri əsasında hər hansı hüquq pozuntusuna məruz qala bilməz. Məcburetmə formasından asılı olmayaraq, hər hansı şəxsi hər hansı bir fikirə malik olmağa və ya olmamağa məcbur etmək qadağandır.

İfadə azadlığı özündə xüsusi vəzifələri və məsuliyyəti ehtiva edir və buna görə də müəyyən formallıqlara, şərtlərə, məhdudiyyətlərə və ya cərimələrə məruz qala bilər. Hər hansı bu cür məhdudiyyət üç hissəli kumulyativ testdən keçməlidir:

- 1) hər kəs üçün aydın və əlçatan olan "qanunla nəzərdə tutulmalı" (hüquqi müəyyənlik prinsipi, proqnozlaşdırıla bilən və şəffaf);
- 2) qanuni məqsəd daşmalı (qanunilik prinsipi), yəni digər şəxslərin hüquqlarını və ya nüfuzunu və ya milli təhlükəsizliyi, ictimai asayışı, əhəlinin sağlamlığını və ya mədəniyyəti qorumaq üçün istifadə edilməlidir. Bu, məhdudiyyətlərin tam siyahısıdır və daha da genişləndirilə bilməz.
- 3) onların zəruriliyi sübut edilməli və hətta fəvqəladə vəziyyət zamanı müstəsna hallar, məsələn, əhəlinin sağlamlığı, müdafiəsi və ya milli təhlükəsizlik mülahizələri onların tətbiqini tələb etdikdə belə, onlar qarşıya qoyulan qanuni məqsədə nail olmaq üçün tələb olunan ən az məhdudlaşdırıcı vasitə olmalıdır (zərurilik və mütənasiblik prinsipi).

Bu indikatorun pozuntularına aşağıdakıları aid etmək olar:

- VCT və ya onunla bağlılığı olan şəxslərə hökumət tərəfindən rəsmi olaraq dəstəklənən elmi və ya tarixi faktları sual altına almaq və ya təkzib etmək qadağan edilə bilər;
- İfadə azadlığının məhdudlaşdırılması yazılı normalara deyil, ənənələrə, dinə və ya adət hüququna əsaslanır;
- İfadə azadlığının müəyyən formalarını məhdudlaşdıran hüquqi norma hər bir kəsin həmin normanın nə zaman və necə tətbiq olunmasını başa düşməyə imkan verəcək şəkildə aydın ifadə edilməmişdir;
- Qanun məhdudiyyətləri hakimiyyət orqanlarının sərəncamına buraxaraq onların (məhdudiyyətlərin) tam siyahısını nəzərdə tutmur.

2. VCT-lər və onunla əlaqəli şəxslər sərhədlərdən asılı olmayaraq istənilən vasitədən istifadə etməklə istənilən növdən olan informasiya və ideyaları axtarmaq, qəbul etmək və ötürməkdə sərbəstdirlər

İnformasiyaya adekvat çıxış demokratik idarəetmədə vətəndaş cəmiyyəti üzvlərinin iştirakı ilə qərarların qəbul edilməsi prosesləri üçün əsas şərtidir. İnformasiyaya çıxışın VCT-nin informasiya qəbul etmək və ötürmək hüququnun həyata keçirilməsi üçün zəruri olduğu hallarda hakimiyyət orqanlarının VCT-nin ictimai maraqlar naminə xahiş etdiyi məlumatın açıqlanmasından imtina etməsi bu hüququn pozulmasıdır.

Məlumatı axtarmaq, qəbul etmək və onu ötürmək hüququ sərhədlər ilə məhdudlaşmır və xarici VCT-lər məlumatları axtarmaq və qəbul etməkdə yerli VCT-lərlə eyni hüquqa malikdirlər. Eyni qaydada, məlumatı axtarmaq və qəbul etmək hüququ ölkədə VCT-lərin ölkədə yerləşdiyi yer ilə bağlı deyildir.

Hər cür növdən olan informasiya və ideyalar başqalarına istənilən formada və vasitə ilə ötürülə bilər. İfadə azadlığının qorunması hakimiyyət orqanları və ya əhəlinin əksəriyyəti tərəfindən "sarsıtmaq, təhqir və ya narahat etmək" iqtidarında olan ideyalar da daxil olmaqla, kritik və ya mübahisəli hesab

edilə bilən məlumat və ya ideyalara da şamil olunur. İfadə azadlığının qorunan formalarının nümunələri həmçinin fərdin şəxsi işlərinə və ya ictimai işlərə dair şərhləri, tərəfdarların cəlb edilməsi (canvassing), insan hüquqlarının müzakirəsi, jurnalistika, elmi tədqiqat, etnik, mədəni, dil və dini mənsubiyyətin ifadə edilməsi, bədii ifadə, reklam, tədris, siyasi müzakirələr və seçki kampaniyaları zamanı reklamı əhatə edir.

İfadə azadlığının qorunan formalarına "danışiq, yazı və işarə dili, eləcə də şəkillər və incəsənət predmetləri kimi sözlərsiz ifadələr" daxildir. İfadə vasitələrinə həmçinin "kitablar, qəzetlər, bülletenlər, poster və bannerlər, o cümlədən audio-vizual, oflayn, elektron və internet əsaslı ifadə üsullarının bütün formaları daxildir."¹²

Bu indikatorun pozuntusuna aid ola bilər:

- Yerli mediada xarici VCT-lərin öz mövqelərini ifadə etməsinin qadağan olunması;
- Hakimiyyət orqanları VCT-nin ictimai maraqlar və VCT-nin informasiya qəbul etmək və onu vətəndaş cəmiyyətinə ötürmək hüququnun həyata keçirilməsi üçün zəruri olan informasiyaya çıxışını təmin etməkdən imtina edir.

3. Ayrı-seçkiliyə, düşmənçiliyə və ya şiddətə təhrik edən nifrətin istənilən təbliği qadağandır

İfadə azadlığı mütləq hüquq deyildir; müəyyən nitq növləri qorunmur. Dövlətlər "istənilən müharibə təbliğatı"nı, o cümlədən "ayrı-seçkilik, düşmənçilik və ya şiddətə təhrik edən istənilən milli, irqi və ya dini nifrətin təbliğatını" qanunla qadağan etməlidirlər¹³. Bu konkret xüsusiyyətlərə adətən "nifrət çağırışları" kimi istinad olunur və onlar ifadə azadlığı hüququ ilə qorunmur.

İnternetin inkişafı ilə "kiber-sıxışdırma (bullying)" adlanan nifrətə çağırışın özünəməxsus bir forması da inkişaf etmişdir. Kiber-sıxışdırma, bir qayda olaraq kinli və təhqiredici məzmun, sıxışdırma və ya hətta zorakılıq təhdidləri ilə fərdi qurbanı (hətta təşkilatı) müəyyən edir və hədəfləyir. Bu hərəkət "nifrətə çağırış" ilə əhatə olunmur, belə ki, müəllif başqalarını "milli, irqi və ya dini" xüsusiyyətlərinə əsasən bir qrup insanlara qarşı hərəkətə təşviq etmək niyyətində olmur. Bununla belə, bu cür çağırışlara münasibətdə ifadə azadlığını qoruyan beynəlxalq standartlarla tələb olunan məhdudiyyətlər və üç hissəli test (yəni, qanunla nəzərdə tutulan məhdudiyyətlər, qanuni məqsədlər güdən və demokratik cəmiyyətdə zəruri olan) tətbiq olunur.

Qeyd etmək vacibdir ki, dövlətlər beynəlxalq standartlara uyğun olaraq yalnız üç xüsusi hədəf qrupuna - milli, irqi və ya dini qruplara qarşı "nifrət çağırışları"nı qadağan edən xüsusi qanunvericiliyi qəbul etmək öhdəliyi daşmasına baxmayaraq, bu, digər qruplara (sosial-iqtisadi qruplar, LGBTIQ qrupları və s.) qarşı "nifrət çağırışları"na yol verilə bilməsi anlamına gəlmir. Digər qruplara və ya fərdlərə qarşı "nifrət çağırışları"na məhdudiyyətlər yuxarıda təsvir olunan üç hissəli testə uyğun olduqda qəbul edilə bilər.

¹² Aİ-nin Onlayn və Oflayn İfadə Azadlığı üzrə İnsan Hüquqları Direktivi (Avropa İttifaqı Şurası), 2014, par. 18.

¹³ MSHBP, Maddə 20.

Nifrət "təbliğati" ifadəsi bəyanatın müəllifinin hədəf qrupuna (yəni, milli, irqi və ya dini qrup) qarşı nifrətini ictimaiyyət arasında təbliğ etmək üçün xüsusi bir niyyətə malik olmasını tələb edir. Bu səbəbdən müəllif nifrəti dəstəkləməyə cəhd etməmişdirsə, bəyanatın hədəf qrupu tərəfindən nifrət kimi qəbul edilməsi kifayət deyildir.

"Təhrik" ifadəsi, milli, irqi və ya dini qruplar haqqında "bu qruplara aid olanlara qarşı qaçılmaz ayrı-seçkilik, düşmənçilik və ya zorakılıq riski və ya ayrı-seçkilik, düşmənçilik və ya zorakılıq yaradan" bütün ifadələri göstərir. AİHM-nin presedent hüququ bir tərəfdən, ekstremizmə həqiqi və ciddi təhrikçilik, digər tərəfdən isə fərdlərin (jurnalistlər və siyasətçilər də daxil olmaqla) fikirlərini sərbəst şəkildə ifadə etmək, təhqir etmək, sarsıtmaq və ya narahat etmək hüququ arasında fərq qoyur.

İfadə azadlığı haqqında beynəlxalq standartlara əsasən, bəyanat Təriflər bölməsində detallı şəkildə açıqlanan xüsusi altı hissəli keçid testinə (konteksti, spikeri, niyyəti, məzmunu, əhatə dairəsini, zərər vurulma ehtimalını yoxlayan) uyğun olarsa, "nifrətə çağırış" kimi təsnif edilir.

Bu indikatorun pozuntusuna aid ola bilər:

- Dövlət milli, irqi və ya dini qruplara qarşı nifrətə çağırışı qadağan edən qanunlara malik deyildir və nəticədə dövlət orqanları tərəfindən bu cür qruplara qarşı ayrı-seçkiliyə təhrikə tolerant yanaşılır və ya bu hətta aktiv şəkildə dəstəklənir;
- İctimaiyyətin maraq dairəsində yalnız müzakirə məqsədi ilə başqaları tərəfindən (məsələn, neo-Nazi qrupu) provokativ irqçi ifadələri təkrarlayan üçüncü tərəf (məsələn, jurnalist və ya insan hüquqları aktivisti) "nifrətə çağırış"ın yayılmasına yardım etdiyi üçün qanunla məhkum edilə bilər;
- Qanun öz əhalisinin bir hissəsinə qarşı hökumətin hərəkətlərini tənqid edən VCT-lərin şiddətə və ictimai iğtişaşlara səbəb olan milli nifrətin təbliğinə görə cəzalandırılmasına icazə verə bilər.

4. Məlumatların yayılmasına görə, yalan xəbərlərin"və ya "dövlət tərəfindən təsdiqlənməmiş" məlumatların geniş və qeyri-müəyyən anlayışlarına əsaslanan heç bir sanksiya müəyyən edilmir.

1-ci indikatora bildirildiyi kimi, dövlətlər ifadə azadlığına yalnız o məhdudiyyətləri tətbiq edə bilər ki, onlar insan hüquqlarına dair beynəlxalq müqavilələrdə tanınan qanuni mənafeləri qorumaq üçün qanunla dəqiq şəkildə nəzərdə tutulmuş olsun və həmin mənafeələrin qorunması məqsədinə ciddi surətdə zəruri və mütənasib olsun. Sanksiyalar ümumiyyətlə qanuni mənafeyi qorumaq üçün ən az müdaxilə təşkil edən vasitə olduqda zəruri və mütənasib hesab olunur. Başqa sözlə, mənafeələrin qorunmasına daha az məhdudlaşdırıcı tədbir vasitəsilə nail olmaq mümkün idisə, o halda tətbiq edilmiş hər hansı cinayət sanksiyası və ya inzibati sanksiya zərurilik/mütənasiblik meyarına cavab vermir.¹⁴ Beynəlxalq insan hüquqları standartları təsdiq edir ki, məqsədyönlü dezinformasiya insanların hər növ məlumat və ideyaları axtarmaq, əldə etmək və yaymaqla rəy

¹⁴ BMT-nin İnsan Hüquqları Komitəsi, 34 sayılı ümumi şərh: 19-cu maddə (ifadə azadlığı), 34-cü bənd.

formalaşdırmaq hüququna müdaxilə təşkil edə bilər və bəzi dezinformasiya formaları fərdlərin şəxsi həyatına və ya nüfuzuna zərər yetirdiyi təqdirdə və yaxud insanları cəmiyyətdəki müəyyən qruplara qarşı nifrət, zorakılıq və ya ayrı-seçkiliyə təhrik etdiyi təqdirdə qadağan edilə bilər. Bununla yanaşı, beynəlxalq insan hüquqları standartlarını müəyyən edən müqavilə orqanlarının yekdil rəyi belədir ki, “yalan xəbərlərin” və ya “dövlət tərəfindən təsdiqlənməmiş” məlumatların geniş və qeyri-müəyyən anlayışlarına əsaslanan ümumi qadağalar bütün hallarda ifadə azadlığının müdafiəsinə ziddir və ləğv olunmalıdır.¹⁵ Bu sözlər həmçinin əhalinin sağlamlığı, müdafiəsi və ya təhlükəsizliyi mülahizələrinə görə elan edilmiş fəvqəladə vəziyyət dövründə həyəcan, təşviş və ya iğtişaş yarada biləcəyi güman edilən informasiyalar barədə məlumat verən və ya onları açıqlayan şəxslərin dövlət tərəfindən sanksiyalarla və yaxud hətta həbslə təhdid edildiyi hallara da aiddir.

Regional standartlara uyğun olaraq, “dezinformasiya” aşağıdakı kimi başa düşülür və anlayışı aşağıdakı kimi verilir: “iqtisadi mənfəət əldə etmək və ya qəsdən ictimaiyyəti aldatmaq üçün bilərəkdən yaradılan, təqdim edilən və yayılan və cəmiyyətə zərər yetirə bilən yalan və ya aldadıcı məlumat”.¹⁶ “Cəmiyyətə zərər” yetirmə anlayışı “demokratik siyasi proseslərə və siyasətin hazırlanması proseslərinə”, habelə vətəndaşların sağlamlığının, ətraf mühitin və ya təhlükəsizliyin qorunmasına qarşı təhlükələri özündə ehtiva edə bilər.¹⁷ Digər tərəfdən, “dezinformasiya” anlayışı “səhvlər, satira və parodiya barədə və ya birtərəfli olduğu açıq-aydın müəyyən edilən xəbərlər və şərhlər haqqında məlumatların” təqdim edilməsini qəti şəkildə istisna edir.¹⁸

Bu indikatorun pozuntularına aşağıdakıları aid etmək olar:

- “Dezinformasiyanın” yayılmasını məhdudlaşdıran hüquq norması “dezinformasiyanın” əhatə dairəsini “fərdlərin, cəmiyyətin və dövlətin qanuni mənafeələrinə zərər yetirmək və (və ya) iqtisadi mənfəət əldə etmək üçün bilərəkdən və qərəzli niyyətlə paylaşılan məlumat” anlayışı ilə məhdudlaşdırmır;
- “Dezinformasiyanın” yayılmasına qarşı hüquq normalarının nəzərdə tutduğu sanksiyalar (məsələn, məlumatların tələşə və ya iğtişaşə səbəb ola biləcəyinə görə azadlıqdan məhrum edilmə) konkret qanuni mənafeyin qorunmasına mütənasib deyil və bu səbəbdən ifadə azadlığının həyata keçirilməsinə çəkindirici təsir göstərir.

¹⁵ “İfade azadlığı və “yalan xəbərlər”, dezinformasiya və təbliğat haqqında birgə bəyannamə”, Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Fikir və ifadə azadlığı üzrə Xüsusi Məruzəçisinin; Avropada Təhlükəsizlik və Əməkdaşlıq Təşkilatının Media azadlığı üzrə Nümayəndəsinin; Amerika Dövlətləri Təşkilatının (ADT) İfade azadlığı üzrə Xüsusi Məruzəçisinin; və İnsan və xalqların hüquqları üzrə Afrika Komissiyasının İfade azadlığı və informasiyaya çıxış üzrə Xüsusi Məruzəçisinin birgə bəyannaməsi, 3 mart 2017-ci il, 2-ci bənd (<https://www.osce.org/files/f/documents/6/8/302796.pdf>).

¹⁶ Avropa Komissiyası tərəfindən Avropa Parlamenti, Avropa İttifaqı Şurası və Avropa İqtisadi və Sosial Məsələlər Komitəsi və Regionlar Komitəsi üçün məlumat: “Onlayn dezinformasiya ilə mübarizə: Avropa yanaşması”, 26 aprel 2018-ci il, <https://ec.europa.eu/transparency/regdoc/rep/1/2018/EN/COM-2018-236-F1-EN-MAIN-PART-1.PDF>.

¹⁷ Yuxarıda 12-ci mətnaltı qeyddə göstərilən sənədin 2-ci bəndinə bax.

¹⁸ Həmçinin bax: Avropa Şurasının DGI(2017)9 sayılı hesabatı, “İnformasiya dolaşığı: tədqiqat aparılması və siyasətin hazırlanması üçün sahələrarası baza” (<https://rm.coe.int/information-disorder-toward-an-interdisciplinary-framework-for-research/168076277c>) – bu sənəddə “informasiya dolaşığının üç növü” müəyyən edilir: a) yanlış informasiya – bu halda yalan informasiya bilərəkdən zərər yetirmə niyyəti ilə paylaşılır; b) dezinformasiya – bu halda yalan informasiya bilərəkdən və qəsdən zərər yetirmə niyyəti ilə paylaşılır; və c) qərəzli informasiya – bu halda həqiqi informasiya zərər yetirmə niyyəti ilə paylaşılır (yəni kiminsə şəxsi həyatı barədə məlumatların sızdırılması, nifrət aşılayan nitq və s.).

Praktika

Praktika üçün indikatorlar

1. Fikirlərin və baxışların ifadə edilməsi üçün heç bir arzuolunmaz nəticə və qeyri-mütənasib sanksiya mövcud deyildir.
2. Dövlət siyasəti ilə uyğun olmayan və ya onu tənqid edən ideyaların, baxışların və fikirlərin ifadəsinə dövlət tərəfindən maneə törədilmir.
3. Nifrət çağırışlarına görə tətbiq edilən sanksiyalar ciddi şəkildə zəruri və mütənasibdir və daha zəif müdaxilə tədbirləri ilə əvəz olunardılarsa, eyni nəticə əldə edilə bilməzdi.
4. Jurnalistlərin, aktivistlərin və ya VCT nümayəndələrinin "yalan xəbərlər" və ya "dezinformasiya" yaratdıqlarına və ya yaydıqlarına görə məsuliyyətə cəlb olunması və ya mühakimə edilməsi halları yoxdur.

1. Fikirlərin və baxışların ifadə edilməsi üçün heç bir arzuolunmaz nəticə və qeyri-mütənasib sanksiya mövcud deyildir.

İfadə azadlığı yalnız əksəriyyətin və ya böyük qrupların bölüşdüyü fikirləri əhatə etmir. O, həmçinin, "kiçik qruplar və ya bir fərd tərəfindən ifadə edilən və çoxluğu sarsıdan informasiya və fikirlərin" müdafiəsini əhatə edir¹⁹. Fərdi baxışlara qarşı tolerantlıq demokratik siyasi sistemin mühüm tərkib hissəsidir. Güclü və ya şişirdilmiş tərzdə ifadə olunan fikirlər də qorunur. Qorunma dərəcəsi tənqidin məzmunu və məqsədindən asılıdır.

Dövlət öz fikirləri üzündən insanları və ya VCT-ləri hər hansı arzuolunmaz nəticələrə məruz qoymamalıdır. Heç kəs sadəcə fikirlərini və mövqeyini ifadə etdiyi üçün həbs edilə bilməz. Cinayət sanksiyaları yalnız nifrət çağırışları və ya qruplara və ya fərdlərə qarşı ayrı-seçkilik, düşmənçilik və ya zorakılıq təhrikinə qarşı tətbiq edilə bilər.

Diffamasiya cinayət kimi deyil, ancaq bir vətəndaş səhvi kimi qəbul edilməlidir. Diffamasiyanın hələ də qanunla cinayət olaraq qəbul edildiyi hallarda, milli məhkəmələr belə cəzalar həmişə qeyri-mütənasib olması və demokratik cəmiyyətdə zəruri olmaması səbəbindən cinayət cəzaları, xüsusilə də həbs cəzası tətbiq etməkdən çəkinməlidirlər.

VCT-lər hökuməti və ya onun siyasətini tənqid etdiyi üçün milli və ya yerli ictimai qurumlar tərəfindən sıxışdırılmır və ya ifşa edilmir.

Bu indikatorun pozuntusuna aid ola bilər:

- VCT və ya onunla əlaqəli şəxslər ölkənin ictimai, iqtisadi və siyasi konteksti barədə fikirlərini ictimaiyyətə ifadə etdiyi üçün cəzalandırılır;

¹⁹ Avropa Şurası: İnsan Hüquqları haqqında Avropa Konvensiyasına əsasən ifadə azadlığının müdafiəsi; Hüquqşünaslar üçün təlimat, 2017, səh. 75.

- VCT və ya onunla əlaqəli şəxslər ictimai xadimlərin, dini və ya siyasi qurumların fəaliyyətinə dair yumoristik və ya satirik şərhlər etdiyi üçün cəzalandırılır;
- VCT və ya onunla əlaqəli şəxslər sadəcə fikirlərini ifadə etdikdən sonra başqalarının nüfuzuna zərər vurduqları üçün həbs edirlər;
- Fikirlərini açıq ifadə edən VCT-lər və onunla əlaqəli şəxslərə mütəmadi olaraq məhkəmədə və ya inzibati prosedurlarda ifadə etdikləri fikirləri izah etmək və ya aydınlaşdırmaq göstərişi verilir;
- Hökumət və ya digər dövlət qurumlarını tənqid edən VCT-lər kütləvi informasiya vasitələrində ictimai məsləhətləşmələrdən, görüşlərdən və müzakirələrdən kənarlaşdırılır.

2. Dövlət siyasəti ilə uyğun olmayan və ya onu tənqid edən ideyaların, baxışların və fikirlərin ifadəsinə dövlət tərəfindən maneə törədilmir

İfadə azadlığını məhdudlaşdıran hər hansı qanunvericilik aktı hər hansı siyasi, kommersiya və ya digər əsaslandırılmamış təsirdən asılı olmayan qurum tərəfindən tətbiq edilməlidir. Qanunlar özbaşınalıq və ya ayrı-seçkilik tərzində deyil, sui-istifadəyə qarşı, o cümlədən onun mübahisələndirilməsi və aradan qaldırılması imkanları da daxil olmaqla adekvat tədbirlər ilə tətbiq edilməlidirlər.

Qiymətləndirici mühakimələr xüsusi mühafizə olunmalıdır, çünki onlar demokratik cəmiyyət üçün zəruri olan plüralizmin ifadəsidir. VCT-lərə təsir göstərən dövlət siyasəti və qanunvericilik müddəaları hökumətə dəstək verən təşkilatlara və müxalif təşkilatlara və ya hökumətin prioritetlərinə daxil olmayan sahələrdə işləyən təşkilatlara bərabər tətbiq edilməlidir.

VCT-lər dövlətin siyasətinə qarşı tənqidi olan baxışları da daxil olmaqla, öz fikir və baxışlarını ifadə etmək üçün media kanallarına sərbəst çıxış imkanlarına malik olmalıdırlar. Media azadlığı və plüralizm qanunla qorunmalıdır. İctimai yayımçıların redaksiya müstəqilliyi hökumətin və ya parlamentin əksəriyyətinin nəzarətində olmayan şura təyinetmə mexanizmi tərəfindən təmin edilməlidir. Müstəqil məhkəmə tərəfindən silinməsi barədə qərar çıxarılmamış üçüncü tərəfə məxsus məzmunun nəşri media və VCT-nin internet və sosial mediaya çıxışını və onlardan istifadə etməsini məhdudlaşdırılmamalıdır.

Əsas kütləvi informasiya vasitələrində siyasi müzakirələrin plüralizmi xüsusilə seçki kampaniyaları dövründə xüsusi qorunmalıdır. Həm ictimai, həm də özəl media vasitələrinin maliyyələşdirilməsi, xüsusilə də dövlət reklamının yerləşdirilməsi ilə bağlı ictimaiyyət üçün şəffaf və hesabatlı olmalıdır.

Bu indikatorun pozuntusuna aid ola bilər:

- Hökumətə qarşı davamlı olaraq tənqidi fikirlər səsləndirən VCT tezliyi və intensivliyi həmişəkindən daha böyük olan vergilərə və digər dövlət nəzarətinə məruz qalır;

- Dövlət siyasətinə qarşı müxalif mövqeyi ilə tanınan VCT və onunla əlaqəli şəxslər dövlətə məxsus televiziya kanallarında çıxış etməyə dəvət edilmirlər və ya onların bu kanallarda çıxışına icazə verilmir;
- VCT-lərə məxsus veb saytlar və ya səhifələr nazir əmrləri və ya digər inzibati qurumlar tərəfindən bloklanır və ya bağlanır;
- Təsisatlar VCT və onların donörələrinə qarşı böhtan kampaniyaları həyata keçirirlər.

3. Nifrət çağırışlarına görə tətbiq edilən sanksiyalar ciddi şəkildə zəruri və mütənasibdir və daha yüngül müdaxilə tədbirləri ilə əvəz olunardılarsa, eyni nəticə əldə edilə bilməzdi.

Hökumət nifrətə çağırışa qarşı qanunvericilikdən "vətəndaşların ümumi maraq kəsb edən məsələlər ilə bağlı qanuni demokratik müzakirələrə cəlb edilməsinə mane olmaq" vasitəsi kimi istifadə etməməlidir²⁰. Tətbiq edilmiş sanksiyalar mütənasib olmalıdır (nə nifrətə çağırışı təşviq edə biləcək qeyri-mütənasib dərəcədə kiçik, nə də ifadə azadlığını susdura biləcək qeyri-mütənasib dərəcədə böyük).

Tətbiq olunan sanksiyalar üç hissəli testə uyğun olmalı, yəni qanuni əsaslara nail olmaq üçün qanunla müəyyən edilməli və bu məqsədə nail olmaq üçün ciddi şəkildə zəruri olmalıdır.

Bu indikatorun pozuntularına aşağıdakıları aid etmək olar:

- Məhkəmələr mübahisəli bəyanatın "nifrətə çağırış" olması və ya digər müddəalara (məs., diffamasiya haqqında) tənziqlənməsini qiymətləndirmək üçün altı hissəli keçid testini (Anlayışlar bölməsinə baxın) tətbiq etmir;
- Məhkəmələr nifrətə çağırış hallarını cəzalandırmaq üçün sanksiya tətbiq edərkən sanksiyaların hər bir spesifik pozuntuya münasibətdə mütənasibliyini qiymətləndirmir və əsaslandırır və çox yumşaq və ya çox sərt cəzalar tətbiq etməyə meyl edir.

4. Jurnalistlərin, aktivistlərin və ya VCT nümayəndələrinin "yalan xəbərlər" və ya "dezinformasiya" yaratdıqlarına və ya yaydıqlarına görə məsuliyyətə cəlb olunması və ya mühakimə edilməsi halları yoxdur.

İnsan hüquqları üzrə beynəlxalq müqavilə orqanları jurnalistlərin sadəcə "yalan məlumat" yaydığına görə mühakimə olunmasının ifadə azadlığının qorunması ilə bir araya sığmadığını ardıcıl olaraq bildirmişlər. Bu qoruma növü həmçinin məlumatları axtarmaqla, əldə etməklə və yaymaqla "jurnalistika"nın əsas funksiyasını həyata keçirən hər kəsə şamil olunur ("vətəndaş jurnalistikası").

Bu indikatorun pozuntularına aşağıdakıları aid etmək olar:

- VCT-lər, bloqqlar və ya aktivistlər "həqiqətə uyğun olmayan və təsdiqlənməmiş məlumatlar" dərc etdiklərinə görə cinayət məsuliyyətinə cəlb olunur və cəzalandırılırlar.

²⁰ Avropa İttifaqı: Onlayn və offlayn ifadə azadlığı ilə əlaqədar insan hüquqlarına dair rəhbər prinsiplər (Avropa İttifaqı Şurası), 2014, səh. 18.

2-ci standart. Dövlət fikir və ifadə azadlığına şərait yaradır və onu qoruyur.

Dövlət fikir və ifadə azadlığına şərait yaratmaqdan və onu qorumaqdan ibarət pozitiv öhdəlik daşıyır. Qanunvericilik bazası elə tərtib edilməlidir ki, informasiyanın sərbəst yayıldığı mühit və məzmunun müxtəlifliyi təmin edilsin. İnternet kimi kommunikasiya vasitələrinin sərbəst istifadəsinə heç bir məhdudiyyət qoyulmamalıdır. Heç bir senzura olmamalıdır, media vasitəsilə diffamasiya (təhqir və böhtan) halları baş verdikdə operativ və mütənasib cavab tədbirləri mövcud olmalıdır. Jurnalistlərin fəaliyyəti müdafiə edilməli və onların məlumat mənbələrini gizli saxlamaq hüququna hörmət edilməlidir.

Qanunvericilik

Qanunvericilik üçün indikatorlar
1. Fikirlərin ifadə edilməsi üçün internetdən və ya digər ünsiyyət vasitələrindən sərbəst istifadə edilməsinə heç bir məhdudiyyət yoxdur.
2. Senzuraya qarşı aydın müdafiə tədbirləri və təminatlar mövcuddur.
3. Qanun hüquq pozuntuları barədə xəbər verənlərin və jurnalistlərin məlumat mənbələrinin konfidensiallığını qoruyur.
4. Təhqir və (və ya) böhtana görə aydın və mütənasib sanksiyalar nəzərdə tutulub və bu əməllər cinayət sayılır.

1. Fikirlərin ifadə edilməsi üçün internetdən və ya digər ünsiyyət vasitələrindən sərbəst istifadə edilməsinə heç bir məhdudiyyət yoxdur

İfadə azadlığına dair beynəlxalq standartlar təsdiq edir ki, insanların offlayn rejimində malik olduqları hüquqlar qorunduğu kimi, onlayn rejimində də eyni hüquqlar qorunmalıdır. Bununla belə, internet bəzi xüsusiyyətləri ilə xarakterizə olunur – məsələn, o, buraxılış imkanlarının məhdudluğu ilə və bu səbəbdən operatorlar arasında məhdud sayda tezliklərin bölüşdürülməsi ilə xarakterizə olunan yayım mediasından fərqli olaraq qeyri-məhdud sayda istifadəçilər üçün informasiya mənbələrinə qeyri-məhdud sayda giriş nöqtələrini təmin edir.

İnternet mediasının yayım mediasından fərqli olması səbəbindən ifadə azadlığının qorunmasına dair beynəlxalq standartlar təsdiq edir ki:

- İnternetə yayım mediası (yəni radio və televiziya) ilə eyni lisenziyalaşdırma və qeydiyyat qaydaları şamil olunmamalıdır, belə ki, sonuncuya münasibətdə bu qaydalar dövlətlərin məhdud tezlikləri ədalətli şəkildə bölüşdürməsi üçün lazımdır;
- "Bütün əhali üçün və ya əhalinin müəyyən təbəqələri üçün internetə və ya onun müəyyən bir hissəsinə girişin kəsilməsinə (internetin qapadılmasına) heç bir halda, o cümlədən ictimai

asayiş və ya milli təhlükəsizlik səbəbləri ilə haqq qazandırmaq olmaz. Eyni sözlər internetin və ya onun müəyyən bir hissəsinin sürətinin aşağı salınmasına da aiddir"²¹;

- Veb-saytlara, bloqlara və internet əsaslı hər hansı digər kommunikasiya sistemlərinə, o cümlədən belə kommunikasiyaları dəstəkləyən sistemlərə (məsələn, internet xidməti provayderlərinə və ya internet axtarış sistemlərinə) tam qadağa qoyulması yuxarıda qeyd edilən üç hissəli qiymətləndirmə meyarına ziddir. Məhdudiyyətlər konkret məzmunla (kontentlə) əlaqədar olmalı və onların qoruduğu qanuni məqsədlər qanunda dəqiq şəkildə göstərməlidir. "Çox məhdud hallar (məsələn, məhkəmə qərarının və ya qanunvericilik normasının icrası, hüquq mühafizə orqanlarına uşaqlara qarşı zorakılıq və ya uşaq pornoqrafiyası hallarını təsdiqləyən məlumatın verilməsi, internet şəbəkəsində təhlükəsizliklə bağlı mühüm problemlərin olması, arzuolunmaz kommunikasiyaların (əlaqələrin) qarşısının alınması, şəbəkənin ifrat yüklənməsinin minimuma endirilməsi) istisna olmaqla", milli qanunvericilik "məzmunun, proqramların (tətbiqlərin) və ya xidmətlərin bloklanmamasını, zəiflədilməməsini, pisləşdirilməməsini və ya ayrı-seçkiliyə məruz qalmamasını təmin etməlidir"²².

Bu indikatorun pozuntularına aşağıdakıları aid etmək olar:

- Ölkə auditoriyasına çıxış əldə etmələri üçün internet şirkətlərinin qeydiyyatdan keçməsi və lisenziya alması tələb olunur;
- Gündə 1000 nəfərdən artıq ziyarətçisi olan bloqçular kütləvi informasiya vasitələrinin daşdığı öhdəlikləri daşımalıdırlar.

2. Senzuraya qarşı aydın müdafiə tədbirləri və təminatlar mövcuddur.

Milli qanunvericilikdə "fikir və ifadə azadlığının həyata keçirilməsinə münasibətdə senzura tətbiq edən, özünüsenzuranı təşviq edən və ya cinayət cəzası, maliyyə və ya inzibati sanksiyalar da daxil olmaqla hüquqi sanksiyalar nəzərdə tutan, insan hüquqlarına dair beynəlxalq hüquq normalarının pozuntusunu təşkil edən qanunlara və praktikaya qarşı" aydın müdafiə tədbirləri nəzərdə tutulmalıdır"²³.

Materialları dərc etməzdən əvvəl müəyyən addımların atılmasını, məsələn, jurnalistlərin lisenziyalasdırılmasını tələb edən tədbirlər, dövrü nəşri qeydiyyatdan almaqdan imtina edilməsi, məqalə dərc edilməzdən əvvəl onun məsul şəxs tərəfindən yoxlanılması və ya nəşrin çapının

²¹ Fikir və ifadə azadlığı üzrə xüsusi mandatı olan dörd rəsmi şəxsin (BMT-nin Fikir və ifadə azadlığı üzrə xüsusi məruzəçisinin, Avropada Təhlükəsizlik və Əməkdaşlıq Təşkilatının (ATƏT) Media azadlığı üzrə nümayəndəsinin, Amerika Dövlətləri Təşkilatının (ADT) İfade azadlığı üzrə xüsusi məruzəçisinin və İnsan və xalqların hüquqları haqqında Afrika Komissiyasının İfade azadlığı və informasiyaya çıxış üzrə xüsusi məruzəçisinin) "Fikir və ifadə azadlığı və internet haqqında birgə bəyannaməsi".

²² İnsan hüquqları sahəsində AI-nin rəhbər prinsipləri: onlayn və offlayn ifadə azadlığı (Avropa İttifaqı Şurası), 2014-cü il, səh. 20.

²³ İnsan hüquqları sahəsində AI-nin rəhbər prinsipləri: onlayn və offlayn ifadə azadlığı (Avropa İttifaqı Şurası), 2014-cü il, səh. 17.

qadağan edilməsi də senzura aktları hesab olunur. Bu məhdudiyyətlər, müvəqqəti olsa belə, paylaşılan məlumatların dəyərini azalda bilər.

"Ənənəvi media" daxilində qəbul edilməz olan istənilən senzura vasitəsi onlayn media üçün də istifadə edilməməlidir. Məzmunun süzgəcdən keçirilməsi, müəyyən veb-səhifələrə girişin məhdudlaşdırılması kimi yeni senzura formaları işlənib hazırlanmamalıdır.

Bu indikatorun pozuntularına aşağıdakıları aid etmək olar:

- Qanunda senzura qarşı müdafiə tədbirləri nəzərdə tutulmayıb;
- İctimai televiziyanın xəbərlər xidmətindən tələb olunur ki, xəbərlərin mövzusunun qabaqcadan təqdim edərək onların yayımlanmasına icazə alsın;
- VCT-lərin nəşrləri çap olunmazdan və saytlarında materiallar yerləşdirilməzdən əvvəl onlar dövlət orqanları tərəfindən nəzərdən keçirilməlidir.

3. Qanun hüquq pozuntuları barədə xəbər verənlərin və jurnalistlərin məlumat mənbələrinin konfidensiallığını qoruyur.

Həqiqət olduğunu və müəyyən ictimai marağa təhlükə yaratdığını və ya zərər yetirdiyini hesab etdikləri hallar barədə, məsələn, milli və ya beynəlxalq hüququn pozuntusu, hakimiyyət səlahiyyətindən sui-istifadə, talan, dələduzluq, ətraf mühitə ziyan yetirmə, əhəlinin sağlamlığına və ya ictimai təhlükəsizliyə ziyan vurma hesab etdikləri hallar haqqında məlumatı açıqlayan istənilən VCT və ya onunla əlaqəli şəxs dövlətin qanunvericiliyi ilə müdafiə edilməlidir. Belə müdafiə bu cür məlumatları alan jurnalistlərə də şamil olunmalıdır ki, onların məlumat mənbəyini açıqlamaları tələb olunmasın.

Hüquq pozuntuları barədə xəbər verənlərin qorunması hüquqa zidd hərəkətlər, dələduzluq və korrupsiya halları barədə məlumat verilməsinin təşviqi üçün vacibdir. Dövlətlər bu cür "məlumatların verilməsini və ya informasiyaların açıqlanmasını açıq şəkildə təşviq edən və fərdlərin ictimai maraqlarla əlaqədar problemləri sərbəst surətdə qaldırmalarına və bu zaman özlərini təhlükəsiz hiss etmələrinə imkan verən mühitin formalaşmasına şərait yaratmalıdırlar"²⁴. Həmçinin tövsiyə olunur ki, "ictimai maraqlarla əlaqədar məsələlər barədə məlumatların verilməsi

²⁴ Avropa Şurası, "Məlumat verənlərin müdafiəsi haqqında" CM/Rec(2014)7 sayılı tövsiyə və izahedici memorandum, 12-ci prinsip.

və ya informasiyaların açıqlanması üçün dəqiq kanallar (vasitələr) yaradılsın və onlardan istifadə edilməsi müvafiq tədbirlər vasitəsilə asanlaşdırılsın"²⁵.

AİHM məlumat verənin müdafiə edilmək hüququna malik olub-olmadığını müəyyənləşdirmək üçün özünün məhkəmə praktikasında altı hissəli qiymətləndirmə meyarı formalaşdırıb. Bu qiymətləndirmə meyarını tətbiq edərkən o, aşağıdakı amilləri araşdırır:

- 1) Məlumat verən malik olduğu konfidensial məlumatı çalışdığı qurumun daxilində açıqlamaq barədə fikirləşibmi və bunun "praktiki cəhətdən açıq-aydın mümkünsüz" olduğu qənaətinə gəlibmi?
- 2) Konkret məlumatın açıqlanmasına olan ictimai maraq "qanunla müəyyən edilmiş konfidensiallıq öhdəliyindən üstün tutula biləcək dərəcədə güclü idimi"?
- 3) İctimaiyyətin məlumatın açıqlanmasına olan marağı həmin məlumatın açıqlanması nəticəsində dövlət orqanının məruz qaldığı ziyandan (əgər belə ziyan varsa) üstün tutula bilərmə?
- 4) Açıqlanmış məlumat "mövcud vəziyyətin imkan verdiyi dərəcədə" dəqiq və mötəbərdirmi?
- 5) Məlumat verən vicdanla hərəkət edib, yoxsa hərəkətlərində "şəxsi narazılıq və ya şəxsi düşmənçilik, yaxud maddi mənfəət də daxil olmaqla şəxsi mənfəət gözləntisi" motivləri olub, yəni elə motivlər ki, "xüsusilə ciddi səviyyəli müdafiənin" ona şamil olunmasına haqq qazandıra bilməz?
- 6) Məlumat verənə tətbiq edilən cəza "qarşıya qoyulmuş qanuni məqsədə" mütənasib idimi?

İfadə azadlığına dair beynəlxalq standartlara əsasən, həmçinin jurnalistlərin mənbənin kimliyini müəyyənləşdirən məlumatları açıqlamamaq hüququ da qanunla dəqiq və aydın şəkildə təmin edilməlidir. Məlumatların toplanması, redaktə edilməsi və ya yayılması vasitəsilə jurnalistlərlə peşə

²⁵ Eyni mənbə, 13-cü prinsip.

əlaqələrinə malik olmaları səbəbindən mənbənin kimliyindən xəbərdar olan digər şəxslər də eyni dərəcədə qorunmalıdır.

Hökumətlər jurnalistlərin senzura və ya məhdudiyyət qorxusunun mövcud olmadığı azad və əlverişli mühitdə güvənli və təhlükəsiz şəraitdə çalışmalarına imkan verməlidirlər.

İnsan hüquqlarına dair beynəlxalq və regional standartlara əsasən, jurnalistin materiallarının axtarılması və müsadirə edilməsi barədə məhkəmə orderlərinin verilməsi demokratik cəmiyyətdə "zəruri" tədbir hesab edilmir.

Bu indikatorun pozuntularına aşağıdakıları aid etmək olar:

- Hüquq pozuntuları barədə məlumat verənlər, hətta ictimaiyyətin marağında olan məlumatları açıqladıqda belə, konfidensiallıq öhdəlikləri və ya kommersiya sirləri barədə qanunvericiliyi pozduqlarına görə məsuliyyətə cəlb olunurlar;
- Jurnalistlərin mənbələrini müəyyənləşdirmək üçün axtarış orderi verildikdən sonra jurnalistlərin olduğu tikililərə reydlər keçirilir və onların materialları müsadirə olunur;
- Jurnalistlər mənbələrinin kimliyini açıqlamaqdan imtina etdiklərinə görə cinayət təqibinə məruz qalır və məhkum olunurlar.

4. Təhqir və (və ya) böhtana görə aydın və mütənasib sanksiyalar nəzərdə tutulub və bu əməllər cinayət sayılır.

Diffamasiya (həmçinin "ləkələmə" adı ilə tanınır) haqqında qanunların məqsədi insanları şərəf və nüfuzlarına zərər verən və fakt kimi təqdim edilən yalan ifadələrdən qorumaqdır. İfadə azadlığının müdafiəsi digər şəxslərin nüfuzunun və hüquqlarının qorunması məqsədi ilə məhdudlaşdırıla bilər, lakin istənilən məhdudiyyət üç hissəli qiymətləndirmə meyarına uyğun olmalıdır, yəni o, qanunla dəqiq şəkildə nəzərdə tutulmuş olmalı, dövlətin qanuni məqsədə nail olması üçün istifadə edilməli və həmin məqsədə nail olmaq üçün ciddi surətdə zəruri ("mütənasib") tədbir olmalıdır. Yəni, eyni nəticəyə daha az məhdudlaşdırıcı tədbirlər vasitəsilə nail olmaq mümkünsüz olmalıdır.

Diffamasiyaya görə mülki və inzibati sanksiyalar tətbiq edilməli, cinayət sanksiyası isə tətbiq edilməməlidir. "Diffamasiyanın cinayət sayılması ifadə azadlığına tətbiq edilən haqsız məhdudiyyətdir; diffamasiyanı cinayət əməli kimi müəyyən edən bütün normalar ləğv edilməli və zərurət olduqda məqsədəuyğun və mütənasib mülki hüquq normaları ilə əvəz edilməlidir"²⁶. Dövlətlər diffamasiyanın dekriminallaşdırılmasını nəzərdən keçirməli və istənilən halda, cinayət

²⁶ İfadə azadlığının təşviqi üzrə beynəlxalq mexanizmlər – BMT-nin Fikir və ifadə azadlığı üzrə xüsusi məruzəçisinin, Avropada Təhlükəsizlik və Əməkdaşlıq Təşkilatının (ATƏT) media azadlığı üzrə nümayəndəsinin və ADT-nin İfadə azadlığı üzrə xüsusi məruzəçisinin birgə bəyannaməsi.

qanununun tətbiqi yalnız ən ciddi hallarda baş verməlidir. Azadlıqdan məhrumetmə heç bir halda mütənasib cəza deyil.

Bu indikatorun pozuntularına aşağıdakıları aid etmək olar:

- Müxtəlif hallar üçün sanksiyanın zəruriliyi və mütənasibliyi meyarları tətbiq edilmədən bütün diffamasiya hərəkətlərinə görə eyni cəza sanksiyası tətbiq edilir;
- Diffamasiya cinayət əməli kimi müəyyən edilib;
- Diffamasiya mülki hüquq pozuntusudur, amma qanunla nəzərdə tutulmuş mülki hüquqi sanksiyalar demokratik cəmiyyətdə mütənasib və zəruri deyil.

Praktika

Praktika üçün indikatorlar

1. Ənənəvi və onlayn medianın bloklanması halları hər zaman aydın qanuni səbəblərə əsaslanır və qanuni məqsədlərə nail olunması üçün mütənasib xarakter daşıyır.
2. İnternetdə materialların yerləşdirilməsi üçün ənənəvi mediaya tətbiq edilən xüsusi icazənin alınması və ya xüsusi inzibati qaydalara riayət edilməsi tələb olunmur.
3. Məlumat mənbələrini açıqlamaları üçün jurnalistlərin məhkum edilməsi və ya kütləvi informasiya vasitələrinin yerləşdiyi məkana polis tərəfindən basqın edilməsi halları yoxdur.
4. Dövlət orqanları yoxlanıla bilən və etibarlı məlumatların yayılmasına şərait yaradır.

1. Ənənəvi və onlayn medianın bloklanması halları hər zaman aydın qanuni səbəblərə əsaslanır və qanuni məqsədlərə nail olunması üçün mütənasib xarakter daşıyır.

"Kommunikasiya şəbəkələrini bloklamaq, əngəlləmək, süzgəcdən keçirmək, senzura məruz qoymaq və ya qapatmaq cəhdləri, yaxud beynəlxalq hüquqa zidd olan hər hansı digər növ müdaxilə cəhdləri" yoxdur²⁷.

Ənənəvi və ya onlayn medianın istənilən bloklanması halı (bloklamanın qüvvədə olma müddətindən asılı olmayaraq) üç hissəli qiymətləndirmə meyarına uyğun olmalıdır, yəni o, qanunla dəqiq şəkildə nəzərdə tutulmuş olmalı, qanuni məqsəd daşımalı və həmin məqsədə nail olmaq üçün

²⁷ İnsan hüquqları sahəsində Aİ-nin rəhbər prinsipləri: onlayn və offlayn ifadə azadlığı (Avropa İttifaqı Şurası), 2014-cü il, 33"d" bəndi.

ciddi surətdə zəruri ("mütənasib") tədbir olmalıdır. Yəni, eyni nəticəyə daha az məhdudlaşdırıcı tədbirlər vasitəsilə nail olmaq mümkünsüz olmalıdır.

Bu indikatorun pozuntularına aşağıdakıları aid etmək olar:

- İnternet saytı hökuməti və ya hökumət tərəfindən dəstəklənən siyasi sistemi tənqid edə biləcəyinə görə bloklanır, sürəti zəiflədir və ya qapadılır;
- Milli provayder müxalifət liderlərinin iştirakı ilə keçirilən teleşoular zamanı telekanalın yayımını bloklayır;
- Qabaqcadan xəbərdarlıq edilmədən və ya adekvat əsas gətirilmədən və bu tədbirlər qanunla nəzərdə tutulmadan özəl yayımçıya lisenziya verməkdən imtina edilir, lisenziyanın müddəti dayandırılır və ya lisenziya geri alınır.

2. İnternetdə materialların yerləşdirilməsi üçün ənənəvi mediaya tətbiq edilən xüsusi icazənin alınması və ya xüsusi inzibati qaydalara riayət edilməsi tələb olunmur.

Fiziki şəxslərlə və VCT-lərlə dövrü xarakterli informasiyaların yayılması üçün nəzərdə tutulan kütləvi informasiya vasitələri kimi rəftar edilməməlidir.

Fiziki şəxslərdən və VCT-lərdən internetdə hər hansı formada materiallar yerləşdirmək üçün icazə almaları tələb edilməməlidir, lakin digər qanuni hüquqların (məsələn, müəllif hüququnun) qorunması halları istisna təşkil edir.

Bu indikatorun pozuntularına aşağıdakıları aid etmək olar:

- Bloqçuluq fəaliyyəti kütləvi informasiya vasitəsi fəaliyyəti kimi qəbul edilir və bu fəaliyyəti həyata keçirənlərin media qurumlarına tətbiq edilən hüquqi prosedurlara riayət etməsi, məsələn, qeydiyyatdan keçməsi, lisenziya alması və s. tələb olunur.

3. Məlumat mənbələrini açıqlamaları üçün jurnalistlərin məhkum edilməsi və ya kütləvi informasiya vasitələrinin yerləşdiyi məkana polis tərəfindən basqın edilməsi halları yoxdur.

Qəzetlərin və ya yayım mediasının tikililərinə polisin reydlər etməsi və ya orada axtarışlar aparması mətbuat azadlığına müdaxilə formasıdır. Məhkəmə orderinin olub-olmamasından asılı olmayaraq,

belə axtarışlar jurnalistlərin mənbələrinin konfidensiallığına təhlükə yaradır və ölkədəki bütün jurnalistlər üçün senzura forması rolunu oynayır.

Bu indikatorun pozuntularına aşağıdakıları aid etmək olar:

- Polisin məxfi mənbələrin məlumatları əsasında apardığı araşdırmadan sonra media vasitəsinin ofisində polis tərəfindən axtarış aparılır və avadanlıq və ləvazimatlar müsadirə olunur;
- Jurnalistlər məhkəmədə məlumat mənbələrini açıqlamaqdan imtina etdikdən sonra məhkum olunur və azadlıqdan məhkum edilirlər.

4. Dövlət orqanları yoxlanıla bilən və etibarlı məlumatların yayılmasına şərait yaradır.

İnsan hüquqları üzrə beynəlxalq müqavilə orqanları dövlətlərin dezinformasiyanın yayılmasına qarşı sərbəst, müstəqil və müxtəlif ünsiyyət (kommunikasiya) vasitələri üçün əlverişli mühit yaratmaq kimi pozitiv öhdəliklər daşdıqlarını da vurğulayırlar. Bu öhdəliklərə aşağıdakı proaktiv öhdəlik daxildir: mötəbər, yoxlanıla bilən və həqiqətə uyğun məlumatların yayılmasına şərait yaratmaq və yalan olduğu bilinən (və ya bilinməli olan) ifadələri, eləcə də “yoxlanıla bilən məlumatlara laqeyd yanaşma nümayiş etdirən” ifadələri yaratmaqdan və yaymaqdan çəkinmək (sonuncular konkret olaraq “təbliğət” kimi müəyyən edilir).

Bu indikatorun pozuntularına aşağıdakıları aid etmək olar:

- Dövlətə məxsus media yerli VCT-lərin guya cinayət fəaliyyətlərinə yardım göstərdiyi barədə yoxlanılmamış məlumatlar yaymaqla (məsələn, miqrant alveri, əhalinin sağlamlığı ilə əlaqədar təlaş yaradan və ya sosial çaxnaşma doğuran məlumatların yayılması və s.) onların işlərini nüfuzdan salmağa yönələn qarayaxma kampaniyaları yaradır və təbliğ edir;
- Dövlət subyektləri öz sosial media kanallarında əhalinin onların siyasi fəaliyyətlərini tənqid edən hissəsinə qarşı nifrətə və düşmənçiliyə təhrik edən yoxlanılmamış məlumatları aktiv şəkildə yayırlar.

Müvafiq mənbələr

- Mülki və siyasi hüquqlar haqqında Beynəlxalq Pakt (MSHBP), mad. 5, 19, 20.
- İnsan hüquqları haqqında Avropa Konvensiyası, mad. 10.
- Əsas hüquqlar haqqında Avropa İttifaqının Xartiyası, mad. 11.
- BMT-nin Korrupsiyaya qarşı Konvensiyası, mad. 33.
- BMT-nin İnsan hüquqları Komitəsi, MSHBP-nin 19-cu maddəsinə dair 34 sayılı ümumi şərh (2011).
- Avropa İttifaqı Şurası, İnsan hüquqları sahəsində Aİ-nin rəhbər prinsipləri: onlayn və offlayn ifadə azadlığı (2014).
- İrqiçilik və ksenofobiyanın müəyyən forma və təzahürlərinə qarşı mübarizə haqqında Aİ-nin Çərçivə qərarı (2014).
- BMT-nin İnsan hüquqları Komitəsi: *Ross Kanadaya qarşı* (2000).
- Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi: *Yersild Danimarkaya qarşı* (1994).
- Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi: *Gündüz Türkiyəyə qarşı* (2003).
- Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi: *Həndisayd Birləşmiş Krallığa qarşı* (1976).
- Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi: *Şener Türkiyəyə qarşı* (2000).
- Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi: *Lingens Avstriyaya qarşı* (1985).
- Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi: *Eon Fransaya qarşı* (2003).
- Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi: *Koyokaru Rumıniyaya qarşı* (2015).
- Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi: Böyük Palata, *Macarıstan Helsinki Komitəsi Macarıstana qarşı* (2016).
- Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi: *Manole və başqaları Moldovaya qarşı* (2009).
- Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi: *Romen Şmit Lüksemburqa qarşı* (2003).
- Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi: *Quca Moldovaya qarşı* (2008).
- İnsan hüquqları haqqında Avropa Konvensiyası: nəzəriyyə və praktika, 4-cü nəşri (2006).
- İnternetdə insan hüquqlarının təşviqi, müdafiəsi və həyata keçirilməsi haqqında BMT-nin İnsan hüquqları Şurasının qətnaməsi, A/HRC/RES/38/7 (17 iyul 2018-ci il).
- İnternetdə insan hüquqlarının təşviqi, müdafiəsi və həyata keçirilməsi haqqında BMT-nin İnsan hüquqları Şurasının qətnaməsi, A/HRC/RES/20/8 (29 iyun 2012-ci il).
- BMT-nin İnsan hüquqları Şurası, "Milli, irqi və ya dini nifrətə təhrikin qadağan edilməsinə dair ekspert seminarları haqqında" Birləşmiş Millətlər Təşkilatının İnsan hüquqları üzrə Ali Komissarının məruzəsi – Əlavə: Ayrı-seçkiliyə, düşmənçiliyə və ya zorakılığa təhrikçilik təşkil edən milli, irqi və ya dini nifrətin təbliğinin qadağan edilməsi üzrə Rabat Fəaliyyət Planı A/HRC/22/17/Add.4 (11 yanvar 2013-cü il).
- BMT-nin Fikir və ifadə azadlığı üzrə xüsusi məruzəçisinin, Avropada Təhlükəsizlik və Əməkdaşlıq Təşkilatının (ATƏT) Media azadlığı üzrə nümayəndəsinin, Amerika Dövlətləri Təşkilatının (ADT) İfadə azadlığı üzrə xüsusi məruzəçisinin və İnsan və xalqların hüquqları haqqında Afrika Komissiyasının (İXHAK) İfadə azadlığı və informasiyaya çıxış üzrə xüsusi

məruzəçisinin "Fikir və ifadə azadlığı və internet haqqında birgə bəyannaməsi" (1 iyun 2011-ci il).

- BMT-nin Fikir və ifadə azadlığı üzrə xüsusi məruzəçisinin, ATƏT-in Media azadlığı üzrə nümayəndəsinin və ADT-nin İfadə azadlığı üzrə xüsusi məruzəçisinin "İfadə azadlığının təşviqi üçün beynəlxalq mexanizmlər haqqında birgə bəyannaməsi" (10 dekabr 2002-ci il).
- "İfadə azadlığı və "yalan xəbərlər", dezinformasiya və təbliğat haqqında birgə bəyannamə", Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Fikir və ifadə azadlığı üzrə Xüsusi Məruzəçisinin; Avropada Təhlükəsizlik və Əməkdaşlıq Təşkilatının Media azadlığı üzrə Nümayəndəsinin; Amerika Dövlətləri Təşkilatının (ADT) İfadə azadlığı üzrə Xüsusi Məruzəçisinin; və İnsan və xalqların hüquqları üzrə Afrika Komissiyasının İfadə azadlığı və informasiyaya çıxış üzrə Xüsusi Məruzəçisinin birgə bəyannaməsi (3 mart 2017-ci il)
- Paktın 40-cı maddəsi əsasında üzv dövlətlər tərəfindən təqdim edilən məruzələrə BMT-nin İnsan Hüquqları Komitəsi tərəfindən baxılması
- İnsan Hüquqları Komitəsinin yekun qeydləri, Kamerun, CCPR / C / 79 / Add.116. Noyabr 1999
- İnsan Hüquqları Komitəsinin yekun qeydləri, Ermənistan, BMT Sənədi CCPR / C / 79 / Əlavə 100, 19 Noyabr 1998

- Avropa Şurası, İfadə azadlığı: İnsan hüquqları haqqında Avropa Konvensiyasının 10-cu maddəsinin tətbiqinə dair təlimat – İnsan hüquqlarına dair təlimat № 2, 2-ci nəşri (2004).
- Avropa Şurası, İfadə azadlığı: İnsan hüquqları haqqında Avropa Konvensiyası əsasında ifadə azadlığı hüququnun qorunması: praktik hüquqşünaslar üçün təlimat (2017).
- Avropa Şurası, Media və informasiya cəmiyyəti sahəsində Avropa Şurasının Nazirlər Komitəsinin tövsiyə və bəyannamələri (2016).
- Avropa Şurası Parlament Assambleyasının diffamasiyanın dekrimilləşdirilməsi istiqamətində 1577(2007) sayılı qətnaməsi və onunla əlaqəli 1814(2007) sayılı tövsiyəsi (4 oktyabr 2007-ci ildə qəbul ediliblər).
- Media plüralizmi və media məzmununun müxtəlifliyi haqqında Avropa Şurasının 2007(2) sayılı tövsiyəsi (31 yanvar 2007-ci ildə qəbul edilib).
- Avropa Şurası, Məlumat verənlərin müdafiəsi haqqında CM/Rec(2014)7 sayılı tövsiyə və izahedici memorandum (30 aprel 2014-cü ildə qəbul edilib).
- Jurnalistlərin öz informasiya mənbələrini açıqlamamaq hüququ haqqında Avropa Şurasının Nazirlər Komitəsinin üzv dövlətlərə R(2000)7 sayılı tövsiyəsi (8 mart 2000-ci ildə qəbul edilib).
- Media plüralizmi və media üzərində sahibliyin şəffaflığı haqqında Avropa Şurasının Nazirlər Komitəsinin üzv dövlətlərə CM/Rec(2018)1 sayılı tövsiyəsi (7 mart 2018-ci ildə qəbul edilib).
- Avropa Şurasının DGI(2017)9 sayılı hesabatı, "İnformasiya dolaşıcılığı: tədqiqat aparılması və siyasətin hazırlanması üçün sahələrarası baza"
- İqtisadi Əməkdaşlıq və İnkişaf Təşkilatı (İƏİT), İƏİT ölkələrində hüquqpozmalar barədə xəbər verənlərin müdafiəsi məsələsinə yenidən baxılması: öhdəliklərdən səmərəli müdafiəyə doğru (2014).
- Avropa Komissiyası tərəfindən Avropa Parlamenti, Avropa İttifaqı Şurası və Avropa İqtisadi və Sosial Məsələlər Komitəsi və Regionlar Komitəsi üçün məlumat: "Onlayn dezinformasiya ilə mübarizə: Avropa yanaşması" (26 aprel 2018-ci il)
- "19-cu maddə" (*Article 19*) təşkilatı, Diffamasiyanın anlayışı: İfadə azadlığı və nüfuzun müdafiəsi prinsipləri (2017).

7-ci SAHƏ. ŞƏXSİ HƏYATIN TOXUNULMAZLIĞI HÜQUQU

Standart 1. Hər kəsin şəxsi həyatının toxunulmazlığı və məlumatlarının qorunması hüququ vardır

Şəxsi həyatın toxunulmazlığı hüququ fərdin şəxsi və ailə həyatına, ev və yazışmalarına hörmət deməkdir. Hər kəsin bu hüququ Mülki və Siyasi Hüquqlar üzrə Beynəlxalq Pakt və İnsan Hüquqları üzrə Avropa Konvensiyasına əsasən təmin olunur. Şəxsi həyatın toxunulmazlığı və şəxsi məlumatların qorunması hüququ vətəndaş cəmiyyəti təşkilatları ilə də əlaqəlidir, onun habelə məlumat əldə etmək hüququ ilə balanslaşdırılmış olması da tələb olunur. Hər hansı bir müdaxilə aydın qanunvericiliyə əsaslanmalı və legitim məqsədlərə nail olmaq üçün ciddi şəkildə zəruri olmalıdır. Bundan əlavə, şəxsi həyatın toxunulmazlığı hüququna müdaxilə və ya onun pozulması halları araşdırılmalı və təqib olunmalıdır.

Qanunvericilik

Qanunvericilik üzrə indikatorlar
1. Şəxsi həyatın toxunulmazlığı hüququ hər kəsə ayrı-seçkiliyə yol verilmədən təmin edilməlidir. 2. Qanunvericilik dövlət orqanları, fiziki şəxslər və ya hüquqi şəxslər tərəfindən törədilməsindən, eləcə də onlayn və ya oflayn rejimdə həyata keçirilməsindən asılı olmayaraq, müdaxilə və ya şəxsi həyatın toxunulmazlığına qarşı hücumlardan qoruma təminatı verir. 3. Qanunvericilik dövlət orqanları tərəfindən fərdin şəxsi məlumatlarının toplanması, emalı və saxlanması tənzimləyir.

1. Şəxsi həyatın toxunulmazlığı hüququ hər kəsə ayrı-seçkiliyə yol verilmədən təmin edilməlidir

Beynəlxalq və regional insan hüquqları standartları bütün insanların şəxsi həyatın toxunulmazlığı hüququna malik olduğunu və bu hüquqa heç bir özbaşına və ya qanunsuz müdaxilə ola bilməyəcəyini qəbul edir. Şəxsi həyatın toxunulmazlığı hüququ bəzi hallarda ifadə azadlığı və informasiya əldə etmək hüququ kimi çıxış edə bilər, o halda ki, müəyyən məlumatların açıqlanması ilə bağlı ictimai maraqlar həmin məlumatların gizli saxlanması ilə bağlı ictimai maraqlara üstün gəlmiş olsun.

"Şəxsi həyat" anlayışı şəxsin fiziki və sosial kimliyinin peşə və işgüzar fəaliyyətlərinə və aspektlərinə, o cümlədən şəxsi müstəqillik, şəxsi inkişaf və digər şəxslərlə münasibətlərin qurulması hüququna qədər uzadıla bilər. Beləliklə, birinin "şəxsi həyatı"na hörmət, "fərdi ictimai həyatı" yaşamaq hüququnu nəzərdə tutur, bu isə fərd üçün öz şəxsiyyətinin sosial aspektini əsassız müdaxilə olmadan inkişaf etdirmək imkanı deməkdir. "Şəxsi həyatın qorunması" şəxsin evinin, nüfuzunun, yazışmalarının və şəxsi məlumatlarının qorunmasını əhatə edir. "Şəxsi həyatın toxunulmazlığı" anlayışı həmçinin, şəxsin evini və yazışmalarını əhatə edir, vətəndaş cəmiyyəti təşkilatları ilə bağlı hallarda buraya onların iş ofisləri və müvafiq aktivləri də daxildir.

Beynəlxalq insan hüquqları müqavilələrinə əsasən, şəxsi həyatın toxunulmazlığı hüququ həmçinin assosiasiya və onun üzvlərinə aiddir. Buna görə, vətəndaş cəmiyyəti təşkilatlarına məlumatların qorunması qaydaları ilə əhatə olunan məlumatları açıqlamaq üçün tətbiq edilən qanuni tələblər üç hissədən ibarət testə cavab verməlidir. Test aşağıdakılarla bağlı məhdudiyyətlər tələb edir:

- 1) aydın hüquqi əsaslara malik olması;
- 2) qanuni maraqlara xidmət etməsi (dövlət təhlükəsizliyinin və ya ictimai təhlükəsizliyin qorunması, dövlətin maliyyə maraqlarının qorunması, cinayətkarlığın qarşısının alınması və ya başqalarının hüquq və azadlıqlarının müdafiəsi);
- 3) belə maraqlara nail olmaq üçün demokratik cəmiyyətdə məhdudiyyətlərə, müstəsna fəvqəladə vəziyyətlərdə belə, məsələn, cəmiyyətin sağlamlığı, müdafiəsi və ya milli təhlükəsizlik naminə ciddi zərurətin olması.

Bu meyarlardan birinin yerinə yetirilməməsi halında, şəxsi həyatın toxunulmazlığı hüququna müdaxilə əsassızdır.

Şəxsi həyatın toxunulmazlığı hüququ qanunla vətəndaş cəmiyyəti təşkilatlarına və onların qurucularına, üzvlərinə, benefisiarlarına, donorlara və digər əlaqəli şəxslərə heç bir ayrı-seçkiliyə yol verilmədən təmin edilməlidir. Vətəndaş cəmiyyəti təşkilatları "öz üzvlərinin adlarını və ünvanlarını açıqlamaqla bağlı ümumi öhdəlik daşımamalıdır, çünki bu, birləşmək azadlığı və şəxsi həyata hörmət hüququna uyğun deyil"²⁸. Bundan başqa, vətəndaş cəmiyyəti təşkilatlarına şamil edilən nəzarət özəl müəssisələrə tətbiq olunan nəzarətdən daha ciddi olmamalıdır.

Vətəndaş cəmiyyəti təşkilatları üçün mühasibat uçotu və hesabat qaydaları qanunvericilikdə nəzərdə tutulmuş şəxsi həyatın toxunulmazlığı tələblərinə uyğun olmalıdır (məsələn, əməkdaşların sağlamlığı haqqında məlumatlar açıqlanmamalıdır, belə ki, onlar şəxsi tibbi məlumatları təşkil edir).

Bu indikatorun pozuntuları aşağıdakılardan ibarət ola bilər:

- Vətəndaş cəmiyyəti təşkilatları üçün məlumatların açıqlanması müddəaları özəl müəssisələrə tətbiq edilənlərə nisbətən daha qətiyyətli və ya daha müdaxiləedicidir;
- Vətəndaş cəmiyyəti təşkilatlarının şəxsi həyata hörmət hüququnu məhdudlaşdıran müddəalar ölçüsü, strukturu və fəaliyyət fərqiindən asılı olmayaraq bütün vətəndaş cəmiyyəti təşkilatlarına eyni şəkildə tətbiq olunur;
- Vətəndaş cəmiyyəti təşkilatlarının fərdi məlumatları və gizli məlumatlarını açıqlamasını tələb edən müddəalar qeyri-mütənasibdir və qanuni mənafehlərlə əsaslandırılmır.

2. Qanunvericilik dövlət orqanları, fiziki şəxslər və ya hüquqi şəxslər tərəfindən törədilməsindən, eləcə də onlayn və ya oflayn rejimdə həyata keçirilməsindən asılı olmayaraq, müdaxilə və ya şəxsi həyatın toxunulmazlığına qarşı hücumlardan qoruma təminatı verir

²⁸ATƏT/DTİHB-Venesiya Komissiyasının Birləşmə Azadlığına dair Birgə Təlimatları, 2015, par. 167

Beynəlxalq və regional standartlar dövlət tərəfindən şəxsi həyatın toxunulmazlığı hüququna hər hansı bir qeyri-qanuni və ya özbaşına müdaxiləni qadağan edir. Bu standartlar həmçinin, dövlətin üzərinə şəxsləri və təşkilatları üçüncü şəxslər tərəfindən törədilən belə müdaxilədən qorumaqla bağlı pozitiv öhdəliklər qoyur. Bu səbəbdən qanunvericilikdə vətəndaş cəmiyyəti təşkilatları və onların qurucularının, üzvlərinin, benefisiarlarının, idarə heyəti üzvlərinin, donorların və digər əlaqəli şəxslərin şəxsi həyatına – həm dövlət, həm də üçüncü şəxslər tərəfindən müdaxilədən müdafiə ilə bağlı məsuliyyət nəzərdə tutulmalıdır. Bundan əlavə, qanunvericilik şəxsi həyatın toxunulmazlığı hüququnu həm onlayn, həm də offlayn rejimdə təmin etməlidir. Obyektiv sübutlara əsaslanan etibarlı məhkəmə qərarı mövcud olmadığı təqdirdə, dövlət internet xidməti təmin edən provayderləri İnternetdə (və ya digər elektron texnologiyaları vasitəsilə) mübadilə olunan məlumatları açıqlamağa məcbur edə bilməməlidir. Bu, VCT-yə mənsub olan fərdlər arasında və ya VCT-lər arasında mübadilə olunan məlumatlara aiddir.

Dövlət vətəndaş cəmiyyəti təşkilatları, onların qurucularının, üzvlərinin, benefisiarlarının, donorlarının və digər aidiyyəti olan şəxslərin şəxsi həyatın toxunulmazlığı hüququnu pozmamalıdır. Şəxsi həyatın toxunulmazlığı hüququ ilə bağlı hər hansı bir xüsusi müdaxilə müstəqil məhkəmə orqanı tərəfindən məhkəmə baxışına məruz qalmalıdır.

Qanunvericilər vətəndaş cəmiyyəti təşkilatları üzərində nəzarətə şərait yaradan hər hansı bir müddəanı dar məcrada tərtib etməli və belə tədbirlərin həmişə qanuni səbəblərlə müstəqil məhkəmə orqanı tərəfindən verilən məhkəmə qərarına əsaslanmasını təmin etməlidirlər.

Bu indikatorun pozuntuları aşağıdakılardan ibarət ola bilər:

- Vətəndaş cəmiyyəti təşkilatlarının və onların üzvlərinin şəxsi həyatına və ya əldə etdikləri məlumatlara müdaxilə etdikləri halda dövlətin və ya digər tərəflərin məsuliyyətini aydın şəkildə tənzimləyən heç bir müddəa yoxdur, məsələn, vətəndaş cəmiyyəti təşkilatları üzvlərinin telefon danışqlarının müxtəlif vasitələrlə dinlənilməsi və fəaliyyətlərinin digər şəkildə izlənilməsi;
- Qanun hakimiyyət orqanlarından vətəndaş cəmiyyəti təşkilatlarından məlumatların paylaşılmasını tələb etmədən əvvəl müstəqil məhkəmə orqanlarından qərar çıxarılmasını tələb etmir.

3. Qanunvericilik dövlət orqanları tərəfindən fərdin şəxsi məlumatlarının toplanması, emalı və saxlanmasını tənzimləyir

Şəxsi məlumatlar milli təhlükəsizliyin, ictimai asayişin qorunmasından və ya sağlamlıq və əxlaqın qorunmasından və digər vətəndaşların hüquq və azadlıqlarına əməl edilməsini təmin etmək məqsədindən başqa məqsədlər üçün açıqlanmamalı, təqdim edilməməli və ya başqa şəkildə istifadə edilməməlidir. Şəxsi məlumatlar yalnız qurumlar və ya şəxslər onların istifadəsinə razılıq verdikdə açıqlana bilər. Bu, Aİ Ümumi Məlumatların Mühafizəsi Reqlamenti tərəfindən təsdiqlənir və yalnız Aİ-nin ərazisində yerləşən təşkilatlara deyil, həm də Aİ xaricində yerləşən, lakin Aİ vətəndaşları ilə əlaqədə olan təşkilatlara (məsələn, fəndreyzing məqsədləri üçün) və ya Aİ vətəndaşlarının məlumatlarının toplanmasını, işlənilməsini və saxlanmasını həyata keçirən təşkilatlara da şamil edilir.

Dövlət pozuntuya yol verildikdə şəxsi həyatın toxunulmazlığı hüququnun qorunması üçün müvafiq sanksiyalar və digər vasitələr nəzərdə tutmalıdır. Dövlət həmçinin məlumat subyektlərinə münasibətdə ayrı-seçkiliyə yol verilməməsini təmin etməlidir. Fiziki şəxslərə tətbiq olunan təhlükəsizlik təminatları hüquqi şəxs olub- olmamasından asılı olmayaraq, assosiasiyalara da tətbiq olunmalıdır.

Dövlət orqanlarının məlumatlardan yalnız tələb olunduqda (məsələn, cinayət istintaqı çərçivəsində) istifadə edə bilməsini (və ya istifadə etmək imkanının olmasını) təmin edən maddi və prosessual təminatlar olmalıdır.

Bu indikatorun pozuntuları aşağıdakılardan ibarət ola bilər:

- Qanun fərdin razılığı olmadan şəxsi məlumatların qeyri-qanuni məqsədlər üçün açıqlanmasına icazə verir;
- Şəxsi məlumatların toplanması, saxlanması və istifadəsi ilə bağlı qaydalar qanunvericilik aktlarında göstərilir və ya anlaşılmaz, qeyri-müəyyəndir və vətəndaş cəmiyyəti təşkilatları üçün aydın deyildir ki, bu da həmin qaydaları müxtəlif şəkildə şərh etmə imkanı yaradır.

Praktika

Praktika üçün indikatorlar
1. Dövlət orqanları tərəfindən şəxsi həyatın toxunulmazlığı hüququnun pozulması halları araşdırılır və mühakimə edilir. 2. Vətəndaş cəmiyyəti təşkilatları və əlaqəli şəxslər şəxsi məlumatların onlayn və oflayn rejimdə qeyri-qanuni və ya qeyri-mütənasib şəkildə toplanması, emalı və saxlanmasına qarşı qorunurlar.

1. Dövlət orqanları tərəfindən şəxsi həyatın toxunulmazlığı hüququnun pozulması halları araşdırılır və mühakimə edilir.

Şəxsi həyatın toxunulmazlığı hüququnun pozulması halları dərhal və ədalətli şəkildə araşdırılmalı və qanunla nəzərdə tutulmuş mütənasib sanksiyalar təqsirli tərəflərə tətbiq edilməlidir. Vətəndaş cəmiyyəti təşkilatları, onların qurucuları, üzvləri və digər aidiyyəti olan şəxslər dövlət tərəfindən aparılan nəzarət tədbirləri zamanı onların şəxsi həyatın toxunulmazlığı hüququna və digər əlaqəli hüquqlarına hər hansı qanunsuz müdaxilə demokratik cəmiyyətdə qeyri-mütənasib və qeyri-zəruri olarsa, onlar bu müdaxiləyə görə kompensasiya almaq hüququna malik olmalıdırlar - hətta bu cür nəzarət milli təhlükəsizliyin qorunması və cinayətkarlığa qarşı mübarizəni nəzərdə tutan qanun əsasında həyata keçirilsə belə. Şəxsi həyatın toxunulmazlığı hüququ məhkəmədə icra edilə bilən olmalıdır.

Bu indikatorun pozuntuları aşağıdakılardan ibarət ola bilər:

- Vətəndaş cəmiyyəti təşkilatları, onların təsisçiləri, üzvləri və ya digər aidiyyəti olan şəxslər məhkəmə qərarı və qanunla müəyyən edilmiş qanuni səbəblər (məsələn, milli təhlükəsizlik) kimi

kifayət qədər hüquqi təminatlar olmadan nəzarət altında saxlanılır və yaxud dinlənirlər/izlənirlər;

- Vətəndaş cəmiyyəti təşkilatları, onların təsisçiləri, üzvləri və digər əlaqəli şəxslərin nəzarət altında saxlanması və ya dinlənməsinə/izlənməsinə dair iddialar araşdırılır və / və ya təqib olunmur.

2. Vətəndaş cəmiyyəti təşkilatları və əlaqəli şəxslər şəxsi məlumatların onlayn və oflayn rejimdə qeyri-qanuni və ya qeyri-mütənasib şəkildə toplanması, emalı və saxlanılmasına qarşı qorunurlar

Şəxsi məlumatların toplanması, emalı və saxlanılması prosesi qanuna əsaslanmalıdır. Vətəndaş cəmiyyəti təşkilatları öz üzvlərinin və digər əlaqəli şəxslərin adlarını, ünvanlarını və digər şəxsi məlumatlarını açıqlamaq öhdəliyi daşıyırlar, çünki bu, həm onların şəxsi həyatının toxunulmazlığı hüququnu, həm də birləşmə azadlığını pozur.

Bununla yanaşı, vətəndaş cəmiyyəti təşkilatlarının üzvləri və digər əlaqəli şəxslərdən bəzi hallarda xüsusi məlumatları açıqlamaq qanuni olaraq tələb oluna bilər - məsələn, onlar ictimaiyyətdən ianələr yığmaqla məşğul olduqda və ya dövlətdən və ya cəmiyyətdən əhəmiyyətli dəstək aldıqda. Eyni zamanda minimal sayda üzvləri olan siyasi partiyalar üçün ayrılan dövlət maliyyələşdirilməsini almaq istəyən siyasi partiyalardan da üzvlərinin siyahısını açıqlamaq əqləbatan şəkildə tələb oluna bilər. Bu cür üzlük dövlət qulluqçusu və vəzifəli şəxs kimi onların öhdəliklərini pozduqda, fərdlərdən bir vətəndaş cəmiyyəti təşkilatında üzlüklərini bildirmələri tələb oluna bilər. Xüsusi peşəkar assosiasiyalar müəyyən bir tənzimləyici funksiyaları yerinə yetirdikdə onlardan üzvlərinin siyahısını təqdim etmək tələb oluna bilər. Bununla belə, bu məlumatların hər hansı bir açıqlanması, məlumatların qorunması prinsiplərinə əsasən və məlumatlara çıxışı olanların sayını məhdudlaşdırmaqla, mütənasiblik prinsiplərinə əsaslanmalıdır. Vətəndaş cəmiyyəti təşkilatlarının, onların qurucularının, üzvlərinin, benefisiarlarının və digər əlaqəli şəxslərin şəxsi məlumatlarının toplanması, istifadəsi və emalı, yalnız açıq və şəffaf qaydalar əsasında həyata keçirilə bilər. Dövlətin müşahidə və nəzarəti aydın qanunvericilik təminatları bazasına əsaslanmalı və nail olunması qarşıya qoyulmuş qanuni məqsədlərə mütənasib olmalıdır. Şəxsi məlumatdan sahiblərinin razılığı olmadan istifadə edilə bilməz.

Bu indikatorun pozuntuları aşağıdakılardan ibarət ola bilər:

- Vətəndaş cəmiyyəti təşkilatlarının yoxlamasını keçirərkən dövlət orqanları onların şəxsi məlumatları - məsələn, üzvlərinin siyahılarını - qanunla aydın şəkildə müəyyən edilmiş qanuni əsaslar olmadan tələb edirlər;
- Vətəndaş cəmiyyəti təşkilatlarının, onların üzvlərinin və təsisçilərinin şəxsi məlumatları əlavə təsdiq edilmək üçün qeyri-müəyyən sayda dövlət orqanlarına göndərilir;
- Şəxsi məlumatların toplanması, saxlanması və istifadəsi ilə bağlı qaydalar qanunvericilik aktlarında göstərilir və ya anlaşılmaz, qeyri-müəyyəndir və vətəndaş cəmiyyəti təşkilatları üçün aydın deyildir ki, bu da həmin qaydaları müxtəlif şəkildə şərh etmə imkanı yaradır.

Standart 2. Dövlət vətəndaş cəmiyyəti təşkilatlarının və onlarla əlaqəli şəxslərin şəxsi həyatının toxunulmazlığı hüququnu qoruyur

Vətəndaş cəmiyyəti təşkilatları və onlarla əlaqədar olan bütün şəxslərin şəxsi həyatının toxunulmazlığı hüququ dövlət tərəfindən qorunmalıdır. Vətəndaş cəmiyyəti təşkilatları hesabatlarına dair qanunvericilik, həmin qurumlarla assosiasiya edilən donor, üzv, könüllü və digər iştirakçılar kimi bütün əlaqədar şəxslərin şəxsi həyatının toxunulmazlığı hüququnu qorunmalıdır. Vətəndaş cəmiyyəti təşkilatları ofislərinə və sənədlərinə çıxış yalnız bu cür çıxış üçün obyektiv əsaslar olduqda mümkün olmalıdır. Vətəndaş cəmiyyəti təşkilatlarına nəzarət və ya müdaxilə mütənasib, qanuni olmalıdır və ona müstəqil məhkəmə orqanı tərəfindən əvvəlcədən icazə verilməsi tələb olunur.

Qanunvericilik

Qanunvericilik üçün indikatorlar
1. Vətəndaş cəmiyyəti təşkilatları üçün hesabat tələbləri üzvlərin, donorların, idarə heyəti üzvlərinin və işçilərin şəxsi həyatının toxunulmazlığı hüququnu və şəxsi aktivlərinin məxfiliyini qoruyur. 2. Vətəndaş cəmiyyəti təşkilatları ofislərinə çıxış yalnız obyektiv səbəblərə və müvafiq məhkəmə icazəsinə əsasən mümkündür. 3. Vətəndaş cəmiyyəti təşkilatı və ya əlaqəli şəxslərin müşahidə olunması mütənasib və qanuni olmalıdır və müstəqil məhkəmə orqanı tərəfindən ilkin icazə verilməsini tələb edir.

1. Vətəndaş cəmiyyəti təşkilatları üçün hesabat tələbləri üzvlərin, donorların, idarə heyətin üzvlərinin və işçilərin şəxsi həyatının toxunulmazlığı hüququnu və şəxsi aktivlərinin məxfiliyini qoruyur

“Vətəndaş cəmiyyəti təşkilatlarının əməliyyatları üzərində aparılan müşahidə və nəzarətlə bağlı qanunvericilik aktları və təcrübənin əsasında başlanğıc nöqtəsi olaraq minimal dövlət müdaxiləsi prinsipi dayanmalıdır”²⁹. Şəxsi həyatın toxunulmazlığı hüququ bütün şəxslərin onların “şəxsi həyatına, evinə, yazışma və ailəsinə edilən özbaşına və ya qeyri-qanuni müdaxilədən” və onların nüfuzuna hücumlardan azad olmasını tələb edir.³⁰ Özü-özlüyündə şəxsi həyatın toxunulmazlığı hüququ məktublaşma, telefon zəngləri, elektron məktublar, mətn mesajları və internet brouzing və şəxslərin şəxsi məlumatları üzərində nəzarəti qoruyur.

Buna görə hesabat vermə tələbi ilə vətəndaş cəmiyyəti təşkilatının fəaliyyətinə məhdudiyyət qoyulmasa da, vətəndaş cəmiyyəti təşkilatlarının üzvləri, donorlar, idarə heyəti üzvləri, işçiləri və könüllülərinin şəxsi həyatının toxunulmazlığı hüququnun qorunması üçün kifayət qədər təminat mövcud olmalıdır. Vətəndaş cəmiyyəti təşkilatları ilə əlaqəli şəxslər hesabatvermə tədbirlərinə o halda cəlb edilə bilirlər ki, onlar vətəndaş cəmiyyəti təşkilatının özü ilə şəxsi əməliyyatlara daxil olsunlar və ya orqanlar onların potensial fırıldaqçılıq, mənimsəmə və ya digər cinayət əməllərində

²⁹ ATƏT/DTİHB-Venesiya Komissiyasının Birləşmə Azadlığına dair Birgə Təlimatları, 2015, para. 228

³⁰ MSHBP, 17-ci Maddə, Para.2

iştirakı ilə bağlı ciddi və sübuta əsaslanan məlumatlara malik olmuş olsun. Əlbəttə ki, bütün dünyada müxtəlif ölkələrin qanunvericiliyi və praktikasında milli təhlükəsizlik, ictimai təhlükəsizlik və ya ictimai asayişin təmin olunması məqsədilə fırıldaqçılıq, mənimsəmə, çirkli pulların yuyulması və digər cinayətlərə qarşı mübarizə şəxsi məlumatların açıqlanması üçün qanuni əsas kimi nəzərdə tutulur. Bununla belə, BMT-nin Birləşmə Azadlığı üzrə Xüsusi Məruzəçisinin izah etdiyi kimi, belə bir əsaslandırma qanuni ola bilər, lakin, "yalnız qanuni bir maraq güdmək kifayət deyil" və bütün əlaqədar məhdudiyyətlər hələ də "qoyulan məqsədə çatmaq üçün ən az müdaxiləedici tədbirlər olmalıdır". Belə təminatlar həm də qanunda aşkar şəkildə ifadə edilməli və ictimaiyyətə açıq olmalıdır.

Məlumatı açıqlamaqla bağlı ictimai maraq məlumatın gizli saxlanması ilə bağlı ictimai maraqla müqayisə edilməlidir. Bu "ictimai maraq" testi müntəzəm olaraq Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi ("AIHM") tərəfindən şəxsi həyatın toxunulmazlığı hüququna dair işlərdə tətbiq olunur ki, burada da məlumat əldə etmək hüququ da nəzərə alınmalıdır.

Yuxarıda qeyd edildiyi kimi, şəxsi həyatın toxunulmazlığı hüququ şəxsi məlumatların qorunması hüququnu da əhatə edir. Müəyyən texniki ekspertizaya ehtiyacı olan onlayn resurslara gəldikdə, bu cür qoruma asan olmaya bilər. Şəxsi məlumatdan istifadə etmək razılığı könüllü şəkildə verilsə də, razılıq verən şəxsin istənilən vaxt razılığını geri götürmək hüququ vardır. Sükut, öncədən seçilmiş qutular və ya hərəkətsizlik Avropa İttifaqının Ümumi Məlumatların Mühafizəsi Reqlamenti (bu sənəd Aİ ölkələrində yerləşməyən, lakin Aİ vətəndaşları ilə bağlı olan məlumatlarla işləyən və ya onları emal edən təşkilatlara da şamil edilir) ilə müəyyən edilmiş tam razılıq kimi qəbul edilməməlidir.

Vətəndaş cəmiyyəti təşkilatları həmçinin şəxsi məlumatların avtomatik olaraq işlənməsi ilə əlaqədar qorunur. İrqi mənşə, siyasi fikirlər, dini və ya digər inanclar, həmçinin sağlamlıq və ya cinsi həyatla bağlı şəxsi məlumatlar daxili qanunvericilikdə beynəlxalq hüquqda nəzərdə tutulmuş müvafiq təminatlar nəzərdə tutulmadığı təqdirdə avtomatik olaraq işlənə bilməz. Eyni məsələ, cinayət işlərində çıxarılan hökmlərə aid olan şəxsi məlumatlara da şamil edilir.

Bütün hallarda, nəzarət etmək həmişə vətəndaş cəmiyyəti təşkilatları və onların fəaliyyətinin qanuni olması prezumpsiyasına əsasən həyata keçirilməlidir. Bundan əlavə, bu nəzarət vətəndaş cəmiyyəti təşkilatlarının daxili idarəetməsinə müdaxilə etməməli və vətəndaş cəmiyyəti təşkilatının öz məqsəd və fəaliyyətlərini dövlətin siyasəti və idarəetməsi ilə koordinasiya etməyə məcbur etməməlidir.

Bu indikatorun pozuntuları aşağıdakılardan ibarət ola bilər:

- Vətəndaş cəmiyyəti təşkilatları üzvlərinin, donorlarının, idarə heyəti üzvlərinin, işçilərinin və könüllü üzvlərinin şəxsi məlumatları ilə bağlı məlumat vermə tələbləri, fəaliyyətin həcmindən, strukturundan və fəaliyyətin əhatə dairəsindən asılı olmayaraq, bütün vətəndaş cəmiyyəti təşkilatları üçün eynidir;

- Vətəndaş cəmiyyəti təşkilatları üzvlərinin, donorlarının, idarə heyəti üzvlərinin, işçilərinin və könüllü üzvlərinin şəxsi məlumatları ilə bağlı məlumat vermə tələbləri qanuni məqsədlərin qorunmasına qeyri-mütənasib və qeyri-zəruridir və ictimai maraqlara xidmət etmir;
- Hesabat vermə öhdəlikləri vətəndaş cəmiyyəti təşkilatlarını HIV pozitiv üzvləri haqqında məlumatları açıqlamağa məcbur edir.

2. **Vətəndaş cəmiyyəti təşkilatlarının ofislərinə çıxış yalnız obyektiv əsaslarla və müvafiq məhkəmə qərarı əsasında mümkündür**

Vətəndaş cəmiyyəti təşkilatları ofislərinin hər hansı bir axtarışı və ya sənədlərin və ya digər əmlakın (dizüstü kompyuter və s.) götürülməsi şəxsi həyatın toxunulmazlığı hüququnun qorunması ilə bağlı beynəlxalq standartlara (yəni, qanunla nəzərdə tutulmuş və qanuni məqsədə çatmaq üçün ciddi şəkildə zəruri olan) əsasən müəyyən edilmiş üç hissəli testə uyğun olmalıdır. Bununla yanaşı müstəqil məhkəmə orqanlarının icazəsi ilə müşayiət olunmalı və vətəndaş cəmiyyəti təşkilatı nümayəndəsinin iştirakı ilə aparılmalıdır. Hər hansı belə icazədən məhkəməyə şikayət vermə imkanı olmalıdır.

Qanunvericilikdə vətəndaş cəmiyyəti təşkilatlarının ofislərində axtarış aparmaq üçün səlahiyyəti olan orqanların siyahısı aydın şəkildə müəyyən edilməlidir. Belə orqanlarda vətəndaş cəmiyyəti təşkilatları ofislərində yoxlama aparmaq üçün əsasları, aparılan yoxlamaların müddətini, yoxlama zamanı və ya yoxlamadan sonra hansı sənədlərin tərtib edilməli olduğunu tənzimləyən daxili qaydalar olmalıdır. Belə qaydalar həmçinin yoxlamaları aparan əməkdaşların səlahiyyətlərinin aydın təsvirlərini də əks etdirməli və vətəndaş cəmiyyəti təşkilatları üzvlərinin və qurucularının şəxsi həyatının toxunulmazlığı hüququna hörməti təmin edilməlidir.

Bu indikatorun pozuntuları aşağıdakılardan ibarət ola bilər:

- Qanuna əsasən vətəndaş cəmiyyəti təşkilatları polis orqanlarının göstərişi olduqda, müstəqil qurumdan heç bir icazə olmadan öz ofislərinə çıxış təmin etməlidirlər;
- Vətəndaş cəmiyyəti təşkilatları ofislərinin axtarışlarının necə və kim tərəfindən aparılması ilə bağlı qaydaların dəqiq müəyyən edilməməsi;
- Axtarış və yoxlamaların nə qədər müddət davam edəcəyinə dair məlumatın olmaması.

3. **Vətəndaş cəmiyyəti təşkilatı və ya əlaqəli şəxslərin müşahidə olunması mütənasib və qanuni olmalıdır və müstəqil məhkəmə orqanı tərəfindən əvvəlcədən qərar çıxarılmasını tələb edir**

Dövlətlər tərəfindən aparılan müşahidə/izləmə əsasən cinayətkarlıqla mübarizə və milli təhlükəsizliyi qorumaq məqsədi daşılmalıdır. Nəzarət tədbirləri bu qanuni dövlət məqsədləri üçün həyata keçirildikdə belə, onlar VCT-lərin və onların üzvlərinin şəxsi həyatın toxunulmazlığı hüququna aid olmayan, qeyri-zəruri və qeyri-mütənasib məhdudiyyətlər yarada bilərlər.

Terrorizmə qarşı mübarizədə insan hüquqlarının və əsas azadlıqlarının təşviqi və qorunması üzrə BMT-nin Xüsusi Məruzəçisi tərəfindən qeyd edildiyi kimi, müşahidə səlahiyyətləri və yeni

texnologiyaların müvafiq hüquqi təminatlar olmadan istifadəsi ifadə azadlığı və birləşmək azadlığına çəkendirici təsir göstərə bilər, çünki " bu azadlıqlar tez-tez fərdi görüşlər keçirilməsini və əlaqələr qurulmasını tələb edir ki, insanlar hökumət və digər güclü iştirakçılar qarşısında fəaliyyətlərini təşkil edə bilsinlər. "

Nəzarət tədbirləri Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinin presedent hüququnda nəzərdə tutulmuş minimum tələblərə və təminatlara uyğun olmalıdır.

Hökumətin gizli nəzarət və məlumatların toplanmasını həyata keçirə biləcəyi şərtlər qanunda aydın şəkildə nəzərdə tutulmalı və həmişə müstəqil və qərəzsiz məhkəmə orqanlarının nəzarətini ehtiva etməlidir.

Obyektiv sübutlarla dəstəklənən məhkəmə qərarı olmadıqda, internet xidmət provayderlərini onlayn rejimdə və ya digər elektron texnologiyalarla mübadilə edilən hər hansı məlumatı hökumət orqanları ilə paylaşmağa məcbur etmək qanunsuz hesab edilməlidir.

Vətəndaş cəmiyyəti təşkilatlarının internet səhifələrinin və ya informasiya vasitələrinin müəyyən mənbələrinin bloklanması təşkilatlara əhəmiyyətli dərəcədə mənfi təsir göstərə bilər. Təhlükəsizlik tədbirləri təbiəti etibarlı ilə müvəqqəti olmalı, aydın şəkildə müəyyən edilmiş qanuni məqsədə çatmaq üçün dar şəkildə müəyyən olunmalı və qanunla nəzərdə tutulmalıdır. Bu tədbirlərdən, fərqli fikirlər və tənqidi çıxışları hədəf almaq üçün istifadə edilməməlidir.

Qanunvericilər bu səbəbdən vətəndaş cəmiyyəti təşkilatlarına nəzarət edilməsinə imkan verən hər hansı bir müddəanı dar şəkildə tərtib etməli və onların həmişə məhkəmə qərarına əsaslanmasını təmin etməlidir. "Sosial media da daxil olmaqla, internetdən və digər kommunikasiya vasitələrindən istifadə etməklə müdaxiləni təşkil edən müddəalar mütənasib və mövcud olan bütün imkanlardan ən az müdaxilə edənə olmalıdır. Hər hansı bir nəzarət tədbiri həmişə məhkəmə baxışına açıq olmalıdır." ³¹

Bu indikatorun pozuntuları aşağıdakılardan ibarət ola bilər:

- Təşkilatların ümumi şəkildə izlənməsini məhdudlaşdıran və yalnız müəyyən istisna hallarında izlənməsinə şərait yaradan və ya adekvat izlənmə mexanizmləri ilə bağlı müddələrin olmaması;
- Müşahidə etmək icazəsi vermək səlahiyyətinə malik olan orqanlar hökumətdən asılıdırlar.

Praktika

Praktika üçün indikatorlar
1. Vətəndaş cəmiyyəti təşkilatları və ya əlaqəli şəxslərin şəxsi həyatının toxunulmazlığı hüququna və ya kommunikasiyalarına icazəsiz müdaxilə edilməsi hallarının olmaması.

³¹ ATƏT/DTİHB – Venesiya Komissiyasının Birləşmək Azadlığına dair Birgə Təlimatı, 2015, mad. 271

2. Müvafiq məhkəmə qərarı olmadan vətəndaş cəmiyyəti təşkilatlarının ofislərinə girilməsi və ya onların sənədlərinə çıxışın təmin edilməsi hallarının olmaması.

I. **Vətəndaş cəmiyyəti təşkilatları və ya əlaqəli şəxslərin şəxsi həyatının toxunulmazlığı hüququna və ya kommunikasiyalarına icazəsiz müdaxilə edilməsi halları yoxdur**

Rabitə vasitələrinə müdaxilə (geniş müşahidə, e-poçt, telefon, SMS və s. izlənməsi də daxil olmaqla) məhkəmə tərəfindən müvafiq icazə verilmədikdə baş tutmamalıdır. Belə müdaxiləyə icazə verən məhkəmə qərarı əmrin hüquqi bazasını açıq şəkildə izah etməli, qarşıya qoyulan xüsusi qanuni marağın (yəni dövlət təhlükəsizliyinin, ictimai asayişin qorunması, dövlətin maddi maraqları, cinayət pozuntularının qarşısının alınması və ya digərlərinin hüquq və azadlıqlarının qorunması) və belə müdaxilənin bu cür maraqların əldə edilməsi üçün mütənasib və mütləq zəruri olub-olmadığını əsaslandırmalıdır. Təsirə məruz qalan şəxs və ya təşkilat qərara etiraz edə və ya başqa bir müstəqil məhkəmə orqanına şikayət edə bilməlidir. İstənilən halda, hökumət təşkilatların fəaliyyətini zəiflətmək üçün öz nəzarət səlahiyyətlərindən istifadə etməməlidir.

Vətəndaş cəmiyyəti təşkilatlarının idarə heyəti üzvləri, işçiləri və ya donorlarının xüsusi gəlirləri və aktivləri qanunla qorunur; dövlət qurumları lazımi qaydada səlahiyyətli olmadıqda, bu cür aktivlər barədə məlumat tələb etməməli və ya məlumat toplamamalıdır.

Bu indikatorun pozuntuları aşağıdakılardan ibarət ola bilər:

- Hökumətlər və ya digər dövlət orqanları məhkəmə qərarı olmadan vətəndaş cəmiyyəti təşkilatının izlənməsini həyata keçirirlər;
- Müdaxiləyə icazə vermək üçün verilmiş məhkəmə qərarı kifayət qədər əsaslandırılmamışdır (məsələn, müvafiq hüquqi bazanın olmaması, qarşıya qoyulan qanuni marağın göstərilməməsi və ya müdaxilənin zəruriliyinin və mütənasibliyinin əsaslandırılmaması);
- Təsir altına düşmüş təşkilat və ya şəxslər müdaxilənin qanuniliyini mübahisələndirmək məqsədilə müdaxiləyə icazə verən qərardan məhkəməyə şikayət edə bilməzlər.

2. **Müvafiq məhkəmə qərarı olmadan vətəndaş cəmiyyəti təşkilatlarının ofislərinə girilməsi və ya onların sənədlərinə çıxışın təmin edilməsi hallarının olmaması**

Vətəndaş cəmiyyəti təşkilatları ofislərinin hər hansı bir axtarışı və ya sənədlərin və ya digər əşyaların (dizüstü kompyuter və s.) götürülməsi müstəqil məhkəmə orqanı tərəfindən verilmiş axtarış əmri (sanksiyası) əsasında və vətəndaş cəmiyyəti təşkilatı təmsilçisinin iştirakı ilə keçirilməlidir. Sanksiya onun hüquqi əsasları, qarşıya qoyulan qanuni məqsəd (yəni dövlətin təhlükəsizliyinin, ictimai təhlükəsizliyin, dövlətin maddi maraqlarının qorunması, cinayət hüquqpozumalarının qarşısını almaq, başqalarının hüquqları və azadlıqlarının qorunması) və həmin məqsədə çatmaq üçün keçirilən tədbirin mütənasib və zəruri olub-olmadığı barədə məlumatları əks etdirməlidir. Təsir altına düşmüş vətəndaş cəmiyyəti təşkilatının sanksiyanın qanuniliyini mübahisələndirə bilmək üçün müstəqil məhkəmə qurumuna şikayət etmə imkanı olmalıdır.

Vətəndaş cəmiyyəti təşkilatlarının yoxlanılması ilə bağlı əsasları, yoxlama müddətini, yoxlama zamanı və ya sonra tərtib olunan sənədləri və digər prosessual aspektləri əhatə edən qaydalara çıxışı olmalıdır. Mümkün olduqda, axtarışa başlamazdan əvvəl vətəndaş cəmiyyəti təşkilatlarına vəkil çağırmağa icazə verilməlidir. Axtarış vəkili gələnə qədər başlamamalıdır və vəkili axtarış müddəti boyunca qalmasına icazə verilməlidir.

Təftiş edən orqan tərəfindən vətəndaş cəmiyyəti təşkilatından araşdırmanın davam etdirilməsi üçün götürülmüş sənədlər olduğu kimi geri qaytarılmalıdır. Dövlət orqanları araşdırmanın davamı üçün götürülmüş əşyaların təsviri və sayını əks etdirən protokollar tərtib etməlidirlər. Təftiş edən orqan həmin sənədlərə dəymiş hər hansı ziyanı görə məsuliyyət daşıyır.

Bu indikatorun pozuntuları aşağıdakılardan ibarət ola bilər:

- Vətəndaş cəmiyyəti təşkilatının ofisinə icazəsiz daxil olunur (qapı sındırılaraq) və sənədlərlə əvvəlcədən verilmiş məhkəmə qərarı və ya sanksiya olmadan tanış olunur;
- Axtarış və ya yoxlamalar vətəndaş cəmiyyəti təşkilatına öz vəkili dəvət etməyə imkan vermədən başlanır;
- Müsadirə edilmiş, lakin sübut kimi saxlanmayan sənədlər və materiallar vətəndaş cəmiyyəti təşkilatına müvafiq şəkildə qaytarılır.

Müvafiq mənbələr

- Mülki və Siyasi Hüquqlara dair Beynəlxalq Pakt, mad. 17, 19, 22
- Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyası, mad. 8
- Avropa İttifaqının İnsan Hüquqları üzrə Əsas Xartiyası, mad. 7, 8
- ATƏT / DTİHB-Venesiya Komissiyası Birləşmək azadlığı haqqında Birgə Təlimat, mad. 167, 211, 228-29, 231, 265, 267, 271
- ATƏT / DTİHB, Ukraynanın Kibercinayətkarlıqla Mübarizə üzrə Qanun layihəsinə dair rəy, mad. 44-47 (22 avqust 2014)
- Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi, Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasının 8-ci maddəsi: Şəxsi və ailə həyatına hörmət hüququ (2018)
- Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi: Van Rossem Belçikaya qarşı (2005)
- Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi: Varga Rumıniyaya qarşı (2011)
- Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi: Y. Türkiyəyə qarşı (2015)
- Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi: Bağıyeva Ukraynaya qarşı (2016)
- Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi: Shimovolos Rusiyaya qarşı (2011)
- Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi: Piechowicz Polşaya qarşı (2012)
- Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi: Roma Zakarov Rusiyaya qarşı (2015)
- Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi: Böyük qardaşlar və başqaları Birləşmiş Krallığa qarşı, 303-387 (2018)
- İnsan Hüquqları üzrə Avropa Komissiyası, Əlavə və Ali Təhsil üzrə Milli Müəllimlər Birliyi Birləşmiş Krallığa qarşı (16 aprel 1998)
- QHT-lərin hüquqi statusuna dair Avropa Şurası Təvsiyəsi CM / Rec (2007), 14 (10 oktyabr 2007-ci ildə qəbul edilmişdir)

- Avropa Şurası, Dövlət Qurumları tərəfindən saxlanılan şəxsi məlumatların üçüncü tərəflərə kommunikasiyası üzrə R (91) 10 sayılı Təvsiyə, (9 sentyabr 1991-ci il tarixli)
- Avropa Şurası, Fərdi məlumatların avtomatik qaydada işlənməsi ilə bağlı Fərdlərin Müdafiəsi haqqında Konvensiya 108
- Avropa Şurasının 108 sayılı Konvensiyası, mad. 2-3, 6, 9
- A / HRC / 13/37, Terrorçuluğa qarşı mübarizə zamanı insan hüquqlarının və əsas azadlıqlarının təşviqi və qorunması üzrə xüsusi məruzəçinin məruzəsi (28 dekabr 2009-cu il)
- A / HRC / 23/39 (24 aprel 2013-cü il), BMT-nin dinc toplaşma və birləşmə azadlığı üzrə xüsusi məruzəçisinin tematik hesabatı
- Birləşmiş Millətlər Təşkilatı Baş Assambleyasının Kömpüterləşdirilmiş Şəxsi Məlumatlar Sənədlərinin Tənzimlənməsi üzrə Təlimatı, A / 45/95 (14 dekabr 1990)
- Birləşmiş Millətlər Təşkilatının İnsan Hüquqları üzrə Ali Komissarlığı, rəqəmsal əsrdə şəxsi həyatın toxunulmazlığı hüququna dair hesabat, A / HRC / 27/37 (30 İyun 2014).
- Vətəndaş cəmiyyəti təşkilatları üçün məlumatların qorunması standartları, ECNL, 2018
- Aİ Ümumi Məlumatların Qorunması Reqlamenti, 2016/679, mad. 9
- İqtisadi Əməkdaşlıq və İnkişaf Təşkilatı, Şəxsi Həyatın Toxunulmazlığı Hüququ və Şəxsi Məlumatların Transsərhəd Axınının Qorunması üzrə Təlimata dair Təvsiyə (2013).

SAHƏ 8. DÖVLƏTİN QORUMA ÖHDƏLİYİ

Standart 1. Dövlət vətəndaş cəmiyyəti təşkilatlarını və onlarla əlaqəli şəxsləri müdaxilə və hücumlardan qoruyur

Vətəndaş cəmiyyəti təşkilatlarının müdaxilə və əsassız hücumlara qarşı qorunması birləşmək azadlığının həyata keçirilməsi üçün vacibdir. Vətəndaş cəmiyyəti təşkilatları vətəndaşların etibarını qazana bilməli və onların ehtiyaclarını təmsil edə bilməlidirlər. Beləliklə, dövlət vətəndaş cəmiyyəti təşkilatlarını müdaxilədən qoruyan qanunvericiliyi qəbul etmə öhdəliyinə malikdir və belə qorumanın praktikada həyata keçirilməsini təmin edir. Qoruma vəzifəsi dövlətin müdaxiləsinə qarşı vətəndaş cəmiyyəti təşkilatlarının hüquqlarının qorunmasını və üçüncü tərəflərin vətəndaş cəmiyyəti təşkilatlarının hüquqlarını pozmasını və onların fəaliyyətlərini həyata keçirməsinə mane olmamasını təmin edir.

Qanunvericilik

Qanunvericilik üzrə indikatorlar
1. Qanunvericilik dövlətdən vətəndaş cəmiyyəti təşkilatları və əlaqəli şəxslərin hüquqlarının qorunmasını tələb edir. 2. Vətəndaş cəmiyyəti təşkilatları və əlaqəli şəxslər öz hüquqlarının həyata keçirilməsinə və ya ictimai maraqlara təsir göstərən qərarları mübahisələndirmək və ya araşdırmaq üçün müstəqil və qərəzsiz orqanlar qarşısında səmərəli şikayət və müraciət mexanizmlərinə çıxışa malikdirlər. 3. Qanunvericilikdə vətəndaş cəmiyyəti təşkilatları üçün effektiv hüquqi müdafiə vasitələri əğlabatan müddətdə təmin edilir. 4. Tətbiq olunan hər hansı fəvqəladə tədbir məhdud müddətli, qanuni, zəruri və mütənasib olmalı və tətbiqinə nəzarət edilməlidir.

1. Qanunvericilik dövlətdən vətəndaş cəmiyyəti təşkilatları və əlaqəli şəxslərin hüquqların qorunmasını tələb edir

Beynəlxalq hüquqa əsasən, dövlət birləşmək azadlığı hüququnu təmin etmək üçün passiv və aktiv öhdəliklərə malikdir, yəni özü müdaxilə etməmək və vətəndaş cəmiyyəti təşkilatlarını üçüncü şəxslərin müdaxiləsindən müdafiə etmək öhdəliyi daşıyır. Qanunda vətəndaş cəmiyyəti təşkilatına qoşulmağa görə fərdlərin hüquqlarına zərər vuran və ya həmin hüquqları azaldan heç bir müddəaya yer olmamalıdır. Əksinə, qanunlar müəyyən hüquqlara təminat verməlidir və vətəndaş cəmiyyəti təşkilatlarının öz seçicilərinə xidmət etmələrinə kömək göstərməlidirlər - məsələn, vergidən və ya rüsum və haqlardan azadolmalar, məhkəmədə və ya ictimai iştirak mexanizmləri çərçivəsində təmsil etmək hüququ və s.

Özünün passiv öhdəliklərinin bir hissəsi olaraq, dövlət vətəndaş cəmiyyəti təşkilatlarına icazəsiz dövlət müdaxiləsinə mane olan qanunvericiliyi tətbiq etməlidir. Həmçinin, bir vətəndaş cəmiyyəti təşkilatı ilə bağlılığa əsaslanan ayrı-seçkiliyi qadağan etməlidir. Dövlət dövlət maliyyələşməsinə alan vətəndaş cəmiyyəti təşkilatlarının dövlət və digər tərəflərin müdaxiləsindən azad olmasını

təmin etməlidir. Vətəndaş cəmiyyəti təşkilatlarına dövlət dəstəyi təmin edildikdə, təşkilatların dövlət tərəfindən asılı olmamasına və müstəqilliyin dəstəkləməsinə güclü təminatlar olmalıdır.

Özünün aktiv öhdəliklərinin bir hissəsi olaraq, dövlət vətəndaş cəmiyyəti təşkilatları və əlaqəli şəxslərin müdaxilədən və ya üçüncü tərəflərin digər mənfi təsirlərindən (o cümlədən, əgər belə müdaxilə qanuni sanksiyalardan istifadə etməklə həyata keçirilirsə) qorunmasını təmin etməlidir. Vətəndaş cəmiyyəti təşkilatlarının bəzi qrupları (məsələn, LGBTİQ, azlıq və insan hüquqları müdafiəçi qrupları) üçüncü tərəflərin hücumlarından, müdaxiləsindən və ya diffamasiyasından xüsusi dövlət qorunmasına ehtiyac hiss edə bilər. Belə qoruma cinayət hüququ ilə xüsusi cinayətlər və ya nifrət cinayətlərinin elementləri kimi təsbit edilə bilər. Vətəndaş cəmiyyəti təşkilatlarının nüfuzu digər ünsürlər ilə eyni səviyyədə qanun ilə qorunmalıdır.

Bu indikatorun pozuntuları aşağıdakılardan ibarət ola bilər:

- Qanun hökumətə vətəndaş cəmiyyəti təşkilatlarının daxili idarəetmə ilə bağlı müəyyən qərarlarını (məsələn, ali idarəetmə orqanının və ya idarə heyətinin səlahiyyətlərinin tanınmaması və ya daxili seçki nəticələrinin etibarsız sayılması) tanımamaq və ya dəyişdirmək səlahiyyəti verir;
- Hökumət müəyyən VCT-lərin hədə-qorxu və ya ictimai qınağa məruz qalmasını pisləmir və ya buna qarşı addım atmır.

2. Vətəndaş cəmiyyəti təşkilatları və əlaqəli şəxslər öz hüquqlarının həyata keçirilməsinə və ya ictimai maraqlara təsir göstərən qərarları mübahisələndirmək və ya araşdırmaq üçün müstəqil və qərəzsiz orqanlar qarşısında səmərəli şikayət və müraciət mexanizmlərinə çıxışa malikdirlər.

Vətəndaş cəmiyyəti təşkilatları, onların təsisçiləri və üzvləri, əsas hüquqlarına (xüsusilə birləşmək azadlığı, ifadə azadlığı və sərbəst toplaşmaq azadlığı hüququ) təsir göstərən və ya fəaliyyət qabiliyyətini məhdudlaşdıran bütün qərarlara qarşı hüquqi müdafiə vasitələrinə malik olmalıdırlar. Bu, vətəndaş cəmiyyəti təşkilatlarına müstəqil və qərəzsiz məhkəmə qarşısında, dövlət orqanlarının qərarlarının və ya hərəkətsizliyinin araşdırılmasını tələb etmək hüququ verilməsini tələb edir. Bu həmçinin qeydiyyat, fəaliyyətə, qadağa, fəaliyyətə xitam verilməsi və ya sanksiya tətbiq edilməsi ilə bağlı qanuni tələbləri mübahisələndirmək hüququnu təmin etməyi də tələb edir. Bu hüquq, həm şikayət və ya müraciətin (VCT onun hüququnun pozulduğuna inandıqda) retrospektiv şəkildə verilməsi imkanını, həm də profilaktik müdafiə imkanını (VCT inandıqda ki, müəyyən bir maddə və ya hüququn tətbiqi təcrübəsi gələcəkdə onun fəaliyyətinə mane ola bilər) ehtiva etməlidir. Şikayət vermək hüququ birinci instansiya məhkəməsinin qərarından yuxarı instansiya məhkəməsinə şikayət vermək imkanını əhatə etməlidir. Qərarlardan qeyri-məhkəmə orqanlarına şikayət vermə mexanizmi də olmalıdır və qeyri-məhkəmə mexanizmindən istifadə edilməsi vətəndaş cəmiyyəti təşkilatını daha sonra məhkəməyə müraciət etmə imkanından məhrum etməməlidir. Eləcə də bu, məhkəməyə şikayət vermək üçün mövcud olan qanuni müddəti də azaltmamalıdır.

Vətəndaş cəmiyyəti təşkilatının təsisçiləri, üzvləri və nümayəndələri özlərinin açıdıqları və ya onlara qarşı açılan hər hansı bir məhkəmə işində ədalətli məhkəmə araşdırması hüququndan istifadə

etməlidirlər. Vətəndaş cəmiyyəti təşkilatları məhkəmədə öz maraqlarını (öz hüququ ilə hərəkət edirlər), habelə üzvlərinin maraqlarını (adından hərəkət edirlər) birbaşa və hüquqşünaslar vasitəsilə müdafiə etmək hüququna malik olmalıdırlar. Hüquqi şəxs statusuna malik olmayan assosiasiya öz mülahizəsinə əsasən seçilmiş bir səlahiyyətli qurum tərəfindən məhkəmədə təmsil olunmaq hüququna malik olmalıdır.

VCT-lərə kollektiv iddialar qaldırmaq və ictimai maraqlar naminə məhkəmə çəkişmələri aparmaq imkanı verilməlidir. Qanunvericilik ictimai maraqlara təsir edən hökumət qərarlarından şikayət verilməsinə, məsələn, investisiya qərarlarının, şəhərsalma ilə əlaqədar qərarların və s. qərarların ətraf mühitə təsirinin qiymətləndirilməsinə imkan verməlidir. Bu cür iddialar üçün məhkəmə rüsumları vətəndaşların maraqlarının müdafiəsinə mane olacaq dərəcədə yüksək olmamalıdır.

Vətəndaş cəmiyyəti qurumunu qadağan etmək, dağıtmaq və ya fəaliyyətini dayandırmaq barədə qərardan hər hansı bir şikayətin verilməsi və ya onun mübahisələndirilməsi, bir qayda olaraq, bu qərarın həyata keçirilməsinə maneə törətməlidir. Məhkəmə tərəfindən müraciət və ya şikayətlə bağlı qərar verilənə qədər qərar qüvvəyə minməməlidir. Bu qayda vətəndaş cəmiyyəti təşkilatlarının effektiv şəkildə "boğulduğu" vəziyyətlərə mane olur - məsələn, dondurulmuş bank hesabları və ya dayandırılmış fəaliyyətlər səbəbindən - onun şikayətinə baxıldıqdan çox əvvəl. Bu prinsip ağır cinayətin olduqca güclü sübutu olduğu hallarda tətbiq edilə bilməz.

Bir vətəndaş cəmiyyəti təşkilatına qarşı sanksiyalara gətirib çıxaran pozuntuların sübuta yetirilməsi yükü həmişə hökumətə aid olmalıdır. Sanksiyaların tətbiqi ilə nəticələnə biləcək prosedurlar aydın və şəffaf olmalıdır, lakin mütləq yüksək ictimailik dərəcəsi ilə xarakterizə olunmur. Sonuncu təbii olaraq ictimaiyyətin məlumat əldə etmək hüququ və vətəndaş cəmiyyəti təşkilatının nüfuzuna dəyər biləcək zərər arasında düzgün bir tarazlıq təmin etmək niyyətindən irəli gəlir - cavabdehin məsuliyyətindən əvvəl baş verə biləcək istənməyən zərər müvafiq qaydada müəyyənləşdirilir.

Bu indikatorun pozuntuları aşağıdakılardan ibarət ola bilər:

- Qanun vətəndaş cəmiyyəti təşkilatlarına məhkəmədə üçüncü şəxslərin maraqlarını müdafiə etməyə, onların adından iddia qaldırmağa və ya onları məhkəmədə təmsil etməyə imkan vermir;
- Qanunvericilikdə VCT-lərin ictimai maraqları təmsil etmək məqsədi ilə məhkəmə işlərinə başlamaları üçün mürəkkəb və (və ya) həddindən artıq yüksək tələblər irəli sürülür;
- Vətəndaş cəmiyyəti təşkilatlarının qeydiyyatından imtina etmək qərarından məhkəməyə şikayət vermək mümkün deyil;
- Vətəndaş cəmiyyəti təşkilatının fəaliyyətinin dayandırılması və ya onun ləğv edilməsi qərarı məhkəmədənə qaydada qəbul edilə bilər və həmin qərardan məhkəməyə şikayət vermək mümkün deyil;
- Birinci instansiya məhkəməsi tərəfindən qəbul edilən qərarları mübahisələndirmək üçün heç bir imkan nəzərdə tutulmayıb;
- Vətəndaş cəmiyyəti təşkilatlarına qarşı sanksiyalar tətbiq edildikdə, təqsirsizlik prezumpsiyası prinsipi tətbiq olunmur.

3. Qanunvericilikdə vətəndaş cəmiyyəti təşkilatları üçün effektiv hüquqi müdafiə vasitələri əqlabatan müddətdə təmin edilir

Vətəndaş cəmiyyəti təşkilatları qeydiyyatata alınmamalarına və ya müraciətlərinə əqlabatan müddətdə baxılmamağına qarşı etiraz edə bilərlər və bu cür hallarla bağı müstəqil və qərəzsiz məhkəməyə şikayət etmək imkanına da malik olmalıdırlar. Məhkəməyə şikayət etmə müddəti həddindən artıq qısa olmamalı və müddət vətəndaş cəmiyyəti təşkilatı rəsmi olaraq qərarla bağı məlumatlandırıldığı tarixdən etibarən hesablanmalıdır.

Şikayət və araşdırma proseduru aydın olmalı və çətinlik yaratmamalı, hüquqi vasitələrə mənəvi zərər və maddi ziyan görə kompensasiya da daxil edilməlidir. Məhkəmə xərcləri əqlabatan olmalı və vətəndaş cəmiyyəti təşkilatlarının məhkəmələrə müraciət etməsini qeyri-mümkün edən bir maneə olmamalıdır.

Birləşmək azadlığı hüququnun beynəlxalq hüquq çərçivəsində qorunma mexanizmləri BMT-nin müqavilə qurumları və Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi vasitəsi ilə vətəndaş cəmiyyəti təşkilatlarının üzvləri və təsisçiləri üçün mövcuddur. Bu orqanların qərarlarının həyata keçirilməsi üçün mexanizmlər milli səviyyədə, ya xüsusi qurum vasitəsilə, ya da yerli məhkəmə qərarlarının tətbiq edilməsi ilə adi vasitələrlə təmin edilməlidir.

Bu indikatorun pozuntuları aşağıdakılardan ibarət ola bilər:

- Hökumət orqanlarının qərarlarından məhkəməyə şikayət vermək üçün müddət həddindən çox azdır;
- Hökumət orqanlarının qərarlarından şikayət vermə müddəti aktın imzalandığı andan (dərc olunduğu andan və ya maraqlı tərəflərin digər müvafiq şəkildə məlumatlandırıldığından sonra deyil) hesablanır;
- Hökumətdə prinsipə müvafiq pozuntuları müəyyənləşdirmək və onlarla bağı hesabat verə bilmək iqtidarında olan orqanlar yoxdur və ya bu qurumlar pozuntuları düzəldə bilmir və ya zərər çəkmiş tərəfə müvafiq əvəzi və ya kompensasiyanı ödəmir;
- Ölkədə insan hüquqlarına dair beynəlxalq kvazi-məhkəmə orqanlarının qərarlarının icrası üçün system yoxdur (və ya pozulmuşdur) (xüsusilə maliyyə təzminatı üzrə).

4. Tətbiq olunan hər hansı fəvqəladə tədbir məhdud müddətli, qanuni, zəruri və mütənasib olmalı və tətbiqinə nəzarət edilməlidir.

Fəvqəladə vəziyyət baş verdikdə dövlətlər müəyyən şərtlər daxilində insan hüquqları üzrə bəzi öhdəliklərindən geri çəkilmək imkanına malikdirlər. Ölkə fəvqəladə tədbirlər tətbiq etməyi qərara alarsa (məsələn, ümumi fəvqəladə vəziyyət, sağlamlıqla bağı fəvqəladə vəziyyət, sanitar karantin və ya fəvqəladə vəziyyəti həll etməyə yönələn analoji tədbir), bu, çox məhdud hallarda və aşağıdakı şərtlərlə baş verməlidir:

- Fəvqəladə vəziyyət millətin həyatını təhdid etməli;
- Fəvqəladə vəziyyət rəsmi olaraq elan edilməli; və

- Görülən tədbirlər insan hüquqlarını yalnız vəziyyətin fəvqəladəliyinin tələb etdiyi dərəcədə məhdudlaşdırmalıdır.

Vəziyyətin millətin həyatını təhdid edib-etmədiyini müəyyənləşdirməkdə ölkələr müəyyən qiymətləndirmə sərbəstliyinə malik olsalar da, öz hüquq sistemlərinə uyğun olaraq, fəvqəladə vəziyyətin elan edilməsi üçün qanunla müəyyən edilmiş qaydaya riayət edilməsini təmin etməlidirlər. Fəvqəladə tədbirlər ölkənin insan hüquqları üzrə öhdəliyindən geri çəkilməsinə səbəb olarsa, *“geri çəkilmələrin müddəti, coğrafi və maddi əhatə dairəsi mümkün qədər məhdudlaşdırılmalı və görülmə istənilən tədbirlər, o cümlədən onlarla əlaqəli sanksiyalar mütənasib xarakter daşımalıdır”*.³² Dövlətlər ümumiyyətlə fəvqəladə vəziyyətin (və ya analoji təsirə malik tədbirin) tətbiq edilməsinin zəruriliyini əsaslandırmaqla yanaşı, bütün məhdudiyyətlərin zəruri və mütənasib olmasını təmin etməlidirlər. Eyni sözlər tədbirlərə əməl edilməməsinə görə tətbiq olunan sanksiyalara da aiddir. Dövlətlər bu cür məhdudiyyətləri tətbiq etməzdən əvvəl *“Paktın hər bir maddəsi üzrə real vəziyyətin obyektiv qiymətləndirilməsinə əsaslanaraq diqqətlə təhlil aparmaq vəzifəsi daşıyırlar”*.³³ Bundan əlavə, təcili tədbirlər irq, dərinin rəngi, cins, dil, din və ya sosial mənşə əlamətinə görə ayrı-seçkiliyi özündə ehtiva etməməli və ayrı-seçkiliyə, düşmənçiliyə və ya zorakılığa təhrik edən milli, irqi və ya dini nifrətin müdafiəsinə haqq qazandırmağa xidmət etməməlidir. Bütün fəvqəladə tədbirlər yalnız səlahiyyətli orqan tərəfindən qanunla müəyyən edilmiş qaydada qəbul edilməlidir.

Fəvqəladə vəziyyət elan edildikdə dövlətlər bunun müəyyən qısa bir müddətdən sonra avtomatik olaraq başa çatacaq tədbir kimi tətbiq edilməsini təmin etməlidirlər. Ehtiyac olduqda belə tədbir əlavə qısa müddətə uzadıla bilər. İstənilən halda, icra hakimiyyətinin hərəkətlərinin monitorinq edilməsini, hakimiyyətin başqa bir qolunun tədbirlərin mütənasibliyinə, fəvqəladə vəziyyətin uzadılmasının zəruriliyinə və sairəyə nəzarət etməsini təmin edən bir mexanizm olmalıdır. Fəvqəladə vəziyyət zamanı fərdlər məhkəməyə müraciət etmək və hüquqlarına tətbiq edilən hər hansı məhdudiyyətdən şikayət vermək imkanına malik olmalıdırlar. Üstəlik, müəyyən hüquqlar vardır ki, onlar mütləqdir və hətta fəvqəladə hallarda da məhdudlaşdırıla bilməz. Bunlara yaşamaq hüququ; işgəncə və köləliyin qadağan edilməsi; müqavilə öhdəliyinin pozulmasına görə həbsə alınmanın qadağan edilməsi; qanunsuz cəzalandırılmanın qadağan edilməsi; düşüncə, vicdan və din azadlığı daxildir.

Beynəlxalq müqavilələrlə (məsələn, İHAK və ya MSHBP) təmin edilən insan hüquqları üzrə öhdəliklərdən geri çəkilmə barəsində müvafiq müqavilənin müddəalarına uyğun olaraq məlumat verilməlidir (İHAK-ın 15-ci maddəsi və MSHBP-nin 4-cü maddəsi).

Bu indikatorun pozuntularına aşağıdakıları aid etmək olar:

- Fəvqəladə vəziyyət və ya analoji təsirə malik hər hansı tədbir qeyri-müəyyən müddətə elan edilir;
- Fəvqəladə tədbirlər rəsmən tətbiq/elan edilmədən məhdudlaşdırmalar faktiki olaraq tətbiq edilir.
- Yalnız fəvqəladə vəziyyət dövründə səlahiyyətləri həyata keçirən dövlət orqanı fəvqəladə vəziyyətin nə vaxt bitəcəyinə dair qərar vermək səlahiyyətinə malikdir;

³² ICCPR/C/128/2, İnsan Hüquqları Komitəsi, COVID-19 pandemiyası ilə əlaqədar olaraq Pakt üzrə öhdəliklərdən geri çəkilmələrə dair bəyanat.

³³ CCPR/C/21/Rev.1/Add.11, 29 sayılı ümumi şərh: 4-cü maddə: Fəvqəladə vəziyyət zamanı öhdəliklərdən geri çəkilmələr.

- Məhdudiyyətlər irq, dərinin rəngi, cins, dil, din və ya sosial mənşə əlamətlərinə görə müəyyən qruplara ayrı-seçkilik qoyulmaqla tətbiq edilir;
- Fərdlər fəvqəladə hallarda hüquqlarının məhdudlaşdırılmasından şikayət edə bilməzlər.

Praktika

Praktika üçün indikatorlar
1. Üçüncü şəxslər VCT-lərin və onlarla əlaqəli şəxslərin hüquqlarını pozduqda dövlət həmin hüquqları səmərəli şəkildə müdafiə edir. 2. Müdafiənin olmaması ilə bağlı şikayət və (və ya) müraciətlərə səlahiyyətli orqanlar və məhkəmələr tərəfindən qərəzsiz şəkildə və ağlabatan müddət ərzində baxılır. 3. Dövlətin vəzifəli şəxsləri nifrət nitqindən istifadə etmir və ya vətəndaş cəmiyyəti təşkilatlarını damğalanmaya məruz qoymurlar və dövlət tərəfindən dəstəklənən kütləvi informasiya vasitələrində vətəndaş cəmiyyəti təşkilatlarına və ya onlarla əlaqəli şəxslərə qarşı qaralama kampaniyaları aparılmır. 4. Dövlətlər fəvqəladə tədbirlərdən məqsədyönlü şəkildə ictimai iştirakçılığı, insan hüquqlarını məhdudlaşdırmaq və ya tənqid səsləndirən təşkilatlara sanksiya tətbiq etmək üçün bəhanə kimi istifadə etmirlər.

I. Üçüncü şəxslər VCT-lərin və əlaqəli şəxslərin hüquqlarını pozduqda, dövlət həmin hüquqları səmərəli şəkildə qoruyur

Birləşmək azadlığı hüququnun həyata keçirilməsini asanlaşdırmaq üçün dövlətlər vətəndaş cəmiyyəti təşkilatlarının fəaliyyəti üçün təhlükəsiz və dəstəkləyici mühit təmin etməlidirlər. Dövlət vətəndaş cəmiyyəti təşkilatlarını və ya onlarla əlaqəli insanları məhdudlaşdırmaq üçün tədbirlər görməməlidir, məsələn vətəndaş cəmiyyəti təşkilatlarının üzvlərinə səyahət qadağaları və ya digər məhdudiyyətlər tətbiq etməməlidir.

Dövlət vətəndaş cəmiyyəti təşkilatlarının hüquq və qanuni maraqlarını qanunla nəzərdə tutulmuş qaydada qorunmalıdır və ədalətin bərpası və diffamasiyaya qarşı müdafiənin təsirli mexanizmlərini təmin etməlidir. Dövlət vətəndaş cəmiyyəti təşkilatlarını onların ofislərinə hücumlardan müdafiə etməlidir və onların üzvlərinə və ya işçilərinə edilən cinayət hücumlarını araşdırmalıdır. Bununla yanaşı, VCT liderlərinin, fəallarının və hüquq müdafiəçilərinin qeyri-qanuni saxlanması, işgəncə və itkin düşmə halları da araşdırılmalıdır. Bundan əlavə, VCT-lər və onlarla əlaqəli şəxslər müxtəlif “rəqəmsal” və ya psixoloji hücumlara məruz qalırlar, məsələn, VCT-lərə və onlarla əlaqəli şəxslərə qarşı təhdidlər və nifrət nitqi sosial media hesablarında yerləşdirilir və ya birbaşa şəxsi ünsiyyət kanalları vasitəsilə göndərilir. Dövlət bu cür hücumların araşdırılmasını və sanksiyaların tətbiqini təmin etməlidir.

Bu indikatorun pozuntuları aşağıdakılardan ibarət ola bilər:

- Dövlət vətəndaş cəmiyyəti təşkilatına mənsub olduğu üçün işdən kənarlaşdırılan şəxslərlə bağlı tədbir görmür;
- Dövlət VCT rəhbərlərinə və ya üzvlərinə fiziki və ya rəqəmsal/onlayn hücumların və ya VCT ofislərinə hücumların araşdırılmasını təmin etmir; bu hallarda cavabdeh şəxslər hər zaman və ya demək olar ki, həmişə həbs və cəzadan kənarda qalırlar.

2. Müdafiənin olmaması ilə bağlı şikayət və/və ya müraciətlərə səlahiyyətli orqanlar və məhkəmələr tərəfindən qərəzsiz və əqləbatan müddət ərzində baxılır

Məhkəmələr də daxil olmaqla, dövlət orqanları vətəndaş cəmiyyəti təşkilatlarının hüquqi müdafiədən imtina edilməsi barədə şikayətlərinə baxarkən ayrı-seçkiliyə yol verməməlidirlər. Bu hallar dərhal və qanuni vaxt çərçivəsində həll edilməlidir.

Vətəndaş cəmiyyəti təşkilatları və ya onlarla əlaqəli şəxslər qeydiyyatdan imtinaya və ya fəaliyyətə son verilməsinə dair olan və ya fəaliyyətləri ilə digər şəkildə bağlı olan hər hansı digər qərarla bağlı həm yerli, həm də beynəlxalq səviyyədə şikayət verə bilməli, beynəlxalq məhkəmələrin və orqanların VCT-lərlə bağlı qərarlarını mübahisələndirə bilməlidirlər. Dövlət ictimai maraqların müdafiəsi üçün məhkəmə işlərinə başlayan VCT-lərə praktiki maneələr yaratmamalı və əlavə tələblər qoymamalıdır.

Birləşmək azadlığı hüququ üçün beynəlxalq hüquqi müdafiəyə çıxış olmalıdır. Hökumət Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinin və BMT müqavilə qurumlarının səlahiyyətlərini tanımalıdır. Bu orqanların birləşmək azadlığının pozulması ilə bağlı qərarları əqləbatan müddətdə və müvafiq təzminatın ödənilməsi ilə həyata keçirilməlidir.

Bu indikatorun pozuntuları aşağıdakılardan ibarət ola bilər:

- Vətəndaş cəmiyyəti təşkilatları tərəfindən verilən şikayətlərə dair işlər illərlə süründürülür;
- Kollektiv şikayətlər verən VCT-lərdən bu cür şikayətləri vermək hüququna malik olduqlarını əsaslandıran çoxsaylı sənədlər tələb olunur və prosesdə tərəf qismində iştirak etmələrinə subyektiv şərhlər əsasında icazə verilmir;
- Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinin və ya BMT müqavilə qurumlarının qərarları icra edilmir;
- Hökumət vətəndaş cəmiyyəti təşkilatları və beynəlxalq insan hüquqları müdafiəsi orqanları arasında ünsiyyətə mane olur (beynəlxalq instansiyaların müraciətlərinə gec cavab verilməsi və ya cavab verilməməsi, yazışmaların yoxlanması, vətəndaş cəmiyyəti təşkilatları üzvlərinin xaricə səyahət etmək qadağaları, beynəlxalq qurumlar ilə əməkdaşlıq edən şəxslərin və VCT-lərin damğalanması (stiqmatizasiya));
- Praktikada məhkəmələr, Daxili İşlər Nazirliyi, ədliyyə orqanları və ya digər hüquq-mühafizə orqanları üçüncü şəxslər tərəfindən vətəndaş cəmiyyəti təşkilatlarına qarşı qeyri-qanuni hərəkətlər törədilməsi barəsində şikayətlərə baxmır;

• Bəzi VCT kateqoriyaları (LGBTİQ, azlıq, insan hüquqlarını müdafiə qrupları, müxalifət qrupları) dövlət orqanlarına və ya hakim siyasi qruplara qarşı məhkəmə işlərini həmişə uduzurlar.

3. Dövlətin vəzifəli şəxsləri nifrət danışığılarından istifadə etmir və ya vətəndaş cəmiyyəti təşkilatlarını stiqmaya məruz qoymurlar və dövlət tərəfindən dəstəklənən kütləvi informasiya vasitələrində vətəndaş cəmiyyəti təşkilatları və ya əlaqəli şəxslərə qarşı qaralama kampaniyaları aparılmır

Dövlətlər məhkəmə, inzibati və ya vergi ilə əlaqəli tədbirlər də daxil olmaqla, vətəndaş cəmiyyəti təşkilatlarına qarşı hər cür qısnamadan, mənfi ictimai danışıklardan, qaralama kampaniyalarından və ya hədə-qorxu gəlmədən çəkinməlidirlər. Hökumət rəsmiləri, vətəndaş cəmiyyəti üzvlərinin və digər əlaqəli şəxslərin şərəf və ləyaqətinə xələl gətirən və ümumilikdə VCT və vətəndaş cəmiyyətinin nüfuzuna zərər verən təhqiramiz bəyanatlar verməməlidir.

Dövlət vəzifəli şəxsləri hökumətə qarşı tənqidi mövqe tutduqlarına görə vətəndaş cəmiyyəti təşkilatları ilə bağlı yalançı iddialar irəli sürməməli və ya qurumlara qarşı hücumlar etməməlidirlər. Vətəndaş cəmiyyəti təşkilatının xaricdən maliyyə alması faktı, damğalama üçün əsas ola bilməz. Vətəndaş cəmiyyəti təşkilatlarının xarici agentlər və ya "ənənəvi dəyərlərə təhdid" kimi etikətlənməsi damğalanmanın bir formasıdır.

Media, xüsusilə dövlət mediası, vətəndaş cəmiyyəti təşkilatları əleyhinə çıxışlar etmək üçün bir vasitə olmamalıdır və hücumlara məruz qaldıqda VCT-lərə təkzib etmək imkanı verilməlidir.

Bu indikatorun pozuntuları aşağıdakılardan ibarət ola bilər:

- Siyasətçilər və hökumət rəsmiləri insan hüquqları, azlıqlarla, LGBTİQ qrupları ilə məşğul olan və xaricdən maliyyə yardımı alan vətəndaş cəmiyyəti təşkilatlarına qarşı nifrət çıxışlarında iştirak edirlər;
- Vətəndaş cəmiyyəti təşkilatlarına qarşı təbliğat milli və ya bələdiyyə büdcəsi tərəfindən maliyyələşdirilir (çap materialları, ictimai yayım və s.).

4. Dövlətlər fəvqəladə tədbirlərdən məqsədyönlü şəkildə ictimai iştirakçılığı, insan hüquqlarını məhdudlaşdırmaq və ya tənqid səsləndirən təşkilatlara sanksiya tətbiq etmək üçün bəhanə kimi istifadə etmirlər.

Fəvqəladə hallar zamanı dövlətlər görülən tədbirlərlə bağlı vətəndaşlarla və vətəndaş cəmiyyəti təşkilatları ilə, xüsusən həmin tədbirlər onlara təsir göstərdiyi hallarda, məsləhətləşmələr aparılmasını təmin etmək üçün hər cür səy göstərməlidirlər. Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinin qərarlarına əsasən, “*“millətin həyatını təhdid edən fəvqəladə halın” mövcudluğu siyasi debatlar azadlığını məhdudlaşdırmaq üçün bəhanə rolunu oynamamalıdır. Hətta fəvqəladə vəziyyətdə də dövlətlər yadda saxlamalıdır ki, görülən hər hansı tədbir demokratik quruluşu ona qarşı yönələn hər hansı təhdidlərdən qorumaq məqsədi daşımalı və demokratik cəmiyyətin plüralizm, tolerantlıq və geniş fikirlilik kimi dəyərlərinin*

qorunması üçün hər cür say göstərilməlidir”.³⁴ Hökumətlər görülməli tədbirlər və onların səbəbləri barəsində proaktiv qaydada məlumat verməli və hərəkətlərində şəffaflığa riayət etməlidirlər. Tədbirlər insan hüquqlarının fəvqəladə vəziyyəti aradan qaldırmaq üçün zəruri olan dərəcədə artıq məhdudlaşdırılması üçün istifadə edilməməlidir. Onlar həmçinin tənqidi səsləri susdurmaq üçün istifadə edilməməlidir. Tətbiq edilən hər hansı sanksiya mütənasib olmalıdır.

Bu indikatorun pozuntularına aşağıdakıları aid etmək olar:

- Fəvqəladə tədbirləri tənqid edən təşkilatlar təzyiq və ya sanksiyalara məruz qalır;
- Hökumət təcili tədbirlərin zəruriliyindən bəhanə kimi istifadə edərək vətəndaş cəmiyyətini siyasətin hazırlanmasında iştiraka cəlb etmir;
- Əhəlinin sağlamlığı ilə və ya digər fəvqəladə hallarla birbaşa əlaqəsi olmayan qanun və siyasətlər ictimai müzakirələr aparılmadan qəbul edilir.

Standart 2. Ekstremizm, terrorçuluq, çirkli pulların yuyulması və ya korrupsiyaya qarşı mübarizə məqsədilə istifadə edilən tədbirlər hədəfə yönəlik və mütənasibdir, risk əsaslı yanaşmaya və birləşmək, toplaşmaq və ifadə etmək üzrə insan hüquqları standartlarına hörmətə əsaslanır.

Radikallaşma, ekstremizm və terrorun son dövrdə artması bu cür hadisələrin əsas səbəbləri ilə global səviyyədə mübarizə aparan bir sıra təşəbbüslərə təsir göstərmişdir. Çirkli pulların yuyulması, terrorçuluğun maliyyələşdirilməsi və korrupsiyaya qarşı mübarizə üçün nəzərdə tutulmuş tədbirlər vətəndaş cəmiyyətini məhdudlaşdırmaq məqsədi daşımamalıdır. Müvafiq dövlət qurumları potensial riskləri olan sahələri diqqətlə araşdırmalı və bütün sektoru hədəf alan tədbirlər görməməlidir. Vətəndaş cəmiyyəti təşkilatlarının korrupsiyaya qarşı mübarizə qanunlarına tabe edilməsi onların öz hüquqlarının və işçilərinin və donorlarının hüquqlarının məhdudlaşdırılmasına və ya pozulmasına gətirib çıxara bilər.

Qanunvericilik

Qanunvericilik üzrə göstəricilər
1. Ekstremizm, terrorçuluq, çirkli pulların yuyulması və korrupsiyaya qarşı mübarizə üçün nəzərdə tutulan qanunlarda vətəndaş cəmiyyəti təşkilatlarını məhdudlaşdıran və ya onların qanuni şəkildə fəaliyyət göstərməsinə və əsas azadlıqlardan istifadə etməsinə mane olan müddələrin olmaması. 2. Çirkli pulların yuyulması və terrorçuluğun maliyyələşməsinə qarşı mübarizə üçün nəzərdə tutulmuş hüquqi tədbirlər yalnız risk altında olan VCT-lərə tətbiq edilir. 3. Korrupsiya əleyhinə qanunlar, tədbirlər və strategiyalar VCT-lərin, onların əməkdaşlarının və donorların hüquqlarını məhdudlaşdırmır və ya pozmur.

1. Ekstremizm, terrorçuluq, çirkli pulların yuyulması və korrupsiyaya qarşı mübarizə üçün nəzərdə tutulan qanunlarda vətəndaş cəmiyyəti təşkilatlarını məhdudlaşdıran

³⁴ https://www.echr.coe.int/Documents/Guide_Art_15_ENG.pdf

və ya onların qanuni şəkildə fəaliyyət göstərməsinə və əsas azadlıqlardan istifadə etməsinə mane olan müddəaların olmaması

Korrupsiyaya, terrorçuluğun maliyyələşdirilməsinə, çirkli pulların yuyulmasına və ya qanunsuz dövryyənin digər formalarına qarşı mübarizə, adətən, qanuni bir məqsəd hesab edilir və milli təhlükəsizliyin və ictimai təhlükəsizliyin mənafeələrinə xidmət edən bir əsas kimi qəbul edilə bilər. Buna baxmayaraq, vətəndaş cəmiyyəti təşkilatlarının resurslara çıxışı ilə bağlı məhdudiyyətlər müəyyən edilmiş risklərlə və yuxarıda qeyd olunan maraqları müdafiə etmək üçün hökumətin məqsədlərinə ciddi şəkildə uyğun olmalıdır. Onlar da mümkün qədər az müdaxiləedici olmalıdırlar.

Gömrük rejimləri, valyuta əməliyyatları, çirkli pulların yuyulması və terrorizmin qarşısının alınması üzrə milli qanunvericilik beynəlxalq insan hüquqları standartlarına cavab verməli və VCT-lərin gəlir əldə etməsinə, maliyyə imkanları axtarmasına və lüzumsuz maneələr olmadan fəaliyyət göstərməsinə xələl yetirməməlidir.

İnternetdəki terrorçuluq fəaliyyətinin qarşısını almaq üçün səylər (məsələn, beynəlxalq hüquqa əsasən qeyri-qanuni sayılan onlayn kontentin tənzimlənməsi, filtrlənməsi və ya qadağan edilməsi) beynəlxalq insan hüquqları standartlarına uyğun olmalıdır və qanunun aliliyinə əsasən tətbiq edilməlidir ki, ifadə azadlığı və məlumatların azad axınına qeyri-qanuni şəkildə xələl gətirməsin.

Sadəcə olaraq, radikal və ya ekstremal sayılan fikir və ya inancları daşımaq və ya dinc şəkildə ifadə etmək cinayət əməli hesab edilməməlidir. Dövlət "ekstremizmlə mübarizə" və ya "radikalizmin azaldılması" bəhanəsi ilə vətəndaş cəmiyyətini məhdudlaşdırmamalıdır, çünki bunlar yalnız o zaman dövlətin qanuni məqsədlərinə çevrilir ki, onlar həmin fenomenin *zorakı* formasını hədəf alsınlar (məsələn, "zorakı ekstremizm").

Bu indikatorun pozuntuları aşağıdakılardan ibarət ola bilər:

- Terrorçuluq, ekstremizm, çirkli pulların yuyulması və ya korrupsiyaya qarşı mübarizə haqqında qanun mövcuddur ki, həmin qanunda da VCT-lər xüsusi tənzimlənməyə məruz qalan qurumlar kimi nəzərdə tutulur;
- Qanun bir VCT-ni terrorçu və ya ekstremist təşkilatı elan etmək üçün məhkəmədənəkar prosedur nəzərdə tutur;
- Qanun məhkəmə baxışı və mülahizəsi olmadan, vətəndaş cəmiyyəti təşkilatlarının və / və ya onların fəaliyyətinin terrorçu və ya ekstremist fəaliyyəti şübhəsi əsasında dayandırılmasını nəzərdə tutur.

2. Çirkli pulların yuyulması və terrorçuluğun maliyyələşməsinə qarşı mübarizə üçün nəzərdə tutulmuş hüquqi tədbirlər yalnız risk altında olan VCT-lərə tətbiq edilir

Çirkli pulların yuyulması və ya terrorçuluq əleyhinə mübarizə (AİFL/CTF) tədbirləri bütövlükdə vətəndaş cəmiyyəti sektorunu hədəf almalı deyil, risk altındakı xüsusi təşkilatlarla məhdudlaşmalıdır. Belə tədbirlər bütün vətəndaş cəmiyyəti təşkilatlarını xüsusi qaydalarla hədəfə ala bilməz.

Qanun vətəndaş cəmiyyəti təşkilatlarından və ya müəyyən kateqoriyalı VCT-lərdən “öhdəliyi olan qurumlar” kimi pulların yuyulması/terrorçuluğun maliyyələşdirilməsi ilə bağlı xüsusi hesabat təqdim edilməsini və digər öhdəliklərin yerinə yetirilməsini tələb edə bilməz. Çirkli pulların yuyulması və ya terrorçuluqla mübarizənin qarşısının alınması hökumət tərəfindən VCT-lərin xaricdən maliyyələşdirilməsinin qadağan edilməsini və ya məhdudlaşdırılmasını tələb etmir.

Artırılmış nəzarət, nəzarət, hesabatlılıq və idarəetmə tələbləri kimi hər hansı bir məhdudiyyət tətbiq edilməlidirsə, yalnız rəsmi risk qiymətləndirmə prosesinə əsasən risk altında olduğu təsbit edilmiş VCT alt sektoruna tətbiq edilməlidir. Belə məhdudiyyətlər müəyyən edilmiş riskə mütənasib olmalıdır.

Bu indikatorun pozuntuları aşağıdakılardan ibarət ola bilər:

- Qanun bankları bütün VCT-lərin maliyyə əməliyyatlarının onların nizamnamələrinə və məqsədlərinə uyğun olub olmadığını qiymətləndirməyə məcbur edir;
- PY/TM üzrə qanuni tədbirlər, bütün VCT-lərə risk səviyyəsindən asılı olmayaraq tətbiq edilir və risk əsaslı yanaşmaya və ya rəsmi risk qiymətləndirməsinə uyğun deyil;
- VCT-lər PY/TM ilə bağlı xüsusi hesabat təqdim etməlidirlər və ya PY/TM qaydalarına uyğunluqlarını sübut etmək üçün başqa tədbirlər görməlidirlər (“təqsirsizlik prezumpsiyası”);
- Vətəndaş cəmiyyəti təşkilatlarının qəbul edə biləcəyi ianələrin miqdarı və ya həyata keçirə biləcəyi maliyyə əməliyyatlarının sayına qoyulan məhdudiyyət, onların gəlir əldə etmə fəaliyyətlərinə və fəndreyzinə mane olur;
- Vətəndaş cəmiyyəti təşkilatları çirkli pulların yuyulması əleyhinə xüsusi siyasət hazırlayıb qəbul etməlidirlər və / və ya pulların yuyulması əleyhinə uyğunluq məmuru (“*compliance officer*”) kimi xidmət etmək və / və ya PY tədbirləri üzrə kadr hazırlığı təşkil etmək üçün bir mütəxəssis işə götürməlidirlər.

3. Korrupsiya əleyhinə qanunlar, tədbirlər və strategiyalar VCT-lərin, onların əməkdaşlarının və donorların hüquqlarını məhdudlaşdırmır və ya pozmur

Qanun VCT-ləri korrupsiyaya əleyhinə mübarizə ilə bağlı xüsusi qeyri-mütənasib vəzifələrlə yüklənməməlidir, məsələn, onlardan digər qanunvericilik aktlarında VCT-lər üçün nəzərdə tutulmuş hesabatlardan əlavə hesabatları tələb etməməlidir. Hökumətin korrupsiyaya qarşı mübarizə tədbirləri vətəndaş cəmiyyəti təşkilatının qanuni fəaliyyətlərinə mane olmamalı və təşkilatların qanuni məqsədlərə çatmasına mane olmamalıdır. Bu prinsip vətəndaş cəmiyyəti təşkilatlarına, eləcə də onların üzvlərinə, donorlarına və işçilərinə aiddir. Onlardan heç biri dövlət nəzarətinin və ya korrupsiyaya qarşı mübarizə sahəsində xüsusi qaydaların obyekt olmamalıdır.

Vətəndaş cəmiyyəti təşkilatları və xüsusilə ictimai nəzarətçi rolunu oynayan qurumlar çox vaxt korrupsiyaya qarşı mübarizə tədbirlərini hərəkət etdirən bir vasitədir. Hökumətlər korrupsiyaya

qarşı mübarizə bəhanəsi ilə vətəndaş cəmiyyəti təşkilatları və əlaqəli şəxslərə əlavə məhdudiyyətlər qoymamalıdırlar.

Bu indikatorun pozuntuları aşağıdakılardan ibarət ola bilər:

- Vətəndaş cəmiyyəti təşkilatlarının işçiləri və ya liderləri dövlət rəsmisi olmadıqlarına baxmayaraq, vergi bəyannamələrini açıq şəkildə dərc etdirməlidirlər.

Praktika

Praktika üçün indikatorlar
1. VCT-lərin fəaliyyətləri ekstremizm, terrorçuluq, çirkli pulların yuyulması və korrupsiya ilə bağlı əsassız iddialar üzündən məhdudlaşdırılır. 2. Dövlət orqanları və ya bank təcrübələri VCT-lərin pul göndərmək və ya pul ala bilmə qabiliyyətinə mənfi təsir göstərmir. 3. Korrupsiyaya qarşı mübarizə tədbirlərinin həyata keçirilməsi vətəndaş cəmiyyəti təşkilatlarının, onların işçilərinin və donorlarının hüquq və fəaliyyətlərinə mənfi təsir göstərmir.

1. VCT-lərin fəaliyyətləri ekstremizm, terrorçuluq, çirkli pulların yuyulması və korrupsiya ilə bağlı əsassız iddialar üzündən məhdudlaşdırılır

İctimaiyyət və / və ya konstitusiya quruluşu və ya fərdi qeyri-qanuni fəaliyyətin konkret göstəricisi ilə bağlı konkret bir təhlükə olmadığı təqdirdə, ölkənin milli korrupsiya, çirkli pulların yuyulması və terrorçuluqla mübarizə sahəsində milli maraqları vətəndaş cəmiyyəti təşkilatlarının üzərinə yeni hesabat vermə öhdəliklərinin qoyulmasını əsaslandırma bilməz. Ekstremizm və ya terrorçuluğa qarşı mübarizə üçün nəzərdə tutulmuş tədbirlər vətəndaş cəmiyyəti təşkilatları üzvlərinin və liderlərinin şəxsi inanclarına, fikirlərinə və beynəlxalq əlaqələrinə deyil, qanunsuz fəaliyyətlərə əsaslanmalıdır. Bir vətəndaş cəmiyyəti təşkilatını bir yurisdiksiyada ekstremist və ya terror təşkilatı elan edən və ya onun fəaliyyətini dayandırdıran qərar avtomatik olaraq digər yurisdiksiyaya köçürülməməlidir. Belə qərarlar yalnız məhkəmə tərəfindən qəbul edilməli və ondan şikayət vermək mümkün olmalıdır.

Korrupsiyanın qarşısını effektiv şəkildə almaq və onu aradan qaldırmaq üçün dövlətlər də vətəndaş cəmiyyəti təşkilatları ilə əməkdaşlıq etməlidirlər. Korrupsiya əleyhinə səylər insan hüquqları standartlarına uyğun olmalıdır, əks halda onlar daha az effektiv ola və ya potensial olaraq legitimliyini itirə bilər.

Bir çox vətəndaş cəmiyyəti təşkilatı terrorçuluğun maliyyələşdirilməsi və ya çirkli pulların yuyulması nöqtəyi-nəzərindən çox az risk təmsil edir və ya ümumiyyətlə risk təşkil etmir. Buna görə dövlətlər riskə əsaslanan yanaşmadan istifadə edərək, hədəfə yönəlik və mütənasib tədbirlər tətbiq etməlidirlər. Terrorçu və ya ekstremist təşkilatlara qarşı sanksiyalar tətbiq etmək qərarı, müstəqil

məhkəmə tərəfindən tutarlı sübutlar əsasında açıq və çəkişmə prinsipinə əsaslanan məhkəmə prosesində qəbul edilməlidir.

Bu indikatorun pozuntuları aşağıdakılardan ibarət ola bilər:

- Səlahiyyətli qurumlar bir vətəndaş cəmiyyəti təşkilatını yalnız onun təsisçiləri, donorları və rəhbərlərinin fikirləri və inancları əsasında ekstremist və ya terror təşkilatı elan edir və ya onun fəaliyyətlərini dayandırır;
- Səlahiyyətli orqanlar, bir təşkilatı qiyabi olaraq və ya məhkəmədən kənar şəkildə ekstremist elan edirlər.

2. Dövlət orqanları və ya bank təcrübəsi VCT-lərin pul göndərmək və ya pul ala bilmə qabiliyyətinə mənfi təsir göstərmir.

Banklar və ya dövlət tənzimləyici qurumları, vətəndaş cəmiyyəti təşkilatlarının bank hesablarına pul alınması, maliyyə resurslarının toplanması (ianələr şəklində daxil olmaqla) və xaricə pul göndərilməsi kimi qanuni maliyyə fəaliyyətinə maneə törətməməlidirlər.

Bank hesablarının dondurulması və ya pul köçürmələrinin məhdudlaşdırılması kimi məhdudlaşdırıcı tədbirlər VCT fəaliyyətinə məhdudlaşdırılma kimi nəzərdən keçirilməlidir. Belə məhdudiyyətlər milli təhlükəsizlik və ya ictimai asayiş üçün təhdid olduğunu göstərən sübutlara əsaslanmalıdır; onlar da qanunlara əsaslanmalı və mütənasib olmalıdırlar (yəni siyasi məqsədə nail olmaq üçün daha az məhdudlaşdırıcı vasitə olmamalıdır).

Bu indikatorun pozuntuları aşağıdakılardan ibarət ola bilər:

- Vətəndaş cəmiyyəti təşkilatları bank hesablarının açılması, bank hesablarına pul vəsaitlərinin alınması və xaricdəki bank hesablarına pul göndərilməsi ilə bağlı çətinliklərlə üzləşirlər (və ya belə fəaliyyətlər hökumətin əvvəlcədən razılığını tələb edir);
- Banklar, öz təşəbbüsü ilə və ya tənzimləyici qurumun təlimatlarına uyğun olaraq, vətəndaş cəmiyyəti təşkilatlarına qarşı "şübhəli" kimi davranaraq, onlara xidmət göstərməkdən imtina edir və ya həmin xidmətləri gecikdirirlər.

3. Korrupsiyaya qarşı mübarizə tədbirlərinin həyata keçirilməsi vətəndaş cəmiyyəti təşkilatlarının, onların işçilərinin və donorlarının hüquq və fəaliyyətlərinə mənfi təsir göstərmir.

VCT-lərə təsir edən korrupsiyaya qarşı mübarizə və şəffaflıq tələbləri lüzumsuz yük yaratmırlar. Onlar təşkilatın aktiv və gəlirlərini nəzərə alaraq, onun ölçüsünə və fəaliyyətinin əhatə dairəsinə mütənasib olmalıdırlar.

Şəffaflıq və korrupsiyaya qarşı mübarizə bəzi hallarda milli təhlükəsizliyi və ya ictimai asayiş qorumaq və ya pozuntu və ya sui-qəsdin qarşısını almaq üçün qanuni bir vasitə ola bilsə də, bu, müvafiq beynəlxalq insan hüquqları alətlərində aşkar qanuni bir vasitə kimi nəzərdə tutulmur. Bundan əlavə, şəffaflıq özü-özlüyündə mücərrəddir və ümumi bir termindir və mövcud qanuni məqsədlər, məsələn, milli təhlükəsizlik, ictimai asayiş, sağlamlıq və ya başqalarının hüquq və

azadlıqlarının qorunması kimi spesifik xarakter daşımır. Buna görə dövlətlər vətəndaş cəmiyyəti təşkilatlarının hesabatlı və şəffaf olmasını tələb etməməli, əksinə asanlaşdırmalı və həvəsləndirməlidir və şəffaflıq tədbirlərindən VCT-lərin qanuni fəaliyyətlərini məhdudlaşdırmaq üçün istifadə etməkdən çəkinməlidir. Əgər belə tədbirlər vətəndaş cəmiyyəti təşkilatı üzvlərinə, donorlarına və ya əməkdaşlarına şamil edilsə, onlar mütənasib olmalı və onların şəxsi həyatına hörmət hüququnu qorumalıdır.

Bu indikatorun pozuntuları aşağıdakılardan ibarət ola bilər:

• Korrupsiyaya qarşı mübarizə sahəsində çalışan VCT-nin əməkdaşları vergi bəyannamələrini dərc etməlidirlər və ya qeyri-mütənasib maliyyə və cinayət sanksiyaları, hətta ləğv edilmə ilə üzləşirlər.

Müvafiq mənbələr

- Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyası, mad. 6, 13, 14
- Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Korrupsiyaya qarşı Konvensiyası, Preambula və mad. 26.4
- Maliyyə Tədbirləri üzrə İşçi Qrupun Təvsiyələri, Pulların yuyulması və terrorizmin maliyyələşdirilməsinə qarşı mübarizə üzrə beynəlxalq standartlar, Təvsiyə 8 və Təvsiyəyə şərhlər 8
- ATƏT / DTİHB-Venesiya Komissiyası Birləşmə azadlığı haqqında Birgə Təlimat, mad. 25, 33, 41, 74, 104, 121, 192, 215, 220, 224, 241, 256
- ATƏT / DTİHB, Terrorçuluğun qarşısının alınması və terrorçuluğa yol verən zorakı ekstremizm və radikalizmə qarşı mübarizə üzrə təlimat kitabçası (2014)
- İnsan Hüquqları Şurasının korrupsiyanın insan hüquqlarından istifadəyə mənfi təsirləri haqqında A / HRC / RES / 35/25 sayılı qərarı; 5 (23 İyun 2017)
- BMT-nin dinc toplaşmaq azadlığı və birləşmək hüququna dair Xüsusi Məruzəçisinin tematik məruzəsi, A/HRC/ 23/39 (24 aprel 2013-cü il), maddə 20, 27, 29, 34 və 35
- "Terrorçuluğa qarşı mübarizə zamanı insan hüquqlarının və əsas azadlıqlarının təşviqi və qorunması üzrə Xüsusi Məruzəçi"nin tematik məruzəsi, A / HRC / 13/37 (28 dekabr 2009-cu il), maddə. 9, 36
- ICCPR/C/128/2, İnsan Hüquqları Komitəsi, COVID-19 pandemiyası ilə əlaqədar olaraq Pakt üzrə öhdəliklərdən geri çəkilmələrə dair bəyanat
- CCPR/C/21/Rev.1/Add.11, 29 sayılı ümumi şərh: 4-cü maddə: Fövqəladə vəziyyət zamanı öhdəliklərdən geri çəkilmələr.
- ATƏT / DTİHB, Terrorçuluğun qarşısının alınması və terrorçuluğa yol verən zorakı ekstremizm və radikalizasiyaya qarşı təlimat kitabçası (Varşava: DTİHB, 2014), s. 42
- Venesiya Komissiyası, Misirin İctimai İş Təşkilatları haqqında Qanun layihəsi ilə bağlı aralıq rəy, CDL (2013) 023 (16 oktyabr 2013) mad. 35
- Avropa Şurası Parlament Assambleyasının 2226 sayılı qətnaməsi Avropa Şurasının üzvü olan dövlətlərdə QHT fəaliyyətinə dair yeni məhdudiyyətlər haqqında (27 iyun 2018-ci il tarixli qətnamə), mad. 10.6, English.pdf
- Avropada qeyri-hökumət təşkilatlarının hüquqi vəziyyəti haqqında Avropa Şurasının Təvsiyəsi CM / Rec (2007) 14, mad. 76-77 (10 oktyabr 2007-ci ildə qəbul edilmiş), mad. 27, 22, 26, 72, 74 və 75;

- Avropa Şurası, Avropada qeyri-hökumət təşkilatlarının statusu haqqında əsas prinsiplər, 24, 70, 71, 72 və 73 sayılı prinsiplər;
- İnsan Hüquqları Komitəsinin presedent hüququ: Boris Zvozskov və başqaları Belarusa qarşı (17 oktyabr 2006); Malaxovski və Pikul Belarusa qarşı (26 iyul 2005); Aleksandr Belyatsky və digərləri (24 iyul 2007); Natalya Pinchuk Belarusa qarşı (17 noyabr 2014)
- Paris prinsipləri "Kvazi-məhkəmə səlahiyyətlərinə malik komissiyaların statusu və ümumi monitorinq ilə bağlı əlavə prinsiplər" 2.10 (6-7 may 2013-cü il tarixində Beynəlxalq Koordinasiya Komitəsi Bürosu tərəfindən qəbul edilmiş), buradan əldə edə bilərsiniz: <http://nhri.ohchr.org/EN/AboutUs/ICCAccreditation/Documents/Report%20May%202013-Consolidated-English.pdf>
- Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi: İnsan hüquqları haqqında Avropa Konvensiyasının 15-ci maddəsi üzrə bələdçi: Fövqəladə hallarda öhdəliklərdən geri çəkilmə; sayt: https://www.echr.coe.int/Documents/Guide_Art_15_ENG.pdf
- Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi: Staatskundig Gereformeerde Partij Hollandiyaya qarşı (2012)
- Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi: Demokratik Krallıq Bolqarıstana qarşı (1995)
- Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi: Özbək və digərləri Türkiyəyə qarşı (2009)
- Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi: İslam-İttihad Birliyi və digərləri Azərbaycana qarşı (2014)
- Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi: Ramazanova və digərləri Azərbaycana qarşı (2007)
- Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi: Təbiəti Mühafizə Cəmiyyəti və İsrailov Azərbaycana qarşı (2009)
- Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi: Kasparov və digərləri Rusiyaya qarşı (2013)
- Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi: Szerdahelyi Macarıstana qarşı (2012)
- Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi: Patyi Macarıstana qarşı (2012)
- Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi: Szerdahelyi və Patyi Macarıstana qarşı (2012)
- Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi: Uzun Almaniyaya qarşı (2010)
- Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi: Əmək Partiyası və Şənl Türkiyəyə qarşı (2005)
- Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi: Azadlıq və Demokratiya Partiyası (ÖZDEP) Türkiyəyə qarşı (1999)
- Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi: Herri Batasuna və Batasuna İspaniyaya qarşı (2009)
- Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi: IPSD və digərləri Türkiyəyə qarşı (2005)
- Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi: Kalifatstaat Almaniyaya qarşı (2006)
- Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi: Ourkiki Enosi Xanthis və digərləri Yunanıstana qarşı (2008)
- Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi: Refah Partisi və digərləri Türkiyəyə qarşı (2003)
- Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi: Sılay Türkiyəyə qarşı (2007)
- Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi: Siveri və Chiellini İtaliyaya qarşı, (2008)
- Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi: Sosialist Partiya və digərləri Türkiyəyə qarşı (1998)
- Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi: Türkiyə Sosialist Partiyası (STP) v Türkiyə (2003)
- Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi: Təbiəti Mühafizə Cəmiyyəti və İsrailov Azərbaycana qarşı (2009)
- Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi: Tüm Haber Sen və Çınar Türkiyəyə qarşı (2006)

- Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi: Tunceli Kültür və Dayanışma Derneği Türkiyəyə qarşı (2006)
- Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi: Türkiyə Birləşmiş Kommunist Partiyası və digərləri Türkiyəyə qarşı (1998)
- Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi: Yazar və digərləri Türkiyəyə qarşı (2002)

9-cu SAHƏ. DÖVLƏT DƏSTƏYİ

Standart 1. Vətəndaş Cəmiyyəti Təşkilatlarına (VCT) maliyyə vəsaitinin ayrılması və maddi formada dəstəyin bir sıra fərqli və effektiv mexanizmləri mövcuddur

Dövlətlər sosial ehtiyacların ödənilməsində oynadıqları mühüm rolunu vurğulamaq məqsədilə VCT-lərə maliyyə vəsaitinin ayrılması və maddi (in-kind) formada dəstəyin müxtəlif mexanizmlərini müəyyənləşdirmişdirlər. Dövlət VCT-ləri institusional və/və ya layihə maliyyələşdirilməsi, VCT xidmətlərinin satın alınması müqavilələri, subsidiyalar, və maddi (in-kind) formada dəstəkləyir. Bütün bu mexanizmlərin bir vacib xüsusiyyəti budur ki, bu mexanizmlər VCT-lərin dövlətdən dəstək almalarına rəğmən, onların dövlətdən müstəqil və avtonom olması prinsipinə əsaslanırlar.

Qanunvericilik

Qanunvericilik üçün indikatorlar
1. Qanunvericilik həm dövlət, həm də yerli səviyyələrdə müxtəlif dövlət qurumları tərəfindən fərqli dövlət maliyyələşdirmə mexanizmlərinin yaradılmasını nəzərdə tutur.
2. Dövlətin VCT-lərə maddi formada dəstək vermək üçün hüquqi imkanları vardır.

- 1. Qanunvericilik həm dövlət, həm də yerli səviyyələrdə müxtəlif dövlət qurumları tərəfindən fərqli dövlət maliyyələşdirmə mexanizmlərinin yaradılmasını nəzərdə tutur.**

Dövlət tərəfindən VCT-lərə göstərilən dəstək müxtəlif formalarda həyata keçirilə bilər – qrantlar, subsidiyalar, satınalmalar, və s. Bununla belə, hər bir formanın istifadəsi onun qarşıya qoyduğu məqsəd və nəticədən asılıdır.

Qrantlar VCT-lərə göstərilən birbaşa maliyyə dəstəyinin ən geniş yayılmış forması olmaqla mərkəzi və ya yerli büdcədən ayrılır. Dövlətlər institusional və ya layihə maliyyələşdirilməsi üçün qrantlar ayıra bilərlər. Layihə dəstəyi dövlətin əldə etmək istədiyi məqsəddən asılı olaraq müxtəlif sahələr üzrə ayrıla bilər. Məsələn, əgər məqsəd VCT-lərin fəaliyyət göstərə biləcəyi mühitin formalaşdırılmasıdır, layihə qrantı VCT-lər üçün hüquqi çərçivənin yaxşılaşdırılması üzrə ayrıla bilər. İnstitusional dəstək üçün olan qrantlar təşkilatın fəaliyyət göstərməsinə lazım olan xərclərin qarşılama üçün nəzərdə tutulmuşdur və infrastruktur, bacarıqların artırılması, audit və bu kimi digər xərcləri qarşılaya bilər.

Subsiyalar institusional dəstəyin bir növü kimi müəyyən vətəndaş cəmiyyəti təşkilatlarına verilir və hər hansı spesifik layihələrə bağlı deyillər. Adətən subsidiyalar üçün heç bir rəqabət aparılmır və qəbul edən VCT-nin qanunla nəzərdə tutulduğu qaydada göstərilən dəstəyi almaq hüququ vardır. Bir çox ölkələrdə subsidiyalar müxtəlif növ sosial qrupların fərqli nümayəndə təşkilatlarına ayrılırlar.

Xidmət satın alınması dövlət orqanlarının VCT-lərdən mal və xidmətləri almasıdır. Qrantlardan fərqli olaraq, burada məqsəd konkret bir xidmətin göstərilməsidir. Bu halda dövlət məhz nəyin həyata keçirilməli olduğunu dəqiq bilir və bu xidməti ən yüksək keyfiyyət və ən aşağı qiymətlə çatdırma biləcək VCT-ni axtarır.

Qanun VCT-lərin fəaliyyət göstərməyə icazələri olduqları sahələrdə dövlət satınalma müqavilələrinə müraciət edə bilmələrini təmin etməlidir. Dövlət VCT-lərin satınalma prosesində iştirakını çətinləşdirəcək lazımsız tələblər irəli sürməməlidir (məsələn, bank tərəfindən zəmanət və ya həddindən artıq yüksək maliyyə dövrüyyəsi kimi tələblər).

Hökumətlər VCT-lərin sosial sahibkarlıq fəaliyyətlərində iştirakını dəstəkləməli, bunun üçün əlverişli şərait yaratmalı, o cümlədən birbaşa və (və ya) dolayı dövlət güzəştləri və ya digər siyasət tədbirləri qəbul etməlidirlər.

Bu indikatorun pozulmasına aşağıdakılar daxildir:

- Qanun VCT-lərin dövlətdən birbaşa maliyyələşdirilməsinə imkan yaratmır;
- Bələdiyyələr qrant ayıra bilmirlər;
- VCT-lərə institusional dəstək göstərməyə heç bir imkan yoxdur;
- Fərqli sahələrə maliyyə ayırmağa heç bir imkan yoxdur;
- Qanunvericilik VCT-lərə dövlət satınalmalarında iştirak etməyə imkan vermir;
- VTC-lərin iştirakını məhdudlaşdıran diskriminativ tələblər vardır.

2. Dövlətin VCT-lərə maddi formada dəstək vermək üçün hüquqi imkanları vardır

Maddi (in-kind) formada dəstək dövlət tərəfindən göstərilən institusional dəstəyin bir növüdür və VCT-lərə müxtəlif formalarda verilə bilər. Məsələn, dövlət təşkilatın gündəlik fəaliyyətində istifadə oluna biləcək kompüter, mebel və digər texniki avadanlıqlar şəklində yardım edə bilər. Bundan əlavə, maddi (in-kind) formada dəstək xidmətlər şəklində də verilə bilər, məsələn, görüş və tədbirlərin keçirilməsi üçün yerin təmin olunması və yaxud inzibati dəstək. Maddi (in-kind) formada dəstəyin digər bir növü də hüquqi, maliyyə, və ya strategiya ilə bağlı dəstək şəklində aparılan və VCT-lərə təqdim edilən ekspertizalardır. Təltif və mükafatlar da VCT-lərə əldə etdikləri nailiyyətlərə görə verildikdə maddi (in-kind) formada dəstək hesab oluna bilərlər.

Bu indikatorun pozulmasına aşağıdakılar daxildir:

- Qanunvericilik dövlət institutlarının VCT-lərə maddi (in-kind) dəstək imkanlarını məhdudlaşdırır;
- Maddi (in-kind) dəstək üçün qaydalar aydın şəkildə müəyyənləşdirilməmişdir;
- Maddi (in-kind) dəstək yalnız sosial məsələlər üzərində çalışan VCT-lərə verilir.

Praktika

Praktika üçün indikatorlar

1. Dövlət vaxtaşırı olaraq müxtəlif sahələrdə fəaliyyət göstərən çoxsaylı VCT-ləri maliyyə resursları ilə təmin edir.
2. VCT-lər tərəfindən göstərilən xidmətlər üçün maliyyə resursları mövcuddur və VCT-lərlə xidmət müqavilələrinin bağlanması təcrübəsi gedərək artır.

1. Dövlət vaxtaşırı olaraq müxtəlif sahələrdə fəaliyyət göstərən çoxsaylı VCT-ləri maliyyələşdirir

Dövlət vaxtaşırı olaraq VCT-lərə maliyyə resursları ayırmalıdır və bu da o deməkdir ki, maliyyə resursları hər il mövcuddur və müxtəlif növ VCT-lər tərəfindən əldə edilə biləndir. Əksər VCT-lər ölkənin demokratik inkişafında iştirak edirlər və təhsil, insan hüquqları, idman, mədəniyyət, səhiyyə, gənclər, iqtisadi inkişaf və sair kimi mühüm sahələrdə çalışırlar. Maraqlı dairələrindən asılı olaraq təşkilatlar beyin mərkəzləri, “watchdog” prinsipi ilə işləyən gözetçi təşkilatlar və xidmət göstəriciləri qismində çıxış edə bilirlər. Dövlətlər bu müxtəlifliyi nəzərə almalı və maliyyə dəstəyini yalnız az saylı və ya spesifik sahələr üzrə çalışan təşkilat növlərinə göstərməməlidirlər. Əvəzində, onlar büdcə və işçilərinin sayına görə həm böyük, həm də kiçik bir sıra təşkilatları maliyyə imkanları ilə təmin etməlidirlər. Dövlət fəvqəladə vəziyyətlərdə məqsədli vəsaitlər hesabına VCT-ləri dəstəkləməyə davam etməli, həm də onların müxtəlif və mühüm rollarını yerinə yetirmələrinə əlavə dəstək göstərməyin yollarını tapmalıdır. Həyati əhəmiyyətli sosial xidmətlər və humanitar yardım göstərən QHT-lər fəvqəladə hallarda müstəqillikləri qorunmaqla dövlət maliyyəsinə çıxış imkanına malik olmalıdırlar. Bu maliyyələşdirmə proqramları vətəndaş cəmiyyəti üçün bərabər əsasda şəffaf, ədalətli və əlçatan olmalıdır.

Bu indikatorun pozuntularına aşağıdakıları aid etmək olar:

- Dövlət maliyyə dəstəyi məhdud sahələr üzrə az sayda VCT-lərə göstərilir;
- Qanunvericilik maddi (in-kind) formada dəstəyin göstərilməsinə imkan verir, lakin dövlət bu cür dəstəyi ya göstərmir, ya da nadir hallarda göstərir;
- Dövlət tərəfindən institusional dəstək göstərilmir.
- VCT-lərə verilən yardımlar ixrissar edilir və digər dövlət məqsədləri üçün təyin olunur.

2. VCT-lər tərəfindən göstərilən xidmətlər üçün maliyyə resursları mövcuddur və VCT-lərlə xidmət müqavilələrinin bağlanması təcrübəsi gedərək artır

Müxtəlif sahələrdə fəaliyyət göstərən VCT-lər tərəfindən dövlətdən xidmət müqavilələrinin əldə edilməsinin nümunələri olmalıdır. Ənənəvi VCT sahələrində (sosial xidmətlər, təhsil, mədəniyyət) bu cür müqavilələr VCT-lərin dövlət üçün önəmli xidmət müqaviləsi tərəfdaşları olmasının qəbul olunması ilə adi təcrübə halını almalıdır. VCT-lərin işə cəlb olunması artan dəb halını almalıdır, yəni müqavilələrin sayı və maliyyə həcmi ildən-ilə artmalıdır.

VCT-lər həm ümumi ölkə, həm də yerli səviyyələrdə müxtəlif sahələrdə müqavilə ilə işlərə cəlb edilməlidirlər. Dövlət institutlarına xitmət göstərərək onlardan pro-bono (ödənəşsiz) əsaslarla işləmələri gözlənilməməlidir.

Bu indikatorun pozuntularına aşağıdakıları aid etmək olar:

- VCT-lər dövlətə xidmətlərin göstərilməsi üzrə müqavilələrə cəlb olunmurlar;
- VCT-lərin müqavilə əsaslı işlərə cəlb olunması üçün nəzərdə tutulmuş büdcələr azalır.

Standart 2. VCT-lərə dövlət dəstəyi aydın və obyektiv kriteriyalara əsaslanır və şəffaf və rəqabətli prosedurlar vasitəsilə ayrılır

Dövlət ictimai resurslardan səmərəli və şəffaf formada istifadə etməlidir. İctimai maliyyə resurslarının paylaşdırılması bərabərlik, şəffaflıq və hesabatlılıq prinsiplərinə uyğun olmalıdır. Müraciət çağırışları, seçim meyarları və nəticələr vaxtı-vaxtında dərc olunmalıdır. VCT-lər ictimai resurslarla maliyyələşdirmə dövrünün bütün mərhələlərində, xüsusən də maliyyə prioritetlərin və dəstəklənən layihələrin müəyyənləşdirildiyi dövrlərdə aktiv iştirak edə bilməlidirlər. Bundan əlavə, resursların paylanması və xərclənməsi üzrə aydın və müvafiq monitoring və qiymətləndirmə mexanizmləri mövcud olmalıdır.

Qanunvericilik

Qanunvericilik üçün indikatorlar
1. Dövlət maliyyə və maddi (in-kind) dəstəyi şəffaflıq, hesabatlılıq və resurslara bərabər əlçatanlığa əsaslanan aydın prinsiplər üzrə verilir. 2. Qanun VCT nümayəndələrinin maliyyələşdirmə prioritetləri və qrant resipientlərinin müəyyənləşdirilməsində iştirak etməsini tələb edir. 3. Dövlət tərəfindən verilən ictimai maliyyə resurslarının aydın və qərəzsiz monitoring və qiymətləndirmə mexnizmi mövcuddur.

1. Dövlət maliyyə və maddi (in-kind) dəstəyi şəffaflıq, hesabatlılıq və resurslara bərabər əlçatanlığa əsaslanan aydın prinsiplər üzrə verilir

Maliyyə resurslarını paylayan bütün dövlət orqanlarının hörmət etdiyi prosedur və prinsiplərin yerində olmasını təmin etmək üçün, dövlət ictimai maliyyələşdirmə prosedurları üçün vahid çərçivə yaradan qaydaları qəbul etməlidir. Bu qaydalar maliyyələşmə prinsiplərini müəyyən etməli və əməl olunmalı olan spesifik prosedur tələbləri ətraflı göstərməlidir. Onlar əsas tələblərin maliyyə resursları paylayan bütün dövlət orqanları və agentlikləri tərəfindən tətbiqini təmin etməyi qarşılarına məqsəd qoymalıdırlar.

VCT-lərə dövlət maliyyə resurslarının verilməsinin aydın və şəffaf proseduru olmalıdır. Bu prosedur digər amillərlə bərabər zəmin yaratmalıdır ki: rəsmi və yerli-kütləvi informasiya vasitələrində maliyyələşdirmə elanlarının dərc olunması tələbi şərt olaraq qoyulsun; aydın və obyektiv seçim kriteriyaları müəyyənləşdirilsin; təklifin təqdim olunması üçün müvafiq vaxt ayrılınsın; seçim kriteriyaları və seçilmiş namizədlərin adlarının dərc olunması tələb olunsun;

elanların nüsxələri potensial ərizəçilərə göndərsin; və maliyyə qurumunun potensial ərizəçilərin sorğularına cavab verməsi tələb edilsin. Bundan əlavə olaraq, həm VCT-lər, həm də dövlət səlahiyyətliləri verilən/alınan maliyyə resursları üçün məsuliyyət daşımalıdır və maliyyələşməyə dair qərarlar barədə məlumatlar ictimaiyyətə açıq olmalıdır.

Bərabərlik prinsipi o deməkdir ki, bütün VCT-lərin maliyyə əldə etmək imkanı olmalıdır. Eyni zamanda, müəyyən VCT-ləri dəstəkləmək üçün də xüsusi səbəb olmalıdır, məsələn, müəyyən sosial ehtiyacları qarşılayan təşkilatlar hansılarsa ki, nümunə olaraq gender bərabərliyini və qeyri-diskriminasiyanı təşviq edən təşkilatları və ya insan hüquqları təşkilatlarını göstərmək olar. Lakin bu cür imtiyazlı dəstəyin göstərilməsi yalnız prosesi idarə edəcək səhih, aydın və obyektiv kriteriyaların olduğu halda mümkündür. Bu kriteriyalar ictimaiyyətə açıq olmalıdır.

Bu indikatorun pozulmasına aşağıdakılar daxildir:

- Dövlət maliyyə və maddi dəstəyinin göstərilməsinə dair heç bir qanuni şəffaflıq və obyektivlik standartları yoxdur və bu səbəbdən resurslar bütün VCT-lər üçün eyni şəkildə əlçatan deyil;
- Qanun dövlət maliyyə dəstəyinin göstərilməsi üçün detallı prosedurları müəyyənləşdirmir;
- Dövlət maliyyələşməsi üzrə mövcud qaydalar şəffaf və obyektiv deyil;
- Effektiv hüquqi vasitələr mövcud deyil;
- Qanunvericilikdə dövlət dəstəyi və imtiyazları verilmiş VCT-lərin məhdud siyahısı vardır;
- Qanunvericilikdə dövlət imtiyazlarından bəhrələyə biləcək VCT fəaliyyət sahələrinin məhdud siyahısı vardır.

2. Qanun VCT nümayəndələrinin maliyyələşdirmə prioritetləri və grant resipientlərinin müəyyənləşdirilməsində iştirak etməsini tələb edir

Dövlət maliyyələşməsi ədalətli və şəffaf tender prosesindən sonra ayrılmalıdır və spesifik təşəbbüslərə maliyyə dəstəyi üzrə qərarlar kollegial orqan tərəfindən verilməlidir. Bu kollegial orqana qeyri-hökumət təşkilatları və beynəlxalq təşkilatlar və həmçinin müvafiq sahələrdən olan mütəxəssislər daxil olmalıdır. Ən yaxşı halda həm dövlət, həm də qeyri-dövlət qurumları kollegial orqanda ən azından bərabər təmsil olunmalıdırlar və bütün qərarlar səs çoxluğuna əsasən qəbul olunmalıdır.

Qərarların qərəzsizliyini təmin etmək üçün maraqların toqquşmasının qarşısını alacaq xüsusi müddəanın daxil edilməsi vacibdir. Nazirliklər, yerli özünüidarəetmə orqanları və publik hüquqi şəxslər də daxil olmaqla dövlətdən grant-ayıran qurumların potensial maraq toqquşmalarını tənzimləyə və onların qarşısını ala bilən hüquqi məsuliyyət yaradan müddəalar olmalıdır. Bu qaydalar birbaşa və ya dolaylı marağı olan fərdi şəxsləri qərar qəbul etmə prosesindən kənarlaşdırmalıdır. Bu cür hüquqi məhdudiyyətlər həm dövlət, həm də qeyri-dövlət tərəflərinə eyni şəkildə təsir etməlidir.

Maliyyələşəcək tematik sahələrin müəyyənləşməsində vətəndaş cəmiyyəti təşkilatlarının iştirakı şəffaf və hesabatlı dövlət grant sisteminin ən vacib tərəflərindən biridir. Hüquqi qaydalar büdcə

planlaşması və sahələrin müəyyənləşdirilməsi prosesində dövlətin VCT-lərlə məsləhətləşməsini tələb etməlidir. Bu, rəsmi məsləhətləşmələrin təşkili və/və ya VCT-lərdən onların ehtiyacları və rəyləri barədə məlumatların toplamaq vasitəsilə həyata keçirilə bilər.

Bu indikatorun pozulmasına aşağıdakılar daxildir:

- Qanun VCT-lərin və digər vacib maraqlı tərəflərin maliyyələşmə üçün tematik sahələrin müəyyənləşdirilməsi və ya qrant resipientlərinin seçilməsi prosesində iştirakına imkan vermir;
- VCT və digər vacib maraqlı tərəflərin seçim komitəsinə seçilməsi üzrə heç bir obyektiv kriteriya yoxdur.

3. Dövlət tərəfindən verilən maliyyə resurslarının aydın və qərəzsiz monitoring və qiymətləndirmə mexnizmi mövcuddur

Monitoring və qiymətləndirmə mexanizmlərinin təsisatı VCT-lərin dövlət tərəfindən maliyyələşməsinin effektivliyinin dəyərləndirilməsinin bir vasitəsidir. Qanun dövlət maliyyə resurslarından istifadə edən proqramların qiymətləndirilməsi üzrə aydın müddəaların olmasına təminat verməlidir. Dövlət maliyyəsini qəbul edən bütün tərəflər bu vəsaitlərin necə xərcləndiyini aydın şəkildə göstərən hesabatlar təqdim etməlidirlər. O da vacibdir ki, mexanizm yalnız layihələri deyil, həm də bütünlükdə proqramın özünü qiymətləndirsin. Elə hal ola bilər ki, vəsait ayrılmış layihələr uğurla icra olunsun, ancaq proqram öz məqsədinə çatmamış olsun.

Bu indikatorun pozulmasına aşağıdakılar daxildir:

- Qanun effektiv monitoring və qiymətləndirmə normaları və standartları təmin etmir.

Praktika

Praktika üçün indikatorlar
1. Dövlət maliyyələşdirməsinin tətbiqi proseduru sadə və şəffafdır, onun haqqında məlumat geniş yayılmışdır və seçim kriteriyaları öncədən ictimaiyyətə açıqlanır. 2. Dövlət dəstəyinin göstərilməsi VCT-lərin müstəqilliyinə xələl gətirmək və ya onların fəaliyyətinə müdaxilə etmək vasitəsi kimi istifadə olunmur. 3. Hökumət seçim nəticələri və layihə nəticələri barədə vaxtı-vaxtında məlumat dərc edir.

1. Dövlət maliyyələşdirməsinin tətbiqi proseduru sadə və şəffafdır, onun haqqında məlumat geniş yayılmışdır və seçim kriteriyaları öncədən ictimaiyyətə açıqlanır

Dövlət maliyyələşdirməsi prosedurları aydın tətbiq və qiymətləndirmə proseslərinə əsaslanmalıdır. Bu o deməkdir ki, VCT-lərin maliyyələşdirilməsində iştirak edən dövlət institutları bütün müvafiq məlumatları (seçim kriteriyaları, maliyyələşdirmənin həcmi, əlaqə məlumatları və s.) onlayn nəşr etməlidirlər. Məlumatın geniş yayılmasını təmin etmək üçün dövlət müxtəlif media mənbələrindən, o cümlədən VCT-lərin kütləvi informasiya vasitələri və poçt göndəriş siyahılarından istifadə edə

bilər. Müraciət üçün tələb olunan sənədlər ucuz və asan əldə ediləbilən olmalıdır. Müraciət formaları sadə olmaqla bütünlükdə müraciət paketi asan hazırlanabilən olmalıdır. Orası da vacibdir ki, təkliflərin təqdim edilməsi üçün adekvat vaxt ayrılсын və ərizəçilər kiçik səhvləri düzəldə bilsinlər.

Bu indikatorun pozulmasına aşağıdakılar daxildir:

- Müraciət üçün çağırışlar vaxtında dərc olunmur;
- Məlumat alternativ vasitələrlə (media, internet və s.) yayılmır;
- Məsləhətləşmə görüşləri ya keçirilmir ya da əlçatan deyildir;
- Qiymətləndirmə kriteriyaları əvvəldən dərc edilmir;
- Müraciət proseduru aydın deyil və əlavə şərhə ehtiyacı var.

2. Dövlət dəstəyinin göstərilməsi VCT-lərin müstəqilliyinə xələl gətirmək və ya onların fəaliyyətinə müdaxilə etmək vasitəsi kimi istifadə olunmur

VCT-lərə dövlət dəstəyi onların müstəqilliyinə xələl gətirməməlidir. VCT-lərin müstəqilliyinə o zaman xələl gələ bilər ki, dövlət institutları VCT-lərin layihə və digər fəaliyyətlərinə müdaxilə etməyə cəhd etsin. Habelə, maliyyələşdirməni təşkilatların dövlət siyasətinə dair müsbət və ya dəstəkləyici bəyanatlar verib-verməməsinə görə də şərtləndirmək düzgün deyil.

Bu indikatorun pozulmasına aşağıdakılar daxildir:

- Dövlət maliyyəsi əldə edənlərdən nazir haqqında dəstəkləyici bəyanatlar vermələri “tələb olunur”;
- Dövlətdən maliyyə əldə edən VCT-lər iqtidar partiyasının nümayəndəsini dəstəkləmək üçün seçkilərdə iştirakə cəlb olunurlar.

3. Hökumət seçim nəticələri və layihə nəticələri barədə vaxtlı-vaxtında məlumat dərc edir

Müraciət və seçim prosedurları barədə məlumatların aydın və hər kəs üçün əlçatan olması vacibdir. Bundan əlavə, yekun nəticələrin vaxtında elan olunması və nəticəylə bağlı qərara etiraz edilməsini təmin edəcək mexanizmlər olmalıdır. Müsbət təcrübələr göstərir ki, seçim və nəticələrin dərc olunması prosesləri 30 gündən artıq çəkməməlidir. Appelyasiya prosedurlarının sırasına qrant üçün müraciət etmiş VCT-lərin yekun qərara etiraz etməsi üçün ardıcıl, səmərəli və institusional vasitə daxil edilməlidir. Qrant üçün müraciət etmiş hər bir təşkilat nəticələr barədə bildiriş aldıqdan sonrakı məqbul müddətdə qərara etiraz etmək hüququna malik olmalıdır, məsələn, hər hansı təşkilat müraciətinin qiymətləndirilməsində səhvlik və ya prosessual çatışmazlıq sezdiyi halda.

Layihə nəticələri barədə məlumatın dərc olunması vacibdir. Dövlətlər VCT-lər tərəfindən təqdim edilmiş hesabatların dərc edilməsini və hər kəs üçün, xüsusən də maliyyənin necə xərcləndiyinə maraq göstərən VCT-lər üçün, əlçatan olmasını təmin etməlidir.

Bu indikatorun pozulmasına aşağıdakılar daxildir:

- Müraciətlərin təqdim edilməsi, layihələrin seçilməsi və nəticələrin nəşr olunması müddətləri dərc edilmir;
- Nəticələr vaxtında dərc edilmir;
- Layihə nəticələri barədə məlumat dərc edilmir.

Standart 3. VCT-lər əlverişli vergi mühitindən bəhrələnilirlər

Dolayı dövlət dəstəyi vətəndaş cəmiyyətinin maliyyə imkanları və gələcək inkişafı üçün vacibdir. Beləliklə, VCT-lər və donorlar əlverişli vergi imtiyazlarından bəhrələnməlidirlər. Vergi imtiyazları VCT-lərin müxtəlif gəlir mənbələri üçün mövcud olmalıdır. Dövlət VCT-lərin ictimai faydalı status əldə etməsinə imkan verən təminatlar təqdim edə bilər. Mövcud olduğu halda, bu status aydın və bahalı olmayan prosedur vasitəsilə istənilən təşkilat üçün əlçatan olmalıdır. Bu status əldə edən təşkilatlar əlavə faydalardan bəhrələnmə bilirlər, ancaq bununla belə mürəkkəb monitorinq və qiymətləndirməyə məruz qalmamalıdırlar.

Qanunvericilik

Qanunvericilik üçün indikatorlar

1. Qanun qrantlar, ianələr, iqtisadi fəaliyyətlər, əvəzsiz yardımlar və üzvlük haqqları kimi qeyri-kommersiya istiqamətli fəaliyyətləri dəstəkləyən sahələri əlverişli vergi imtiyazları ilə təmin edir.
2. VCT-lər aydın, sadə, və bahalı olmayan prosedurlar əsasında ictimai faydalı status əldə edə bilirlər.
3. İctimai faydalı status ya qeyri-müəyyən müddətə və yaxud kifayət qədər uzun müddətə verilir ki, bu müddət də asanlıqla yenilənə bilər.

1. Qanun qrantlar, ianələr, iqtisadi fəaliyyətlər, əvəzsiz yardımlar və üzvlük haqqları kimi qeyri-kommersiya istiqamətli fəaliyyətləri dəstəkləyən sahələri əlverişli vergi imtiyazları ilə təmin edir

Qanun təminat verməlidir ki, bütün növ VCT gəlirlərinin, o cümlədən qrantlar, yerli və xarici fiziki və ya hüquqi şəxslərdən əldə etdiyi ianələr, üzvlük haqqları, iqtisadi fəaliyyətdən gələn gəlirlər, miraslar və s. vergi şərtləri ilə bağlı aydın qaydaları mövcuddur. VCT-lərin ənənəvi qeyri-kommersiya əsaslı gəlirləri, məsələn şəxsi və ya korporativ ianələr, qrantlar və üzvlük haqqları gəlir və ya korporativ vergiyə cəlb olunmamalıdır. Vergi qanunvericiliyində bu mənbələrdən gələn gəlirləri aydın şəkildə vergidən azad edən istisnalar olmalıdır. Vergi güzəştləri, gəlir vergisindən, sosial ödəmələrdən azad etmə və digər dolayı güzəştlər sosial sahibkarlıq fəaliyyəti ilə məşğul olan VCT-lərin stimullaşdırılması üçün yaxşı təcrübədir.

VCT-lərin iqtisadi fəaliyyətindən gələn gəlirlərinin vergidən azad olunması o zamana qədər yaxşı təcrübədir ki, onların missiyalarının davam etdirilməsinə töhvə verir. Vergidən tam azadolma mövcud olmadığı halda qanun iqtisadi fəaliyyətləri ya daha aşağı dərəcəli vergiyə cəlb etməli, ya da müəyyən bir həddin altında onları vergiyə cəlb edilməkdən azad etməlidir.

VCT-lərin vergi imtiyazları sadə və qeyri-mürəkkəb olmalıdır. Onlardan istifadə etmək üçün bir çox şərtlərin qarşılınması tələb olunarsa, bu VCT-lər, xüsusilə də kiçik təşkilatlar üçün şərtlərə əməl etmələrində çətinliklər yarada bilər.

Qanun VCT-lərin öz aktivlərini investisiya etmələrinə və iqtisadi fəaliyyət növlərindən öz qeyri-kommersiya missiyalarının yürüdülməsində istifadə etmələrinə imkan verməlidir.

Bu indikatorun pozulmasına aşağıdakılar daxildir:

- Məhdudlaşdırıcı vergi yanaşması VCT-lərin qrantlar, ianələr, iqtisadi fəaliyyət, hədiyyələr və ya üzvlük haqqlarından gəlir əldə etməsi imkanlarını məhdudlaşdırır;
- Hətta VCT-lərin iqtisadi fəaliyyətdən gələn gəlirləri qeyri-kommersiya missiyalarına sərf olunursa belə, tam olaraq vergiyə cəlb olunurlar.

2. VCT-lər aydın, sadə və bahalı olmayan prosedurlar əsasında ictimai faydalı status əldə edə bilirlər

Xeyriyyəçi/ictimai faydalı/ictimai xidmət statusuna (bundan sonra birlikdə "ictimai faydalı status" kimi istinad ediləcək) qanunvericiliyin yanaşması ölkədən-ölkəyə dəyişə bilər. Xeyriyyəçi/ictimai faydalı/ictimai xidmət statusunu irəli sürməklə hökumətlər cəmiyyət üçün ümumi faydalı hərəkətlərin təşviq olunmasına nail olmaq istəyirlər. Belə xüsusi statusa malik təşkilatlar adətən əlverişli vergi və digər imtiyazlarından bəhrələnilər, çünki onların işi ictimaiyyətə, hər hansı bir icmaya və/və ya ehtiyacı olanlara fayda verir.

Belə statusların əldə edilməsi qaydaları qeydiyyat prosesinin aydın, cəld və ucuz olmasını təmin etməlidirlər. Bundan əlavə olaraq, bu cür status və müraciətləri rədd etməyin əsaslarını idarə edən

qaydalar da mövcud olmalıdır. VCT-lərdən tələb oluna bilər ki, ictimai faydalı statusunu əldə etmək üçün müvafiq sənədləşmələri təqdim etsinlər. Prosedur və tələblər ölkələrin qanunvericilik sxemindən asılı olaraq dəyişə bilər. Fəaliyyət tələblərinə əməl olunması, uyğun gələn ictimai faydalı fəaliyyətləri və bu fəaliyyətlərə qoyulan məhdudiyyətləri göstərən sənədlərin tələb olunması yaxşı təcrübə hesab olunur. Qanun qeydiyyat qərarının verilməsi üçün vaxt məhdudiyyəti qoymalı və qeydiyyata imtina edilməsinə dair səbəblər siyahısını hazırlamalıdır. VCT-lərin hər zaman nəticəyə etiraz etmək hüququ olmalıdır. Yaxşı təcrübənin bir nümunəsinə cavabdeh qurumun bir ay ərzində qərar qəbul etmədiyi halda statusun avtomatik verildiyi Gürcüstanda rast gəlmək olar.

Bu indikatorun pozulmasına aşağıdakılar daxildir:

- Qanun xeyriyyəçi/ictimai faydalı/ictimai xidmət status əldə etmək imkanı vermir;
- Qanun belə statusların əldə edilməsinə dair qayda və prosedurları dəqiqləşdirmir və imtina etmək üçün əsasların normativlərini özündə əhatə etmir;
- Statusun ləğvinə dair heç bir aydın və obyektiv qayda yoxdur;
- Heç bir effektiv hüquqi vasitə mövcud deyil.

3. İctimai faydalı status ya qeyri-müəyyən müddətə və yaxud kifayət qədər uzun müddətə verilir ki, bu müddət də asanlıqla yenilənə bilər

İctimai faydalı statusunun verilməsinə nəzarətin kimin tərəfindən həyata keçirilməsinə dair bir neçə yanaşma vardır. Cavabdeh qurum vergi orqanı, müstəqil komissiya və ya digər hökumət orqanı ola bilər.

Bununla belə vacibdir ki, status məqbul bir müddət üçün verilir. Məsələn, Almaniyada yerli vergi orqanları statusun verilməsinə və hər üç ildən bir tələblərə davamlı icra olunub-olunmamasının yoxlanmasına məsuldurlar.³⁵ Gürcüstanda status qeyri-müəyyən müddət üçün verilir, lakin xeyriyyəçi statusu olan təşkilatlardan tələb olunur ki, Vergi Məcəlləsinə əsasən illik olaraq müvafiq vergi orqanlarına hesabat versinlər.

Bu indikatorun pozulmasına aşağıdakılar daxildir:

- Status məqbul bir dövr üçün verilmir;
- Status yeniləndirilə bilmir.

Praktika

Praktika üçün indikatorlar
1. VCT-lər üçün nəzərdə tutulmuş vergi imtiyazları təcrübədə istifadə oluna bilər. 2. İctimai faydalılıq tələblərinə əməl olunmanın monitoring və qiymətləndirilməsi VCT-lərin fəaliyyətinə müdaxilə etmir.

³⁵ Almaniyanın Maliyyə Məcəlləsi: https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_ao/englisch_ao.html

3. VCT-lər əsassız vergi cəzasına məruz qalmır və ya dövlət səlahiyyətliləri tərəfindən onların ictimai faydalı statusu geri alınmır.

1. VCT-lər üçün nəzərdə tutulmuş vergi imtiyazları təcrübədə istifadə oluna bilər

VCT-lər üçün nəzərdə tutulmuş vergi imtiyazları sadə və istifadəsi asan olmalıdır. Mürəkkəb tələblər VCT-ləri çaşdırı bilər ki, bu da nəticədə bu cür faydalardan bəhrələnən məhdud sayda təşkilatın olmasına gətirib çıxara bilər. Mürəkkəb inzibati prosedurlara nümunə olaraq çoxlu sayda sənəd təqdim etmək tələbini göstərmək olar.

Bu indikatorun pozulmasına aşağıdakılar daxildir:

- Vergi imtiyazlarının əldə edilməsi proseduru uzun - uzadıdır.

2. İctimai faydalı tələblərinə əməl olunmanın monitoring və qiymətləndirilməsi VCT-lərin fəaliyyətinə müdaxilə etmir

Xüsusi ictimai faydalı statusu bərqərar etməklə və imtiyazlar verməklə dövlətlər qarşılığında bu təşkilatlardan daha yüksən səviyyəli idarəetmə və hesabatlılıq tələb edə bilərlər. Lakin bu o demək deyil ki, monitoring və qiymətləndirmə VCT-lərin fəaliyyətinə müdaxilə etmək üçün istifadə oluna bilər. Mənfi müdaxilənin bəzi nümunələrinə qəliz hesabatların və ya işçi heyətinin əmək haqqları barədə məlumatların tələb olunması daxildir.

İctimai faydalı təşkilatlar ictimaiyyətin faydası üçün çalışmalarına rəğmən dövlət qurumları deyillər. Onların əməkdaşları və ya idarə heyətinin üzvləri dövlət vəzifəli şəxslər deyillər. Bu səbədən də, VCT-lər və onların səlahiyyətlilərindən dövlət qurumları və dövlət vəzifəli şəxslər üçün nəzərdə tutulmuş tələblərə əməl etmələri tələb olunmamalıdır.

Bu indikatorun pozulmasına aşağıdakılar daxildir:

- İctimai faydalı status olan VCT-lərdən qanunla tələb olunandan artıq məlumat təqdim etmələri istənilir.

3. VCT-lər əsassız vergi cəzasına məruz qalmır və ya dövlət səlahiyyətliləri tərəfindən onların ictimai faydalı statusu geri alınmır

Xeyriyyəçi/ictimai faydalı/ictimai xidmət statusuna malik VCT-lərə qarşı hesabatları təqdim etmədikləri və ya müəyyən hüquqi tələbləri pozduqları hallarda dövlət sanksiyaları tətbiq oluna bilər. Dövlət sanksiyalarına adətən vergi imtiyazlarının itirilməsi, statusun dayandırılması və ən pis halda isə statusun ləğv olunması daxildir. Təşkilatlara onların statusunu ləğv etməzdən öncə bildiriş göndərməlidir ki, onlar hər hansı çatışmazlıqları aradan qaldırmaq şansına malik olsunlar. Belə statuslar yalnız əvvəlki, daha yumşaq tədbirlər tükəndirildikdən sonra və vəziyyəti düzəltməyin heç bir digər yolu qalmadığı halda ləğv edilə bilər. VCT-lərin etiraz üçün müraciət etmək imkanı olmalıdır.

Bu indikatorun pozulmasına aşağıdakılar daxildir:

- Əsassız cəzalandırma halları mövcuddur;
- Effektiv hüquqi həll yolları mövcud deyil;
- Monitorinq müvafiq əsaslandırma olmadan tez-tez həyata keçirilir.

Standart 4. Bizneslər və fərdlər VCT-lərə verdikləri ianələrin qarşılığında əlverişli vergi imtiyazlarından bəhrələnilirlər

Dövlət, VCT-lərin korporativ və fərdi donorlarına korporativ və fərdi yardımlarına görə stimullaşdırıcı vergi şərtlərinin təmin olunması yolu ilə dəstək olmalıdır. Bundan əlavə, həm biznes qurumları, həm də fərdlər hər hansı ianə verərkən asanlıqla vergi endirimi/güzaştı istifadə edə bilməlidirlər. Həm maliyyə, həm də ianə yardımlarına vergi endirimləri tətbiq edilməlidir.

Qanunvericilik

Qanunvericilik üçün indikatorlar
1. VCT-lərə olunan maliyyə və digər ianələr üçün stimullaşdırıcı şərtlər vardır və onlardan bəhrələnmək üçün mövcud olan prosedur aydın və sadədir. 2. Əvəzsiz yardımların vergidən azad olma həddi, ianələr də daxil olmaqla, vaxtaşırı və böyük hədiyyələrin verilməsini stimullaşdırır.

1. VCT-lərə olunan maliyyə və digər ianələr üçün stimullaşdırıcı şərtlər vardır və onlardan bəhrələnmək üçün mövcud prosedur aydın və sadədir

VCT-lərin ianələr almaq azadlığı donorların hansı VCT-ləri və nə dərəcədə dəstəkləmək üçün verdiyi müstəqil qərarla vəhdət təşkil edir. Dövlətlər VCT-lərə yardımları bizneslər və fərdlər tərəfindən edilən hədiyyələri stimullaşdırıcı mexanizmlərin yaradılması yolu ilə təşviq etməlidir. Bu stimullar adətən vergi güzəştləri – korporativ/fərdi vergi öhdəliyinin əsasında hesablanacaq vergi bazasının məbləğinin azaldılması şəklində olur. Vergi imtiyazının digər bir forması vergi güzəştidir. Vergi güzəştı donorlara imkan verir ki, ödəniləcək ümumi vergi məbləğindən hədiyyə verilən hissəsini çıxaraq ödənilməli olan verginin məbləğini azaltsınlar.

Fərdi və korporativ yardımlar könüllü əsasda olmalıdır. Donorların anonim qalmaq seçimi olmalı və yardım vermək üçün müqavilə imzalanması tələb olunmamalıdır. Yardım vermək üçün dövlətdən və ya digər institutlardan öncədən icazə almağa ehtiyac yoxdur, yalnız yardım alıb-verən tərəflərin bilməsi kifayətdir. Bütün fərdlər və ya şirkətlər, o cümlədən xarici mənşəllilər, VCT-lərə yardım edə bilməlidirlər. Fərdlərin öz miraslarını VCT-lərə bağışlaması və vəsiyyət əsasında fondlar yarada bilməsi üçün hüquqi mexanizmlər olmalıdır.

Elektron kommunikasiya vasitələrinin inkişafı ilə kredit kartlarından, SMS-lərdən və s. istifadə edərək elektron formada maliyyə vəsaitlərinin toplanmasının əhəmiyyəti də artmışdır. Donorların yardımları ötürməyin nağd, kredit kartıyla, bank transferləri ilə və ya ianə formasında ənənəvi və

ya yeni formalarını seçmək imkanı olmalıdır. Faiz gəlirli hədiyyələr və kütləvi maliyyələşdirmə platformaları kimi mexanizmlərdən istifadənin mümkünlüyü əlavə imkanlar yarada bilər və qanun tərəfindən onların istifadəsinə icazə verilməlidir.

Həm təşkilat əməkdaşları, həm də öz gəlirlərini müstəqil fəaliyyət növlərindən qazanan şəxslər öz yardımları qarşılığında vergi imtiyazları əldə etmək hüququna malik olmalıdırlar.

Bu indikatorun pozulmasına aşağıdakılar daxildir:

- Korporativ və fərdi donörlər üçün heç bir vergi/kredit güzəşti yoxdur;
- Anonim mənbələrdən olan yardımlar ya qadağandır, ya da əhəmiyyətli dərəcədə məhduddur;
- Mümkün yardımlar fərdlərin təşkilatlarda üzvlüyü əsasında müəyyənləşir – fərdlərin ancaq üzvü olduğu təşkilatlara pul və ya əmlak hədiyyə etmək icazəsi var;
- VCT-lərə vəsiyyətnamə formasında yardımlar qadağandır;
- Vergi güzəşti mexanizmi mürəkkəbdir və buna görə də bizneslər onlardan istifadə etməkdən çəkinirlər.

2. Əvəzsiz yardımların vergidən azad olma həddi ianələr də daxil olmaqla vaxtaşırı və böyük hədiyyələrin verilməsini stimullaşdırır

Bizneslərin və fərdi xeyriyyəçilərin VCT-lərə vergi-güzəştli yardımlar etmələri üçün mövcud olan hüquqi təminatlar geniş və hərtərəfli olmalıdır. VCT-lər əlavə çətinliklərlə üzləşmədən vergi-güzəştli tətbiq olunan yardımları qəbul edə bilməlidirlər və belə yardımları edən bizneslərin də vergi güzəştlərindən istifadə etmək hüququ olmalıdır. Yardımların davamlı olmasını təmin etmək üçün dövlət tərəfindən vergiyə cəlb olunmalı gəlirin nə qədər endirilə bilməsinə və yardımların məbləğinə qoyulan limitlər münasib və ədalətli olmalıdır. Əlverişli tədbirlər sırasına böyük yardımlara bir neçə il ərzində vergi güzəştli tətbiq etmək imkanı daxildir.

Bu indikatorun pozulmasına aşağıdakılar daxildir:

- Yardımlara vergi güzəştlərinin tətbiqi həddi aşağıdır.

Praktika

Praktika üçün indikatorlar
1. Fərdi donörlər mövcud vergi imtiyazlarından inzibati çətinliklərə qatlaşmadan istifadə edə bilirlər.
2. Korporativ donörlər vergi imtiyazlarından inzibati çətinliklərə qatlaşmadan istifadə edə bilirlər.

1. Fərdi donörlər mövcud vergi imtiyazlarından inzibati çətinliklərə qatlaşmadan istifadə edə bilirlər

Fərdlərin vergi imtiyazlarından istifadə etmə mexanizmləri aydın və uzlaşan olmalı və minimal zaman və vəsait tələb etməlidir. Tələb olunan sənədlərin əldə edilməsi çətin olmamalıdır.

Mexanizmdən istifadə həmçinin fərdlərin maliyyə, mallar və ya xidmətlər bağışlamasından asılı olmayaraq asan olmalıdır. İnzibati prosedurlar bir neçə dövlət qurumunun təsdiqini tələb etməməlidir və donorlardan mürəkkəb prosedurlardan keçmələri tələb olunmamalıdır. Vergi endirimləri və güzəştlərinə çox az sayda vergi ödəyicilərinin müraciət etməsi inzibati prosesin həddindən artıq mürəkkəb olmasına dəlalət edir.

İşəgötürənlər vasitəsilə və ya başqa yolla fayda əldə etmək məqsədilə illik vergi bəyannamələrini təqdim etməyən şəxslərin seçim imkanı olmalıdır. Böyük yardımlara bir neçə il ərzində vergi güzəşti tətbiq etmək mümkün olmalıdır.

Bu indikatorun pozulmasına aşağıdakılar daxildir:

- İnzibati orqanların geniş mülahizə səlahiyyətləri vardır və verilən qərarlar əsaslandırılmır;
- Vergi güzəşti mexanizmi mürəkkəbdir və nadir hallarda təcrübədə istifadə olunur.

2. Korporativ donorlar vergi imtiyazlarından inzibati çətinliklərə qatlaşmadan istifadə edə bilirlər

Bizneslərin vergi imtiyazlarından istifadə mexanizmləri aydın və uzlaşan olmalı və məqbul zaman və vasait tələb etməlidir. Tələb olunan sənədlərin əldə edilməsi çətin olmamalıdır.

Mexanizmdən istifadə həmçinin şirkətin maliyyə, mallar və ya xidmətlər bağışlamasından asılı olmayaraq asan olmalıdır. İnzibati prosedurlar bir neçə dövlət qurumunun təsdiqini tələb etməməlidir və donorlardan mürəkkəb prosedurlardan keçmələri tələb olunmamalıdır. Vergi endirimləri və güzəştlərinə çox az sayda vergi ödəyicilərinin müraciət etməsi və yardım saylarının azalması inzibati prosesin həddindən artıq mürəkkəb olmasına dəlalət edir.

Bu indikatorun pozulmasına aşağıdakılar daxildir:

- İnzibati orqanların geniş mülahizə səlahiyyətləri vardır və verilən qərarlar əsaslandırılmır;
- Vergi güzəşti mexanizmi mürəkkəbdir və nadir hallarda təcrübədə istifadə olunur.

Standart 5. Qanunvericilik və siyasət könüllülüüyü stimullaşdırır

Könüllülük insanların öz cəmiyyətlərinin sosial, mədəni və iqtisadi inkişafına töhvə verməsinə imkan verir. Dövlət könüllülüüyü, könüllülük işinin vüsətini aydın şəkildə müəyyən etməklə bərabər, dəstəkləməli və təşviq etməlidir. Qanun könüllülərin və könüllülük işinin təşkilatçılarının hüquq və öhdəliklərini nizamlamalıdır. Dövlət könüllülüüyü təşviq edən stimulların olmasını və könüllüləri cəlb etmək üçün heç bir praktiki maneələrin olmamasını təmin etməlidir.

Qanunvericilik

Qanunvericilik üçün indikatorlar

1. Könüllülüyün və könüllülük işinin aydın təyinatı vardır və könüllülərə və onların əməyinə qeyri-leqal işçi qüvvəsi kimi baxmaq olmaz.
2. Qanunvericilik könüllüləri cəlb edə bilmək üçün əlavə çətinliklər və məhdudiyyətlər yaratmır.
3. Dövlət müvafiq siyasətlər, proqramlar və maliyyə dəstəyi vasitəsilə könüllülüyün inkişafını təşviq edir.

1. Könüllülüyün və könüllülük işinin aydın təyinatı vardır və könüllülərə və onların əməyinə qeyri-leqal işçi qüvvəsi kimi baxmaq olmaz

Könüllülük müxtəlif formalarda ola bilər – spontan və ad hoc³⁶ olanlardan başlamış, formal, təşkil olunmuş, müqavilə-əsaslı öhdəliyi olan könüllülüyə qədər. Öz təbiətinə görə də könüllülüyün bütün formalarını tənzimləmək çətinidir. Bu səbəbdən də, qanun bu müxtəlifliyi nəzərə alaraq könüllülük mühitini genişləndirəcək imkanların daralmamasını təmin etməlidir. Həddindən artıq tənzimləmə könüllüləri cəlb etmək imkanlarının məhdudlaşmasına səbəb ola bilər, xüsusən də ad hoc olduğu halda. Məsələn, bir qrup şəxs zibillənmiş bir parkın qeydinə qalmaq qərarına gəldikdə qanun onların qarşısına müqavilə imzalamalarını tələb edərək və bu kimi formalarda maneələr qoymamalıdır.

Milli qanunvericilik beynəlxalq standartlara uyğun olaraq könüllülüğü xarakterizə etməli və könüllülüğü tanımaq üçün onu nizamlamalıdır. Eyni zamanda, könüllülük razılaşmalarının artırılması – lakin ən əsası – işçi heyəti və könüllülər arasında aydın fərqləndirməni təmin etmək üçün qanunvericilik və maliyyə nizamnamələri təqdim etmək vacibdir. Hüquqi təyinatların olmaması könüllülərlə ödənişli işçilər kimi davranılmasına gətirib çıxara bilər. Qanun könüllüləri və onlara ev sahibliyi edən təşkilatları himayə etmək üçün zəruri olan müddəalarla təmin etməlidir. Bu nizamlamalara anlayışlar, hüquq və öhdəliklər, vergi məsələləri və digər imtiyazlar, məsuliyyət öhdəlikləri və s. daxil olmalıdır.

Bu indikatorun pozulmasına aşağıdakılar daxildir:

- Könüllülər işçi heyətindən fərqləndirilmir;
- Qanun qeyri-rəsmi və qəfil ad hoc könüllülük imkanlarını məhdudlaşdırır.

2. Qanunvericilik könüllüləri cəlb edə bilmək üçün əlavə çətinliklər və məhdudiyyətlər törətmir

Qanun çərçivəsi könüllülüğü məhdudlaşdırdığı və ona mane olduğu halda beynəlxalq standartlara uyğun deyildir. Münasib hüquqi çərçivə uzun müddət ərzində gündəlik əsaslarda könüllülük razılaşmaları üçün xüsusilə vacibdir. Uzun müddətli könüllülər birbaşa və ya dolayı yolla əmək, vergi, öhdəlik və s. kimi müxtəlif qanunlardan təsirlənirlər. Potensial problemlər sırasına əmək qanunlarının yanlış tətbiqi, könüllülük iş vaxtının vergiyə cəlb olunması, əməklik imtiyazlarının

³⁶ Latın dilindən tərcümədə "xüsusi olaraq bunun üçün", "bu hal üçün" deməkdir.

itirilməsi, öhdəlik məsələləri və könüllülərin təhlükəli şərtlər altında işləməsi və öz hüquq və öhdəliklərindən xəbərsiz olması hallarını daxil etmək olar. Milli hüquqi çərçivələr həmçinin öz vətəndaşlarının xaricdə könüllülük etməsini və ölkələrində xidmət edən könüllülərin hüquqi müdafiə imkanlarının genişləndirilməsini qarşısına hədəf qoymalıdır.

Bu indikatorun pozulmasına aşağıdakılar daxildir:

- İstənilən könüllünü işə cəlb etmək üçün icbari yazılı müqavilə olmalıdır;
- Könüllülərə edilən ödənişlər gəlir vergisinə cəlb edilir;
- Qanunvericilik şərtləri xarici könüllüləri cəlb etmək üçün əlverişli deyil.

3. Dövlət müvafiq siyasətlər, proqramlar və maliyyə dəstəyi vasitəsilə könüllülüyn inkişafını təşviq edir

Dövlət siyasəti və proqramları könüllülüyn qorunması və təşviq edilməsini təmin etməlidir. Könüllülüyn qorunması və təşviqi üzrə dövlət siyasətinin qəbul olunması dövlətin bu sahəyə yanaşmasının və gördüyü tədbirlərin ardıcılığını təmin etməyin effektiv alətidir. Mövcud dövlət siyasətinə istinad edə bilmək qərarların ad hoc şəkildə verilməsinin qarşısını ala bilər. Geniş və əhatəli siyasət həm də dövlətin könüllülüynə olan məsuliyyətini göstərir və onun cəmiyyət üçün vacibliyini vurğulayır.

Dövlət (öz siyasəti və qanunvericiliyi vasitəsilə) könüllülərə stimullar verə bilər. Bunlara tibbi sığorta və ya sosial təminatlar əldə etmək imkanını, gəlir vergisindən azad olma və ya könüllülüklə bağlı xərclərin qarşılanması (səyahət, yaşayış, gündəlik xərclər və s.) və digərləri aid ola bilər.

Bu indikatorun pozulmasına aşağıdakılar daxildir:

- Dövlətin könüllülüyn inkişaf etdirmək üçün siyasəti və/və ya proqramları yoxdur;
- Qanun könüllülərə müxtəlif növ stimullar vermir.

Praktika

Praktika üçün indikatorlar
1. VCT-lər könüllüləri cəlb edən zaman heç bir maneə ilə qarşılaşmırlar və məhdudiyyətsiz olaraq həm xarici könüllüləri cəlb edə bilər, həm də könüllüləri xaricə göndərə bilərlər. 2. Könüllülüyn stimullaşdırılmasından praktikada istifadə edilir və könüllülük zamanı əldə edilmiş təcrübə işəgötürənlər, universitetlər və s. kimi müxtəlif institutlar tərəfindən tanınır.

1. VCT-lər könüllüləri cəlb edən zaman heç bir maneə ilə qarşılaşmırlar və məhdudiyyətsiz olaraq həm xarici könüllüləri cəlb edə bilər, həm də könüllüləri xaricə göndərə bilərlər

Könüllülər həm öz ölkələrində, həm də xaricdə cəmiyyətə müsbət dəyişikliklərin gətirilməsinə töhvə verə bilərlər. VCT-lər dövlətdən ilkin icazə alınmasına ehtiyac olmadan könüllüləri cəlb edə

bilməlidirlər. VCT və könüllü arasında razılaşdırılmadığı halda sığorta, sosial təminatların ödənilməsi və s. kimi heç bir icbari maliyyə yükü olmamalıdır.

Könüllülük imkanları yalnız milli səviyyədə olanlarla məhdudlaşmamalıdır. VCT-lər könüllülərin göndərilməsi və qəbul edilməsinə dair xarici təşkilatlarla əməkdaşlıqların yaradılmasında praktiki maneələrlə qarşılaşmamalıdırlar. Ölkələrarası könüllülüğü təşviq etməyin ən vacib cəhətlərindən biri əlverişli vergi mühitinin yaradılmasıdır. Səyahət, yaşayış və digər əlaqəli xərclərin ödənilməsi göndərən ölkədə və ya qəbul edən ölkədə vergiyə cəlb olunmamalıdır. Bundan əlavə, könüllüləri qəbul edən təşkilatlar üçün olan sənədləşmə tələbləri həddindən artıq mürəkkəb olmamalı və onları əlavə dövlət təftişinə məruz qoymamalıdır.

Bu indikatorun pozulmasına aşağıdakılar daxildir:

- İnsan hüquqları sahəsində çalışan VCT-lər könüllüləri cəlb edə bilmirlər;
- Könüllülərin çəkdikləri xərcləri geri ödəmək mümkün deyil;
- VCT-lər xarici könüllüləri cəlb edə bilmirlər;
- Xarici könüllüləri cəlb etmək üçün zəruri olan sənədləşmələr həddindən artıq mürəkkəbdir;
- VCT-lər təsadüfi hallarda xarici könüllülər cəlb edirlər.

2. Könüllülüğün stimullaşdırılmasından praktikada istifadə edilir və könüllülük zamanı əldə edilmiş təcrübə işəgötürənlər, universitetlər və s. kimi müxtəlif institutlar tərəfindən tanınır

Könüllülüğün ictimaiyyətə və ümumilikdə cəmiyyətə gətirdiyi faydalar çoxdur. Ona görə də, könüllülük zamanı əldə edilmiş bacarıqlar dövlət özü də daxil olmaqla müxtəlif institutlar tərəfindən tanınmalı və təşviq edilməlidir. Könüllülük işini tanımaq və onu dəyərləndirmək bir çox baxımdan vacibdir. Könüllülər özləri öz cəhdlərini dəyərləndirməlidirlər və eyni zamanda VCT-lərin də marağındadır ki, könüllülər yaxşı və faydalı təcrübə keçsinlər. Könüllülüğü formal olaraq tanımaq və stimullaşdırmaq – məsələn, könüllülərə qazandıqları təcrübəyə görə universitet kreditlərinin verilməsi – könüllülük edən şəxslərin sayının artmasına gətirib çıxara bilər. Digər nümunələr bunlardır: dövlət könüllülük işini dövlət qrantlarına verilən maddi töhfə kimi qəbul edir; könüllülük təhsil prosesindəki müntəzəm tədris proqramının bir hissəsidir; dövlət qurumları könüllülərə və könüllüləri cəlb edən müxtəlif təşkilatlara (məsələn, qeyri-kommersiya, biznes qurumlarına) mükafat verir; könüllülüğün bir konsepsiya olaraq təbliğ edildiyi icma tədbirləri təşkil edilir.

Bu indikatorun pozulmasına aşağıdakılar daxildir:

- Könüllülük populyar deyil və/və ya tanınmır;
- Könüllülük təcrübəsi ilə universitet kreditləri qazanmaq mümkün deyil.

Müvafiq resurslar

- ATƏT / DTİHB – Venesiya Komissiyasının Toplaşmaq Azadlığına dair Müştərək Təlimatı, para. 190, 218

- Avropa Şurası, Üzv Dövlətlərin Nazirlər Komitəsinin Könüllü Xidmətin Təşviqi üzrə Təvsiyəsi (1994)
- BMT Baş Assambleyasının könüllülük haqqında qərarı, A/RES/56/38 (10 Yanvar 2002)
- Avropa Şurasının R (94)4 №-li Üzv Dövlətlərin Nazirlər Komitəsinin Könüllü Xidmətin Təşviqi üzrə Təvsiyəsi (1994-cü ildə qəbul olunmuşdur)
- Avropa Şurası, Beynəlxalq Könüllülər İlinə Parlament Assambleyasının Təhvvəsi olaraq Könüllülərin Statusu və Rolunun Yaxşılaşdırılması 2001 (layihə), Sənəd 8917, Dekabr 22, 2000, http://www.seeyn.org/files/4/6_Voluntarism_and_public_institutions.pdf, 203-205
- BMT-nin dinc toplaşmaq və birləşmək hüququ üzrə Xüsusi Məruzəçisinin Tematik hesabatı, A/HRC/23/39 (24 April 2013)
- Avropada qeyri-hökumət təşkilatlarının hüquqi statusu barədə Avropa Şurasının Təvsiyyəsi CM/Rec(2007)14, maddə. 76-77 (10 Oktyabr, 2007-ci ildə qəbul edilmişdir), para. 6, 8, 14, 50, 57, 58, 59, 60, 61.
- Yoxlama siyahısı – Əhalinin sağlamlığı ilə əlaqədar COVID-19 zamanı fəvqəladə hallarda birləşmək və toplaşmaq azadlığı (Dinc toplaşmaq və birləşmək azadlığı hüquqları üzrə Xüsusi Məruzəçi tərəfindən hazırlanmışdır).

SAHƏ 10. DÖVLƏT-VCT ƏMƏKDAŞLIĞI

Standart 1. Dövlət siyasəti VCT-lərlə əməkdaşlığı asanlaşdırır və onların inkişafını təşviq edir

VCT-lər ölkələrin inkişafında əhəmiyyətli tərəfdaşlardır. Beləliklə, dövlət VCT-lərin cəmiyyətin müxtəlif sahələrindəki fəaliyyətini tanımalı və təşviq etməli və onların gördükləri işləri ən əlverişli şəkildə nizamlamalıdır. Bundan əlavə, VCT-lər dövlət siyasətinin həm formalaşdırılması, həm də icrası prosesinə kömək edə bilmələri üçün kifayət qədər imkanlarla təmin olunmalıdırlar. Dövlət VCT-lərlə əməkdaşlığına strateji yanaşmalı və bu sektorun inkişafına dəstək göstərməlidir. Buraya VCT-lərin əməkdaşlığı və iştirakı üzrə VCT-lərin elə öz iştirakı ilə hazırlanmış konkret fəaliyyət planlarının olduğu sənədlərin qəbulu daxildir. Belə sənədlər effektiv şəkildə tətbiq olunmalı və onlara vaxtaşırı olaraq nəzarət edilib qiymətləndirilməlidir.

Qanunvericilik

Qanunvericilik üçün indikatorlar
1. VCT-lərin inkişafı və onlarla dövlət arasındakı əməkdaşlıq üzrə siyasət sənədləri qəbul olunub qanunvericiliyə daxil edilmişdir. 2. Siyasət sənədlərinin tərkibinə məqsədlərin, fəaliyyətlərin, cavabdeh dövlət orqanlarının, icra şərtlərinin, qiymətləndirmə prosedurlarının və maliyyə mənbələrinin aydın şəkildə təyin edildiyi fəaliyyət planları və proqramlar daxildir.

1. VCT-lərin inkişafı və onlarla dövlət arasındakı əməkdaşlıq üzrə siyasət sənədləri qəbul olunub qanunvericiliyə daxil edilmişdir

Dövlətlər VCT və dövlət səlahiyyətliləri arasındakı əməkdaşlığın aydın əsaslarını qoyan və onlar arasındakı davamlı dialoq və anlaşmaya yardım edən siyasət sənədlərini yaratmalıdır. Bu sənədlər əməkdaşlıq və VCT-lərin inkişafı üçün atılan addımları, rolları, məsuliyyətləri və prosedurları təsvir edir. Bunlar parlament və ya hökumətlə ikitərəfli razılaşmalar, strateji sənədlər və əməkdaşlıq proqramları və ya VCT-lərin inkişafına dəstək üzrə dövlət orqanlarının spesifik öhdəliklərini təsnifləndirən bir tərəfli sənədlər ola bilər.

Bu indikatorun pozulmasına aşağıdakılar daxildir:

- Dövlət-VCT əməkdaşlığı və ya VCT-lərin inkişafına dəstək üzrə heç bir hüquqi aktlar və siyasət sənədləri yoxdur.
- 2. **Siyasət sənədlərinin tərkibinə məqsədlərin, fəaliyyətlərin, cavabdeh dövlət orqanlarının, icra şərtlərinin, qiymətləndirmə prosedurlarının və maliyyə mənbələrinin aydın şəkildə təyin edildiyi fəaliyyət planları və proqramlar daxildir**

Dövlət-VCT əməkdaşlığını və/və ya VCT-lərin inkişafını təşviq edən siyasət sənədləri prinsiplərin bəyannaməsi ilə məhdudlaşmamalıdır; onlar həm də özlərində spesifik proqramları əhatə etməli və

icra üçün lazım olan müddəti, məqsədləri, fəaliyyətləri, cavabdeh orqanları və maliyyə mənbələrini də göstərməlidirlər. Bu, spesifik, müəssər oluna bilən, və ölçülə bilən hədəflərin qoyulmasına zəmanət yaradır və icranın qiymətləndirilməsi üçün əsas verir. Məsələn, Moldovada 2018-2020-ci illər üçün Vətəndaş Cəmiyyətinin İnkişafı Strategiyası və onun Fəaliyyət Planı özündə spesifik vaxt çərçivəsini və VCT-lər üçün münbit şəraitin yaradılmasına yönələn fəaliyyətləri ehtiva edir.

Bu indikatorun pozulmasına aşağıdakılar daxildir:

- Dövlət-VCT əməkdaşlığına dair siyasət sənədi bəyannamə şəklindədir və hər hansı spesifik ölçüləbilən fəaliyyəti əhatə etmir;
- Siyasət sənədi dövlət-VCT əməkdaşlığını təşviq edən bir sıra fəaliyyəti sadalayır, lakin icra üçün nə müddət müəyyənləşdirir, nə də cavabdeh orqanı təyin edir.

Praktika

Praktika üçün indikatorlar
1. Dövlət VCT-lərin aktiv iştirakı ilə VCT-lərlə əməkdaşlıq və onların inkişafına dair siyasət sənədləri hazırlayır. 2. Siyasət sənədləri təcrübədə istifadə olunurlar və dövlət siyasətinə təsir edirlər. 3. Dövlət siyasət sənədinin icrasına kifayət qədər resurslar ayırır. 4. Siyasət sənədlərinin icrası dövründə mütəmadi monitorinq və qiymətləndirmə aparılır və nəticələr yenidən nəzərdən keçirmə zamanı nəzərə alınır.

1. Dövlət VCT-lərin aktiv iştirakı ilə VCT-lərlə əməkdaşlıq və onların inkişafına dair siyasət sənədləri hazırlayır

VCT-lərlə əməkdaşlıq üzrə siyasət sənədlərini hazırlayarkən dövlət orqanları çoxsaylı müxtəlif spektrli VCT-ləri prosesə cəlb etməlidir – böyük və kiçik, ümummilli və yerli. Bundan əlavə, onlar prosesə VCT-lərin fayda verməsini təmin edən çoxsaylı mexanizmlərin olmasına zəmin yaratmalıdırlar. Müxtəlif baxış bucaqlarını təmsil edən VCT-lər, hökuməti tənqid edənlər də daxil olmaqla, təmsil olunmalıdırlar. VCT-lərin aktiv iştirakını təmin edən ən inkluziv mexanizm layihənin yazılması zamanı edilən əməkdaşlıqdır. Onlayn konsultasiya özü-özlüyündə faydalı iştirak üçün kifayət deyil; şəxsi görüşlər, ictimai forumlar və seminarlar da lazımdır. VCT-lər öz rəylərini şəxsən müdafiə edə bilmək imkanına malik olmalıdırlar. Layihələrin yenidən işlənmiş növbəti versiyaları üzərində məsləhətləşmələr aparılması – yekun mətn qəbul olunana qədər – vacibdir.

Bu indikatorun pozulmasına aşağıdakılar daxildir:

- VCT-lərin inkişafı və ya hökumət-VCT əməkdaşlığına dair siyasət sənədi bir-tərəfli şəkildə dövlət nümayəndələri tərəfindən hazırlanır;
- Siyasət sənədinin hazırlanmasında iştirak artıq sözügedən dövlət qurumu ilə əməkdaşlıq edən və ya dövlət rəsmiləri ilə əlaqələri olan az sayda VCT ilə məhdudlaşır.

2. Siyasət sənədləri təcrübədə istifadə olunurlar və dövlət siyasətinə təsir edirlər

VCT-lərin inkişafı və ya dövlət-VCT əməkdaşlığına dair siyasətlər, strategiyalar, və yerli qaydalar təcrübədə effektiv şəkildə istifadə olunmalıdır və VCT-lərin iştirakı və inkişafına həqiqi təsir göstərməlidir. Bu siyasətlərin icrası özlüyündə vasitə deyil, ancaq VCT-ləri öz tərəfdaşlarının maraqlarını təmsil etmək və dövlət siyasətinə təsir etmək imkanı ilə təmin etmək üçün bir alətdir. Effektiv icra həm də o deməkdir ki, bu siyasət sənədləri xeyli sayda VCT-lər tərəfindən öz əməkdaşlıq təşəbbüslərinə dair məlumatlı qərarların verilməsi üçün istifadə olunur. Hökumət dövlət orqanları və vətəndaş cəmiyyəti nümayəndələri arasında qarşılıqlı hörmət, anlayış və etibar yaradan tədbirlərin görülməsini təmin etməlidir. Bundan əlavə olaraq, hökumət VCT-lərin siyasət sənədinin icrasına cəlb olunmasına zəmin yaratmalıdır.

Bu indikatorun pozulmasına aşağıdakılar daxildir:

- Hökumət-VCT əməkdaşlığına dair siyasət sənədi siyasət formalaşdırılması prosesində istifadə olunmur.
- Əməkdaşlığa dair siyasət və strategiyaların olmasına rəğmən, hökumət VCT-lərlə əməkdaşlıq etməyə tərəddüd edir və/və ya bu sektora neqativ münasibət bəsləyir.
- Hökumət siyasət sənədi(lərini) sənəddə göstərilən müddət ərzində icra etmək üçün heç bir addım(lar) atmır.

3. Dövlət siyasət sənədinin icrasına kifayət qədər resurslar ayırır

Dövlət əməkdaşlıq siyasətinin icrasını təmin edəcək bir sıra tədbirlər hazırlamalıdır. Beləliklə, dövlətin siyasətin icrası üçün zəruri olan insan və maliyyə resurslarını ayırması vacibdir. Bu, müxtəlif institutlarda hökumət-VCT əməkdaşlığı prosesini koordinasiya edəcək spesifik şəxslərin təyin edilməsi deməkdir. Həmin rəsmilərin bacarıqlarının inkişafı və təlimi lazımınca maliyyələşdirilməlidir. Bundan əlavə olaraq, çoxsaylı müxtəlif spektrli, maraqlı VCT-lər və ictimaiyyətlə əlaqələri (onlayn kommunikasiya kanalları və şəxsi görüşlər də daxil olmaqla) təmin etmək üçün kifayət qədər maliyyə ayrılmalıdır.

Bu indikatorun pozulmasına aşağıdakılar daxildir:

- Əməkdaşlıq üzrə siyasət sənədləri dövlət büdcəsinə daxil deyil;
- Siyasət sənədlərini koordinasiya və icra etməyə təyin edilmiş dövlət rəsmilərinin lazımi bacarıqları yoxdur.

4. Siyasət sənədlərinin icrası dövründə mütəmadi monitoring və qiymətləndirmə aparılır və əldə olunan nəticələr düzəlişlər zamanı nəzərə alınır

Dövlət əməkdaşlıq və VCT-lərin inkişafı siyasətinin icrasına onun faydalılığı və effektivliyini dəyərləndirmək üçün nəzarət etməli və maliyyə resurslarından siyasətin tərtibatı və icrasının inkişaf etdirilməsi üçün istifadə etməlidir. Monitoring mexanizmləri sırasına siyasətin icrasına dair illik hesabatlar, ictimai dinləmələr, xüsusi monitoring komitəsi və s. aid ola bilər. Bu monitoring alətləri həm də dövlət rəsmilərinin əməkdaşlıq tədbirlərinin vacibliyi və məğzi daha yaxşı

anlamasına yardım edir. Monitoring və qiymətləndirmə müstəqil ekspertlərin və ya qurumların cəlb edilməsi yolu ilə və VCT-lərin iştirakı ilə aparılmalıdır. VCT-lərin inkişafı trendi barədə müvafiq statistik məlumatlar monitoring vasitəsilə toplanmalıdır.

Bu indikatorun pozulmasına aşağıdakılar daxildir:

- Dövlət tərəfindən hökumət-VCT əməkdaşlıq siyasətinin monitoringi üçün heç bir tədbir görülmür və ya monitoring müntəzəm deyildir;
- Hökumət-VCT əməkdaşlıq siyasətinin monitoringi formaldır və VCT-ləri prosesə cəlb etmir.

Standart 2. VCT-lərlə əməkdaşlığı dəstəkləmək üçün dövlət xüsusi mexanizmlərə sahibdir

Dövlət orqanları ilə VCT-lər arasındakı münasibətləri asanlaşdırmaq üçün bir sıra ölkələr müxtəlif əməkdaşlıq mexanizmləri hazırlamışdır. Bu mexanizmlər dialoqu artırır, həmçinin sahiblənmək hissi və vətəndaş cəmiyyətini inkişaf etdirmək əzmini yüksəldir. Mümkün mexanizmlər sırasına daxildir: hər bir nazirlikdə əlaqəli şəxs və ya mərkəzi əlaqələndirmə orqanı; çoxtərəfli tərəfdaşlıq şuraları və ya komitələri qismində müştərək VCT-dövlət qurumu strukturları; və müxtəlif səviyyələrdə ekspertlərdən və digər məsləhətçi qurumlardan ibarət müştərək işçi qrupları. VCT-lərin bu dialoq və məsləhətləşmələr üçün olan hökumət və kvazi-hökumət mexanizmlərində iştirak etmək imkanı olmalıdır. Konsultativ mexanizmlərdə üzvlərin şəffaf seçimi aydın və obyektiv kriteriyalara əsaslanmalıdır. Qərar qəbul proseslərində mexanizmlər tərəfindən olunan təkliflər nəzərə alınmalıdır.

Qanunvericilik

Qanunvericilik üçün indikatorlar
1. Dialoq və əməkdaşlıq üçün ictimai şuraların və digər məsləhətçi qurumlarının fəaliyyəti və şəffaflığının əsas prinsipləri qanunla tənzimlənir. 2. VCT-lərin məsləhətçi orqanlarda iştirakı üçün seçim meyarları aydın və obyektivdir və seçki prosesi şəffafdır.

1. Dialoq və əməkdaşlıq üçün ictimai şuraların və digər məsləhətçi qurumlarının fəaliyyəti və şəffaflığının əsas prinsipləri qanunla tənzimlənir

VCT-lərin əməkdaşlığını və inkişafını artırmağa yönələn dövlət siyasətini dəstəkləmək məqsədi ilə ictimai şuralar və (və ya) məşvərətçi orqanlar əməkdaşlıq üçün vəzifələri, hüquqları, öhdəlikləri və prosedurları özündə əks etdirən qanun və ya qaydalar əsasında yaradılmalıdır. Belə orqanlar sadəcə deklarativ rola malik olmamalıdır. Məsələn, belə bir mexanizm vətəndaş cəmiyyətinin inkişafına yönələn məşvərətçi orqan, şura və yaxud dövlət idarəsi və ya vətəndaş cəmiyyəti ilə məşğul olan müstəqil bir qurum və s. ola bilər. Bundan əlavə, istənilən dövlət orqanının ictimai şuralar və digər məsləhətçi qurumlar yaratmaq icazəsi olmalıdır və bu proses təşviq edilməlidir.

İctimai şuralar və məsləhətçi orqanların da şəffaf şəkildə çalışması tələb olunmalıdır və onların fəaliyyəti barədə bütün məlumatların geniş şəkildə və asanlıqla həm onlayn (məsələn, məsləhətçi

qurumun bütün qərarları dövlət qurumunun veb-səhifəsində dərc olunmalıdır), həm də oflayn əldəediləbilən olması təmin edilməlidir.

Məşvərətçi orqanı təsis edən dövlət orqanı onun fəaliyyətini təmin etməlidir, xüsusilə də onu yer və texniki avadanlıqla təchiz etməlidir.

Bu indikatorun pozulmasına aşağıdakılar daxildir:

- Dövlət orqanları hüquqi tənzimləmənin olmaması səbəbindən dialoq və əməkdaşlıq üçün ictimai şuralar və (və ya) digər məşvərətçi qurumlar yaratmırlar;
- Yalnız bəzi dövlət orqanlarının dialoq və əməkdaşlıq üçün daimi məşvərətçi qurumlar yaratmasına icazə verilir;
- Məşvərətçi qurumların fəaliyyətini tənzimləyən qaydalar yoxdur;
- Qanun məşvərətçi orqanların birbaşa səlahiyyətlərini əhatə etmir;
- Məşvərət orqanının qərarlarının və ya digər işlərinin dərc edilməsini və ya onlayn yerləşdirilməsini tələb edən bir qayda yoxdur;
- Qanun məşvərətçi orqanların ictimaiyyətin iştirakı ilə görüşlər keçirməsini nəzərdə tutmur və/və ya belə görüşlərin keçirilməsi çətindir.

2. VCT-lərin məşvərətçi orqanlarda iştirakı üçün seçim meyarları aydın və obyektivdir və seçki prosesi şəffafdır

VCT-lərin seçilməsi prosesi aydın olmalıdır və buraya üzvlərin seçilməsi üzrə xüsusi meyarlar və mərhələlər daxil olmalıdır. O, özündə hər hansı namizədin rədd edilməsi üçün əsaslandırılmış səbəbləri, maraqların toqquşması hallarından qorunmaları və həssas qrupların iştirakını təmin edən müddəaları ehtiva etməlidir.

Seçim prosesinin hər bir mərhələsi, internet vasitəsi də daxil olmaqla, ümumi ictimaiyyətə əlçatan olmalıdır. Bundan əlavə, ictimaiyyət qurumun üzvlərinin seçilməsini müşahidə edə bilməlidirlər. Seçim prosesi **normativ** aktla müəyyənləşdirilməlidir – qanun və ya qayda. VCT-lərin özlərinin belə nizamlamaların inkişafında iştirak etməsi vacibdir.

Bu indikatorun pozulmasına aşağıdakılar daxildir:

- Qanunvericilikdə ictimai şuralar və digər məşvərətçi qurumlarda iştirak etmək üçün təqdim olunmalı sənədlərin məhdudiyyətsiz və ya əlaqəsiz siyahısı göstərilmişdir;
- Qanunvericilikdə aydın olmayan və qavranılması çətin olan seçim meyarları vardır;
- Qanunvericiliyə hər hansı namizədin rədd edilməsinin əsaslarına dair məhdudiyyətsiz siyahı daxildir.

Praktika

Praktika üçün indikatorlar
I. Məşvərət qurumlarının yaradılması prosesi şəffafdır və həm dövlət qurumlarının, həm də VCT-lərin təşəbbüsü əsasında baş tutur.

2. Dövlət siyasətinin hazırlanması zamanı müxtəlif məşvərətçi qurumların qərarı nəzərə alınır
3. Bütün aidiyyəti VCT-lərin məşvərətçi orqanların işlərində iştirak etmək imkanı var.

1. Məşvərət qurumlarının yaradılması prosesi şəffafdır və həm dövlət qurumlarının, həm də VCT-lərin təşəbbüsü əsasında baş tutur

Məşvərət qurumlarının olduğu hər yerdə dövlət qurumları VCT-lərin seçiminə dair şəffaf kriteriyalar və proseslər yerinə yetirməlidirlər. Seçim mexanizminin ümumi ictimaiyyət üçün aydın olduğu şəkildə aparılması vacibdir. Hökumətlər müəyyən edilmiş prosessual addımlara ciddi riayət etməli və hər hansı VCT-lərə üstünlük verəcək yanaşmadan çəkinməlidirlər. Bundan əlavə, qanun təşəbbüsü həm dövlət qurumları, həm də VCT-lər tərəfindən irəli sürülmüş məşvərət qurumlarının yaradılmasına icazə verməlidir. Məşvərət qurumlarının tərkibinə VCT üzvlərinin seçilməsi və təyin olunması aydın meyarlara əsaslanmalıdır.

Bu indikatorun pozulmasına aşağıdakılar daxildir:

- Məşvərətçi qurumlara seçim proseduru ictimai platformalarda dərc edilmir;
- Məşvərətçi qurumların üzvlərinin tələb olunan sahədə heç bir biliyi yoxdur;
- Seçim proseduru və/və ya seçim nəticələri ictimaiyyətdən gizlədilir.

2. Dövlət siyasətinin hazırlanması zamanı müxtəlif məşvərətçi qurumların qərarı nəzərə alınır

Qanunvericilik dəyişiklikləri hazırlayarkən, dövlət orqanları tənqidi mövqedə olanlar da daxil olmaqla, məşvərət orqanlarının qərarlarını nəzərə almalıdırlar. Məşvərətçi qurumların qərarları legitim sayılmalıdır. Məşvərətçi qurumların qərarlarını nəzərə almadığı halda dövlət orqanları əsaslandırılmış bir izahat verməlidirlər.

Bu indikatorun pozulmasına aşağıdakılar daxildir:

- VCT-lərin hüquq və vəzifələrinə təsir edən qanun ictimai şuranın iştirakı olmadan qəbul edilir;
- Məşvərətçi qurumun qərarına müvafiq dövlət orqanı tərəfindən aydın bir əsaslandırma olmadan məhəl qoyulmur.

3. Bütün aidiyyəti VCT-lərin məşvərətçi orqanların işlərində iştirak etmək imkanı vardır

Dövlətlər aydın və qanuni icbari qaydalar əsasında bütün maraqlı VCT-lərin ictimai şuralarda bərabər iştirakını təmin etməlidirlər. Qadınlar və qızlar, yerli əhali, azlıqlar və əlil şəxslər kimi həssas və ya ayrı-seçkiliyə məruz qalan fərdlərin və qrupların iştirakı təmin edilməlidir. Yuxarıda qeyd edilən kateqoriyaların məşvərətçi qurumlarda iştirakının, görüş yerlərinin fiziki əlçatanlığı da daxil olmaqla, təmin edilməsi üçün daimi mexanizmlər hazırlanmalıdır.

Müxtəlif qurumların məşvərətçi qurumlarında bərabər əsasda iştirak edə bilməsi və bu qurumlara eyni dərəcədə giriş hüquqlarına malik olması vacibdir. Müzakirə ediləcək mövzuların sayını məhdudlaşdıran prosedurlar yalnız istisna hallarda və legitim məqsədlər üçün istifadə edilməlidir.

Bu indikatorun pozulmasına aşağıdakılar daxildir:

- Spesifik sahədə (məsələn, əlillik) çalışan VCT-lər VCT-lərin inkişafı üzrə şuranın üzvü ola bilmirlər;
- Məşvərətçi qurumun tərkibinə seçilməyən VCT-lər qurumun qərarları barədə məlumatlandırılmır və ya onun işindən tamamilə kənarlaşdırılırlar.

Müvafiq resurslar

- ATƏT / DTİHB – Venesiya Komissiyasının Toplaşmaq Azadlığına dair Müştərək Təlimatı, 2015 para. 183-86, 189.
- Avropa Şurası və ECNL, Qərarvermə Proseslərində Vətəndaş İştirakı: Avropa Şurasında Standartlar və Təcrübələrə Baxış, Fəsil V, Fəsil VI, bölmələr 1, 2.2 (May 2016)
- Avropa Şurasının siyasi qərarların qəbul edilməsində vətəndaş iştirakına dair təlimatları, NK (2017)83 (27 sentyabr 2017-ci ildə qəbul edilmişdir) para. 15
- QHT-lərin Avropadakı hüquqi statusu barədə Avropa Şurasının Təvsiyəsi NK/Tövs (2007) 14 (10 oktyabr 2007-ci ildə qəbul edilmişdir)
- Avropa Şurası, Avropadakı qeyri-hökumət təşkilatlarının vəziyyətinə dair əsas prinsiplər, para. 74-78
- Avropa Şurası, Qərar qəbul etmə prosesində vətəndaş iştirakı üçün yaxşı təcrübə məcəlləsi, KONF/PLE(2009) MƏCƏLLƏI (1 oktyabr, 2009-cu il tarixində QHT-lər Konfransı tərəfindən qəbul edilmişdir), Fəsil IV.iii, Maddə 4
- ATƏT assosiasiyaların ictimai qərar qəbul etmə proseslərində iştirakının artırılması ilə bağlı tövsiyələri, Vyana (15-16 aprel 2015), 3-II, 27
- Dövlətlərin ictimai işlərdə iştirak etmək hüququnu effektiv həyata keçirmək üçün İnsan Hüquqları üzrə Ali Komissarlığın (Birləşmiş Millətlər Təşkilatının) Təlimatları, A/HRC/39/28 (Sent. 2018) para. 19 (h), 56, 58
- 1999-cu il İstanbul ATƏT Öhdəliyi, sənəd 27
- BMT-nin İnsan Hüquqları Şurası, Mövcud insan hüquqları qanunu kontekstində ictimai işlərində iştirak etmək hüququnun təşviqi, qorunması və həyata keçirilməsi: ən yaxşı təcrübələr, çətinliklər və onların aradan qaldırılması yolları: Birləşmiş Millətlər Təşkilatının İnsan Hüquqları üzrə Ali Komissarı Ofisinin Hesabatı, A/HRC/30/26 (23 İyul, 2015)
- Avropa Komissiyası, İnkişaf üzrə dialoqlar və məsləhətləşmələrdə qeyri-dövlət aktorlarının iştirakına dair prinsiplər və praktikalar üzrə təlimatlar, DG İnkişafı (noyabr 2004) III fəsil, bölmə 3.1.2.

SAHƏ 11. RƏQƏMSAL HÜQUQLAR

Standart 1. Rəqəmsal hüquqlar qorunur və rəqəmsal texnologiyalar insan hüquqları standartlarına uyğundur

Rəqəmsal hüquqlar rəqəmsal dünyada tətbiq olunan bütün insan hüquqlarıdır. Rəqəmsal hüquqlar əsasən şəxsi həyatın toxunulmazlığı hüququnu, fikir, ifadə və məlumat azadlığını və toplaşmaq və birləşmək azadlığını əhatə etsə də, əslində onların əhatə dairəsi daha genişdir. Məsələn, ayrı-seçkiliyə məruz qalmamaq hüququ, yaşamaq hüququ, azadlıq və təhlükəsizlik hüququ, ədalətli məhkəmə araşdırması hüququ və hüquqi müdafiə vasitələri ilə təmin edilmək hüququ, habelə iqtisadi, sosial və mədəni hüquqlar da bu baxımdan son dərəcə aktualıq kəsb edir və rəqəmsal texnologiyalardan istifadə edildikdə çox zaman risk altında olur. Eyni zamanda, texnologiyaların (xüsusən də süni intellekt sistemləri kimi yeni yaranan texnologiyaların) planlaşdırılması, hazırlanması və ya tətbiqi çox zaman hüquqi boşluq şəraitində baş verir, belə ki, bir çox milli qanunlar yalnız offlayn rejimində tətbiq edilir. Rəqəmsal texnologiyalar çox vaxt insan hüquqları nəzərə alınmadan tətbiq olunur və ya daha da pisi, həmin hüquqlara kökündən zidd olur (məsələn, kütləvi biometrik müşahidə).

Qanunvericilik

Qanunvericilik üçün indikatorlar
1. Qanunvericilik təhlükəsiz və əlverişli onlayn mühitin mövcudluğunu və rəqəmsal hüquqların qorunmasını və həyata keçirilməsini təmin edir.
2. Rəqəmsal hüquqlara tətbiq edilən hər hansı məhdudiyyətlər qanunilik, legitimlik, mütənasiblik və zərurilik prinsiplərinə əsaslanır.
3. Süni intellekt (Sİ) və avtomatlaşdırılmış sistemlər daxil olmaqla rəqəmsal texnologiyaların hazırlanması və istifadəsi insan hüquqları standartlarına uyğundur.

1. Qanunvericilik təhlükəsiz və əlverişli onlayn mühitin mövcudluğunu və rəqəmsal hüquqların qorunmasını və həyata keçirilməsini təmin edir

Qanunvericilik təhlükəsiz və əlverişli onlayn mühiti təmin etməlidir. Bu o deməkdir ki, hər kəs internetə çıxış imkanına malikdir və rəqəmsal platformalardan tam istifadə edə bilər. İnsanlar öz hüquqlarını həyata keçirmək, fikirlərini ifadə etmək, etiraz aksiyaları təşkil etmək və s. üçün internetdən və rəqəmsal alətlərdən imkanına malik olmalıdırlar. Məsələn, hər kəsin zərər çəkməkdən qorxmadan hamı üçün əlçatan olan məzmunu (istifadəçi tərəfindən yaradılan məzmun və ya "İTYM") sərbəst şəkildə yerləşdirməsinə icazə verilməlidir.

İnsanların öz rəqəmsal hüquqlarını sərbəst şəkildə həyata keçirə bilməsi üçün dövlətlər rəqəmsal hüquqların həyata keçirilməsinə təsir edən hər hansı qanunvericiliyin aydın olmasını və həddindən artıq ümumi xarakter daşımamasını təmin etməlidirlər. Məsələn, dövlətlər **kibercinayətlərə** və ya rəqəmsal sahə ilə bağlı digər cinayətlərə **dair qanunların** əhatə dairəsinin dəqiq müəyyən edilmiş hərəkətlərlə məhdudlaşmasını **təmin etməlidirlər**. Kibercinayətlərlə, xüsusən də onlayn məzmunla əlaqədar olan, hakimiyyətə qarşı hörmətsizlik, dövlət başçısına qarşı təhqir və böhtan, habelə naliyyət davranış və ya pornoqrafik materiallar kimi mövzuları əhatə edən bəzi qanunlar

müəyyən insan hüquqlarının, xüsusən də ifadə azadlığının istifadəsini həddindən artıq məhdudlaşdırı bilər. Dövlətlər həmçinin VCT-lərin və istifadəçilərin onlayn məlumatlarının lüzumsuz yerə toplanmasından, emalından, ötürülməsindən, satılmasından və ya saxlanmasından müdafiə edilməsi üçün **məlumatların qorunmasına və şəxsi həyatın toxunulmazlığına** dair səmərəli və hərtərəfli qanunvericiliyin olmasını təmin etməlidirlər. Dövlətlər VCT-lərin və fəalları rəqəmsal nəzarətdən azad olması üçün **məsafədən (distant) biometrik identifikasiyaya** (məsələn, üz tanıma texnologiyası və digər kütləvi biometrik müşahidə vasitələri) qadağa qoymalı və ya ən azı **moratorium tətbiq etməlidirlər**.

Məzmunu yerləşdirmələri üçün üçüncü tərəflərə yer ayırdıqlarına və ya imkan yaratdıqlarına görə çox zaman platformalar və ya vasitəçilər adlandırılan sosial media şirkətlərinin ("SMŞ") sərbəst fəaliyyətinə icazə verilməlidir. Platformalar, bir qayda olaraq, istifadəçi tərəfindən yaradılan məzmunu görə məsuliyyət daşımamalıdırlar, əks halda əsasən qanuni olan və ifadə azadlığı hüququ ilə qorunan problemli məzmunu silməyə meyilli olacaqlar. Bununla əlaqədar olaraq, qanunlar sosial media şirkətlərindən nifrət nitqini və digər qanunsuz məzmunu çox qısa bir müddətdə (məsələn, bir neçə gün və ya saat ərzində) silməyi tələb etməməlidir, çünki bu, çox asanlıqla həddindən artıq senzura gətirib çıxara bilər. SMŞ-lərin **milli qanunvericiliyə uyğun olaraq şəffaflıq öhdəlikləri** olmalı və platforma daxilində məzmunun dəyişdirilməsi ilə bağlı qərarlara istifadəçilərin etiraz edə bilmələri üçün daxili inklüziv şikayət sistemləri mövcud olmalıdır. Qeyd etmək vacibdir ki, dövlətlər sosial media platformalarında istifadəçilərin hüquqlarının pozulduğu hallar üçün, məsələn, platformaların qərarları şəxsin öz fikirlərini ifadə etmək və ya məlumat əldə etmək hüququnu pozduğu hallar üçün əlçatan səmərəli hüquqi müdafiə vasitəsini və məhkəmə nəzarətini təmin etməlidirlər.

Bu indikatorun pozulmasına aşağıdakılar daxildir:

- VCT-lər və ya fəallar məzmunu internetdə yerləşdirmək üçün hökumətdən icazə almalıdır.
- Dövlətlər VCT-lərin və ya fəalların izlənməsi üçün müşahidə texnologiyalarının məhdudiyyətsiz və ya nizamsız işləməsinə və (və ya) izləmə proqramlarından/zərərli proqramlardan istifadə edilməsinə icazə verirlər.
- Dövlətlər müşahidə texnologiyalarının istifadə üsullarını məhdudlaşdırır, lakin milli təhlükəsizlik, sərhəd nəzarəti və ya terrorizmlə mübarizə haqqında qanunlarda bu cür qadağalardan və ya məhdudiyyətlərdən geniş istisnalar və geri çəkilmələr nəzərdə tutulur.

2. Rəqəmsal hüquqlara tətbiq edilən hər hansı məhdudiyyətlər qanunilik, legitimlik, mütənasiblik və zərurilik prinsiplərinə əsaslanır.

Rəqəmsal hüquqlar insan hüquqlarıdır, buna görə də beynəlxalq hüququn insan hüquqlarına dair əsas prinsipləri və insan hüquqlarını məhdudlaşdıran konstitusiya hüququ onlara şamil olunur. Bu o deməkdir ki, hökumət tərəfindən məhdudiyyətlər tətbiq edilərkən qanunilik, legitimlik, mütənasiblik və zərurilik prinsipləri rəhbər tutulmalıdır.

Buna görə də, rəqəmsal hüquqlara tətbiq edilən hər hansı məhdudiyyət qanuna əsaslanmalı və həmin qanun kifayət qədər aydın olmalıdır ki, insanlar hansı hərəkətlərin pozuntu təşkil edə

biləcəyini anlama bilsinlər (öncəgörümlənlik tələbi). Hökumət rəqəmsal hüquqlara qeyri-müəyyən və həddindən artıq geniş məhdudiyyətlər qoyulmasına (məsələn, sosial media platformalarında biometrik texnologiyaların və ya istifadəçi tərəfindən yaradılan məzmunların istifadəsi məsələsində) imkan verməməlidirlər. Rəqəmsal hüquqlara hər hansı məhdudiyyət yalnız İnsan hüquqları haqqında Avropa Konvensiyasında və ya digər beynəlxalq müqavilələrdə göstərilən qanuni məqsədlər üçün tətbiq edilməlidir. “Ekstremizm” və ya “terrorizm” kimi qeyri-müəyyən ifadələrə istinad edilməsi nadir hallarda qanuni sayılır (əgər belə hal varsa).

Rəqəmsal hüquqların məhdudlaşdırılması “demokratik cəmiyyətdə zəruri” olmalıdır – bu o deməkdir ki, məhdudiyyətlər qanuna əsaslanarsa da və hökumətin qanuni narahatlığını həll etməyə yönəlsə də, rəqəmsal hüquqların hökumətin narahatlıqlarının həlli üçün zəruri olandan artıq dərəcədə məhdudlaşdırılmaması təmin edilməlidir. Məsələn, hökumətin məlumatlar üçün sosial media şirkətlərinə və digər platformalara verdiyi sorğular şəffaf, məhdud çərçivəli olmalı və həmin sorğulardan şikayət verilməsi üçün lazımı imkanlar təmin edilməlidir.

Eyni zamanda, rəqəmsal texnologiyalar (məsələn, süni intellektlə idarə olunan sistemlər) üçün VCT-lərin və ya onların nümayəndələrinin məlumatlarının toplanması və ya emalı yalnız **ciddi surətdə zəruri** məqsədlər üçün həyata keçirilməlidir. Məlumatların hər hansı istifadəsinin müddəti və əhatə dairəsi məhdudlaşdırılmalı və onlar müdaxilələrdən qorunmalıdır/müdafiə edilməlidir. Bundan əlavə, nifrət nitqi və ya ekstremist nitq hesab edilməsi səbəbindən onlayn məzmunu məhdudlaşdırarkən SMŞ-lər bunun onsuz da müdafiəsiz durumda olan qruplara, məsələn, qadınlara və ya qeyri-binar (konkret cinsi identikliyi olmayan) şəxslərə və irqi əlamətləri çoxluqdan fərqli olan qruplara **qeyri-mütənasib** təsir göstərməməsi üçün tədbirlər görməlidirlər.

Bu indikatorun pozulmasına aşağıdakılar daxildir:

- Hökumətlər məzmunu internetdən tamamilə silmələrinə, VCT-lərin internet saytlarını bloklamalarına və ya VCT nümayəndələrini platformadan xaric etmələrinə icazə və ya imkan verən qanunlar qəbul edirlər.
- Milli təhlükəsizlik, sərhəd nəzarəti və ya terrorla mübarizə haqqında qanunvericilik şəffaflıq və hesabatlılıq tələbləri olmadan hökumətin məlumatlar üçün sorğular verməsinə icazə verir, müvafiq istifadəçi isə buna qarşı hüquqi müdafiə vasitəsi barədə məlumatsız olur və ya həmin vasitədən istifadə etmək hüququ olmur.
- Qanunvericilik müşahidə məqsədi də daxil olmaqla bir sıra müxtəlif məqsədlər üçün biometrik məlumatların kütləvi şəkildə toplanmasına və istifadəsinə icazə verir. Bir məqsəd üçün toplanan məlumat bazaları başqa bir məqsəd üçün istifadə edilir (məsələn, fəvqəladə hallar barədə milli qanunvericilik COVID-19-a yoluxmaların izlənməsi üçün məlumatların toplanmasına icazə verir və bu məlumatlar sonradan hüquq-mühafizə orqanlarının əlinə düşür).

3. Süni intellekt (Sİ) və avtomatlaşdırılmış sistemlər daxil olmaqla rəqəmsal texnologiyaların hazırlanması və istifadəsi insan hüquqları standartlarına uyğundur.

Yeni yaranan texnologiyalar rəqəmsal hüquqlara mənfi təsir göstərə bilər. Dövlətlər insan hüquqlarına təsirləri və doğurduğu risklər əsasında **texnologiyaları tənzimləyən qanunlar** qəbul etməlidirlər. Xüsusilə sui-istifadə riskinin yüksək olduğu hallarda (məsələn, hüquq-mühafizə, sərhəd nəzarəti, milli təhlükəsizlik, ədliyyə sahəsində) onlar insan hüquqlarına mənfi təsirlərin qarşısının alınmasını təmin edən tədbirlər görməlidirlər. Dövlət süni intellekti (Sİ) hazırlayanların və tətbiq edənlərin üzərinə məhsulun bütün həyat sikli ərzində (planlama, hazırlama, tətbiq etmə, texniki xidmət) **insan hüquqlarını lazımi qaydada nəzərə almaq**, o cümlədən insan hüquqlarına təsirləri qiymətləndirmək (İHTQ) və bu baxımdan məhsul və xidmətlərini hərtərəfli yoxlamaq öhdəliyini qoymalıdır. Texnologiyalar insan hüquqlarına kökündən ziddirsə (məsələn, üz tanıma funksiyasına malik məsafədən (distant) biometrik identifikasiya kimi kütləvi biometrik müşahidə texnologiyaları), **qadağan edilməlidir**.

Dövlət məlumatların qorunmasına dair qanunvericiliyin vasitəsilə təmin etməlidir ki, VCT-lər və texnologiyaların təsirinə məruz qalan qruplar texnologiyaların istifadəsindən xəbərdar olsunlar və buna özlərinin razılığı olsun. Həmçinin texnologiyadan yanlış istifadə və ya sui-istifadə baş verdiyi halda onlar hüquqi müdafiə vasitəsindən istifadə hüququna malik olmalıdırlar. Qanunvericilik istifadə olunan texnologiyaların təsirinə məruz qalan qruplar üçün adekvat şəffaflığı təmin etməlidir.

Bu indikatorun pozulmasına aşağıdakılar daxildir:

- Texnologiyalar insan hüquqlarına əsaslanan proses olmadan, məsələn, İHTQ aparılmadan və ya vətəndaş cəmiyyətinin və texnologiyaların təsirinə məruz qalan qrupların səmərəli iştirakı olmadan tətbiq edilir.
- Məlumatların qorunmasına dair qanunvericilik və digər müvafiq qanunlar süni intellekt sistemlərini kifayət qədər tənzimləmir, belə ki, VCT-lər və ya texnologiyaların təsirinə məruz qalan qruplar Sİ sisteminin onlara tətbiq edilməsindən xəbərdar deyillər və ya bu cür sistemin istifadəsindən şikayət etmək üçün heç bir vasitəyə malik deyillər.

Praktika

Praktika üçün indikatorlar
1. Kibercinayətkarlıq, dezinformasiya, nifrət nitqi/zorakılığa təhrik və terrorla mübarizə tədbirləri rəqəmsal hüquqları məhdudlaşdırmaq üçün istifadə edilmir.
2. Dövlət qurumları, mobil rabitə signalının kəsilməsi, internetin sürətinin yavaşdırılması və ya internetin kəsilməsi və yaxud rəqəmsal vasitələrə girişin məhdudlaşdırılması da daxil olmaqla, fərdin rəqəmsal hüquqlarını həyata keçirməsinin qarşısını almaq və ya həmin hüquqları pozmaq üçün heç bir tədbir görmürlər.
3. İnternetdəki fəaliyyətlərinə görə fəallara, bloggerlərə, jurnalistlərə, VCT nümayəndələrinə qarşı həbs və ya təzyiq halları yoxdur.
4. Dövlət qurumları və özəl sektor rəqəmsal fəaliyyətlərində insan hüquqlarını lazımi qaydada nəzərə alır, o cümlədən həmin fəaliyyətlərin bu hüquqlara təsirlərini qiymətləndirir və rəqəmsal texnologiyaların planlaşdırılması, hazırlanması və tətbiqində şəffaflığı təmin edir, habelə VCT-lərlə və rəqəmsal fəaliyyətlərin təsirinə məruz qala bilən qruplarla (müdafiəsiz və

həssas durumda olan qruplara xüsusi diqqət yetirməklə) rəqəmsal texnologiyaların tətbiqindən əvvəl və sonra davamlı olaraq konstruktiv məsləhətləşmələr aparırlar.

1. Kibercinayətkarlıq, dezinformasiya, nifrət nitqi/zorakılığa təhrik və terrorla mübarizə tədbirləri rəqəmsal hüquqları məhdudlaşdırmaq üçün istifadə edilmir.

Dövlətlər kibercinayətkarlığa, dezinformasiyalara, nifrət nitqinə/zorakılığa təhrik etməyə və terrorizmə qarşı mübarizə tədbirlərindən rəqəmsal hüquqları məhdudlaşdırmaq üçün bəhanə kimi istifadə etməməlidirlər. Bu tədbirlər onlayn məkanı və rəqəmsal hüquqları qorumaq üçün əhəmiyyətli olsa da, hökumətin müdaxilə imkanlarını genişləndirmək üçün onlardan sui-istifadə edilə bilər ki, bu da vətəndaşlar üçün məkanı məhdudlaşdırır və insanların onlayn məkandakı hüquqlarına mənfi təsir göstərə bilər. Dezinformasiya və nifrət nitqi kimi bir çox terminlərin anlayışı beynəlxalq hüquqda verilməmişdir və hökumətlər bir çox məhdudiyyətlərə haqq qazandırmaq üçün onlara geniş çərçivəli şərh verirlər. (Praktikada dövlətlərin kibercinayətkarlığa, dezinformasiyalara, nifrət nitqinə/zorakılığa təhrik etməyə və terrorizmə qarşı mübarizə tədbirlərindən rəqəmsal hüquqları məhdudlaşdırmaq üçün istifadə etdiyi bir çox hallar olmuşdur). Bəzi hallarda fəvqəladə vəziyyətin tətbiqi və ya dövlət suverenliyinin qorunması (və təcavüzkar dövlətlərə qarşı tədbirlərin görülməsi) sosial medianın bloklanması da daxil olmaqla rəqəmsal hüquqların məhdudlaşdırılması üçün də istifadə edilə bilər.

Bu indikatorun pozulmasına aşağıdakılar daxildir:

- Hökumətlər VCT-lərin yerləşdirdiyi məzmunu təhdid olaraq gördükləri üçün sosial media şirkətlərinə (SMŞ) sistemlik olaraq həmin məzmunu bloklamaq göstərişi verirlər.
- Hökumətlər və ya şirkətlər kibercinayətkarlığa, dezinformasiyalara, nifrət nitqinə/zorakılığa təhrik etməyə və ya terrorizmə qarşı mübarizə imkanlarından hüquqi prosedurlardan yan keçmək, şəffaflıq tələblərindən və ya maraqlı tərəflərin iştirakçılığından yayınmaq üçün istifadə edirlər.

2. Dövlət qurumları, mobil rabitə signalının kəsilməsi, internetin sürətinin yavaşdırılması və ya internetin kəsilməsi və yaxud rəqəmsal vasitələrə girişin məhdudlaşdırılması da daxil olmaqla, fərdin rəqəmsal hüquqlarını həyata keçirməsinin qarşısını almaq və ya həmin hüquqları pozmaq üçün heç bir tədbir görmürlər.

İnternetə çıxış insan hüquqlarımızı onlayn rejimində həyata keçirməyimiz üçün mühüm əhəmiyyət daşıyır və internetin kəsilməsi insan hüquqları ilə bir araya sığmır, çünki bu heç vaxt mütənasib tədbir sayıla bilməz. VCT-lər internetə çıxış imkanını olmadıqda adekvat fəaliyyət göstərə bilməzlər.

İnternetin kəsilməsinə internet əlaqəsinin və ya elektron kommunikasiyaların qəsdən dayandırılması kimi anlayış vermək olar ki, bu da müəyyən məkanda və ya müəyyən əhali qrupu tərəfindən onların istifadəsini əlçatmaz və ya faktiki olaraq faydasız edir ki, bunda da məqsəd çox zaman informasiya axını üzərində nəzarəti həyata keçirmək və tənqidlərin və ya əsas hüquqların həyata keçirilməsinin qarşısını almaqdır. İnternetin tamamilə kəsilməsi ən ekstremal haldır, digər əlaqədar tədbirlərə isə internetin sürətinin yavaşdırılması və ya mobil telefon əlaqələrinin

kəsilməsi/pozulması aid edilə bilər. Belə hallarda dövlətlər və telekommunikasiya şirkətləri fəalların/VCT-lərin (xüsusən ictimai toplantılar zamanı) effektiv ünsiyyətinin qarşısını almaq üçün mobil rabitəni məhdudlaşdırır və ya fəalların mobil telefon trafikinə müdaxilə edən qurğulardan (məsələn, mobil telefonların izlənməsi üçün hüquq-mühafizə və (və ya) kəşfiyyat orqanlarının istifadə etdiyi qurğular) istifadə edirlər.

İnternetin kəsilməsi və ya sürətinin yavaşdırılması jurnalistlər, fəallar və siyasi müxaliflər kimi risk qrupuna aid olan şəxslərə çox zaman qeyri-mütənasib təsir göstərir. Dövlətlərin seçkilər, etiraz aksiyaları və ya məktəb imtahanları zamanı internetə girişi dayandırdıqlarına aid nümunələr vardır.

Bu indikatorun pozulmasına aşağıdakılar daxildir:

- Hökumətlər internetin kəsilməsinə və ya sürətinin yavaşdırılmasına haqq qazandırmaq üçün milli təhlükəsizlikdən və ya cinayətkarlığa qarşı mübarizədən bəhanə kimi istifadə edirlər.
- Hökumətlər internetin kəsilməsi üçün telekommunikasiya şirkətlərini onlara verilən lisenziyalara, güzəştlərə və ya icazələrə xitam verilməyi ilə təhdid edərək onlara sərt tələblər irəli sürür və ya təzyiq göstərir.
- Hökumətlər onlayn toplantıların və ya tənqidi çıxışların qarşısını almaq üçün müəyyən vasitələrə giriş imkanını bloklamağa çalışırlar.

3. Dövlət qurumları VCT-ləri, hüquq müdafiəçilərini, fəalları və etirazçıları onlayn fəaliyyətlərinə görə susdurmaq, izləmək və ya təqib etmək üçün texnologiyadan istifadə etmir, VCT-lərin internet saytlarını və bloqlarını bloklamır və məzmunu silmir..

Dövlət institutları vətəndaş cəmiyyəti təşkilatlarına və vətəndaş cəmiyyətinin digər üzvlərinə qarşı trolinq, doksinq və ya kiberhücumlarla məşğul olmur. VCT-lər və fəallar təzyiq və həbslərdən qorxmadan onlayn fəaliyyətlə məşğul ola bilirlər. Onlayn fəaliyyətlərə sosial media platformalarında məzmunun (məsələn, mətnlərin, fotoşəkillərin, videoların, audioyazıların və s.) yaradılması/hazırlanması, digər fəallar, jurnalistlər tərəfindən yaradılan məzmunun paylaşılması, onların sərbəst birləşmək hüquqlarının əhatə dairəsinə düşən söhbətlərin, təhsil və təlimlərin asanlaşdırılması üçün kommunikasiya vasitələrinin istifadəsi daxildir (məsələn, Zoom, Skype və ya digər videokonfrans platformaları və ya WhatsApp, Signal və ya Telegram kimi mesajlaşma tətbiqləri).

VCT-lər və fəallar rəqəmsal dövlət nəzarətindən azad fəaliyyət göstərə bilirlər. Vətəndaş cəmiyyəti süni intellektə əsaslanan biometrik identifikasiyaya (məsələn, üz və emosional tanınma, proqnozlaşdırıcı polislik daxil olmaqla üz analizi texnologiyaları), casus proqram/zərərverici proqram və ya rəqəmsal nəzarətin digər formalarına məruz qalmır. Həmçinin, SMS-lər istifadəçilərin şəxsiyyətlərini açıqlamadan məzmunu onlayn yerləşdirməsini və anonimliyin qorunmasını təmin edir. Dövlət qurumları rəqəmsal platformalara/sosial media şirkətlərinə göndərdikləri məlumat və ya məzmunun silinməsi ilə bağlı istənilən sorğu ilə bağlı şəffaflığı təmin edir.

Bu indikatorun pozulmasına aşağıdakılar daxildir:

- Dövlətlər fəalları və ya VCT nümayəndələrini izləmək, müəyyən etmək və hədəf almaq üçün nəzarət texnologiyasını satın alır və/və ya istifadə edir.
- Dövlət nümayəndələri sosial media platformalarında fəallara və ya VCT-lərə qarşı qarayaxma kampaniyaları aparır (ya onların şəxsiyyətini açıqlayaraq, yaxud da saxta hesablardan istifadə etməklə və ya anonim paylaşımlar etməklə)
- Dövlətlər telekommunikasiya və digər texnoloji şirkətlərə müştərilərin şəxsi məlumatlarını təqdim etməyə təzyiq edir.

Dövlətlər gələcək həbslər/saxlanmalar barədə məlumat vermək üçün sosial media fəaliyyətini izlədikləri şəxslərin "izləmə siyahıları" yaradırlar.

4. Dövlət qurumları və özəl sektor rəqəmsal fəaliyyətlərində insan hüquqlarını lazımi qaydada nəzərə alır, o cümlədən həmin fəaliyyətlərin bu hüquqlara təsirlərini qiymətləndirir və rəqəmsal texnologiyaların planlaşdırılması, hazırlanması və tətbiqində şəffaflığı təmin edir, habelə VCT-lərlə və rəqəmsal fəaliyyətlərin təsirinə məruz qala bilən qruplarla (müdafiəsiz və həssas durumda olan qruplara xüsusi diqqət yetirməklə) rəqəmsal texnologiyaların tətbiqindən əvvəl və sonra davamlı olaraq konstruktiv məsləhətləşmələr aparırlar.

Birləşmiş Millətlər Təşkilatının sənədi olan "Sahibkarlıq fəaliyyətinin insan hüquqları aspektinin rəhbər prinsipləri"nin ikinci təməl komponenti şirkətlərin fəaliyyətlərinin, xidmətlərinin, məhsullarının və qarşılıqlı münasibətlərinin insan hüquqlarına mənfi təsirlərinin qarşısını almaq və ya onları azaltmaq üçün şirkətlərin üzərinə insan hüquqlarını lazımi qaydada nəzərə almaq vəzifəsi qoyur. Bu proses insan hüquqlarına faktiki və potensial təsirlərin qiymətləndirilməsini, gəlinən nəticələrin integrasiyasını və onlara uyğun addımlar atılmasını, reaksiyaların izlənməsini və mənfi təsirlərin necə aradan qaldırılması barədə məlumatların təqdim edilməsini özündə ehtiva edir.

Şəffaflıq insan hüquqlarına qarşı təhdidlərin və ya insan hüquqlarının pozuntularının dərk edilməsi və hüquqpozanların məsuliyyətə cəlb edilməsi üçün zəruri olan ilk addımdır. Texnologiyalarda şəffaflıq bir çox formalarda ola və texnologiyaların növünə və həyat siklinin mərhələsinə görə (məsələn, planlama, hazırlama, sınaqdan keçirmə, tətbiq etmə, texniki xidmət) dəyişə bilər. Texnologiyaların insan hüquqlarına təsirlərinin qiymətləndirilməsini həyata keçirən şirkətlər və hökumətlər proses/metodologiya, maraqlı tərəflərin iştirakı, gəlinən nəticələr və həmin nəticələrin fəaliyyətlərə/məhsullarına integrasiyası ilə bağlı əsas məlumatları dərc etməlidirlər. Ümumiyyətlə, təqdim edilən hər hansı məlumatın maraqlı tərəflərin, xüsusən də müdafiəsiz durumda olanların geniş dairəsi üçün əlçatan və başa düşülən şəkildə çatdırılması vacibdir.

Xidmət və məhsullarının insan hüquqlarına təsirlərini qiymətləndirərkən şirkət və ya dövlət qurumu VCT-lərlə və həmin təsirlərə məruz qalan qruplarla məsləhətləşməlidir. Bu proses davamlı, şəffaf olmalı və kənar maraqlı tərəflərin səmərəli iştirakına imkan verməlidir (o cümlədən iştirak üçün resursları və potensialın artırılmasını/təlimləri təmin etmək yolu ilə).

Bu indikatorun pozulmasına aşağıdakılar daxildir:

- Qabaqca insan hüquqlarına təsirlərin qiymətləndirilməsini (İHTQ) aparmadan texnologiyaların tətbiq edilməsi;
- VCT-lərin və təsirlərə məruz qalan qrupların iştirakı olmadan İHTQ-nin aparılması və (və ya) İHTQ-nin nəticələrinin dərc edilməməsi;
- İHTQ-nin birdəfəlik akt kimi aparılması və nəticələrin daha ümumi proseslərə – planlama, hazırlama və ya tətbiq etmə proseslərinə integrasiya edilməməsi;
- Qeyri-dəqiq, yanlış və ya azdırıcı məlumatların verilməsi və ya müvafiq məlumatlara çıxışın məhdudlaşdırılması.

Standart 2. Dövlət rəqəmsal hüquqlardan istifadə üçün şərait yaradır

Negativ öhdəlik olan “zərər yetirməmək” öhdəliyi ilə yanaşı, dövlətlər həm də VCT-lərin, fəalların, jurnalistlərin və digər maraqlı tərəflərin işlərini səmərəli şəkildə həyata keçirə biləcəyi təhlükəsiz və inklüziv bir mühiti (həm offlayn, həm də onlayn) təmin etmək kimi pozitiv öhdəliklər daşıyırlar. Dövlətlər rəqəmsal hüquqlarla bağlı siyasəti hazırlayarkən və ya praktikanı müəyyən edərkən vətəndaş cəmiyyətinə, təsirlərə məruz qalan qruplara və müdafiəsiz durumda olan icmalara xüsusi diqqət yetirməklə bütün maraqlı tərəfləri konstruktiv şəkildə prosesə cəlb etməlidirlər. Dövlətlər rəqəmsal hüquqları pozulan şəxslərin hüquqi müdafiə vasitələrinə çıxış əldə etməsini təmin etmək üçün səmərəli və əlçatan şikayət mexanizmləri yaratmalıdır. Buraya texnologiya şirkətlərinin fəaliyyətlərinə, xidmətlərinə və məhsullarına görə məsuliyyət daşımaları, habelə insan hüquqlarının qorunması üçün korporativ məsuliyyətin təmin edilməsi üçün hüquqi bazanın yaradılması daxildir. Bu sahəyə aid digər təcrübələr rəqəmsal sahədə bərabərsizliyin aradan qaldırılması, vətəndaş cəmiyyətinin fəaliyyətini dəstəkləyən və hüquqlara əsaslanan rəqəmsallaşdırmanın dəstəklənməsi, müşahidə, təqib və sui-istifadə hallarından azad olan təhlükəsiz və açıq onlayn məkanın təmin edilməsi və vətəndaş cəmiyyəti nümayəndələrinin məlumatlarının qorunması ilə əlaqədardır.

Qanunvericilik

Qanunvericilik üçün indikatorlar
1. Dövlətlər açıq, əlçatan və münasib qiymətli internet əlaqəsinə zəmanət verən qaydalar qəbul edirlər.
2. Dövlət müstəqil, səmərəli, resurslarla yetərinə təmin edilən və qərəzsiz nəzarət mexanizminin mövcudluğunu təmin edir və rəqəmsal hüquqların pozulması halları üçün səmərəli hüquqi müdafiə vasitələri mövcuddur.
3. Dövlətlər əsas hesabatlılıq alətlərinə malik olmayan özəl subyektlərə tənzimləmə funksiyalarının həvalə edilməsinə yol vermir və texnologiya şirkətlərinin xidmət şərtlərinin və ya daxili qaydalarının insan hüquqları standartlarına uyğun olmasını tələb edən qanunlar hazırlayırlar.

1. Dövlətlər açıq, əlçatan və münasib qiymətli internet əlaqəsinə zəmanət verən qaydalar qəbul edirlər.

İnternetə çıxış insan hüquqlarımızı, xüsusən ifadə, birləşmək və toplaşmaq azadlığımızı həyata keçirməyimiz üçün mühüm əhəmiyyət daşıyır və bu, qanunvericilikdə birbaşa göstərilir. Hər kəs üçün açıq, əlçatan və münasib qiymətli internet təmin edilməlidir. Bu, bütün dünya üzrə internetə

(ayrıca ölkə üçün modifikasiya edilmiş versiyaya deyil) daxil olmaq deməkdir. Açıq internet o deməkdir ki, internet saytları internet xidməti provayderləri (İXP) tərəfindən şəbəkə neytrallığına riayət edilməklə və maneələr yaradılmadan sərbəst şəkildə fəaliyyət göstərə bilirlər. Bundan əlavə, internet əlçatan olmalıdır, yəni bütün bölgələrin, xüsusən də yoxsul bölgələrin, kənd yerlərinin və ya zəif inkişaf etmiş bölgələrin internetə çıxışı olmalıdır. İnternetə çıxış münasib qiymətli olmalıdır, yəni internet xüsusən yoxsul və ya sosial-iqtisadi imkanları aşağı olan şəxslər üçün aşağı qiymətə və ya ödənişsiz olmalıdır. Dövlətlər telekommunikasiya infrastrukturunu və proqram təminatını dəstəkləməlidir. Dövlətlərin bazar qiyməti üzrə internet ala bilməyən VCT-lərə və müdafiəsiz durumda olan qruplara maliyyə dəstəyi verməsi müsbət bir addım ola bilər. Telekommunikasiya operatorları və şirkətləri milli qanunvericiliyə uyğun olaraq sərbəst fəaliyyət göstərə bilirlər.

Bu indikatorun pozulmasına aşağıdakılar daxildir:

- Hökumətlər telekommunikasiyalara həddindən artıq məhdudiyyətlər tətbiq edir və (və ya) ölkənin geniş ərazilərində internet infrastrukturunu mövcud deyil, bu səbəbdən orada fəaliyyət göstərən VCT-lər internetə daxil ola bilmirlər.
- Şəbəkə neytrallığına aid qanunvericilik bəzi internet saytlarını digərlərindən üstün tutmaqla açıq və sürətli internetə çıxışa maneə yaradır.

2. Dövlət müstəqil, səmərəli, resurslarla yetərinə təmin edilən və qərəzsiz nəzarət mexanizminin mövcudluğunu təmin edir və rəqəmsal hüquqların pozulması halları üçün səmərəli hüquqi müdafiə vasitələri mövcuddur.

Dövlət qurumları VCT-lərin və fəalların səmərəli və əlçatan hüquqi müdafiə vasitələrinə malik olmalarını təmin edir, buraya onların həmin vasitələrdən istifadə etmələri üçün təlim və resurslarla təmin edilməsi də daxildir.

VCT-lər rəqəmsal hüquqlarının pozulması ilə bağlı şikayət vermək imkanına malikdirlər. Şikayət proseduru aydın olmalı və həddindən artıq ağır olmamalıdır. Bu cür şikayət üçün müəyyən edilən hər hansı rüsum ağlabatan olmalı və VCT-lərin hüquqlarını bərpa etmələrini, demək olar ki, mümkünsüz hala gətirən maneəyə çevrilməməlidir. Nəzarət mexanizmi operativ hüquqi müdafiə vasitəsini təmin etməlidir, buraya hər hansı zərərin kompensasiyası da daxildir.

Bu indikatorun pozulmasına aşağıdakılar daxildir:

- Hüquqi müdafiə vasitəsinin istifadəsi onlayn rejimində deyil, offlayn rejimində baş verən zərərlə və ya pozuntularla məhdudlaşır.
- Digər qanunlarla yanaşı, kommersiya sirlərinə, əqli mülkiyyət hüququna, milli təhlükəsizliyə, cinayət ədliyyəsinə və ya immiqrasiya məsələlərinə aid qanunvericilikdən rəqəmsal hüquqlarla bağlı ədalət mühakiməsinə müraciətlərə sistematik olaraq əngəl törədən maneələr kimi istifadə edilir.

Praktika

Praktika üçün indikatorlar

1. Dövlət rəqəmsal texnologiyalar və süni intellekt sahəsində dövlət siyasətini hazırlayarkən və qəbul edərkən vətəndaş cəmiyyəti də daxil olmaqla bütün maraqlı tərəflərlə şəffaf və inklüziv dialoq qurur.
2. Dövlət qurumları təhsil, texnologiyalara çıxış, rəqəmsal savadlılığın təşviqi fəaliyyətləri və s. daxil olmaqla rəqəmsal sahədə qeyri-bərabərliyin aradan qaldırılmasına yönələn fəaliyyətlərdə iştirak edir və ya belə fəaliyyətləri maliyyələşdirirlər.
3. Dövlət insan hüquqlarının həyata keçirilməsinə imkan yaratmaq üçün rəqəmsal texnologiyalardan istifadə edir.
4. Dövlət qurumları VCT-ləri, insan hüquqlarının müdafiəçilərini, fəalları və etirazçıları susdurmaq, izləmək və ya sıxışdırmaq üçün texnologiyalardan istifadə etmir və qanunsuz olaraq VCT-lərin saytlarını və bloqlarını bloklamır və məzmunlarını silmir.

1. Dövlət rəqəmsal texnologiyalar və süni intellekt sahəsində dövlət siyasətini hazırlayarkən və qəbul edərkən vətəndaş cəmiyyəti də daxil olmaqla bütün maraqlı tərəflərlə şəffaf və inklüziv dialoq qurur.

- Rəqəmsal texnologiyaların və texnologiyalara aid qanunvericiliyin/siyasətin hüquqlara əsaslanmasını və hamının, xüsusən də ən riskli qruplara aid olanların maraqlarını önə çəkməsini təmin etmək üçün çoxtərəfli əməkdaşlıq vacibdir. Bu, texnologiyalar sahəsində siyasətə aid bütün söhbətlərdə və inkişaf proseslərində təsirlərə məruz qalan icmaların və müdafiəsiz durumda olan qrupların xüsusi olaraq nəzərə alınmasını tələb edir. Hökumətlər və texnologiya şirkətləri faktiki olaraq proseslərin nəticəsinə təsir göstərə biləcək heç bir qərarvermə səlahiyyətinə və ya potensialına malik olmayan vətəndaş cəmiyyətinin proseslərdə "bilgisiz iştirakının" risklərini nəzərə almalıdırlar.
- Dövlətlər ənənəvi olaraq rəqəmsal hüquqlar sahəsində çalışmayan VCT-lərlə, o cümlədən qadınların və qeyri-binar (konkret cinsi identikliyi olmayan) şəxslərin və irqi əlamətləri çoxluqdan fərqli olan insanların, LGBTQI+ qrupuna mənsub olanların, əlillərin, uşaqların və ahılların, kənd yerlərindən olan və ya sosial-iqtisadi imkanları aşağı olan şəxslərin və digərlərinin maraqlarını təmsil edən VCT-lərlə işləməyə önəm verirlər.
- Dövlətlər icma nümayəndələrini və VCT-ləri istər maliyyə, istərsə də potensialın artırılması/təlimlərin keçirilməsi baxımından konstruktiv iştirakçılığı təmin etmək üçün zəruri olan resurslarla təmin edirlər. Bu, "bilgi boşluğunun" olduğu və bir çox fəalın texnologiyalara dair siyasətin hazırlanmasında iştirak etməyə özünü yetərinəcə hazırlıqlı hiss etmədiyi rəqəmsal hüquqlar sektorunda xüsusilə vacibdir.
- Texnologiyalara dair milli siyasət və qanunvericiliyi hazırlayarkən dövlətlər onların beynəlxalq insan hüquqları standartlarına uyğun olmasını təmin edirlər.

Bu indikatorun pozulmasına aşağıdakılar daxildir:

- Maraqlı tərəflərlə adekvat məsləhətləşmələr aparmadan, o cümlədən onlara konstruktiv iştirak üçün kifayət qədər vaxt və ya resurs vermədən texnologiyalara aid qanunvericilik və ya siyasətin qəbul edilməsi.
- Çoxsaylı tərəflərin konstruktiv iştirak üçün zəruri olan sənədlərə və ya məlumatlara çıxışının və ya həmin məlumatların şəffaflığının məhdudlaşdırılması.
- Az resurslu və ya lokal səviyyəli təşkilatlara nisbətən korporativ subyektlərə və ya nüfuzlu təşkilatlara üstünlük verilməsi. Müvafiq olaraq, texnologiya şirkətlərinin geniş korporativ lobbicilik fəaliyyətlərinə icazə verilməsi və tənzimləyici fəaliyyətlərə təsir etmələri üçün onlara geniş səlahiyyətlər verilməsi, amma VCT-lərin müzakirələrə cəlb olunmaması.

2. Dövlət qurumları təhsil, texnologiyalara çıxış, rəqəmsal savadlılığın təşviqi fəaliyyətləri və s. daxil olmaqla rəqəmsal sahədə qeyri-bərabərliyin aradan qaldırılmasına yönələn fəaliyyətlərdə iştirak edir və ya belə fəaliyyətləri maliyyələşdirirlər.

Dövlət vətəndaşlarının və VCT-lərin rəqəmsal bacarıqlarını inkişaf etdirmək öhdəliyinə sadıq olmalıdır. Dövlətlər vətəndaşlar və VCT-lər üçün rəqəmsal təhlükəsizlik və rəqəmsal savadlılıq mövzusunda təlimləri təmin edirlər. Onlar VCT-lərə, o cümlədən ənənəvi olaraq rəqəmsal hüquqlar sahəsində çalışmayan VCT-lərə rəqəmsallaşma və rəqəmsal sahədə insan hüquqları ilə bağlı məsələlərin həllində iştirak etmələri üçün maliyyə vəsaiti verirlər. Bundan əlavə, dövlətlər avadanlıq, internetə çıxışı, cihaz, proqram təminatı əldə etmək üçün resursları və ya vəsaitləri olmayan VCT-ləri bunlarla təmin edirlər. Buraya həmçinin sistemə kənar müdaxilələrin, müşahidənin və ya kiberhücumların qarşısını almaq üçün lazım olan proqramlar daxildir.

Bu indikatorun pozulmasına aşağıdakılar daxildir:

- Dövlətlər hamının internetə çıxışını təmin etmək üçün heç bir tədbir görmürlər.
- Dövlətlər yalnız texnoloji cəhətdən inkişaf etmiş icmalarla qarşılıqlı fəaliyyətdə olurlar.
- Dövlətlər istifadəçiləri/VCT-ləri hücumlara məruz qoyan və ya əlverişsiz duruma salan rəqəmsal avadanlıqlardan (məsələn, izləmə proqramı/zərərli proqram daxil edilmiş avadanlıqlardan) istifadə edir və yaxud həmin avadanlıqlardan onları müşahidə etmək üçün istifadə edirlər.

3. Dövlət insan hüquqlarının həyata keçirilməsinə imkan yaratmaq üçün rəqəmsal texnologiyalardan istifadə edir.

Bəzi inzibati xidmətlərin rəqəmsallaşdırılması faydalı ola bilər, bu şərtlə ki, alternativ vasitələr mövcud olsun, çünki bu halda heç bir VCT həmin xidmətlərdən kənarda qalmır və ya bu durum onlara təhlükə yaratmır. Bu, şəxsi qarşılıqlı əlaqələrin çoxunun məhdudlaşdırıldığı COVID-19 pandemiyası zamanı xüsusilə mühüm əhəmiyyət kəsb etmişdir. İnzibati xidmətlərin rəqəmsallaşdırılmasına nümunə olaraq elektron ərizələri, VCT-lərin qeydiyyatı üçün sənədlərin elektron qaydada təqdim edilməsini, elektron poçt və ya videokonfrans vasitəsilə onlayn ünsiyyəti, dövlət reyestrlərinə və ya informasiyalara onlayn çıxış imkanını göstərmək olar. Bu rəqəmsal vasitələrin hazırlanması və ya tətbiqi üçün zəruri olan şəxsi məlumatların toplanması/açıqlanması

fəalları, VCT-lərin və digərlərinin insan hüquqlarını həyata keçirmələrinə və ya təhlükəsizliklərinə təhlükə yaratmır. Təsirə məruz qalan qruplara aid məlumatlar, xüsusilə də həssas məlumatlar tam şəkildə qorunmalıdır.

Bu indikatorun pozulmasına aşağıdakılar daxildir:

- Şəxsi həyatın toxunulmazlığı və təhlükəsizlik məsələləri yetərinə nəzərə alınmadan inzibati məqsədlər üçün rəqəmsal vasitələrin yaradılması.
- Rəqəmsal texnologiyaların lazımi sənədləşmə və razılıq olmadan VCT-ləri və ya müdafiəsiz durumda olan qrupları istisna edən tərzdə inzibati məqsədlər üçün tətbiq edilməsi.

4. Dövlət qurumları VCT-ləri, insan hüquqlarının müdafiəçilərini, fəalları və etirazçıları susdurmaq, izləmək və ya sıxışdırmaq üçün texnologiyalardan istifadə etmir və qanunsuz olaraq VCT-lərin saytlarını və bloqlarını bloklamır və məzmunlarını silmir.

Dövlət qurumları vətəndaş cəmiyyəti təşkilatlarına və vətəndaş cəmiyyətinin digər üzvlərinə münasibətdə trolling (fərdlər arasında münaqişə yaratmaq üçün internet şəbəkəsində tənqidçi məlumatların yerləşdirilməsi) və doksinq (şəxsin razılığı olmadan fərdi məlumatlarının axtarılması və yayılması) ilə və ya kiberhücumlarla məşğul olurlar. VCT-lər və fəallar təqibə, sui-istifadəyə, təhdidə məruz qalmadan və hədəfə alınmadan sosial media platformalarındakı fəaliyyətlərdə təhlükəsiz şəkildə iştirak edə bilərlər. Qadınlar, qeyri-binar şəxslər və irqi əlamətləri çoxluqdan fərqli olan şəxslər daxil olmaqla müdafiəsiz durumda olan qrupların onlayn təhlükəsizliyinə xüsusi diqqət yetirilir.

VCT-lər və fəallar rəqəmsal dövlət nəzarətindən azad fəaliyyət göstərə bilərlər. Vətəndaş cəmiyyəti süni intellektə əsaslanan biometrik identifikasiyanın (məsələn, üz cizgilərinin analizi texnologiyaları, o cümlədən üz və emosiyaların tanınması texnologiyaları, proqnozlaşdırıcı müşahidə), izləmə proqramlarının/zərərli proqramların və ya digər rəqəmsal nəzarət formalarının tətbiqinə məruz qalmır.

İnsanların şəxsi məlumatlarının (xüsusən biometrik məlumatlar kimi həssas məlumatların) toplanması insanları onlayn fəaliyyətlərdə iştirakdan çəkindirə/uzaqlaşdırma biləcəyi üçün məlumatların toplanması ciddi minimal hədlərlə məhdudlaşır. Bu, internetdə ifadə azadlığına çəkindirici təsir göstərə və vətəndaş cəmiyyəti fəallarının təhlükəsizliyinə qarşı təhlükə yarada bilər. Dövlət qurumları rəqəmsal platformalara/sosial media şirkətlərinə verdikləri hər hansı informasiya və ya məzmun sorğusu ilə bağlı şəffaflığı təmin edirlər.

Bu indikatorun pozulmasına aşağıdakılar daxildir:

- Dövlətlər fəalları və ya VCT nümayəndələrini izləmək, müəyyən etmək və hədəfə almaq üçün müşahidə texnologiyalarını satın alırlar.

- Dövlət nümayəndələri sosial media platformalarında fəallara və ya VCT-lərə qarşı ləkələmə kampaniyalarına rəhbərlik edirlər (onların şəxsiyyətini icazəsiz açıqlamaqla, saxta hesablardan istifadə etməklə və ya anonim paylaşımlar etməklə).
- Dövlətlər telekommunikasiya və digər texnologiya şirkətlərinə müştərilərinin şəxsi məlumatlarını təqdim etmələri üçün təzyiq göstərirlər.

İstifadə olunan beynəlxalq və regional standartların siyahısı:

1. <https://www.ohchr.org/EN/Issues/FreedomOpinion/Articles19-20/Pages/Index.aspx>
2. <https://www.ohchr.org/EN/NewsEvents/Pages/DisplayNews.aspx?NewsID=24736>
3. <https://www.ohchr.org/Documents/Issues/Terrorism/Use-Biometric-Data-Report.pdf>
4. A/HRC/41/41 – 2019, Dinc toplaşmaq və birləşmək azadlığı hüquqları üzrə xüsusi məruzəçinin məruzəsi
5. A/HRC/46/37 (2021), Şəxsi həyatın toxunulmazlığı hüququ üzrə xüsusi məruzəçinin məruzəsi (“Süni intellekt və şəxsi həyatın toxunulmazlığı və uşaqların şəxsi həyatının toxunulmazlığı”)
6. A/HRC/39/29 (2018), Rəqəmsal əsrdə şəxsi həyatın toxunulmazlığı hüququ, Birləşmiş Millətlər Təşkilatının İnsan Hüquqları üzrə Ali Komissarının hesabatı, A / HRC / 27/37 (30 İyun 2014).
7. A/HRC/RES/32/13 – 32/13, İnsan Hüquqları Şurasının “İnternetdə insan hüquqlarının təşviqi, qorunması və həyata keçirilməsi haqqında” qətnaməsi, 1 iyul 2016-cı il
8. A/71/53, İnsan Hüquqları Şurasının “Vətəndaş cəmiyyətinin fəaliyyəti üçün məkan haqqında” 32/31 sayılı qətnaməsi, 1 iyul 2016-cı il
9. A/HRC/47/L.22, İnsan Hüquqları Şurasının “İnternetdə insan hüquqlarının təşviqi, qorunması və həyata keçirilməsi haqqında” 47/22 (2021) sayılı qətnaməsi
10. A/HRC/47/L.12/Rev.1, İnsan Hüquqları Şurasının “Yeni və yaranmaqda olan rəqəmsal texnologiyalar və insan hüquqları haqqında” 47/12 (2021) sayılı qətnaməsi
11. A/HRC/47/L.1, İnsan Hüquqları Şurasının “Vətəndaş cəmiyyətinin fəaliyyəti üçün məkan haqqında” 47/1 (2021) sayılı qətnaməsi
12. A/RES/71/199, Baş Assambleyanın “Rəqəmsal əsrdə şəxsi həyatın toxunulmazlığı hüququ” haqqında 71/199 sayılı qətnaməsi, 19 dekabr 2016-cı il
13. A/RES/73/173, Baş Assambleyanın “Dinc toplaşmaq və birləşmək azadlığı hüquqları daxil olmaqla insan hüquqlarının və əsas azadlıqların təşviqi və qorunması haqqında” 73/173 sayılı qətnaməsi, 17 dekabr 2018-ci il
14. A/HRC/17/27, Fikir və ifadə azadlığı hüququnun təşviqi və qorunması üzrə xüsusi məruzəçinin hesabatı, Frank La Rue, 16 may 2011-ci il
15. A/HRC/38/35, Fikir və ifadə azadlığı hüququnun təşviqi və qorunması üzrə xüsusi məruzəçinin hesabatı, 6 aprel 2018-ci il
16. 34 (2011) sayılı ümumi şərh, 19-cu maddə: Fikir və ifadə azadlıqları
17. Dinc toplaşmaq hüququna (21-ci maddə) dair 37 (2020) sayılı ümumi şərh
18. Avropa Şurasının İnsan Hüquqları üzrə Komissarının Təvsiyəsi (2019), “Süni intellektin açılması: insan hüquqlarının qorunması üçün 10 addım”, CM/Rec(2020)1, “Alqoritmik sistemlərin insan hüquqlarına təsirləri haqqında” Nazirlər Komitəsinin üzv dövlətlərə CM/Rec(2020)1 sayılı Təvsiyəsi, 8 aprel 2020-ci il

19. Avropa Şurası, 108 sayılı Konvensiyanın Məsləhətçi Komitəsi, Üz tanıma ilə bağlı rəhbər prinsiplər (2021)

20. BMT-nin Xüsusi Məruzəçilərinin Birgə Bəyanatı, “Rəqəmsal hüquqlar: inklüziv və dayanıqlı dünya üçün mühüm məsələ”, RightsCon 7-11 iyun 2021-ci il

Anlayışların izahı

Bu anlayışlar toplusunda "VCT Ölçü Meyarı" sənədində və ona dair "İzahedici qeydlər"də istifadə edilmiş əsas termin və anlayışların siyahısı təqdim edilir.

Çirkli pulların yuyulması ilə mübarizə (Anti-money laundering)

Çirkli pulların yuyulması ilə mübarizə tədbirləri qanunsuz hərəkətləri və (və ya) cinayət əməllərini həyata keçirməklə fərd və ya qrup üçün gəlir əldə etmək praktikasının qarşısını almaq, ona mane olmaq və onu dayandırmaq üçün nəzərdə tutulan prosedurlar, qanunlar və normativ hüquqi aktlar toplusudur.

Süni intellekt (Artificial Intelligence)

Süni intellekt sistemləri müəyyən fiziki və ya virtual mühitlə qarşılıqlı əlaqədə olmaq, onu təhlil etmək, korrelyasiyalar çəkmək və proqnozlar, tövsiyələr və ya qərarlar vermək kimi idrak tapşırıqlarını yerinə yetirmək qabiliyyəti ilə hazırlanmış alqoritm əsaslı texnologiyalardır. Süni intellekt sistemləri insan müdaxiləsindən müxtəlif dərəcədə muxtariyyətlə insan tərəfindən müəyyən edilmiş məqsədlər toplusunu idarə etmək və onlara nail olmaq üçün nəzərdə tutulmuşdur. Süni intellektə əsaslanan sistemlər virtual aləmdə fəaliyyət göstərən sırf proqram əsaslı ola bilər (məsələn, səsli köməkçilər, təsvirin təhlili proqramı, axtarış motorları, nitq və üz tanıma sistemləri) və ya Sİ aparat qurğularına (məsələn, qabaqcıl robotlar, avtonom avtomobillər, dronlar və ya Əşyaların İnterneti proqramları).

İcazə və bildiriş (Authorization and notification)

İcazə təşkilatların dinc toplantı keçirməsinə dövlət orqanları tərəfindən icazə verilməsi aktıdır (yazılı formada aydın şəkildə ifadə edilməklə). Bildiriş keçiriləcək toplantı barədə dövlət orqanlarına məlumat verilməsi aktıdır və icazə üçün müraciət deyil. (ATƏT/DTİHB və Venesiya Komissiyasının müştərək sənədi: "Birləşmək azadlığına dair rəhbər prinsiplər", Əlavə C).

Senzura (Censorship)

Söz azadlığının, ictimai çıxışların və ya məlumatların digər üsulla çatdırılmasının qarşısının alınması, yaxud məlumat və ya ideyaların onları əldə etmək istəyənlərə ötürülməsinin dayandırılmasına yönələn və bu cür materialların dövlət və ya özəl qurum tərəfindən arzuolunmaz, zərərli, həssas və ya narahatedici hesab edilməsinə əsaslanan hər hansı digər fəaliyyət.

Vətəndaş cəmiyyəti (Civil society)

Fərdlərin, həmçinin mütəşəkkil, az dərəcədə mütəşəkkil və qeyri-formal qrupların elə birliyidir ki, bu birliyin vasitəsilə onlar cəmiyyətə töhfə verir və ya baxışlarını və rəylərini ifadə edir, o cümlədən

insan hüquqlarının pozuntularına, korrupsiyaya və digər hüquqazidd hərəkətlərə qarşı məsələ qaldırır və ya tənqidi qeydlərini bildirirlər. Bu cür mütəşəkkil və ya az dərəcədə mütəşəkkil qruplar peşə təşkilatlarını və ictimai təşkilatları, universitetləri və tədqiqat mərkəzlərini, dini və qeyri-konfessional təşkilatları və insan hüquqlarının müdafiəçilərini özündə ehtiva edə bilər. *(Siyasi qərarların qəbulunda vətəndaş iştirakçılığına dair Avropa Şurasının rəhbəri prinsipləri, CM (2017)-83 final, (27 sentyabr 2017-ci ildə qəbul edilib), 2-ci maddə).*

Vətəndaş cəmiyyəti təşkilatı (VCT) (Civil society organisation (CSO))

VCT-lər təsisçilərinin və ya üzvlərinin mahiyyət etibarilə qeyri-kommersiya məqsədlərini həyata keçirmək üçün yaradılan könüllü özünüidarə qurumları və ya təşkilatlarıdır. Onlar həm ayrı-ayrı şəxslər (fiziki və ya hüquqi şəxslər), həm də bu şəxslərin qrupları tərəfindən yaradılan qurumları və ya təşkilatları əhatə edir. Onlar üzvlüyə əsaslanma və ya əsaslanmaya bilər. VCT-lər istər qeyri-formal, istərsə də hüquq subyektivinə malik qurum və ya təşkilat ola bilər. Məsələn, onlar, birlikləri (assosiasiyaları), fondları, qeyri-kommersiya şirkətlərini və yuxarıda göstərilən meyarlara cavab verən digər formada yaradılmış qurumları özündə ehtiva edə bilər. "VCT Ölçü Meyarı" sənədində siyasi partiyalar, dini qurumlar və ya həmkarlar ittifaqları üçün mövcud mühit nəzərdən keçirilmir. *(Avropada qeyri-hökumət təşkilatlarının hüquqi statusuna dair Avropa Şurasının CM/Rec(2007)14 sayılı tövsiyəsi, 76-77-ci bəndlər (10 oktyabr 2007-ci ildə qəbul edilib), I-III maddələr).*

VCT-lərlə əlaqəli şəxslər (CSOs and associated individuals)

VCT-lərlə sıx şəraitdə işləyən və dövlətin VCT-ləri hədəfə alan qanunlarının və praktikasının təsirinə məruz qala bilən müxtəlif kateqoriyalı şəxslər. VCT-lərlə əlaqəli şəxslər qrupuna VCT-lərin əməkdaşları, üzvləri, idarə heyətinin üzvləri, könüllülər, donorlar, dəstəkçilər və VCT-lərlə əlaqəsi olan digər şəxslər aid edilə bilər.

Vətəndaş iştirakçılığı (Civil participation)

Dövlət orqanları tərəfindən qərarların qəbulu proseslərində fərdlərin, VCT-lərin və bütövlükdə vətəndaş cəmiyyətinin iştirakı. Siyasi qərarların qəbulunda vətəndaş iştirakçılığı siyasi partiyaların fəaliyyətində birbaşa iştirakı nəzərdə tutmur və bu baxımdan siyasi fəaliyyətdən, həmçinin biznes maraqlarının lobbiciliyindən fərqlidir. Qərarların qəbulunda vətəndaş iştirakçılığı müxtəlif formalarda, o cümlədən məlumatların təqdim edilməsi, məsləhətləşmələr, dialoq və aktiv iştirak formasında həyata keçirilə bilər. *(Siyasi qərarların qəbulunda vətəndaş iştirakçılığına dair Avropa Şurasının rəhbəri prinsipləri, CM (2017)-83 final, (27 sentyabr 2017-ci ildə qəbul edilib), 2 və 19-cu maddələr).*

Məsləhətləşmə (Consultation)

Bu elə bir təşəbbüs formasıdır ki, bu zaman dövlət orqanları müəyyən siyasət məsələsi və ya siyasətin hazırlanması barədə VCT-lərin rəy bildirməsi üçün VCT-lərə müraciət edirlər. Məsləhətləşmələrin gedişində adətən dövlət orqanları müəyyən siyasətin hazırkı durumu barədə VCT-lərə məlumat verir və şərhlərini, baxışlarını və rəylərini bildirmələrini onlardan xahiş edirlər. *(Avropa Şurası, Qərarların qəbulu prosesində vətəndaş iştirakçılığına dair müsbət təcrübələr toplusu, CONF/PLE(2009)CODE1 (1 oktyabr 2009-cu ildə Beynəlxalq QHT-lər Konfransı tərəfindən qəbul edilib), IV.i.2 bəndi).*

Terrorizmin maliyyələşdirilməsi ilə mübarizə (*Counter terrorism financing*)

Terrorizmin maliyyələşdirilməsi ilə mübarizə (TMM) tədbirləri terror aktlarının və fərdlərin və ya təşkilatların maliyyələşdirilməsinin qarşısını almaq, buna mane olmaq və bunu dayandırmaq üçün nəzərdə tutulan prosedurlar, qanunlar və normativ hüquqi aktlar toplusudur. (*FATF-nin Təvsiyələri – Çirkli pulların yuyulması, terrorizmin maliyyələşdirilməsi və kütləvi qırğın silahlarının yayılması ilə mübarizəyə dair beynəlxalq standartlar (2012)*).

Kraudfandinq (toplumdan vəsait yığma) (*Crowdfunding*)

Kraudfandinq onlayn platformalar vasitəsilə çoxlu sayda insanlardan pul toplanması üsuludur. O, layihələrin, VCT-lərin və biznes fəaliyyətlərinin maliyyələşdirilməsi üçün istifadə edilə bilər. Maliyyələşdiricilərin və layihə sahiblərinin şərtlərə uyğunluğu elektron informasiya sistemlərinin istifadəsi vasitəsilə müəyyənləşdirilir. (*Avropa İttifaqı Parlamentinin və Biznes Fəaliyyətləri üçün Avropa Kraudfandinq Xidməti Təchizatçıları Şurasının (ECSP) rəqlamentinə dair təklif, COM (2018) 113-final, 3-cü maddə*).

Kibercinayətkarlıq

Kibercinayətlər elektron rabitə şəbəkələri və informasiya sistemlərindən istifadə etməklə onlayn rejimdə törədilən cinayət əməllərindən ibarətdir. Aİ qanunlar qəbul edib və əməliyyat əməkdaşlığını qanunvericilik fəaliyyəti ilə bağlı olmayan fəaliyyətlər və maliyyələşdirmə yolu ilə də dəstəkləyir. Kibercinayət üç geniş tərifdə təsnif edilə bilən sərhədsiz məsələdir: (1) informasiya sistemlərinə qarşı hücumlar və ya fişinq kimi internetə xas cinayətlər (məsələn, qurbanların bank hesablarına daxil olmaq imkanı verən parollar tələb etmək üçün saxta bank internet saytları); (2) onlayn fırıldaqçılıq və saxtakarlıq: irimiqyaslı fırıldaqçılıq şəxsiyyət məlumatları oğurluğu, fişinq, spam və zərərli kod kimi alətlər vasitəsilə onlayn həyata keçirilə bilər; (3) qeyri-qanuni onlayn məzmun, o cümlədən uşaqların cinsi istismarı, irqi nifrətin qızışdırılması, terror aktlarının təhrik edilməsi və zorakılığın, terrorizmin, irqçiliyin və ksenofobiyanın təriflənməsi. Bir çox cinayət növləri, o cümlədən terrorizm, insan alveri, uşaqlara qarşı cinsi zorakılıq və narkotik alveri internetə keçib və ya internet vasitəsilə asanlaşdırılıb. Nəticə etibarı ilə, əksər cinayət araşdırmaları rəqəmsal komponentə malikdir. (Mənbə: https://ec.europa.eu/home-affairs/what-we-do/policies/cybercrime_en)

Məlumatların qorunması (*Data protection*)

Məlumatların qorunması şəxsin ayrıca fərd qismində, yaxud qrupun və ya təşkilatın tərkib hissəsi qismində fərdi məlumatlarının müdafiəsidir. Məlumatların qorunması hüququ daha ümumi hüquq olan şəxsi həyatın qorunması hüququndan irəli gəlir. İnsan hüquqlarına dair bir sıra müqavilələrdə müəyyən kateqoriyalara aid məlumatların qorunması hüququ və işlənilməsi üsulları müəyyən edilir (misal üçün bax: *Fərdi məlumatların avtomatlaşdırılmış qaydada işlənilməsi ilə əlaqədar şəxslərin qorunması haqqında Avropa Şurasının 108 sayılı Konvensiyası və Şəxsi həyatın qorunmasına və fərdi məlumatların transsərhəd axınına dair ATƏT-in rəhbər prinsipləri*).

Qərarların qəbulu prosesi (*Decision-making process*)

Müəyyən siyasətə dair sənədin, strategiyanın, qanunun və ya normativ hüquqi aktın milli, regional və ya yerli səviyyədə hazırlanması, qəbul edilməsi, icrası, qiymətləndirilməsi və mətnində dəyişiklik edilməsi, yaxud səlahiyyətli dövlət orqanı tərəfindən ictimaiyyətə və ya onun müəyyən hissəsinə təsir göstərən qərarın qəbul edildiyi istənilən proses. (*Siyasi qərarların qəbulunda vətəndaş iştirakçılığına dair Avropa Şurasının rəhbəri prinsipləri, CM (2017)-83 final, (27 sentyabr 2017-ci ildə qəbul edilib), 2-ci maddə*).

Diffamasiya (ləkələmə) (Defamation)

Diffamasiya bir fiziki şəxs tərəfindən digər şəxsə və ya şəxslərə qarşı törədilən mülki hüquq pozuntusudur (mülki hüquqpozma və ya delikt) və bəzi hallarda "hüquqi şəxsə" də aid edilə bilər. Hüquq pozuntusunun xarakteri şəxsin nüfuzuna və ya təmiz adına mənfi təsir göstərməkdən və ya zərər yetirməkdən ibarətdir. "Nüfuz" anlayışı şəxsin özü-özünə verdiyi qiyməti deyil, digərlərinin ona verdiyi qiyməti bildirir. Beləliklə, diffamasiya aktı digər şəxs barəsində onu cəmiyyətin normal düşüncəli üzvlərinin gözündən sala biləcək yalan və ya həqiqətə uyğun olmayan fikrin bildirilməsindən ibarətdir. Həmin fikir hər hansı ittihamdan, iddiadan, şifahi formada hücumdan və ya digər formada sözlərdən və ya hərəkətdən ibarət ola bilər. Belə fikir şifahi və ya yazılı formada; vizual təsvirlər, səslər, jestlər formasında və hər hansı mənanı ifadə edən digər üsulla bildirilə; radio və ya televiziya ilə yayımlanan və ya internetdə yerləşdirilən açıqlamadan ibarət ola; yaxud elektron kommunikasiya vasitələrindən istifadə etməklə bildirilə bilər. (*Tarлак Мақонақл (2016), İfadə azadlığı və diffamasiya: Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinin presedent hüququnun tədqiqi, Avropa Şurası, səh. 2014*).

Nümayiş (Demonstration)

Nümayiş iştirakçıların rəylərini ifadə etmələri üçün keçirilən toplantı və ya yürüşdür. (*ATƏT/DTİHB və Venesiya Komissiyasının müştərək sənədi: "Birləşmək azadlığına dair rəhbər prinsiplər", Əlavə C*). Əks-nümayişlər (onlar həm də eyni vaxtda keçirilən əks-toplantılar adı ilə tanınır) elə bir xüsusi toplantı formasıdır ki, digər toplantı ilə eyni vaxtda keçirilir və onun iştirakçıları digər toplantıda ifadə edilən fikirlərlə razılaşmadıqlarını ifadə edirlər. Əks-nümayiş keçirmək hüququ digər şəxslərin nümayiş keçirmək hüququnu məhdudlaşdıra bilməz. (*ATƏT/DTİHB və Venesiya Komissiyasının müştərək sənədi: "Birləşmək azadlığına dair rəhbər prinsiplər", 4.4-cü bənd*)

Rəqəmsal hüquqlar (Digital rights)

Rəqəmsal hüquqlar rəqəmsal dünyada tətbiq olunan bütün insan hüquqlarıdır. Əsas diqqət şəxsi toxunulmazlıq hüququna, fikir, ifadə və məlumat azadlığına, toplaşmaq və birləşmək azadlığına verilsə də, rəqəmsal hüquqlar daha geniş əhatə dairəsinə malikdir. Məsələn, ayrı-seçkiliyə yol verməmək hüququ, yaşamaq hüququ, azadlıq və təhlükəsizlik hüququ, ədalətli məhkəmə araşdırması və hüquqi müdafiə hüququ, iqtisadi, sosial və mədəni hüquqlar da çox aktualdır və rəqəmsal texnologiyalardan istifadə zamanı çox vaxt risk altındadır.

Rəqəmsal bölünmə (Digital divide)

"Rəqəmsal bölünmə" termini müxtəlif sosial-iqtisadi səviyyələrdə olan fərdlər, ev təsərrüfatları, müəssisələr və coğrafi ərazilər arasında həm onların informasiya və kommunikasiya

texnologiyalarına (İKT) çıxış imkanları, həm də onların müxtəlif fəaliyyətlər üçün geniş miqyasda internetdən istifadə imkanları baxımından aralarındakı fərqə aiddir. Rəqəmsal bölünmə ölkələr/regionlar və demoqrafik qruplar arasında və daxilində müxtəlif fərqləri əks etdirir. (Mənbə: OECD)

Rəqəmsal vasitəli toplanma (Digitally-mediated assembly)

Rəqəmsal vasitəçiliyə malik toplantı ya dəstək və ya rəqəmsal kommunikasiya texnologiyaları vasitəsilə baş verən toplantı xüsusi məqsədlər üçün birdən çox şəxsin toplanmasıdır: məsələn, mobil telefonlar, internet xidmətləri, sosial media və ya digər rəqəmsal platformalar vasitəsilə. Çox da uzaq olmayan keçmişdə, “dinc toplantı”nın ənənəvi tərifinə yalnız etiraz etmək, anmaq və ya ictimai/istirahət tədbirlərində iştirak etmək üçün ayrı-ayrı şəxslərin fiziki toplantıları daxil idi. Bununla belə, indi getdikcə rəqəmsallaşan dünyamız bu cür toplantıları təşkil etmək üçün yeni yollar və hətta onları keçirmək və ya onlara dəstək vermək üçün yeni virtual məkanlar açıb. Qısaca olaraq, rəqəmsal vasitəçiliyi olan toplantıları aşağıdakı kimi təsnif edə bilərik: (1) Rəqəmsal olaraq effektiv: fiziki məkanlarda baş verir, lakin rəqəmsal texnologiyalar (xüsusən də İnternet vasitəsilə) tərəfindən asanlaşdırılır, çünki onlar öncədən həmin texnologiyalar vasitəsilə müzakirə olunur, təşkil edilir və/və ya təbliğ olunur. ; (2) Rəqəmsal əsaslı: tamamilə virtual məkanda baş verir (adətən İnternet); (3) Hibrid: hər ikisinin elementləri ilə. Məsələn, onlar sosial media vasitəsilə təşkil edilir və həm fiziki məkanlarda, həm də onlayn olaraq baş verir və ya fiziki məkanlarda başlayıb, lakin onlayn və ya əksinə davam edir və s. (Mənbə: ECNL)

Ayrı-seçkilik (Discrimination)

Avropa Konvensiyasında deyilir ki, bu Konvensiyada təsbit olunmuş hüquq və azadlıqlardan istifadə cins, irq, dərindən rəngi, dil, din, siyasi və digər baxışlar, milli və ya sosial mənsubiyyət, milli azlıqlara mənsubiyyət, əmlak vəziyyəti, doğum və ya digər hər hansı əlamətlərə görə ayrı-seçkilik olmadan təmin olunmalıdır (*İnsan hüquqları haqqında Avropa Konvensiyasının 14-cü maddəsi*). Ayrı-seçkiliyin yolverilməzliyi prinsipi həm birbaşa, həm də dolaylı ayrı-seçkiliyi qadağan edir. Birbaşa ayrı-seçkilik dedikdə bərabərsizliyə səbəb olan hərəkətlər və ya hüquqi aktlar nəzərdə tutulur, dolaylı ayrı-seçkilik isə elə hərəkətləri və ya hüquqi aktları bildirir ki, ilk baxışdan ayrı-seçkilik təəssüratı yaratmasalar da, praktikada tətbiq edilərkən ayrı-seçkiliyə gətirib çıxarırlar (*ATƏT/DTİHB və Venesiya Komissiyasının müştərək sənədi: "Birləşmək azadlığına dair rəhbər prinsiplər", 123-cü bənd*).

Bərabərlik (Equity)

Biznes və vətəndaş cəmiyyəti sektoruna münasibətdə bərabərlik bu sektorların hər birinin tənzimlənməsinin milli və beynəlxalq hüquqa, standartlara və normalara əsaslanmasını nəzərdə tutan ədalətli, şəffaf və qərəzsiz yanaşmanı bildirir (*Dinc toplaşmaq və birləşmək azadlığı hüquqları üzrə BMT-nin xüsusi məruzəçisinin tematik məruzəsi, A/70/266 (4 avqust 2015-ci il), 17-ci bənd*). Bərabər rəftar bu sektorların hər birinin xüsusiyyətlərini nəzərə almaqla onlara mütənasib yanaşmanı nəzərdə tutur.

Nifrət nitqi (Hate speech)

İrqi nifrəti, ksenofobiyanı, antisemitizmi və ya dözümsüzlüyə əsaslanan digər nifrət formalarını yayan, təhrik və təşviq edən və ya onlara haqq qazandıran bütün ifadə formaları, o cümlədən azlıqlara, miqrantlara və immiqrant mənşəli insanlara qarşı aqressiv millətçilik, etnosentrizm, ayrı-seçkilik və düşmənçilik vasitəsilə ifadə edilən dözümsüzlük. (*Avropa Şurası, "Nifrət nitqi haqqında" Nazirlər Komitəsinin üzv dövlətlərə R(97)20 sayılı tövsiyəsi, 30 oktyabr 1997-ci ildə Nazirlər Komitəsi tərəfindən qəbul edilib, R(97)20 sayılı tövsiyəyə Əlavə, "Tətbiq dairəsi" bölməsi*).

Nifrət nitqi (altı hissəli test) (*Hate speech (Six-part test)*)

İfadə azadlığına dair beynəlxalq standartlara əsasən, ifadə edilən fikir o halda "nifrət nitqi" hesab edilir ki, aşağıdakılardan ibarət olan altı hissəli xüsusi testin (yoxlamanın) şərtlərinə cavab vermiş olsun:

1. Nitqin konteksti: məsələn, fikir qapalı (özəl), yoxsa açıq (ictimai) toplantıda bəyan edilib? Həmin fikir ifadə edildiyi və yayıldığı zamanı sosial və siyasi şərait necə olub?
2. Natiq: məsələn, natiqin cəmiyyətdə statusu, yeri və ya mövqeyi nədən ibarət olub? Natiq hər hansı təşkilata daxildirmi?
3. Niyyət: məsələn, natiqin səhlənkarlığı və ehtiyatsızlığı nifrəti "təbliğ etmənin" və ya nifrətə "təhrik etmənin" sübut olunmuş sayılması və beləliklə onun nitqinin "nifrət nitqi" kimi qiymətləndirilməsi üçün kifayət deyil;
4. Məzmun və forma: məsələn, nitq nə dərəcədə təxribatçı və birbaşa xarakter daşıyıb? İfadə edilmiş fikrin müdafiəsi üçün hansı arqumentlərdən istifadə edilib?
5. Auditoriya: məsələn, fikir ictimai kontekstdə, yoxsa özəl kontekstdə bəyan edilib? Nitq məhdud mühitdə yayılıb, yoxsa geniş ictimaiyyət arasında yayılıb? Hansı yayılma vasitələrindən istifadə edilib (fərdi vərəqələr, ənənəvi media, internet və s.)? Nitqin auditoriyası nə dərəcədə geniş olub?
6. Zərər ehtimalı, real zərər təhlükəsi: məsələn, nitqin hədəflədiyi qrupa qarşı real hərəkətlərə təhrikçiliyin nəticə verməsi ehtimalı ağlabatandır mı? Bu meyar hələ də tətbiq edilir, baxmayaraq ki, Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi özünün məhkəmə praktikasında qəbul edib ki, nifrət və ya zorakılıq niyyətinin mövcud olması birmənalı şəkildə sübut edilibsə, təhrikedici nitqin nəticəsi olaraq nifrətin və ya zorakılığın həqiqətən baş verməsi vacib deyil. (*Birləşmiş Millətlər Təşkilatının İnsan hüquqları üzrə Ali Komissarının illik məruzəsi, A/HRC/22/17/Add.4*).

Toplantılar zamanı asayişin mühafizəsinə insan hüquqları əsasında yanaşma (*Human rights based approach to policing assemblies*)

Toplantılar zamanı asayişin mühafizəsi insan hüquqlarına dair beynəlxalq sənədlərdə təsbit olunmuş insan hüquqlarının həyata keçirilməsinə şərait yaradır. Asayişin mühafizəsi zamanı qanunilik, zərurilik, mütənasiblik və ayrı-seçkiliyin yolverilməzliyi prinsipləri rəhbər tutulur və qüvvədə olan insan hüquqları standartlarına riayət edilir. İnsan hüquqlarının adekvat şəkildə həyata keçirilməsini təmin etmək üçün dövlət iştirakçıların fiziki zorakılıqdan və ya digər məhdudiyyətlərdən qorxmadan dinc toplantılar keçirməsinə imkan verən ağlabatan və lazımi tədbirlər görməkdən ibarət pozitiv öhdəlik daşıyır. (*ATƏT/DTİHB və Venesiya Komissiyasının müştərk sənədi: "Birləşmək azadlığına dair rəhbər prinsiplər", 5.3-cü bənd*).

İnsan hüquqlarının qiymətləndirilməsi (Human rights due diligence)

İnsan hüquqlarının qiymətləndirilməsi prosesi biznesin insan hüquqlarına təsirlərini müəyyən etmək, qarşısını almaq, yumşaltmaq və hesablamaq üçün bir prosesdir (Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Rəhbər Prinsipləri, Rəhbər Prinsip 15(b)).

İnsan Hüquqlarına Təsirin Qiymətləndirilməsi (Human Rights Impact Assessment)

İHTQ vətəndaş cəmiyyətinin və təsirə məruz qalan maraqlı tərəflərin iştirakı ilə təsirə məruz qalmış hüquq sahiblərinin insan hüquqlarının həyata keçirilməsinə biznes layihələrinin və fəaliyyətlərinin mənfi təsirlərinin müəyyən edilməsi, başa düşülməsi, qiymətləndirilməsi və aradan qaldırılması prosesi kimi müəyyən edilə bilər.

Lobbyçilik (Lobbying)

Lobbyçilik dövlət qərarlarının qəbuluna təsir göstərməyə yönələn ardıcıl və mütəşəkkil fəaliyyətin tərkib hissəsi olaraq dövlət rəsmisi ilə ünsiyyətə girmə yolu ilə müəyyən məqsədlərin təşviq edilməsidir. ("Dövlət qərarlarının qəbulu kontekstində lobbyçilik fəaliyyətinin hüquqi tənzimlənməsi haqqında" Avropa Şurasının Nazirlər Komitəsinin üzv dövlətlərə tövsiyəsi ("Anlayışlar" bölməsi), 22 mart 2017-ci ildə Nazirlərin nümayəndələrinin 1282-ci iclasında Nazirlər Komitəsi tərəfindən qəbul edilib). "Siyasi qərarların qəbulunda vətəndaş iştirakçılığına dair Avropa Şurasının rəhbər prinsipləri"nə əsasən, lobbyçilik fəaliyyəti biznes maraqları ilə əlaqədar olduğuna görə siyasi qərarların qəbulunda vətəndaş iştirakçılığından fərqlidir.

Zərurilik və mütənasiblik (Necessity and proportionality)

Dövlət bəzi hallarda insan hüquqlarını məhdudlaşdırma bilər, amma bunun üçün o, yetərli əsaslar gətirməlidir. Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi müdaxilənin əsaslı olub-olmadığını müəyyənləşdirmək üçün üç əsas məsələni araşdırır. Bunlar aşağıdakılardan ibarətdir: 1) tədbir qanunla nəzərdə tutulmuşdumu; 2) faktiki olaraq dövlətin tanınan maraqlarını qorumaq məqsədini daşıyırdımı; və 3) demokratik cəmiyyətdə zəruri idimi? Belə araşdırmaya ehtiyac olub-olmadığını müəyyənləşdirərkən işin konkret faktlarına və araşdırılan dövrdə müvafiq ölkədə hökm sürən vəziyyətə diqqət yetirilməlidir. Dövlətin gördüyü tədbir müvafiq faktların məqbul qiymətləndirilməsinə əsaslanmalıdır. Mütənasiblik tələbi və ya doktrinası o deməkdir ki, cəmiyyətin maraqları ilə fərdin və VCT-lərin hüquqları arasında balans gözlənilməlidir, buna görə də, müdaxilə qanuni məqsədə nail olmanı təmin etmək üçün tələb olunan minimal dərəcədə olmalıdır. (Həndisayd Birləşmiş Krallığa qarşı məhkəmə işi üzrə 7 dekabr 1976-cı il tarixli qərar, A-24). Mütənasiblik prinsipi dövlət orqanlarının şablon qaydada məhdudiyyətlər tətbiq etməməsini tələb edir. Heç nəyə fərq qoyulmadan tətbiq edilən hüquqi məhdudiyyətlər yol verilən hədləri aşmış olur və işin konkret hallarını nəzərə almadığına görə böyük ehtimalla mütənasiblik meyarlarına cavab vermir. (ATƏT/DTİHB və Venesiya Komissiyasının müştərək sənədi: "Birləşmək azadlığına dair rəhbər prinsiplər", 2.4-cü bənd).

Şəbəkə neytrallığı (Net Neutrality)

Net neytrallıq İnternet Xidməti Provayderlərinin xüsusi onlayn xidmətlərə və ya veb-saytlara qarşı ayrı-seçkilik etmədən, mənbədən asılı olmayaraq, şəxslərin bütün məzmun və proqramlara bərabər şəkildə daxil olmaqda azad olması prinsipidir. Başqa sözlə, sizi internetə bağlayan şirkətin internetdə etdiklərinizə nəzarət etməməsi prinsipidir. (Mənbə: İctimai Bilik)

Dinc toplantı (*Peaceful assembly*)

İfadə xarakterli ola bilən, lakin eyni zamanda yeganə niyyəti qrup həmrəyliyi və ya kimliyini təsdiqləmək və ya əyləncə, mədəni, dini və ya kommersiya məqsədləri üçün olan xüsusi bir məqsədlə birdən çox şəxsin zorakılıq olmadan dinc toplantısı. "Dinc" termini "zorakı olmayan" anlayışına bərabərdir. Yalnız dinc toplantılar qorunur. Yığıncaqda "zorakılıq" adətən iştirakçıların başqalarına qarşı xəsarət və ya ölüm və ya əmlaka ciddi ziyan vurması ilə nəticələnən fiziki güc tətbiq etməsinə səbəb olur. Sadəcə itələmək və ya avtomobillərin və ya piyadaların hərəkətini və ya gündəlik fəaliyyətlərini pozmaq kimi digər davranışlar "zorakılıq" sayılır. Buna görə də, "dinc" termini qıcıqlandıran və ya xətrə dəyə bilən davranışları, hətta üçüncü şəxslərin fəaliyyətinə müvəqqəti mane olan, əngəl törədən davranışları əhatə edəcək şəkildə şərh edilməlidir. (ATƏT/DTİHB-Venesiya Komissiyasının Dinc Toplaşmaq Azadlığı üzrə Birgə Təlimatları, bənd 1.2-1.3; İnsan Hüquqları Komitəsinin 21-ci Maddəyə 37-ci Ümumi Şərhi, İCCPR, bənd 15)

Siyasi fəaliyyət (*Political activity*)

QHT-lərin məşğul olduğu hansı fəaliyyətlərin siyasi fəaliyyət olduğunu müəyyənləşdirmək məqsədləri üçün "siyasi fəaliyyətin" hamılıqla qəbul edilmiş anlayışı yoxdur. Qanunvericilik və praktika siyasi fəaliyyəti dövlət siyasəti ilə əlaqədar fəaliyyətlər kimi qruplaşdırıla bilən digər növ fəaliyyətlərdən fərqləndirə bilər. "Siyasi fəaliyyət" termininə dar çərçivəli anlayış verilə bilər, məsələn, seçkidə namizədin qeydiyyatına alınması, siyasi partiyanın və ya seçkilərin birbaşa və ya dolayısı ilə maliyyələşdirilməsi, seçqıbağı təşviqat kampaniyasında iştirak, dövlət vəzifəsinə namizədlərin və ya konkret siyasi partiyaların dəstəklənməsi buraya aid edilə bilər. Digər tərəfdən, dövlət siyasəti ilə əlaqədar fəaliyyətlər qanunvericiliyin qəbuluna təsir göstərmə cəhdlərini, qərarların qəbulu proseslərində iştirakı, lobbiçiliyi, aktualıq kəsb edən məsələlər üzrə təşviqat aparmanı, narahatlıq doğuran məsələlər barədə məlumatlılığın artırılmasını, seçkilərin monitorinqini, dövlət işlərində iştirakı və dövlət orqanlarının hərəkətlərinin tənqid edilməsini özündə ehtiva edə bilər. (Avropa Şurasının Beynəlxalq QHT-lər Konfransı, Qeyri-hökumət təşkilatlarının siyasi fəaliyyətini tənzimləyən QHT-lər haqqında qanunvericilik üzrə Ekspertlər Şurası, OING Conf/Exp (2014) 2, 32 və 34-cü bəndlər).

Dövlət orqanı (*Public authority*)

Milli, regional və ya yerli səviyyədə fəaliyyət göstərən icra hakimiyyəti orqanı, qanunverici və ya inzibati orqan, o cümlədən icra hakimiyyətini həyata keçirən və ya inzibati funksiyaları yerinə yetirən şəxslər. (Siyasi qərarların qəbulunda vətəndaş iştirakçılığına dair Avropa Şurasının rəhbər prinsipləri, CM (2017)-83 final, (27 sentyabr 2017-ci ildə qəbul edilib), 2-ci maddə).

Şəxsi həyatın toxunulmazlığı (*Privacy*)

Şəxsi həyatın toxunulmazlığı hər kəsin həyatının, ailəsinin, mənzilinin və ya yazışmalarının qanunsuz müdaxiləyə məruz qalmamasını, eləcə də şərəf və nüfuzuna qəsd edilməməsini nəzərdə

tutan təməl hüquqdur. Hər kəs qanunla bu cür müdaxilələrdən və ya qəşdlərdən qorunmaq hüququna malikdir. Şəxsi həyatın toxunulmazlığı hüququ həmçinin hər kəsin cəzadan və ya ayrı-seçkilikdən qorxmadan rəyini sərbəst şəkildə formalaşdırmaq və ifadə etmək hüququnun qorunmasına şərait yaradır. Fərdlərin şəxsi həyatının və təşkilatların konfidensial məlumatlarının toxunulmazlığı hüququna qoyulan hər bir məhdudiyyət qanuni olmalı, qanuni məqsəd daşımali və digər şəxslərin təməl hüquqlarının qorunmasından ötrü balanslı olmalıdır. (*Mülki və siyasi hüquqlar haqqında Beynəlxalq Pakt, 17-ci maddə*).

Hüquqi müdafiə vasitəsi və kompensasiya mexanizmi (*Remedy and redress mechanism*)

Hüquqi müdafiə vasitəsi və kompensasiya mexanizmləri inzibati və məhkəmə prosesləri olaraq dövlət orqanlarının hüquqlara təsir göstərən hərəkətlərinə və ya hərəkətsizliyinə qarşı, o cümlədən birliklərin (assosiasiyaların) təsis edilməsi və fəaliyyətlərinin nizamnamə tələblərinə və digər qanunvericilik tələblərinə uyğunluğu ilə bağlı tədbirlərə qarşı məhkəmədə iş qaldırmaq, apellyasiya şikayəti vermək və qəbul edilmiş qərarlara nəzarət qaydasında yenidən baxılmasına nail olmaq hüququnu nəzərdə tutur. (*ATƏT/DTİHB və Venesiya Komissiyasının müştərək sənədi: "Birləşmək azadlığına dair rəhbər prinsiplər", 36-cı bənd*).

Resurslar (*Resources*)

Məqsədlərinə nail olmaları üçün VCT-lərə resurslar, yəni maliyyələşdirmə və digər formalarda dəstək (dövlət yardımı və ya özəl yardım) tələb olunur. "Resurslar" termini aşağıdakıları özündə ehtiva edən geniş anlayışdır: maliyyə transferləri (məsələn, ianələr, qrantlar, kontraktlar, sponsorluqlar və sosial investisiyalar); fiziki və hüquqi şəxslərdən kredit təminatları və digər formada maliyyə yardımları; natural formada ianələr (məsələn, mallar, xidmətlər, kompüter proqramları və digər formada əqli mülkiyyət və daşınmaz əmlaklar); maddi resurslar (məsələn, ofis ləvazimatları və informasiya texnologiyaları avadanlığı); insan resursları (məsələn, muzzdu əməkdaşlar və könüllülər); beynəlxalq yardımlara çıxış və beynəlxalq həmrəylikdən yararlanma; əsassız müdaxilələr olmadan səfərlər etmək və təmaslar qurmaq; və dövlətin müdafiəsindən yararlanmaq hüququ. Resurslar həmçinin dövlət tərəfindən maliyyələşdirilməni və özəl maliyyələşdirməni, vergi güzəştlərini (məsələn, gəlir vergisinin azaldılması və ya vergi kreditləri vasitəsilə stimullaşdırıcı yardımları), natural formada yardımları və birliyə məxsus malların satışından əldə edilən gəlirləri, eləcə də birliyin əldə biləcəyi digər mənfəətləri (məsələn, investisiyalardan, icarə haqlarından gələn gəlirləri, qonorarları, iqtisadi fəaliyyətləri və əmlak əqdilərini). (*ATƏT/DTİHB və Venesiya Komissiyasının müştərək sənədi: "Birləşmək azadlığına dair rəhbər prinsiplər", 201-ci bənd*).

İctimai İştirakçılığa Qarşı Strateji Məhkəmə İşləri (SLAPP)

İctimai İştirakçılığa Qarşı Strateji Məhkəmə İşləri (SLAPP) siyasi və ya ictimai əhəmiyyət kəsb edən məsələlərdə çıxış edənləri qorxutmaq və nəticədə susdurmaq məqsədi daşıyan hüquqi təqib formasıdır. SLAPP-lar adətən özəl tərəflər (məsələn, korporasiyalar, maqnatlar və s.) və ya şəxsi səlahiyyətləri çərçivəsində fəaliyyət göstərən dövlət/hökumət nümayəndələri tərəfindən həyata keçirilir və jurnalistlərə, fəallara, alimlərə və VCT-lərə təsir göstərə bilər.

Spontan toplantı (Spontaneous assembly)

Bir qayda olaraq spontan toplantı elə toplantı hesab olunur ki, hər hansı hadisəyə, insidentə, digər toplantıya və ya çıxışa cavab olaraq keçirilir və təşkilatçı (əgər varsa) ilkin bildiriş üçün müəyyən edilmiş tələbi yerinə yetirmək imkanına malik olmur və ya təşkilatçı ümumiyyətlə olmur. Belə toplantılar çox zaman onların keçirilməsinə səbəb olmuş hadisənin baş verdiyi vaxtda və ya ondan az sonra keçirilir və onların keçirilməsi önəmli olur, çünki belə toplantıların yubadılması onların çatdıracağı ismarıcın təsirinin zəifləməsinə səbəb ola bilər. Tək nümayişçiyə başqası və ya başqaları qoşulduğu hallarda bu tədbir spontan toplantı sayılmalıdır. "Spontan" termini toplantının təşkilatçısının olmasını istisna etməsə də, spontan toplantılar sırasına təşkilatçısı müəyyənləşdirilə bilməyən toplantılar da daxil edilə bilər. Belə toplantılar təsadüfi xarakter daşıyır və bir qrup şəxs toplantı olacağını öncədən elan etmədən və ya insanları toplantıya dəvət etmədən müəyyən bir yerdə toplaşdığı halda baş verir. (ATƏT/DTİHB və Venesiya Komissiyasının müştərək sənədi: "Birləşmək azadlığına dair rəhbər prinsiplər", 115 və 126-127-ci bəndlər).

Dövlət tərəfindən maliyyələşdirilmə (State funding)

Dövlət tərəfindən maliyyələşdirilmə VCT-lərin mərkəzi və (və ya) yerli səviyyədə dövlət büdcəsindən ayrılan vəsait hesabına maliyyələşdirilməsi formasıdır. Birbaşa dövlət maliyyələşdirməsi birbaşa büdcə yardımı göstərilməsi yolu ilə, məsələn, qrantlar, subsidiyalar verilməsi, xidmət müqaviləsinin bağlanması və ya üçüncü tərəflərə ödənişlərin verilməsi (vauçer mexanizmi) vasitəsilə baş verir. Dolayı maliyyələşdirmə dövlət tərəfindən müəyyən vergi güzəştlərinin təqdim edilməsini bildirir. O həm də "faiz mexanizmi" formasında ola bilər, bu zaman hər bir vergi ödəyicisi özünün seçdiyi güzəşt hüquqlu benefisiara gəlir vergisinin müəyyən faizini ödəyir.

Damğalama (Stigmatization)

Bir kəsi və ya bir şeyi ictimai qınaq obyektinə çevirməklə ona qarşı ədalətsiz davranmaq. (Yüksək səviyyəyə malik öyrənənlər üçün Kembriç lüğəti və tezaurus). Damğalama VCT-ləri xarici maliyyə vəsaiti aldıqlarına görə xarici təsir aləti elan etmək kimi kəskin ritorikanı və onların məqsədinin dövləti sarsıtmaq olduğu barədə iddiaları özündə ehtiva edə bilər. Damğalama çoxsaylı və kəskin ayrı-seçkilik formalarına, habelə zorakılığın görünən və görünməyən formalarına gətirib çıxara bilər ki, bu da VCT-lərin öz işlərini təhlükəsiz və əlverişli mühitdə yerinə yetirməsinin qarşısını ala bilər. (Dinc toplaşmaq və birləşmək azadlığı hüquqları üzrə BMT-nin xüsusi məruzəçisinin məruzələri, A/HRC/38/34 (13 iyun 2018-ci il) və A/HRC/34/52/Add.3).

Şəffaflıq (Transparency)

Vətəndaş cəmiyyəti kontekstində şəffaflıq dedikdə VCT-nin açıqlıq dərəcəsi və VCT-nin dəyərlərinə, proses və prosedurlarına dair məlumatların açıqlanmasının və yayılmasının səviyyəsi nəzərdə tutulur. (CIVICUS (2014), *Vətəndaş cəmiyyəti qarşısında vətəndaş cəmiyyətinin hesabatlılığı: özünü tənzimləmə təşəbbüslərinə dair təlimat*, səh. 8). Açıqlıq və şəffaflıq hesabatlılığın və ictimai etimadın bərqərar olması üçün önəmlidir. Dövlət birliklərdən hesabatlılıq və şəffaflıq tələb etməyə bilər, amma bunu təşviq etməli və buna şərait yaratmalıdır. (ATƏT/DTİHB və Venesiya Komissiyasının müştərək sənədi: "Birləşmək azadlığına dair rəhbər prinsiplər", 224-cü bənd).

Könüllü fəaliyyət (Volunteering)

Könüllü fəaliyyət elə bir ödənişsiz və qeyri-icbari işdir ki, bu zaman fərdlər zəhmət haqqı almadan fəaliyyətləri icra edirlər. Könüllülər könüllü fəaliyyətlə əlaqədar xərclərinin (qidalanmanın, nəqliyyatla könüllü fəaliyyət yerinə getmənin və geri qayıtmanın, yerləşdirilmənin, təlim xərclərinin və sairənin xərclərinin) kompensasiyasını ala, həmçinin könüllü xidmətlərə görə minnətdarlıq əlaməti olaraq mükafatlar, habelə qonorarlar və ya analoji ödənişlər ala bilərlər. Belə ödənişlərin xarakterindən və onları alanın fərdi situasiyasından asılı olaraq, bu cür ödənişlərin alınması şəxsin könüllü hesab edilməsinə mane olmamalıdır. *(Beynəlxalq Əmək Təşkilatı, Könüllülərin işinin ölçülməsinə dair təlimat, 2011-ci, 3.5-ci bənd).*

Məlumatverən (Whistleblower)

İstər dövlət, istərsə də özəl sektorda özünün əmək münasibətləri kontekstində ictimai maraqların təhlükə altında olduğu və ya ictimai maraqlara zərər yetirildiyi barədə xəbər verən və ya bu barədə məlumatı açıqlayan istənilən şəxs *(Avropa Şurası, Məlumat verənlərin müdafiəsi haqqında CM/Rec(2014)7 sayılı tövsiyə və İzahedici memorandum, "Anlayışlar" bölməsi).*

www.csometer.info

